

ЕФЕКТИВНЕ ЗАПОБІГАННЯ ТА РЕАГУВАННЯ НА ВИПАДКИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Методичний посібник для тренерів
з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції

Стоп насильству!

ЕФЕКТИВНЕ ЗАПОБІГАННЯ ТА РЕАГУВАННЯ НА ВИПАДКИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

**методичний посібник
для проведення тренінгів
для дільничних інспекторів міліції**

УДК 364.63-027.553(027)

ББК 65.272

Е90 «Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї. Методичний посібник для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції/Авт. Кочемировська О., Стрейстяну Д.Й, Христова Г. /Заг. ред. Павлиш С., Христова Г. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2010. – 364 с.

ISBN 978-966-2333-10-7

Автори:

Кочемировська Олена Олексіївна, к. психол. н., доцент кафедри психології Національного авіаційного університету «ХАІ», президент Асоціації молодих професіоналів «Клас» (тренінговий блок 1 (у співавторстві зі Стрейстяну Д.Й.); тренінговий блок 2, програма тренінгових блоків 1-2 у співавторстві з Христовою Г.О.; додатки 1.2., 2.1-2.6, 2.9-2.10, 5.4-5.5., анкета оцінювання тренінгу (зразок));

Стрейстяну Дойна Йоана, адвокат, міжнародний експерт з прав людини (методологія тренінгу; тренінговий блок 1 та вправа «Психологічні особливості особи, яка вчиняє насильство в сім'ї. Оцінка ризику летальності» (у співавторстві з Кочемировською О.О.); додатки 1.1, 2.7-2.8., 3.1.-3.10, 5.10);

Христова Ганна Олександрівна, к. ю. н., доцент Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого, головний науковий співробітник Академії правових наук України (загальна редакція, тренінговий блок 3 (програма тренінгового блоку в співавторстві зі Стрейстяну Д.Й.); тренінгові блоки 4-5; додатки 4.1-4.11, 5.1-5.3, 5.6-5.9); тест з проблеми протидії насильству в сім'ї (у співавторстві з Кочемировською О.О., Стрейстяну Д.Й.).

Загальна редакція:

Павлиш Світлана Олегівна, експерт з питань запобігання насильству Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні, ПРООН-ЄС;

Христова Ганна Олександрівна, к. ю. н., доцент Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого, головний науковий співробітник Академії правових наук України.

Коректорське опрацювання:

Павлиш Світлана Олегівна, експерт з питань запобігання насильству Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні, ПРООН-ЄС.

«Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї» є методичним посібником для тренерів, розробленим для проведення тренінгів з питань запобігання насильству в сім'ї. Посібник розрахований на роботу з дільничними інспекторами міліції, проте може бути використаний і при роботі з іншими цільовими групами (співробітниками кримінальної міліції у справах дітей, соціальних служб, служби у справах дітей, адвокати, представники неурядових організацій, які беруть участь у запобіганні та протидії сімейному насильству), а також викладачами і студентами (курсантами) ВНЗ, в системі (службової) підготовки та підвищення кваліфікації. Документи та матеріали, подані у посібнику, можуть бути використані не лише для проведення тренінгів, але й у практичній діяльності, пов'язаній із протидією насильству в сім'ї.

Законодавство, використане у посібнику, наведено станом на 01.10.2010.

Цей посібник розроблено в рамках реалізації «Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні», проекту, який впроваджує Програма розвитку ООН (ПРООН) в Україні за підтримки Європейського Союзу. Думки, висновки чи рекомендації належать авторам цього дослідження і не обов'язково відображають погляди ЄС, ПРООН чи інших організацій та закладів системи ООН.

Програма розвитку ООН (ПРООН) є глобальною мережею ООН в галузі розвитку, організацією яка виступає за позитивні зміни та надає країнам доступ до джерел знань, досвіду та ресурсів задля допомоги людям в усьому світі будувати краще життя. Ми співпрацюємо з 166 країнами світу, допомагаючи їм знаходити власні шляхи розв'язання глобальних та національних проблем в галузі людського розвитку. Покращуючи свої власні можливості, вони мають змогу використовувати досвід та знання співробітників ПРООН та широкого кола наших партнерів. В Україні чотири головні сфери нашої діяльності в галузі розвитку зосереджуються на демократичному врядуванні; подоланні бідності, досягненні процвітання та українських Цілей розвитку тисячоліття; місцевому розвитку та гарантуванні безпечного середовища для людського розвитку; на енергетиці та навколишньому природному середовищі. В кожній з цих тематичних сфер ми намагаємося забезпечити баланс між впровадженням заходів щодо розробки політико-правових документів, аналітично-дорадчою діяльністю, заходами з поліпшення спроможності наших національних партнерів та окремими пілотними проектами. ПРООН впроваджує свою діяльність в Україні з 1993 року.

Європейський Союз (ЄС) – це родина демократичних країн Європи, які працюють разом для поліпшення життя своїх громадян і для розбудови кращого світу. До ЄС входять 27 держав: 27 різних націй вирішили разом творити своє майбутнє. За понад 50 років розширення ЄС вони разом побудували зону миру, стабільності, прогресу та солідарності. Європейський Союз є моделлю вирішення конфліктів і встановлення дружніх відносин шляхом тісного співробітництва з метою досягнення спільних цілей, зберігаючи при цьому національний суверенітет та територіальну цілісність. Але ЄС займається не лише своїми внутрішніми питаннями: він прагне поділитися своїми надбаннями і цінностями з країнами та людьми поза власними кордонами. Європейська Комісія є виконавчим органом влади ЄС. Її очолюють 27 Комісарів, які представляють інтереси Європейського Союзу в цілому. Представництво Європейської Комісії в Україні було відкрито в Києві в 1993 році і є одним з понад 120 Представництв Європейської Комісії в світі. Представництво в Києві сприяє політичним та економічним зв'язкам між Україною та Європейським Союзом, роз'яснює та інформує про окремі аспекти політики ЄС та бере участь у впровадженні програм співпраці Європейського Союзу.

ISBN 978-966-2333-10-7

© текст О.Кочемировська, Д.Й.Стрейстяну, Г.Христова, 2010
© ПРООН, 2010

ЗМІСТ

Від авторів	10
Методологія тренінгу: практичні поради щодо проведення ефективних тренінгів з протидії насильству в сім'ї	12
Тренінгові блоки 1, 2 «Поняття та форми насильства в сім'ї. Соціально-психологічна складова діяльності дільничних інспекторів щодо протидії сімейному насильству»	36
Програма ТРЕНІНГОВИЙ БЛОК 1 «Поняття та форми насильства в сім'ї: введення в проблему»	37
Міфи та факти про насильство в сім'ї <i>Інтерактивна вправа</i>	37
Вправа «Дерево насильства» <i>Робота в малих групах</i>	43
«Колесо насильства»: механізм влади і контролю <i>Презентація тренера, обговорення</i>	45
Додатки 1.1.-1.2.	
Додаток 1.1. «Міфи та факти про насильство в сім'ї» (також на диску) ..	48
Додаток 1.2. «Колесо насильства» (також на диску)	49

ТРЕНІНГОВИЙ БЛОК 2

«Соціально-психологічна складова діяльності дільничних інспекторів щодо протидії насильству в сім'ї: виявлення прихованих форм насильства, збір інформації щодо випадку та оцінка ризику»53

Як виявити приховані форми насильства в сім'ї: наочні та поведінкові ознаки фізичного, психологічного, економічного та сексуального насильства.

Вікові та гендерні особливості

Повідомлення тренера з використанням мультимедійної презентації 53

Оцінка фактів та визначення ситуації насильства в сім'ї.

Робота в малих групах з конкретними ситуаціями 55

Опитування постраждалих від насильства в сім'ї

Інтерактивна вправа з використанням методу «Акваріум»..... 62

Психологічні особливості особи, яка вчиняє насильство в сім'ї.

Оцінка ризику летальності.

Повідомлення тренера, структурована дискусія 67

«Дивитися та бачити»: факти та інтерпретації

Інтерактивна вправа 70

«Переказ переказу переказу»

Інтерактивна вправа 72

«Трикутник» Карпмана: чому насильство продовжується?

Повідомлення тренера, обговорення 74

Виявлення випадку насильства в сім'ї

Рольова гра 75

Додатки 2.1. – 2.10

Додаток 2.1. Основні характеристики насильства в сім'ї та психологічні риси жінок, які постраждали від подружнього насильства..... 78

Додаток 2.2. Основні ознаки сімейного насильства щодо дітей та способи їх виявлення 85

Додаток 2.3. Індикатори прихованих форм сімейного насильства щодо жінок..... 101

Додаток 2.4. Індикатори прихованих форм сімейного насильства щодо дітей 108

Додаток 2.5.	Опитування жінки, яка постраждала від сімейного насильства	120
Додаток 2.6.	Опитування дитини, яка постраждала від сімейного насильства	123
Додаток 2.7.	Загальна методика опитування членів сім'ї, де вчинено насильство.....	126
Додаток 2.8.	Опитування жертви насильства в сім'ї: практичний приклад	128
Додаток 2.9.	Психологічні особливості осіб, які вчиняють насильство в сім'ї.....	133
Додаток 2.10.	Динамічний трикутник Карпмана.....	137

ТРЕНІНГОВИЙ БЛОК 3

«Міжнародні та європейські стандарти ефективного запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї»..... 140

Поняття домашнього насильства в міжнародному праві <i>Повідомлення тренера з використанням мультимедійної презентації</i>	141
Міжнародне право прав людини та проблема протидії насильству в сім'ї. Стандарти ООН у сфері запобігання домашньому насильству <i>Інтерактивна лекція з використанням мультимедійної презентації</i>	144
Розгляд справ щодо насильства в сім'ї Комітетом ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок <i>Робота в малих групах з рішеннями Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок</i>	151
Європейські стандарти запобігання домашньому насильству <i>Повідомлення тренера з використанням мультимедійної презентації</i>	158
Аналіз та порівняння справ Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок зі справами Європейського суду з прав людини <i>Робота в малих групах з рішеннями міжнародних установ</i>	165
Які права людини порушуються в ситуаціях домашнього насильства: міжнародно-правовий підхід <i>Інтерактивне повідомлення тренера</i>	168

Справа Європейського Суду з прав людини «Опуз проти Туреччини»

Презентація тренера, обговорення..... 171

Додатки 3.1. – 3.9

- Додаток 3.1. Поняття домашнього насильства
в міжнародному праві (також на диску) 173
- Додаток 3.2. Міжнародні стандарти запобігання домашньому
насильству в системі ООН (також на диску) 175
- Додаток 3.3. Вибрані міжнародні стандарти і юриспруденція з питань
запобігання насильству стосовно жінок (на диску)
- Додаток 3.4. Думки Комітету з ліквідації дискримінації
стосовно жінок у відповідності з пунктом 3 статті 7
Факультативного протоколу до Конвенції з ліквідації
всіх форм дискримінації стосовно жінок.
Повідомлення №2/2003 (на диску)
- Додаток 3.5. Думки Комітету з ліквідації дискримінації
стосовно жінок у відповідності з пунктом 3 статті 7
Факультативного протоколу до Конвенції з ліквідації
всіх форм дискримінації стосовно жінок.
Повідомлення №6/2005 (на диску)
- Додаток 3.6. Рішення Комітету з ліквідації дискримінації
стосовно жінок у відповідності з пунктом 3 статті 7
Факультативного протоколу до Конвенції з ліквідації
всіх форм дискримінації стосовно жінок.
Повідомлення №10/2005 (на диску)
- Додаток 3.7. Думки Комітету з ліквідації дискримінації
щодо жінок у відповідності з пунктом 3 статті 7
Факультативного протоколу до Конвенції з ліквідації
всіх форм дискримінації стосовно жінок.
Повідомлення №5/2005 (на диску)
- Додаток 3.8. Європейські стандарти запобігання домашньому
насильству (також на диску) 176
- Додаток 3.9. Опуз проти Туреччини. Рішення Європейського
суду з прав людини. 9 червня 2009 р. (також на диску) 178

ТРЕНІНГОВИЙ БЛОК 4**«Національне законодавство України
у сфері запобігання та протидії насильству в сім'ї» 180**

Законодавство України із запобігання насильству в сім'ї: засади формування та вдосконалення <i>Повідомлення тренера з використанням мультимедійної презентації</i>	181
Коло суб'єктів вчинення сімейного насильства: поняття «член сім'ї» <i>Інтерактивна вправа з використанням мультимедійної презентації</i>	183
Насильство в сім'ї як порушення конституційних прав людини <i>Інтерактивна вправа з використанням Конституції України</i>	185
Спеціальні заходи із запобігання насильству в сім'ї за законодавством України <i>Повідомлення тренера використанням мультимедійної презентації, структурована дискусія</i>	188
Колізії в законодавстві України з протидії насильству в сім'ї та шляхи їх подолання <i>Робота в малих групах із законодавчими актами України</i>	191
Особливості різних видів юридичної відповідальності за вчинення дій, що становлять насильство в сім'ї <i>Інтерактивна вправа з використанням кодексів України</i>	194
Огляд судової практики України з розгляду справ стосовно насильства в сім'ї <i>Інтерактивна вправа з використанням судових рішень</i>	197

Додатки 4.1. – 4.11

Додаток 4.1. Засади законодавства України щодо запобігання насильству в сім'ї	200
Додаток 4.2. Законодавство України у сфері протидії насильству в сім'ї: засади формування та вдосконалення (також на диску).....	202
Додаток 4.3. Коло осіб, на яких поширюється дія законодавства про запобігання сімейного насильства.....	204
Додаток 4.4. Коло суб'єктів вчинення сімейного насильства: поняття «член сім'ї» (також на диску).....	207

Додаток 4.5.	Форми насильства в сім'ї та їх прояви	208
Додаток 4.6.	Спеціальні заходи із запобігання насильству в сім'ї за законодавством України	210
Додаток 4.7.	Спеціальні заходи з протидії насильству в сім'ї за законодавством України (також на диску)	215
Додаток 4.8.	Колізії в законодавстві України з протидії насильству в сім'ї.....	217
Додаток 4.9.	Особливості різних видів юридичної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї.....	221
Додаток 4.10.	Постанови, вироки, рішення суду, які пов'язані з насильством в сім'ї	249
Додаток 4.11.	Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини стосовно рішення у справі «Савіни проти України».....	286

ТРЕНІНГОВИЙ БЛОК 5

«Роль дільничного інспектора міліції в механізмі взаємодії органів та установ у сфері запобігання насильству в сім'ї»292

Система органів та установ, на які покладається здійснення заходів із запобігання насильству в сім'ї: проблеми координації <i>Повідомлення тренера з використанням мультимедійної презентації</i>	<i>293</i>
Функції та повноваження органів внутрішніх справ та інших уповноважених органів та установ у сфері протидії сімейному насильству <i>Робота в малих групах з законодавчими актами України</i>	<i>296</i>
Підстави для вжиття заходів для запобігання насильству в сім'ї за законодавством України <i>Повідомлення тренера</i>	<i>300</i>
Реагування дільничних інспекторів міліції на заяви та повідомлення про вчинення насильства в сім'ї: шляхи взаємодії <i>Робота в малих групах з конкретними ситуаціями</i>	<i>304</i>
Алгоритм дій дільничного інспектора міліції у випадку отримання заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї <i>Презентація тренера, обговорення.....</i>	<i>309</i>

Практика діяльності органів внутрішніх справ
щодо розгляду справ стосовно вчинення сімейного насильства:
власний досвід взаємодії
Презентації учасників, обмін досвідом..... 312

Додатки 5.1. – 5.11

Додаток 5.1. Система органів та установ, на які покладається
здійснення заходів із запобігання насильству в сім'ї:
проблеми координації (також та диску) 315

Додаток 5.2. Функції управлінь/відділів та установ,
підпорядкованих Міністерству України у справах сім'ї,
молоді та спорту 317

Додаток 5.3. Повноваження служби дільничних інспекторів міліції
та кримінальної міліції у справах дітей щодо запобігання
насильству в сім'ї за законодавством України 319

Додаток 5.4. Функції та повноваження уповноважених органів
та установ в механізмі перенаправлення кривдників
та проходження корекційних програм 326

Додаток 5.5. Загальна схема перенаправлення осіб,
які вчинили насильство в сім'ї..... 333

Додаток 5.6. Підстави для вжиття заходів із запобігання насильству
в сім'ї за законодавством України..... 335

Додаток 5.7. Кримінально-процесуальний кодекс України (витяг) 338

Додаток 5.8. Практичні справи щодо насильства в сім'ї 340

Додаток 5.9. Алгоритм дій дільничного інспектора міліції
у випадку отримання заяв та повідомлень
про вчинення насильства в сім'ї..... 346

Додаток 5.10. Основні етапи розслідування справ
про насильство в сім'ї..... 350

Додаток 5.11. План особистої безпеки: поради для жертв
або свідків насильства в сім'ї..... 352

Анкета оцінювання тренінгу (зразок) 353

Тести з проблеми протидії насильству в сім'ї (зразок)..... 355

ВІД АВТОРІВ

Методичний посібник «Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї» розроблений в межах реалізації Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ПРООН-ЄС. Він розрахований на дільничних інспекторів міліції, проте може бути використаний і для проведення тренінгів з іншими цільовими групами.

Цей тренінг складається зі вступу, методологічної частини, яка містить практичні поради щодо проведенню ефективних тренінгів з протидії насильству в сім'ї, та п'яти тренінгових блоків, що присвячені таким тематикам:

- тренінговий блок 1 «Поняття та форми насильства в сім'ї: введення в проблему»;
- тренінговий блок 2 «Соціально-психологічна складова діяльності дільничних інспекторів щодо протидії насильству в сім'ї: виявлення прихованих форм насильства, збір інформації щодо випадку та оцінка ризику»;
- тренінговий блок 3 «Міжнародні та європейські стандарти ефективного запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї»;
- тренінговий блок 4 «Національне законодавство України в сфері запобігання та протидії насильству в сім'ї»;
- тренінговий блок 5 «Роль дільничного інспектора міліції в механізмі взаємодії органів та установ у сфері запобігання насильству в сім'ї».

До кожного тренінгового блоку розроблено додатки загальною кількістю **43 додатки**. Ці додатки являють собою *роздаткові матеріали*, які мають бути використані тренером для виконання вправ, викладених в посібнику, *інформаційні матеріали*, які допоможуть тренеру підготуватися до проведення відповідних вправ, а також тексти *мультимедійних презентацій*, які мають супроводжувати інформаційні повідомлення тренера.

Для полегшення практичного використання цих додатків та самого посібника його друковане видання супроводжується *диском*, що дає можливість роздруковувати додатки та використовувати мультимедійні презентації для забезпечення візуалізації та наочності матеріалу, який викладається тренером.

До кожного тренінгового блоку додається *програма*, в якій зазначено перелік вправ, що пропонуються, методи роботи, які використовуються для їх проведення та час, необхідний для їх виконання. Ці програми не враховують перерви на каву, чай, обідні перерви та являють собою ґрунтовний комплекс вправ з відповідної тематики тренінгових блоків.

Наведені в посібнику програми тренінгових блоків мають допомогти тренеру скласти графік реального тренінгу з ефективного запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї, який має включати вступну та завершальну частини, враховувати перерви на каву та обід, виходити з запланованої та погодженої з зацікавленими особами тривалості тренінгу.

При плануванні реального тренінгу тренер має орієнтуватись на потреби аудиторії, власний досвід, сферу спеціалізації та може компонувати вправи з різних тренінгових блоків. При цьому бажано розпочинати змістовну частину будь-якого тренінгу саме з міфів та фактів про насильство в сім'ї, а також вправи «дерево насильства», оскільки саме ці вправи забезпечують «занурення» учасників у проблематику та дозволяють тренеру краще зрозуміти рівень обізнаності аудиторії у проблемі протидії сімейному насильству та особливості її сприйняття.

Після виконання цих вправ тренінг може бути сконцентрований на проблемах взаємодії органів та установ у сфері запобігання насильству в сім'ї, міжнародних стандартів у галузі протидії домашньому насильству, особливостях національного законодавства в цій сфері, застосування спеціальних заходів з профілактики насильства в сім'ї та різних видів юридичної відповідальності за такі дії, тактиці спілкування з жертвами сімейного насильства та (або) кривдниками тощо.

Плануючи тренінг, необхідно чітко визначити його реалістичну мету та завдання, основну проблему, якій він присвячений, чітко та лаконічно сформулювати тему тренінгу. При цьому необхідно виходити з реального часу, який вимагається для виконання відповідних вправ, уважно продумати логіку побудови тренінгу, дотримуватись методичних порад щодо проведення ефективних тренінгів з протидії насильству в сім'ї, викладених в даному посібнику.

Таким чином, посібник дає можливість розробити та провести широкий спектр тренінгів з протидії насильству в сім'ї, які ґрунтуються на спільній «платформі», тобто спільному розумінні основних принципів та проблем у цій сфері. З одного боку, він забезпечує тренерів всеохоплюючим матеріалом з проблематики насильства в сім'ї, а також засобів його профілактики та подолання, включаючи як «класичні вправи», так і переважно авторські розробки авторів посібнику, з іншого боку – він не обмежує ініціативу та творчий підхід тренерів, надаючи їм можливість самостійно розробити програму конкретного тренінгу з врахуванням часових можливостей, пріоритетів та компетентності самого тренера, потреб аудиторії та інших індивідуальних факторів.

МЕТОДОЛОГІЯ ТРЕНІНГУ: ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ ПО ПРОВЕДЕННЮ ЕФЕКТИВНИХ ТРЕНІНГІВ З ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

Тренінги та ми

Сьогодні тренінги є важливим елементом системи навчання та розвитку персоналу у будь-якій організації. Тренінг є перш за все формою навчання, що базується на людському досвіді та на припущенні, що учасники здатні не лише засвоювати нову інформацію, а й негайно використовувати її на практиці, набуваючи при цьому нових навичок.

Перевага такого методу полягає в тому, що дорослі більш ефективно навчаються у середовищі, де:

- їхні власні навички цінуються та утворюють основу для нової інформації;
- вони мають можливість поділитися своїм досвідом та проаналізувати його у комфортній атмосфері, де ніхто не примушує їх це робити;
- є можливість навчатися шляхом виконання практичних вправ;
- вони беруть участь у навчанні добровільно та беруть на себе відповідальність за те, що вони візьмуть від цього навчання (тобто немає оцінок, іспитів та інших методів оцінки нових знань, що передбачають певне «покарання» за неналежне навчання).

Тренер

Тренер – це людина, яка проводить тренінг з групою. Тренери не є викладачами у традиційному розумінні. Роль тренера – направляти та координувати процес навчання учасників, бути посередником між новими знаннями, свіжими ідеями та групою.

Тренер має під час тренінгу певні обов'язки – вона чи він має побудувати відносини довіри з учасниками. Тренінг повинен бути організований таким чином, щоб між групою та тренерами встановилася довіра. Для цього тренер, коли вона чи він працює з групою, повинен на практиці демонструвати свою віру в принципи ненасильства та гендерної рівності. У більшості випадків тренери працюють парами, як тренерська команда.

Хто і де

Група не повинна бути ані надто великою, ані надто малою. Чим більше група, тим повільніше навчальний процес. Оптимальна кількість учасників одного тренінгу – 15 осіб. Бажано, щоб всі учасники тренінгу (у тому числі тренерська команда) сиділи на стільцях, розставлених по колу. Так вони бачитимуть один одного, що створює передумови для відкритого спілкування. Має бути можливість легко переставляти стільці у кімнаті залежно від умов та видів тренінгової діяльності (наприклад, коли необхідно розбитися на малі групи). Разом з цим, у деяких випадках (наприклад, коли необхідно досить швидко обробити та засвоїти великий обсяг інформації) рекомендується мати в кімнаті декілька столів для зручності учасників.

Кімната, в якій проводиться тренінг, повинна бути вентиляованою і комфортною, а також повинна мати належний розмір.

Засоби

Для проведення тренінгу необхідні наступні основні засоби: папір, ручки, різнокольорові маркери, скотч, великі та малі аркуші паперу, кольорові паперові стікери. Крім цього, необхідна дошка, штатив або якийсь стенд, або місце на стінах для розміщення великих аркушів паперу (ватман, А1). Можна також поставити фліпчарт біля стіни так, щоб до нього був відкритий доступ. На фліпчарті тренери можуть записувати інформацію, ідеї та думки, відповіді, питання, визначення, а також малювати схеми.

В сьогоденних умовах необхідним приладом для проведення ефективних тренінгів виступає ноутбук та проектор, які дозволяють супроводжувати повідомлення (міні-лекції) тренера мультимедійними презентаціями, проглядати слайди чи навчальні фільми.

Нотатки

Використання нотаток під час тренінгу дозволяє пригадати основні моменти, а також сформулювати та підсумувати пройдений матеріал.

Коли тренер говорить і пише водночас, група може зосередитися на тому, що вона чи він пише, а не говорить. Отже, рекомендовано, щоб тренер завжди говорив в напрямку групи, а не в напрямку дошки. Якщо тренери працюють у парі, один з них може говорити, а інший – писати. Якщо тренер працює сама чи сам, вона чи він може попросити когось з

аудиторії писати, коли вона чи він буде говорити. Пишіть чітко та великими літерами, використовуйте маркери різних кольорів для того, щоб привернути увагу учасників. Використовуйте червоний маркер лише для того, щоб підкреслювати написане, а також для написання символів або ключових слів. Заповнені аркуші паперу необхідно прикріпляти скотчем до стін по всій кімнаті.

Фактор часу

У ході планування тренінгу та реалізації програми тренер повинен завжди враховувати фактор часу. Надзвичайно важливо стежити за часом та дотримуватися запланованого графіку. Тренінг може тривати декілька годин, дві академічні години (90 хвилин) або цілий день. Але кожного разу, коли тренер має намір затримати групу понад запланований час, вона чи він має спочатку повідомити групу про те, що час спливає, і отримати згоду групи затриматися для завершення обговорення. Під час перерви групі можна запропонувати чай, каву або воду, легку їжу (якщо бюджет тренінгу дозволяє). Перерви на каву чи чай мають тривати приблизно 15-20 хвилин (цього достатньо для того, щоб учасники відпочили та підготувалися до наступної сесії). Обідня перерва зазвичай триває 1 годину.

Після кожної перерви групі необхідно принаймні 5 хвилин для того, щоб повернутися до робочого ритму після короткого періоду розслаблення та розмов. Цей час можна використати для «розігріву» та ігор.

Вступна частина тренінгу

Кожний тренінг починається з вступної частини, що має включати у себе: вступ, правила, знайомство та встановлення очікувань.

Вступ передбачає представлення команди тренерів, стислу інформацію про діяльність організації, програму чи проект, в рамках якого проводиться тренінг, повідомлення теми тренінгу, а також роз'яснення конкретних методів його проведення.

Тренер може пояснити, що ми маємо на увазі під «тренінгом», щоб учасники зрозуміли свою роль у цьому процесі та почали ставитися до тренера з довірою.

Після вступу тренер представляє програму проведення тренінгу із зазначенням часу проведення сесій, перерв, прийняття їжі (якщо заплановано) та ін.

Знайомство

Під час знайомства учасники мають можливість представитися та надати іншим інформацію про ті аспекти їх праці, які, на їхню думку, доцільно згадати.

Правила

Після вступу тренеру рекомендується перейти до роз'яснення правил, які допомагатимуть тренерам та групі під час проведення тренінгу. Правила мають бути представлені та погоджені зі всіма учасниками на початку кожної навчальної сесії. Тренер пропонує базовий набір правил, який учасники можуть доповнювати. Після цього правила повинні бути викладені на великому аркуші папера, який необхідно прикріпити до стіни кімнати на видному місці. Всі мають бачити правила під час тренінгу, щоб на них було легше посилалися в разі необхідності.

Перелік типових правил, які мають бути прийняті, та можливі коментарі тренера.

- приходити вчасно, не запізнюватися, бути присутнім на всіх заняттях
можливий коментар: *важливо бути дисциплінованими не лише по відношенню до себе, а й до інших. Слід поважати їх право не гаяти час на очікування тих, хто спізнюється;*
- бути позитивними;
можливий коментар: *позитивне ставлення до себе та інших попереджає руйнівні процеси, сприяє встановленню довіри та зміцненню стосунків у групі;*
- не критикувати особистість одне одного
можливий коментар: *різні люди по-різному дивляться на одні й ті ж самі явища, але це не означає, що один спосіб є вірним, а інший – ні. Коли ми сваримося, ми вважаємо себе правими, а позицію інших – як таку, що має бути змінена. Це не конструктивно. Давайте пам'ятати, що ніхто з нас не знає всієї істини, кожен володіє лише малою її частиною. Це правило не унеможливорює дискусію, але ми критикуємо не людей, а аргументовано, висловлюємо незгоду з їх ідеями, пам'ятаючи, що вони також мають право на існування;*
- не перебивати, говорити по черзі та дотримуватись регламенту
можливий коментар: *згадуючи про свої права, не слід забувати і про право інших висловитися в комфортній атмосфері, бути почутими та зрозумілими;*

- вимкнути мобільні телефони

можливий коментар: *право на висловлювання в комфортній атмосфері на повагу з боку інших учасників вимагає того, щоб людина знала, що її уважно вислухають. Тому давайте користуватися мобільними телефонами лише в перервах, а протягом робочих сесій вимикати їхній звук*

- правило добровільності

можливий коментар: *кожен з них має право як виконати якусь вправу, так і ухилитися від неї, оскільки окремі вправи можуть викликати досить сильні емоції. Втім, пам'ятаймо, що ми навчаємось, а всі вправи спрямовані на розширення власних знань. Отже, давайте не зловживати своїм правом на відмову від виконання вправ*

- правило конфіденційності

можливий коментар: *певні вправи потребують звернення до власного досвіду. Тому дуже важливо, щоб кожен з учасників групи міг довіряти іншим. Це означає, що інформація особистісного характеру обговорюється лише в групі, в тренінговій залі, і не виноситься назовні;*

- відмова від стереотипного мислення та невиправданих узагальнень

можливий коментар: *узагальнення часто перешкоджають об'єктивній оцінці ситуації та призводять до взаємних непорозумінь і конфліктів. Отже, слід намагатися уникати фраз типу: «Всі правоохоронці...», «Всі дільничні інспектори...», «Кожна людина...», які нівелюють індивідуальність людей¹.*

Очікування

Встановлення очікувань спрощує процес навчання на основі існуючих знань під час тренінгу. Для того, щоб тренінг пройшов успішно, необхідно знати заздалегідь, навіщо люди прийшли на нього і які базові знання вони вже мають. У цій частині вступу також визначаються цілі навчальної сесії та встановлюється загальний напрямок роботи для групи. Завдання команди тренерів – допомагати групі в усвідомленні очікуваних результатів, яких вони мають досягти після завершення тренінгу (навчальної програми). Знання очікуваних результатів тренінгу допомагає учасникам подолати сумніви, скептицизм або ворожість, а також підсилює мотивацію. Після встановлення очікувань всі знатимуть цілі та очікувані результати тренінгу.

¹ Брижик Валерій, Христова Ганна. Навчально-методичні матеріали «Роль дільничних інспекторів міліції у попередженні насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми: алгоритм профілактики та припинення насильницьких дій», підготовлені у рамках проекту «Удосконалення правової, нормативної та методичної бази національної системи моніторингу випадків насильства над дітьми та у сім'ї» Всеукраїнського громадського центру «Волонтер» за підтримки Представництва Дитячого Фонду ООН в Україні (ЮНІСЕФ, 2009)

Тренер дає учасникам три смуги паперу та просить їх написати принаймні три речі, які вони хотіли б вивчити протягом відповідного дня. Учасники прикріплюють свої папірці до дошки або фліпчарту, який стоїть у кімнаті. Після цього тренер може обговорити ці очікування з групою та пояснити групі, які теми будуть охоплені, а які – ні. Ця вправа також допомагає тренеру зорієнтувати навчальний процес на індивідуальні чи групові потреби.

Тренер також може включити у цю вправу з'ясування *побоювань* учасників групи, якщо вона чи він вважає, що їх варто обговорити та знати.

В завершальній сесії тренінгу тренер обов'язково проводить оцінку очікувань та побоювань групи та з'ясовує, які очікування та побоювання виправдалися, які – ні. Ця вправа виступає індикатором успішності тренінгу.

В завершальній частині тренінгу слід також звернутися до учасників з проханням заповнити *оціночну анкету*, заздалегідь підготовлену тренером.

Для самооцінки учасників на початку та в кінці тренінгу також можна провести «вхідне» та «вихідне» тестування, яке дозволить учасникам наочно переконатися у здобутих нових знаннях під час тренінгу (Див.: *зразок тестів з проблеми протидії насильству в сім'ї*).

Пропоновані методи навчання

До методів, що збагачують навчальний процес, можна віднести: мозковий шторм, рольові ігри, керовані дискусії та деякі інші методи (див. нижче детальний опис кожного з пропонованих методів). Для того, щоб відповідати очікуванням учасників та вести до запланованих результатів, будь-який обраний метод повинен бути узгоджений із загальною метою навчання та добре спланований як у часі, так і у програмі.

Отже, крім загального плану навчання необхідно розробити більш детальний план проведення кожної вправи. На початку тренер представляє групі тему вправи та пояснює правила її проведення. Вправа повинна включати у себе коментарі тренера та достатньо часу для зауважень та питань учасників.

Команда тренерів повинна мати єдине та дуже чітке бачення результатів навчання, яких вони намагаються досягти в групі, а також методів, які будуть використовуватися у цьому процесі. Досягнення цілей вправи можуть прискорити інтерактивні методики, а також вільний обмін думками та почуттями після кожної вправи.

Під час групового обговорення того чи іншого питання в групі можуть виникати різноманітні зауваження та аргументи. Тренер повинен

спрямувати увагу групи на основну тему і не дозволяти жодні відхилення від неї на речі, що її не стосуються. Рекомендується одразу визначити параметри групової дискусії для того, щоб встановити певні межі. Але навіть при існуванні такого визначеного формату залишається багато можливостей для відхилення від основного напрямку обговорення. Отже, залежно від того, скільки часу залишається до завершення відповідної справи (якщо часу обмаль, звуження теми обговорення є особливо важливим), або залежно від складу групи (професійна належність членів групи, їх освіта, вік тощо) можна встановити нові параметри. Все це допомагає тренерам більш ефективно донести свої думки та уникнути суперечок в групі.

Навчальні методи

1. Міні-лекції.
2. Керована дискусія.
3. Мозковий шторм.
4. «Навчання під час викладання».
5. Робота у малих групах.
6. Зворотній зв'язок.
7. «Коло».
8. Рольові ігри.
9. Ресурсні справи та активні ігри.

1. Міні-лекції

Міні-лекції тривають 20-25 хвилин та надають тренеру можливість викласти конкретний масив інформації, що стосується предмету навчання, в якості вступу до теми, що буде обговорюватися та підкріплюватися вправами під час наступної сесії. Інформація, що надається в рамках такої міні-лекції, повинна допомогти учасникам краще зрозуміти проблему та зробити правильні висновки. Місія тренерів при цьому полягає не лише в наданні необхідної інформації, а й у переконанні членів групи, що ця інформація є важливою для розгляду та вирішення поставленої задачі. Таким чином, міні-лекції часто включають у себе додаткові питання або короткий обмін думками. Міні-лекції повинні завжди завершуватися колективним обговоренням або вправою, що дозволяє учасникам використати нову інформацію на практиці. Бажано розповсюдити у друкованих роздаткових матеріалах інформацію, що обговорюється у ході міні-лекції.

2. Керовані дискусії

Під час навчальних вправ тренери повинні заохочувати учасників до колективного обговорення проблеми, надаючи їм повну свободу вираження їх думок щодо проблеми та пропозицій щодо її вирішення. Керована дискусія нової інформації або проблеми проводиться за допомогою питань та відповідей. Групу необхідно підвести до бажаного висновку через низку коротких та чітких запитань, на які учасники групи повинні надавати короткі та чіткі відповіді. Після того, як будуть надані відповіді на всі запитання, тренер повинен проаналізувати та обговорити їх, а також підбити підсумки.

Як працювати з групою за допомогою методу «питання-відповідь».

Питання повинні бути продуманими, короткими і сформульованими таким чином, який допомагає групі зрозуміти проблему. Якщо хтось з учасників робить хибний висновок, краще не зупинятися на цьому, а підвести всю групу до правильного висновку через низку запитань. Важливо проявляти толерантність та визнавати право кожної особи на власну думку, навіть якщо вона відрізняється від думок решти учасників групи. Отже, незважаючи на те, які думки або ідеї висловлюють учасники, тренер повинен подякувати їм за це та зазначити, що ця думка або ідея є індивідуальною позицією відповідного учасника і тому має право на існування (за умови, що вона не порушує жодні з тих правил, які були узгоджені раніше, не стосується самої конкретної теми обговорення і не містить образу для чиеїсь гідності, статі, національності та ін). Тренери повинні зробити наголос на тому, що на кожне запитання може бути багато відповідей, і всі вони **мають право** на існування, оскільки вони є думками та позиціями різних людей, кожна з яких **має право** на власну думку. Запитання допомагають контролювати надто балакучих учасників. З таким людьми відносно легко впоратися, якщо формулювати конкретні питання, що передбачають лише відповідь «так» чи «ні» і не дають приводу для довгих дискусій.

В інших ситуаціях, коли хтось з учасників говорить надто часто і довго, тренер повинен подякувати йому за те, що він поділився інформацією з іншими, і нагадати, що необхідно також вислухати думки інших учасників і виконувати раніше узгоджене правило «Говорити коротко, по суті і не дуже часто». Ось чому тренер просить висловитися тих, хто ще не виступав. Якщо учасник запитує тренера, останній повинен подякувати йому, сказати, що це запитання є важливим (цікавим, слушним), та поставити його перед всією групою («Дякую, це цікаве запитання.

Хто хоче відповісти на нього?»). Тренер може відповідати лише після того, як всі висловлять свої думки. Цей маневр створює три переваги:

1) якщо тренер не знає відповідь, її може дати хтось з групи;

2) тренер виграє час для того, щоб подумати над відповіддю; та

3) коли тренер надає відповідь в якості рівного члена групи, він чи вона не подавляє інші думки, демонструє толерантність на практиці, а також виявляє повагу та увагу до різних поглядів на проблему.

Під час обговорення з групою будь-якої теми важливо не допускати дискусій або діалогів між учасниками. Тренери повинні контролювати всі питання та відповіді. У разі виникнення суперечки або жвавої дискусії між двома учасниками тренер повинен подякувати їм за їх внесок та попросити інших членів групи висловити свою думку з приводу теми, що обговорюється.

Тренери повинні уникати суперечок під час керованих дискусій. Суперечка в групі допускається лише за умови, що вона є обмеженою у часі та скеровується ретельно підібраними запитаннями (або аналізом певної ситуації).

Тренерам не слід відповідати на запитання, що вимагають певної кваліфікації, якщо вони невпевнені у відповіді. Буде розумним переадресувати такі запитання групі та після їх обговорення підбити підсумки. Тренери повинні пристосовувати запитання до місцевих умов та потреб.

3. Мозковий шторм

Мозковий шторм дозволяє досить швидко зібрати максимальну кількість ідей та думок стосовно певного питання. Цей метод є не лише корисним для генеруванні ідей, а й також досить ефективним для пошуку рішень. Успіх мозкового шторму залежить від дотримання двох основних принципів. Перший принцип полягає у тому, що група може виробити ідеї вищої якості, ніж кожний учасник окремо. Група може розвинути та вдосконалити навіть ідею, яка спочатку видається непрактичною. Другий принцип полягає в тому, що для генерування ідей необхідне неформальне та дружнє середовище, в якому відсутні обмеження. В основі правил мозкового шторму лежать наступні принципи:

- критика не допускається; висловлювання сприймаються без зауважень;
- сприяння процесу генерації ідей; акцент робиться на кількості, а не на якості пропозицій;
- рівність усіх учасників;
- всі ідеї записуються.

Мозковий шторм як метод навчання є особливо корисним з професійними групами, учасники яких обмінюються різними поглядами щодо одного питання, і в яких дискусії є більш аргументованими та суперечливими. Буде розумно дозволити учасникам провести мозковий шторм з конкретного питання у малих групах і потім узгодити між собою відповіді, які вони представлятимуть як група. Після того, як вони знов об'єднуються у велику групу, буде менше суперечок, що дозволить тренеру провести конструктивне обговорення з усіма учасниками.

4. «Навчання під час викладання» (навчання «обличчям до обличчя»)

Мета цієї вправи – надати кожному члену групи можливість отримати певну інформацію та обмінятися нею з максимальною можливою кількістю осіб під час тренінгу. Принцип полягає в тому, що чим частіше люди повторюють одну й ту саму інформацію, тим краще вона запам'ятовується. Учасник не лише читає інформацію, отриману під час тренінгу, а й викладає її іншими словами людям, з якими випадково зустрічається. Ця вправа також називається «Броунівським рухом», оскільки учасники вільно пересуваються по кімнаті (як молекули у повітрі).

Ще один варіант цієї вправи називається «Інформаційне коло». Учасники розбиваються на дві частини та утворюють два кола (внутрішнє та зовнішнє), обличчям одне до одного. За командою тренера учасники обмінюються інформацією з партнером. Після ще однієї команди всі учасники плескають у долоні, і зовнішнє коло робить один крок вправо. Обмінявшись інформацією з новим партнером, учасники знову плескають у долоні, і внутрішнє коло також робить крок вправо. Вправа триває доти, доки первісні партнери не зустрінуться знову. У такий спосіб всі учасники з зовнішнього кола отримують всю наявну інформацію від всіх учасників з внутрішнього кола та навпаки.

5. Невеликі групи

Тренери дуже часто розбивають учасників на невеликі групи (по 3-4 особи або по 2 особи для роботи у парах). Такий підхід дозволяє, особливо якщо час обмежений, всім учасникам висловити свої думки, обговорити проблему у більш зручному та комфортному середовищі. Він також допомагає учасникам спілкуватися між собою більш відкрито та тісно. Після цього учасники, які працювали у малих групах, діляться своїм досвідом та спільно виробленими ідеями з рештою аудиторії.

Існують різні методи, за допомогою яких тренер може об'єднувати учасників у невеликі групи або пари: за допомогою кольорових папок, що є в кожного учасника, кольорових стікерів, маркерів, клаптиків паперу, за кольором взуття або волосся, використовуючи фрукти (яблука, апельсини, банани), різноманітні солодоці тощо.

6. Зворотний зв'язок

Більшість вправ включають у себе метод зворотного зв'язку. Тренери ставлять запитання на початку вправи для того, щоб з'ясувати, наскільки учасники знайомі з предметом, та представити цей предмет учасникам. Після виконання вправи тренери ставлять запитання для того, щоб з'ясувати, чого навчилися учасники, та закріпити їхнє розуміння предмету. Такий підхід дозволяє тренеру виявити можливі причини для будь-якого неправильного або недостатнього розуміння нових ідей та інформації.

7. Коло

Під час вступу або коли всі учасники повинні надати коротку відповідь з висловленням їхніх думок, тренери можуть використовувати метод кола. Відповідно до цього методу, один учасник добровільно починає, а всі інші слідує за ним по черзі.

8. Рольові ігри

Цей тип вправ є найбільш ефективним способом засвоєння змісту та суті нових ідей. Рольові ігри сприяють активному розумінню інформації та дають учасникам тренінгу можливість застосувати нові навички та здібності. Гра представляє собою репетицію майбутньої діяльності. Моделюючи реальні «проблемні» ситуації, учасники дізнаються більше про людську психологію. Як учасники, так і тренери мають можливість побачити «підводні камені» конкретних проблем і дослідити альтернативні шляхи їх вирішення. Рольова гра дозволяє учасникам відчути одне одного, уявити себе на місці іншої людини та зрозуміти, що саме мотивує людей діяти або реагувати певним чином.

Учасники ігор не лише відпрацьовують свою поведінку у конкретній ситуації, а й мають можливість у складі групи оцінити, наскільки ефективним було вирішення проблеми в форматі гри, його плюси та мінуси. Вони можуть знайти ненасильницькі методи вирішення проблеми та запропонувати правильний курс дій в тій чи іншій ситуації. «Навчання через дію» (ще одна назва техніки рольових ігор) є одним з найефективніших мето-

дів навчання та набуття досвіду. Учасники запам'ятають власні почуття більш глибоко та на більш тривалий період часу. Рольова гра допомагає проаналізувати, як люди поведуться у певній ситуації, як оцінювати та передбачувати їх реакцію. Отже, для того, щоб рольова гра дала максимальний ефект, запропоновані ситуації повинні бути максимально реальними, а ролі повинні бути чітко визначені та описані.

10. Ресурсні вправи та активні ігри

Ресурсні вправи – це діяльність, в результаті якої учасники тренінгу одержують необхідні ресурси та сили для виконання психологічно складних вправ, а також розвивають механізми самозахисту від неприємних спогадів та вражень. Ці вправи також допомагають групі максимально швидко відновитися після обговорення конкретних трагічних випадків насильства в сім'ї. Ресурсні вправи включають у себе вправи, спрямовані на «ламання криги», розслаблення, підвищення самооцінки, створення в групі позитивної атмосфери та взаємної підтримки.

Вправи для «ламання криги» та активізації

Деякі з описаних нижче вправ на «ламання криги» та активізації можуть бути використані разом зі вступом, знайомством, встановленням очікувань та іншими вправами, що зазвичай виконуються під час вступної частини будь-якого тренінгу. Будь-яка з вправ на «ламання криги» та активізацію, що наводяться в цій главі, може бути модернізована та пристосована до конкретних цілей тренерів та навчального плану.

А. Вправи для «ламання криги» та знайомство

Перший день (перша година) навчального курсу є надзвичайно важливим для успіху всього курсу. Важливо почати з позитивної ноти, щоб всі учасники відчували себе комфортно та якнайшвидше познайомилися одне з одним. Вправи, які тренер використовує на початку курсу для того, щоб допомогти учасникам краще познайомитися, називаються вправами для «ламання криги» або вступом. Нижче наведений ряд таких вправ, які можна використати.

Вправа «Унікальні характеристики»

Навіть якщо учасники вже знають одне одного, з ними повинен познайомитися тренер. Замість того, щоб просити всіх учасників

назвати свої власні імена та прізвища, тренер може розділити групу на пари та дати учасникам декілька хвилин для того, щоб вони проінтерв'ювали одне одного. Після цього кожен учасник повинен представити партнера, назвавши його (її) ім'я та принаймні дві унікальні характеристики.

Вправа «Ваші улюблені речі»

Тренер розбиває групу на пари та просить учасників назвати одне одному їх улюблену їжу або тварину, яка, на їх погляд, найкраще відповідає їхній внутрішній суті, а також пояснити чому. Представляючи своїх партнерів, учасники діляться цією інформацією з групою.

Вправа «Кидання м'яча»

Учасники та тренер стають у коло та кидають м'яч по цьому колу. Спіймавши м'яч, черговий учасник називає своє ім'я. Наступний учасник, спіймавши м'яч, називають ім'я того, хто його кинув. Цю вправу також можна використовувати вже в процесі навчання, але у цьому разі учасники замість імен використовують певну стислу інформацію. Наприклад, тренер може дати команду: "Назвіть декілька ознак психологічного насильства в сім'ї". Учасники кидають м'яч одне одному по колу і по черзі називають ці ознаки, коли ловлять м'яч.

Вправа «Три запитання»

Учасники записують три запитання та знаходять у кімнаті когось, кого вони не дуже добре знають. Після цього кожний учасник ставить такі запитання цьому іншому учаснику. Далі вони представляють своїх партнерів групі, повідомляючи іншим як запитання, так і відповіді на них.

Вправ «Таблички з іменами»

Тренер готує табличку з іменем для кожного учасника та поміщає її у коробку. Кожний учасник дістає таку табличку з коробки, шукає учасника з відповідним іменем та знайомиться з ним. (Ця вправа є особливо корисною для великих груп – 20 чи більше осіб.)

Вправа «Пошук пари»

Тренер готує клаптики паперу в кількості, достатній для всієї групи. На клаптиках написані половинки усталених словосполучень та складних слів, наприклад:

АВТО	МОБІЛЬ
СЕРЕДНЬО	ВІЧЧЯ
СПІВ	ВІДНОШЕННЯ

Кожний учасник бере один клаптик паперу і починає шукати іншого учасника з другою половинкою. Знайшовши такого учасника, слід з ним познайомитися. Після цього вони повинні представити групі одне одного.

В якості пар можна використовувати слова з протилежним значенням, наприклад:

ЧОРНИЙ	БІЛИЙ
ВЕРХНІЙ	НИЖНІЙ
ПРАВИЙ	ЛІВИЙ
ГАРЯЧИЙ	ХОЛОДНИЙ

Вправа «Правда або вигадка»

Кожний учасник записує про себе чотири факти, один з яких є вигадкою. Далі кожен по черзі читає свої факти вголос, а решта учасників записує той факт, який, на їхню думку, є вигаданим. Після того, як всі прочитають свої списки, перший учасник знову читає свій список та називає факт, який є вигаданим. Група повинна порівняти свої письмові припущення з правильними відповідями.

Вправа «Всі брешуть»

Крок 1: Тренер записує на дошці три твердження. Два з них є правдивими, одне – брехнею.

Приклад:

Я працюю тренером вже 10 років.

В мене є собака, якого звать «Собака».

Я прожив рік у Швейцарії.

Крок 2: Учасники ставлять додаткові запитання для того, щоб зібрати більше інформації та виявити брехню.

Тренінги – Де ви проводили тренінги? Чому саме ви навчали? В якому році ви почали?

Собака – Скільки років Собаці? Що Собака їсть? Де він живе?

Швейцарія – Де ви жили у Швейцарії? Якою мовою розмовляють в тій частині Швейцарії?

Крок 3: Учасники голосують, щоб вибрати брехливе твердження. Тренер повідомляє їм, що було правдою, а що – брехнею.

Розбийте учасників на невеликі групи (найкраще – по 3-4 особи). Ці малі групи повинні повторити кроки 1-3. Після цього попросіть учасників представити одне одного великій групі.

Вправа «У чому запитання?»

Крок 1: Тренер записує на дошці певні факти.

Приклад:

Фіолетовий

16 місяців

Кенія

Крок 2: Учасники намагаються вгадати запитання, що відповідають кожному з цих фактів.

Фіолетовий – Який ваш улюблений колір? Якого кольору ваш автомобіль? Якого кольору ваш улюблений одяг?

16 місяців – Як довго ви живете в цьому місті? Скільки років вашій дитині? Скільки років ви вже одружені?

Кенія – Де ви народилися? Де ви працювали? Куди ви їдете у відпустку?

Крок 3: Коли всі учасники вгадають всі запитання, розбийте їх на невеликі групи (по 3-4 особи). Ці малі групи повинні повторити кроки 1 та 2. Після цього попросіть учасників представити одне одного великій групі.

Вправа «Гра в нонсенс»

Представтеся групі реченням, в якому повторюється перша буква вашого імені. Формат речення повинен бути наступний: Я + ПРИКМЕТНИК + ІМ'Я. Я люблю + ДІЯ + ІМЕННИК)

Приклади:

«Я – красива Катерина. Я люблю косити конюшину.»

(Я + ПРИКМЕТНИК + ІМ'Я. Я люблю + ДІЯ + ІМЕННИК)

«Я – мила Маша. Я люблю мріяти про майбутнє.»

«Я – великий Василь. Я люблю возити віники».

Учасники представляються групі за допомогою таких речень.

Вправа «Ланцюжок імен»

Після «Гри в нонсенс» можна пограти в «Ланцюжок імен».

Представтеся та представте вашого сусіда чи сусідку справа.

«Я – красива Катерина. А це – мила Маша».

Ваш сусід чи сусідка справа повторює попереднє представлення та представляє сусіда чи сусідку справа.

«Вона – красива Катерина. Я – мила Маша. А це – великий Василь.»

Продовжуйте рухатися вправо, доки не будуть повторені всі імена. Попросіть добровольців назвати всі імена швидкомовкою.

Вправа «Магічний жезл»

Запитайте в учасників, що вони б зробили, якби знайшли магічний жезл, який дозволяє їм змінити три елементи, пов'язані з роботою. Вони можуть змінювати все, що захочуть – роботу, начальника, співробітників, важливий проект та ін. Нехай учасники обговорять, чому ці зміни є для них такими важливими. Інший варіант – попросіть їх обговорити, що вони б змінили, якби на один місяць стали начальниками. Ця вправа допоможе їм дізнатися про бажання та розчарування одне одного.

Вправа «Безлюдний острів»

Розбийте учасників на команди. Попросіть їх уявити, що вони застрягли на безлюдному острові. Команди повинні вибрати п'ять (тренер може встановити іншу кількість – залежно від розміру кожної команди) предметів, які вони взяли б з собою, якби знали про імовірність потрапити на безлюдний острів. Зверніть увагу, що дозволяється взяти п'ять предметів на команду, а не на особу. Попросіть кожну команду записати свої предмети на фліпчарті та обговорити свій вибір з усією групою. Ця вправа допоможе їм дізнатися про цінності одне одного та підходи до вирішення проблем, що сприяє командній праці.

Вправа «Інтерв'ю»

Розбийте групу на пари (учасники повинні обрати партнерів, про яких вони знають найменше). Попросіть їх проінтерв'ювати один одного впродовж близько 20 хвилин (можна підготувати запитання заздалегідь або встановити загальні правила проведення таких інтерв'ю). Вони мають дізнатися, що кожному з них подобається в їх роботі, попередніх роботах, сімейному житті, хобі, улюблених видах спорту та ін. Після інтерв'ю нехай кожний учасник представить партнера групі. Ця вправа допомагає більше дізнатися одне про одного.

Вправа «Завершити речення»

Попросіть кожного учасника завершити одне з цих речень (або щось подібне):

«Найкращою роботою в моєму житті було...»

«Найгіршим проектом, над яким я колись працював (-ла), був...»

«Найризикованішою справою в моєму житті було... »

«На початку тренінгу, коли ви просите всіх представитися, можете попросити учасників, щоб вони завершували своє представлення фразою: «Я беру участь у цьому тренінгу, тому що...».

Вправа «Що в нас є спільного?»

Учасників слід розбити на пари. Кожна пара матиме 30 секунд для того, щоб виявити п'ять речей, які є для них спільними. Після цих 30 секунд об'єднайте дві пари та дайте групі хвилину для того, щоб виявити, що в них чотирьох є спільного. Після завершення цієї вправи кожна група може представити список речей, які для них є спільними.

Вправа «Розкажіть про себе»

Пустіть по колу пакет з цукерками. Скажіть учасникам, що вони можуть брати стільки цукерок, скільки захочуть. Коли у всіх будуть цукерки, скажіть їм, що за кожную взяту ними цукерку вони повинні щось розповісти про себе. Наприклад, якщо учасник взяв 10 цукерок, то має розповісти про себе 10 фактів.

Примітка: Ви також можете пустити по колу рулон туалетного паперу. Попросіть учасників взяти стільки окремих клаптиків, скільки їм необхідно (не розкриваючи їм мету).

В. Вправи на розігрів та активізацію

Вправи на розігрів та активізацію – це вправи, які тренер використовує під час навчального курсу для того, щоб заохотити учасників до участі в навчальному процесі та взаємодії. Ці вправи можна виконувати на початку кожного дня для того, щоб згуртувати групу та почати роботу на позитивній ноті. Їх також можна використовувати протягом дня для «перезарядки» групи (наприклад, після обіду чи після довгої презентації). Ви можете використати вправи, що наведені нижче.

Вправа «Супермодель»

Мета – розігрів або активізація, сміх та розслаблення. Відмова від статусу та ролей.

Тривалість – 5-10 хвилин.

Розмір приміщення – достатній для того, щоб учасники могли утворити коло.

Як виконувати.

Поставте учасників у коло.

Скажіть учасникам, що вони повинні діяти відповідно до ваших команд. Коли ви вказуєте на них, то подаєте наступні команди:

«Супермодель» – учасник повинен негайно почати зображати з себе супермодель. Два учасники по обидва боки від «супермоделі» повинні грати роль фотографів та жестами показувати, як вони фотографують.

«Слон» – учасник зображає з себе слона, негайно виставивши руки перед обличчям у формі хоботу. Два учасники по обидва боки від «слона» складають руки у півкола та приставляють їх до боків «слона», формуючи вуха.

«Желе» – учасник безперервно труситься тілом, немов желе. Два учасники по обидва боки від «желе» складають руки у кільце навколо нього, зображаючи «бокал» для «желе».

«Бджолина матка» – учасник обертається назад, складає руки за спиною (прямо над сідницями) та рухає ними, немов бджола тільцем. Два учасники по обидва боки від «бджоли» виставляють руки у напрямку від бджоли та розмахують ними, немов крилами.

«Осел» – учасник та ще два учасники навколо нього завмирають і не рухаються взагалі.

Примітка: Не дивуйтеся, якщо люди будуть все плутати і робити помилки. Такі помилки викликають сміх та радість. Щоб внести у справу елемент змагання, можна встановити, що учасники, які роблять помилки (як основний «виконавець», так і обидва його сусіди), вилітають з гри. Цю вправу можна використати декілька разів під час зустрічі або семінару.

Вправа «Національний гімн»

Ця вправа на розігрів працює найкраще, коли учасники походять з різних країн. Для того, щоб провести такий розігрів, необхідно мати джерело музики (магнітофон або радіо) та м'яч. Учасники повинні стати у коло. Тренер включає музику, учасники танцюють та передають м'яч один одному по колу. Коли музика завершується, той, в кого знаходиться м'яч, повинен вийти у центр кола та проспівати перший куплет свого національного гімну. Якщо він чи вона не може пригадати національний гімн (що інколи трапляється), його можна замінити якоюсь романтичною піснею. Після належного співу тренер знову включає музику, і учасники знов передають м'яч одне одному. Гра продовжується доти, доки багато

учасників не проспівують свої гімни або доки тренер не відчує, що всі вже достатньо активізувалися.

Вправа «Розкажіть історію»

Учасники повинні стати у коло. Мета цієї діяльності – створити оповідання, яке повинно бути осмисленим і водночас веселим, мати зв'язок з попереднім реченням, бути граматично правильним. Кожний учасник додає свою репліку до оповідання.

Наприклад:

№1: «Сьогодні вранці я йшов на сніданок»

№2: «До мене підійшов собака»

№3: «Я сказав собаці: «Добрий ранок»»

№4: «Собака запитав мене, що я збираюся їсти на сніданок»

Вправа продовжується, поки всі учасники не зроблять свій внесок або поки тренер не відчує, що група вже достатньо активізувалась.

Вправа «Останнє слово»

Учасники повинні стати в коло. Один учасник рухається, потім стає навпроти іншого, випадково обраного учасника. Він/вона говорить певну фразу (наприклад: «Сьогодні чудовий день»). Учасник, якому щойно була сказана фраза, переходить до іншого учасника і говорить іншу фразу, що має починатися з останнього слова попередньої фрази (наприклад: «День отримання заробітної плати – це завжди свято»). У вправі мають по черзі взяти участь всі члени групи.

Вправа «Телефон»

Учасники сідають або стають у коло. Тренер швидко шепоче на вухо одному з учасників певне повідомлення. Учасник пошепки передає це повідомлення іншому учаснику, і так далі. Останній учасник вимовляє це повідомлення вголос. Скоріше за все, кінцеве повідомлення буде відрізнятись від початкового. Ось приклад початкового повідомлення (зверніть увагу, що в ньому згадуються два різних види діяльності, а це створює вірні умови для того, щоб все переплутати під час швидкого шепотіння): «На вечерю я їв рис, потім вдягнувся у сине для танців».

Вправа «Мозковий шторм».

Розбийте учасників на команди по 5 осіб. Попросіть команди назвати: квадратні речі; речі, пов'язані зі святом червоні речі; речі, які можна зробити

з вішака для одягу та ін. Дискусії не допускаються, команди повинні лише називати речі. Виграє команда, що назве найбільшу кількість речей.

Вправа «Мозковий шторм з киданням м'яча»

Оголосіть тему (речі, пов'язані з певною темою, святом, змістом навчального курсу та ін.). Потім киньте м'яч. Той, хто ловить м'яч, повинен викрикнути щось пов'язане з темою та кинути м'яч комусь іншому. Виконуйте вправу, доки всі учасники не висловляться.

Варіанти вправи:

1. Спіймавши м'яч, учасник повинен назвати ідею, яка обговорювалася під час навчання і є, на його/її думку, найбільш важливою. Продовжуйте вправу, поки кожен учасник не спіймає м'яч принаймні один раз і не пояснить якусь важливу ідею з щойно пройденого матеріалу.

2. Кожна особа описує один етап процесу або ідеї, коли м'яч переходить до неї. Інструктор або учасник по черзі записують цю інформацію на дошці або фліпчарті. Наприклад, після теми «оцінка клієнтів» тренер кидає м'яч і просить кожного назвати якійсь один етап процесу оцінки клієнтів.

Вправа «Заспокойтесь!»

Інколи учасникам необхідно заспокоїтися або повернутися до реальності після презентації якогось особливо інтенсивного матеріалу. Інколи їм також необхідний час «на роздуми» для повного засвоєння нового матеріалу.

Попросіть учасників покласти голову на стіл, лягти на підлогу або зайняти іншу комфортну позу. Після цього попросіть їх подумати над тим, що вони щойно вивчили. Приблизно через 5 хвилин скажіть ключове слово або коротку фразу, над якими вони мають подумати ще пару хвилин. Повторіть це один-два рази, потім зберіть групу у коло та попросіть їх розповісти про те, що вони вважають найбільш важливими аспектами відповідної концепції та як вони можуть найкраще використати ці знання на своїй роботі.

Примітка: Хоча декому ця вправа може видатися марнуванням часу, заохочення до роздумів є одним з найпотужніших методів навчання! Використайте це!

Вправа «Бум!»

Всі учасники повинні сісти у коло. Попросіть їх рахувати вголос по колу. Кожний учасник, чиє число ділиться на 3 (3, 6, 9, 12 і так далі)

або закінчується на 3 (13, 23, 33 і так далі) повинен замість цього числа сказати «БУМ!». Наступний учасник продовжує звичайну послідовність чисел.

Приклад: перший учасник починає з 1, наступний називає 2, третій учасник, який повинен сказати «три», говорить «БУМ!», а учасник після нього говорить «чотири». Той, хто не сказав «БУМ!» або помилився з числом після «БУМ!», вилітає з гри. Числа слід називати швидко (дається максимум 2 секунди); якщо учасник думає надто довго, він чи вона вилітає з гри. Переможцями стають останні два учасники.

Примітка: Учасники можуть один раз плеснути у долоні замість того, щоб говорити «БУМ!».

Примітка: Для того, щоб зробити цю вправу на активізацію більш цікавою, після досягнення певного числа (наприклад, 30) попросіть учасників рахувати у зворотному напрямку до 0. Цю гру можна ускладнити, якщо використовувати більше кратне або два кратних одразу – наприклад, 3 та 5.

Вправа «Гострий перець»

Учасники сідають в коло подалі від столів та заплющують очі. Тренер дає одному з учасників невеликий м'яч і просить його швидко передати м'яч наступному учаснику з криком «Гострий!». Поки учасники передають м'яч одне одному, тренер повертається до них спиною, заплющує очі та викрикує «Перець!». Особа, в якій знаходиться м'яч у цей момент, виходить з кола. Учасники продовжують передавати м'яч, поки не залишиться хтось один.

Вправа «Слова»

Розбийте учасників на 3 або 4 невеликі групи. Напишіть на фліпчарті слово «ІНТЕРАКТИВНИЙ». Групи мають 5 хвилин на те, щоб утворити з цього слова якомога більше слів з трьох букв.

Приклади:

РАК

АКТ

ВІН

Виграє команда, що утворила найбільшу кількість слів за відведений час.

Примітка: Залежно від теми можна використовувати інші слова, зокрема «демонстрація», «кріотерапія» та ін.

Вправа «Павутиння»

Учасники повинні стати у коло. Тренер дає одному учаснику моток ниток, і він розповідає групі щось про себе, зокрема називає своє ім'я, рідне місто, роботу, чому він бере участь у навчальному курсі та ін. (Обсяг інформації повинен залежати від розміру групи та часу, що відводиться на цю діяльність).

Учасник, який отримав моток ниток, бере нитку за кінець та кидає моток іншому учаснику по колу, який має представитися таким самим чином. Учасники продовжують представлятися, кидаючи моток по колу, поки він не побуває в усіх, і не створиться павутиння з ниток.

Коли всі представляються, учасник, в якого знаходиться моток, повертає його тому, від кого він його отримав і повторює інформацію про цю людину. Той учасник відповідно повертає моток попередньому учаснику і повторює інформацію про нього. Так моток рухається назад по колу, поки не опиниться в руках у учасника, який представився першим. Коли всі висловляться, у кімнаті буде велике павутиння. Цю діяльність також можна використати для повторення пройденого матеріалу – кожний учасник говорить щось стосовно предмету, потім кидає моток іншому.

Примітка: Попередьте учасників заздалегідь про те, що слід уважно слухати одне одного, оскільки вони не знають заздалегідь, від кого одержать моток.

Вправа «Пошта»

Учасники повинні сісти у коло, кожен на власному стільці. Тренер забирає стілець в одного учасника, який залишається стояти в центрі кола, та починає вправу.

Учасник в центрі кола говорить щось на зразок: «Я приніс листа для всіх моїх колег з каштановим волоссям».

Всі учасники з відповідною характеристикою (у цьому випадку – каштановим волоссям) міняються місцем з учасником в центрі кола. Той, кому не вистачило стільця, залишається стояти в центрі кола і знов говорить, що приніс листа, але вже використовує якусь іншу характеристику:

- «Я приніс листа для всіх моїх колег, які носять чорне взуття»;
- «Я приніс листа для всіх моїх колег, які ніколи не літали на гелікоптері».

Вправа може тривати доти, доки в групі зберігається інтерес та ентузіазм, але не довше 10 хвилин.

Вправа «Пошук пари за табличкою з іменем»

Кожному учаснику знадобиться картка для імені розміром 12x18 см. Коли всі матимуть таку картку, дайте наступні інструкції:

- напишіть ваше ім'я в центрі картки;
- у верхньому лівому куті вкажіть чотири речі, які ви хотіли б зробити;
- у верхньому правому куті вкажіть чотири ваших улюблених співаки або групи;
- у нижньому лівому куті вкажіть чотири ваших улюблених фільми;
- у нижньому правому куті напишіть три прикметники, які вас характеризують.

Коли всі будуть готові, попросіть їх змішатися з групою на декілька хвилин. Не говорячи одне з одним, вони повинні прочитати інформацію у верхньому лівому куті карток інших учасників. Коли час вийде, вони повинні знайти одну чи дві людини, які схожі на них найбільше, і поспілкуватися з ними декілька хвилин. Після цього вони повинні знов змішатися з іншими, ознайомитися з інформацією у правому верхньому куті чужих карток і знов знайти одну або дві найбільш схожі на них людини. Далі весь процес слід повторити для лівого верхнього та нижнього правого кутів.

Для того, щоб кожна людина поспілкувалася з декількома іншими, можна встановити правило, що жодна пара учасників не може бути в одній групі більше одного разу.

Вправа «Людські вузли»

Розбийте групу на команди по 8-12 учасників. Кожен учасник має правою рукою взяти праву руку іншого учасника, але НЕ того, хто стоїть одразу зліва або справа. Потім кожен учасник має лівою рукою взяти ліву руку іншого учасника, але НЕ того, хто стоїть одразу зліва або справа, і не того, з ким він вже з'єднався правою рукою.

Тепер команди повинні розплутатися, не відпускаючи рук. Вони можуть ослаблювати хват для того, щоб було легше повертати руки. Вони можуть переступати або пролізати під іншими. Перемагає перша команда, якій вдасться розплутатися.

Примітка: Є декілька варіантів вузлів – одне велике коло, в якому люди повернуті обличчям у різні боки; або два кола, що перетинаються; або вісімка; або одне коло всередині іншого.

Вправа «Обробка даних»

Розбийте учасників на команди по 10-20 осіб залежно від бажаного рівня складності. Чим більше учасників у команді, тим вище складність. Надайте інструкції щодо «даних», які команди повинні «обробити» самостійно. Чим креативніші ці «дані», тим веселіше «обробка». Дайте призи команді, яка першою правильно обробить свої дані. За короткий період часу можна зіграти декілька раундів залежно від розміру команд.

Приклад «даних» для цієї вправи:

- алфавітний порядок для імен найкращих друзів;
- алфавітний порядок для улюбленої їжі;
- довжина волосся;
- розмір взуття;
- дні народження;
- кількість букв у прізвищі;
- довжина великих пальців рук;
- для міліціонерів – кількість років на службі.

Вправа «Відгадай тварину»

Ця вправа потребує певних приготувань. На клаптику паперу напишіть назву якоїсь тварини, що видає добре відомий звук. Для кожної тварини створіть 5-10 папірців.

Дайте кожному учаснику клаптик паперу з назвою тварини і скажіть їм нікому не називати цю тварину. Учасники повинні знайти своїх родичів, але без обговорень. Вони шукатимуть одне одного, видаючи звуки відповідної тварини. Коли якісь два учасники знайдуть одне одного, вони повинні залишатися разом і шукати інших. Продовжуйте, поки всі тварини одного виду не об'єднаються в одну велику групу.

У цю гру можна додати елемент небезпеки – пару небезпечних тварин (змій, левів, тигрів та ін.), які можуть вибити з гри учасників, які переплутають їх зі «своїми». Виграє остання безпечна тварина, що виживе. Після того, як «безпечні тварини» об'єдналися в групу від 4 осіб, вони захищені від небезпечних; вони можуть навіть імітувати небезпечних, але не можуть нікого вибити – хтось на цей піймається, і буде весело!

ТРЕНІНГОВІ БЛОКИ 1, 2

«Поняття та форми насильства в сім'ї. Соціально-психологічна складова діяльності дільничних інспекторів щодо протидії сімейному насильству»

ПРОГРАМА

Загальний час, необхідний для виконання вправ – 9 годин

Тренінговий блок 1		
«Поняття та форми насильства в сім'ї: введення в проблему»		
Час виконання	Назва вправи	Форми роботи
60 хвилин	Міфи та факти про насильство в сім'ї	Інтерактивна вправа з використанням методу «Займи позицію»
60 хвилин	Вправа «Дерево насильства»	Робота в малих групах Презентація результатів
30 хвилин	«Колесо насильства»: механізм влади і контролю	Презентація тренера, обговорення
Тренінговий блок 2		
«Соціально-психологічна складова діяльності дільничних інспекторів щодо протидії насильству в сім'ї: виявлення прихованих форм насильства, збір інформації щодо випадку та оцінка ризику»		
Час виконання	Назва вправи	Форми роботи
40 хвилин	Оцінка фактів та визначення ситуації насильства в сім'ї.	Робота в малих групах з конкретними ситуаціями за методом «case study»
60 хвилин	Опитування постраждалих від насильства в сім'ї	Інтерактивна вправа з використанням методу «Акваріум»
60 хвилин	Психологічні особливості особи, яка вчиняє насильство в сім'ї. Оцінка ризику летальності.	Повідомлення тренера, структурована дискусія
20 хвилин	«Дивитися та бачити»: факти та інтерпретації	Інтерактивна вправа з використанням пантоміми
30 хвилин	«Переказ переказу переказу»	Повідомлення тренера, обговорення
120 хвилин	Виявлення випадку насильства в сім'ї	Рольова гра

ТРЕНІНГОВИЙ БЛОК 1

«Поняття та форми насильства в сім'ї: введення в проблему»

Міфи та факти про насильство в сім'ї *Інтерактивна вправа*

Час проведення: 60 хв.

Мета вправи:

- визначити базовий рівень знань щодо насильства в сім'ї;
- посилити рівень зрілості та обґрунтованості позицій фахівців щодо проблеми насильства в сім'ї.

Необхідні матеріали:

- ноутбук, проектор, екран;
- мультимедійна презентація «Міфи та факти про насильство в сім'ї» **(Додаток 1.1.)**.

Хід вправи:

Тренер по одному виводить на екран (зачитує вголос) поширені уявлення щодо сімейних стосунків та насильства в сім'ї. Після кожного твердження учасники мають вирішити, чи згодні вони з ним, та висловити своє ставлення до нього. Відбувається обговорення, в ході якого тренер та самі учасники наводять аргументи на користь власної позиції. Коли група дійде згоди, або, навпаки, дискусія стає неконструктивною, тренер відкриває правильну відповідь («правда» або «неправда») та пояснює її.

Тренеру слід уникати будь-яких конфронтуючих дискусій між учасниками, які можуть виникати з огляду на поширеність багатьох міфів і серед представників держави, у тому числі, співробітників правоохоронних органів та пересічних громадян.

Тренер має постійно підкреслювати, що учасникам не слід відмовчатися, а все ж таки намагатися визначитися зі своєю позицією, висловлювати її. До того ж, всі учасники тренінгу зібралися, щоб підвищити свій професіоналізм, тому помилитися – це краще, ніж нічого не робити взагалі, а в спорах народжується істина.

В ідеалі, вся група має погодитися з відповіддю. Насправді, така ситуація спостерігається доволі нечасто, отже, тренеру бажано одразу ж переконати тих, хто не погодився з вірною відповіддю.

Наприкінці вправи відбувається загальне обговорення вправи та проблеми упередженого ставлення до насильства в сім'ї.

У поданій нижче **таблиці наведені приклади відповіді на кожне твердження**. Тренеру, по можливості, слід взяти цю таблицю за основу або дотримуватися наведених в ній відповідей.

Твердження:	Насильство в сім'ї є наслідком бідності та низького рівня освіти.
Відповідь:	Неправильно. Насильство в сім'ї поширене в усіх верствах суспільства, і серед багатих, і серед бідних. Часто забезпеченій людині, яка має впливових друзів, легше приховати насильство, проте насильство в сім'ї все одно має місце. Немає доказів того, що неосвічені чи бідні люди більшою мірою схильні до насильства по відношенню до своїх дружин чи партнерок, аніж освічені та заможні.
Твердження:	Вживання алкоголю та наркотичних речовин є головною причиною насильства в сім'ї.
Відповідь:	Неправильно. Хоч алкоголь та наркотики часто пов'язані з насильством в сім'ї, вони не є причиною насильства. Багато чоловіків, які б'ють своїх дружин, не зловживають алкоголем. Чоловіки, які п'ють та б'ють своїх дружин, зазвичай не б'ють випадкових перехожих на вулиці чи керівництво. Вони спрямовують насильство саме проти своїх близьких. Чоловіки, які б'ють дружин, продовжують вдаватися до насильства навіть після припинення пияцтва. Особа, яка вдається до насильства, може виправдовувати свої дії алкоголем або алкоголь може заважати їй усвідомлювати використаний ним рівень сили, проте алкоголь не є причиною насильства. Алкоголь може заважати особі, яка вдається до насильства, усвідомлювати рівень сили та інтенсивність побоїв, спрямованих проти жертви. Насильство в сім'ї та зловживання алкоголем/наркотиками слід сприймати як окремі проблеми.
Твердження:	Жінка, яка зазнала насильства, має багато причин продовжувати стосунки, що супроводжуються насильством.
Відповідь:	Правильно. Жінка має чимало соціальних, економічних та культурних причин продовжувати стосунки, що супроводжуються насильством.

Продовження попередньої відповіді	Ці причини раціональні. Часто жінці нема куди піти. Якщо жінка залишить чоловіка, вона не матиме джерел фінансового забезпечення для себе та дітей; вона відчуває розпач чи припинення внаслідок насильства або її лякає те, що її друзі, родичі чи громада звинувачуватимуть її у цьому насильстві. Вона може не залишати чоловіка через емоційні або релігійні причини. Окрім того, такий крок супроводжується суттєвими ризиками. Її може лякати те, що особа, яка вдається до насильства, може реалізувати погрози завдати шкоди їй, собі, дітям, друзям чи родині. Жінки, які стали жертвами насильства, зазнають значної небезпеки важких та навіть летальних нападів при здійсненні спроби піти, і саме жінка має вирішувати, чи безпечно це для неї.
Твердження:	Жінка, яка зазнала насильства, неодноразово полишає свого чоловіка.
Відповідь:	Правильно. Усупереч теоріям насильства в сім'ї, в яких зображують безпорадність жінок, які зазнали насильства, більшість жінок, які перебувають у стосунках, що супроводжуються насильством, багато разів йшли від чоловіків та свідомо намагаються зменшити жорстоку поведінку проти них та захистити дітей.
Твердження:	Чоловіки потерпають від насильства в сім'ї так само часто, як і жінки.
Відповідь:	Неправильно. За даними досліджень жінки стають жертвами насильства в сім'ї у 95% випадках. Певною мірою жінки також вдаються до насильства, проте це переважно самооборона. Повідомлення про насильство проти чоловіків завищені, адже особи, які вдаються до насильства, звинувачують партнерок у застосуванні психологічного чи фізичного насильства для уникнення чи зменшення власної відповідальності. Окрім того, на відміну від жінок, чоловіки, які дійсно зазнають насильства в сім'ї, мають ширший доступ до ресурсів з метою припинення ситуацій насильства.
Твердження:	Оточуючі завжди знають жертву насильства в сім'ї.
Відповідь:	Правильно. Усі ми пізнаємо жертв. В усьому світі від чверті до половини усіх жінок зазнають насильства в інтимних стосунках. Жертви насильства в сім'ї можуть не розповідати про випадки насильства через сором або приниження, страх звинувачення у насильстві або ризик помсти від особи, яка вдається до насильства. Поведінка жертв насильства в сім'ї змінюється. Вони намагаються уникати соціального життя, друзів, менше спілкуються та стають дратівливішими.

Твердження:	Особи, які вдаються до насильства, жорстокі, оскільки вони не здатні контролювати власну роздратованість, злість, образу та агресію.
Відповідь:	Неправильно. Насильство в сім'ї – це свідома поведінка, і особи, які вдаються до насильства, вміють себе контролювати. Їхнє насильство ретельно спрямоване на певних осіб у певний час та у певному місці. Як правило, вони не спрямовують насильство проти начальника чи перехожих на вулиці, незалежно від ступеню агресії. Особи, які вдаються до насильства, також дотримуються власних свідомих правил щодо своєї агресивної поведінки. Вони часто спрямовують насильство проти своїх партнерок лише у приватній обстановці або можуть вживати певних заходів, щоб уникнути видимих доказів власної насильницької поведінки. Особи, які вдаються до насильства, також ретельно обирають власну тактику: одні нищать майно, інші погрожують насильством або погрожують дітям. За даними досліджень деякі особи, які вдаються до насильства, стають більш контрольованими та спокійнішими в міру збільшення їхньої агресивності.
Твердження:	Насильство в сім'ї – це проблема, яка поширена лише у віддаленій сільській місцевості.
Відповідь:	Неправильно. Факти насильства в сім'ї виявлені і у сільській місцевості, і у великих містах. Проблема насильства в сім'ї поширена всюди.
Твердження:	Насильство в сім'ї – це особиста проблема, вона не стосується суспільства.
Відповідь:	Неправильно. Насильство в сім'ї – це проблема усього суспільства. Замовчення з боку громади, відмова органів внутрішніх справ у допомозі, небажання держави розробляти програми допомоги жертвам сімейного насильства збільшують кількість випадків такого насильства з летальними наслідками. Особи, які стали жертвами насильства в сім'ї, зазнають важких психологічних травм, які позначаються на їхній професійній діяльності та соціальному житті. Толерантне ставлення держави до осіб, які вдаються до насильства в сім'ї, призводить до того, що їхні жертви згодом також вдаються до насильства з метою самозахисту і потрапляють до в'язниці за вбивство.

Коментарі ведучого:

Тренер розпочинає зі вступу до теми насильства в сім'ї, зазначаючи наступну інформацію.

Іноді подоланню насильства в сім'ї можуть заважати міфи про сімейне насильство. Ці міфи частково поширюються через нерозуміння того, чому одна людина завдає болю іншій особі, зокрема, в інтимних відносинах. Міфи створюють помилкові судження про те, чому виникає насильство в сім'ї, і багато цих міфів дуже поширені у світі. Розуміння міфів та реалій насильства в сім'ї – дуже важливий етап розробки ефективних стратегій протидії такому насильству. Окрім того, з огляду на поширеність багатьох міфів важливо вміти спростовувати їх у щоденній практиці, оскільки ми допомагаємо тим, хто страждає від насильства в сім'ї. Під час цієї сесії ми зосередимо увагу на виявленні поширених міфів та реалій насильства в сім'ї. Під час дискусії ми маємо обговорити міфи та навчитися спростувати їх, зрозуміти, чому вони негативно впливають на ефективне подолання та профілактику насильства в сім'ї органами влади.

Під час керованої дискусії тренеру слід висловлювати та відстоювати наступні ідеї:

- міфи про насильство в сім'ї частково поширюються через нерозуміння, чому одна людина завдає болю іншій, зокрема, в інтимних стосунках;
- міфи про насильство в сім'ї загалом звинувачують у насильстві його жертву чи якийсь фактор, наприклад, алкоголь чи гнів. Як наслідок, ці міфи відвертають увагу від дій особи, яка вдається до насильства, нівелюють її відповідальність за свої вчинки. **Але насильство в сім'ї – це свідома поведінка, яку не можна виправдовувати поведінкою жертви.** Важливо, щоб в основі усіх дій у відповідь на сімейне насильство було спільне розуміння такого насильства та зосередження уваги на діях особи, яка вдається до насильства;
- розуміння міфів та реалій насильства в сім'ї допомагає зосередити увагу на відповідальності особи, яка вдається до насильства. Такий підхід – важливий елемент будь-якої ефективної стратегії захисту жертв та притягнення винуватців до відповідальності;
- насильство в сім'ї – це свідома поведінка, яка спрямована на отримання влади та контролю над іншими. Особа вдається до насильства або погрожує насильством разом з іншою тактикою маніпуляції та примусу з метою забезпечення певної поведінки своєї дружини;
- оскільки існує багато причин, чому жінка, яка зазнала насильства, прагне або змушена продовжувати стосунки, які супроводжуються насильством, корисно обміркувати шляхи зміни правової системи для

того, щоб допомагати жінкам захистити себе, зберігаючи при цьому свободу слова у стосунках;

- зосередження уваги на відповідальності особи, яка вдається до насильства, – важливий елемент будь-якої ефективної стратегії захисту жертв та притягнення винуватців насильства до відповідальності. Окрім того, з огляду на поширеність цих міфів, важливо зрозуміти, яким чином спростовувати їх у щоденній практиці, оскільки ми навчаємо інших питанням протидії насильству в сім'ї, займаємося його профілактикою та прагненням до відповідальності за його вчинення.

Запитання для обговорення:

- Чому був обраний саме такий варіант відповіді?
- Що заважало визначитися?
- Чому ви вважаєте, що ваш варіант є вірним?
- Як ви можете переконати колег, які не згодні з вами?
- Чим небезпечні наведені твердження щодо насильства?
- Чи слід їх змінювати? Чому?
- Які сфери життя вони описують?
- Чи стосуються вони лише неблагополучних родин?
- Чи змінив хтось з учасників свою точку зору? Чому?
- Що дозволило її змінити?
- Чи відомі Вам інші поширені міфи про домашнє насильство?
Які причини домашнього насильства лежать в основі цих міфів?

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 1.1. (с. 48), Додаток 1.2. (с. 49).

Вправа «Дерево насильства»

Робота в малих групах

Час проведення: 60 хвилин

Мета вправи:

- розглянути форми та прояви насильства в сім'ї;
- наочно визначити причини та наслідки насильства в сім'ї;
- визначити взаємозв'язок між причинами, проявами та наслідками сімейного насильства.

Необхідні матеріали:

- фліпчарт, альбом для фліпчарту (аркуші ватману за кількістю малих груп), маркери.

Хід вправи:

Тренер об'єднує учасників у 4 групи та просить їх намалювати на аркушах ватману «Дерево насильства», в якому **корені** символізують *причини насильства в сім'ї*, **стовбур** – саму проблему насильства; **гілки** – це *різні прояви відповідних форм насильства в сім'ї*, а **листя та плоди** – це *наслідки насильства*, як індивідуального так і загально-го характеру.

Кожна група опрацьовує різні форми насильства в сім'ї:

Група 1 – фізичне насильство в сім'ї

Група 2 – психологічне насильство в сім'ї

Група 3 – економічне насильство в сім'ї

Група 4 – сексуальне насильство в сім'ї

Після закінчення роботи над малюнком, групи презентують свої «дерева насильства». На роботу в групах відведено 30 хвилин, на презентації кожній групі – 10 хвилин, 5 хвилин – на коментарі тренера.

Коментарі ведучого:

Ведучий просить звернути увагу на багаторівневість причин та наслідків насильства, які знаходяться в наступних сферах: суспільство, сімейні стосунки та індивідуальні особливості людей. Тренер пропонує відбити цю багатомірність в «деревах», які малюватимуть учасники.

В ході презентацій тренер звертає увагу присутніх на різноманітність наслідків кожної з форм насильства, а також на те, що різні прояви та форми насильства в сім'ї можуть призводити до однакових наслідків. Тренер підкреслює той факт, що кожний вид насильства містить в собі психологічну складову, яка накладає значний відбиток на поведінку та емоційний стан особи, особливо дитини, її пізнавальну та мотиваційну сфери.

Тренер підводить учасників групи до розуміння того, що розв'язання проблеми насильства в сім'ї означає знищення її коренів, та обговорює роль дільничних інспекторів міліції в сфері боротьби з причинами та проявами сімейного насильства, передусім – по відношенню до найбільш уразливих членів сім'ї.

Запитання для обговорення:

- Що зображено на вашому малюнку?
- Чим схожі та чим відрізняються дерева, намальовані різними групами?
- Як пов'язані між собою причини та наслідки сімейного насильства?
- Що можна зробити, щоб позбутися плодів «дерева насильства»?
- Які заходи можуть цьому сприяти?
- Що можуть зробити дільничні інспектори міліції в сфері подолання причин насильства?

«Колесо насильства»: механізм влади і контролю *Презентація тренера, обговорення*

Час проведення: 30 хвилин

Мета вправи:

- розглянути діаграму «колесо насильства», яка ілюструє механізм влади і контролю між жертвою та особою, яка вчиняє насильство в сім'ї;
- розглянути приклади поведінки членів сім'ї, в яких вчиняється насильство, відповідно до тактик поведінки, представлених в «колесі насильства».

Необхідні матеріали:

- ноутбук, проектор, екран;
- діаграма «Колесо насильства» в форматі мультимедійної презентації **(Додаток 1.2)**;
- роздатковий матеріал «Колесо насильства» за кількістю учасників **(Додаток 1.2)**.

Хід вправи:

Тренер роздає учасникам матеріал «Колесо насильства», пояснює, що ця діаграма ілюструє механізм влади та контролю, зачитує кожний вид тактики, зазначений у цьому матеріалі, та пропонує учасникам тренінгу навести власні приклади кожної тактики, зображеній на діаграмі «Колесо насильства».

Після пояснення діаграми тренер проводить керовану дискусію.

Коментарі ведучого:

Тренер розповідає учасникам, що діаграма «Колесо насильства», розроблена Проектом боротьби з домашнім насильством у м. Дулут (США), демонструє різноманітні види поведінки осіб, які вдаються до насильства, з метою отримання влади та контролю над своїми жертвами.

Тактика осіб, які вдаються до насильства, включає:

- **залякування:** залякати її шляхом поглядів, дій, жестів, нищення речей, майна, жорсткої поведінки по відношенню до домашніх тварин, демонстрування зброї;

- **емоційна жорстокість:** принижувати її, змушувати її відчувати відразу до себе, називати її принизливими іменами, змушувати її думати про те, що вона психічно хвора, грати у психологічні ігри, ображати її, змушувати її відчувати власну провину;
- **ізоляція:** контролювати те, що вона робить, дивиться, з ким спілкується, що читає, куди ходить, обмежувати її зовнішню активність, вдаватися до ревнощів для виправдання власних дій;
- **применшення, заперечення та звинувачення:** не сприймати серйозно власну жорстокість та ігнорувати її занепокоєння; вдавати, ніби проявів жорстокості не було; перекладати відповідальність за жорстоку поведінку на неї та звинувачувати у ній жінку;
- **використання дітей:** змушувати її відчувати провину за дітей, використовувати дітей для маніпуляцій, використовувати дітей з метою тиску на неї, погрожувати забрати у жінки дітей;
- **використання привілеїв чоловіка:** ставитися до неї як до служниці, приймати усі важливі рішення, вдаватися до поведінки «господаря замку», визначати ролі чоловіка та жінки;
- **вкономічний тиск:** заважати їй отримати роботу чи продовжувати працювати, змушувати її звітувати про витрачені гроші; видавати їй гроші, відбирати у неї гроші, не повідомляти її про прибуток родини і не давати їй доступу до сімейного бюджету;
- **використання примусів та загроз:** висловлювати та/або реалізовувати погрози завдати їй болю, погрози піти від неї, здійснити суїцид, повідомити про неї соціальні служби, примушувати її відмовитися від звинувачень, змушувати її вдатися до протиправної поведінки.

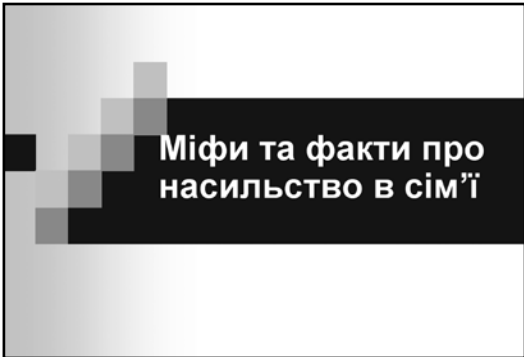
Діаграма «Колесо насильства» демонструє взаємозв'язок між фізичним та сексуальним насильством та залякуванням, примусом та маніпуляціями дружиною та дітьми, які часто використовують особи, які вдаються до насильства. Вони використовують цю тактику з метою зміцнення влади і контролю, які встановлені шляхом фізичного та сексуального насильства. Навіть один випадок фізичного насильства або його загроза може бути достатнім для встановлення влади і контролю над партнеркою. Ця влада і контроль згодом підтримуються жорсткою нефізичною насильницькою поведінкою. Наприклад, «вербальна атака» після фізичного нападу створює загрозу іншій «фізичній атаці» і, отже, може бути достатнім способом підтримки влади та контролю для особи, яка вдається до

насильства, без додаткового фізичного насильства. Отже, сама по собі тактика, представлена у діаграмі, не обов'язково може бути жорстокою, однак деякі прояви цієї поведінки можуть мати кримінальний характер. Хоча деякі види тактики спрямовані проти дітей, домашніх тварин чи майна, вони нерідко виступають засобом встановлення влади та контролю кривдника над своєю дружиною чи партнеркою.

Запитання для обговорення:

- Поясніть взаємозв'язок між фізичним та сексуальним насильством та іншими тактиками, вказаними у діаграмі «Колесо насильства»?
- За яких обставин чоловік може називати жінку принизливим ім'ям, і це буде проявом сімейного насильства?
- Поясніть взаємозв'язок між кожною тактикою, вказаною у діаграмі «Колесо насильства»?

Мультимедійна презентація

 <p>Міфи та факти про насильство в сім'ї</p>	<p>Насильство в сім'ї є наслідком бідності та низького рівня освіти Неправда</p> <p>Вживання алкоголю та наркотичних речовин є головною причиною насильства в сім'ї Неправда</p> <p>Жінка, яка зазнала насильства, має багато причин продовжувати стосунки, що супроводжуються насильством Правда</p>
<p>Жінка, яка зазнала насильства, неодноразово полишає свого чоловіка Правда</p> <p>Чоловіки потерпають від насильства в сім'ї так само часто, як і жінки Неправда, якщо йдеться про дорослих осіб</p> <p>Оточуючі завжди знають жертву насильства в сім'ї Правда</p>	<p>Особи, які вдають до насильства, жорстокі, оскільки вони не здатні контролювати власну роздратованість, злість, образу та агресію Неправда</p> <p>Насильство в сім'ї – це проблема, яка поширена лише у відділеній сільській місцевості Неправда</p> <p>Насильство в сім'ї – це особиста проблема, вона не стосується суспільства Неправда</p>
<p>Виховання дитини справа лише сім'ї і втручатися туди не варто Неправда</p> <p>Будь-яке виховання – це вже прояв насильства, адже людину примушують робити не те, що вона хоче Неправда</p> <p>Багато дітей и дорослих плутають прояви любові та насильства Правда</p>	

«КОЛЕСО НАСИЛЬСТВА»

Залюкування: чоловік примушує жінку боятися за допомогою виразу обличчя, дій, жестів, розбиваючи різні предмети, знищуючи її майно, завдаючи шкоди домашнім тваринам, демонструючи зброю.

Емоційне насильство: чоловік принижує жінку, примушує її погано думати про себе, обзиває її, примушує її думати, що вона божевільна, грає у психологічні ігри, примушує її відчувати вину.

Ізоляція: чоловік контролює, що жінка робить, з ким вона бачиться та говорить, що вона читає, куди ходить, обмежує її соціальне життя, використовує ревності для виправдання своєї поведінки.

Зменшення, заперечення, обвинувачення: чоловік зменшує реальні наслідки образи та насильства, не приймає переживання жінки

всерйоз, стверджує, що насильства не було, перекладає вину за насильство на неї, говорячи, що це вона його спричинила.

Використання дітей: примушує її відчувати вину через дітей, використовує дітей для передачі повідомлень, використовує відвідування для того, щоб залякати її, погрожує забрати дітей.

Використання чоловічих привілеїв: чоловік ставиться до жінки як до рабині, самостійно приймає всі важливі рішення, поводить як «хазяїн замку», сам визначає ролі чоловіка та жінки.

Економічне насильство: чоловік заважає жінці шукати або мати роботу, примушує її випрошувати гроші, виділяє їй певну суму на витрати, забирає гроші, приховує від неї сімейні доходи або заважає їй мати доступ до них.

Примус та погрози: чоловік погрожує скривдити або кривдить жінку, погрожує залишити її, вкоротити собі віку, повідомити про неї соціальним службам, примушує її відмовитися від висунутих обвинувачень, примушує її вчиняти незаконні дії.

ВІДМОВА ВІД ВЖИВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ МЕТОДІВ

Поведінка без загроз: робити все можливе, щоб партнерка відчувала безпеку та комфорт коли висловлює свої почуття та займається справами.

Повага: неупереджене вислуховування партнера; надання емоційного схвалення та розуміння; прояв поваги до поглядів.

Довіра та підтримка: надавати підтримку цілей партнерки в житті; проявляти повагу до почуттів, друзів, поведінки та поглядів партнерки.

Щирість та відповідальність: прийняти відповідальність за свої дії, визнати факт застосування насильства у минулому; визнати, що помилився; спілкуватися щиро та відкрито.

Відповідальне батьківство: розподілити батьківські обов'язки; показувати позитивний приклад ненасильницької поведінки для дітей.

Спільна відповідальність: взаємна згода щодо розподілу обов'язків; спільне прийняття рішень.

Економічне партнерство: спільні рішення щодо фінансових питань; бути впевненим, що фінансові домовленості принесуть вигоду обом партнерам.

Обговорення та чесність: пошук шляхів вирішення конфлікту, яке влаштовує обох партнерів; приймати зміни; виявляти бажання йти на компроміси.

ТРЕНІНГОВИЙ БЛОК 2

«Соціально-психологічна складова діяльності дільничних інспекторів щодо протидії насильству в сім'ї: виявлення прихованих форм насильства, збір інформації щодо випадку та оцінка ризику»

Як виявити приховані форми насильства в сім'ї: наочні та поведінкові ознаки фізичного, психологічного, економічного та сексуального насильства. Вікові та ґендерні особливості

Повідомлення тренера з використанням мультимедійної презентації

Час проведення: 60 хвилин

Мета вправи:

- надати відомості щодо способів виявлення прихованих форм фізичного, психологічного, економічного та сексуального насильства щодо жінок і дітей за наочними й поведінковими ознаками.

Необхідні матеріали:

- ноутбук, проектор, екран;
- роздаткові матеріали (відповідно до кількості учасників) із переліком проявів відповідних форм насильства в сім'ї (**Додаток 2.1., Додаток 2.2.**).

Хід вправи:

Ведучий розповідає щодо специфіки проявів тих чи інших видів насильства в сім'ї щодо жінки та дитини, відповідає на запитання учасників.

Коментарі ведучого:

Ведучий має підкреслити той факт, що наведена інформація стосується саме наочних ознак, які може побачити дільничний інспектор міліції в своїй повсякденній практиці за відсутності спеціальних тестових методик або без медичного огляду. Крім того, необхідно наголосити на тому, що мова йдеться не про точну «постановку діагнозу», а про визначення ймовірності проявів насильства в сімейних стосунках за наявності наведених ознак.

Запитання для обговорення:

Яким чином дільничний може виявити насильство в сім'ї, спираючись на оцінку поведінки, емоційного стану та зовнішнього вигляду учасників ситуації?

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 2.1. (с. 78), Додаток 2.2. (с. 85).

Оцінка фактів та визначення ситуації насильства в сім'ї.

Робота в малих групах з конкретними ситуаціями

Час проведення: 40 хвилин

Мета вправи:

- сформувати базові навички виявлення насильства в сім'ї;
- заохотити учасників групи до обміну досвідом та більш глибокого заглиблення до проблеми протидії насильству в сім'ї;
- продемонструвати складність такого розрізнення за відсутності відповідного інструментарію;
- навчити застосуванню індикативних таблиць для виявлення та документування випадку насильства в сім'ї.

Необхідні матеріали:

- роздаткові матеріали з описом ситуацій взаємодії батьків та дитини (по 5-6 примірників для кожної ситуації);
- індикативні таблиці виявлення випадків насильства в сім'ї
(Додаток 2.3., Додаток 2.4.).

Хід вправи:

Тренер пропонує учасникам роздивитися індикативні таблиці та пояснює принцип їх застосування.

Ця методика була створена к. психол. н. О. Кочемировською та психологом А. Ходоренком у 2006 р. на підставі ретельного вивчення досвіду та потреб дільничних інспекторів міліції (ДІМ), які стикаються з проблемою запобігання насильству в сім'ї. Її мета – полегшити роботу ДІМ, а також допомогти їм налагодити взаємодію із відповідними соціальними службами (для них також розроблені аналогічні таблиці, але більш детальні та такі, що спираються на попередню професійну підготовку фахівців у галузі соціальної роботи та/або психології).

В даній методиці відокремлено та визначено основні характеристики (психологічні, фізичні та сексуальні) осіб – жінок та дітей, як потерпають від насильства в сім'ї. Методика складається з чотирьох таблиць. В першій таблиці відокремлені **наочні ознаки, за якими можна констатувати наявність насильства**. В другій – **непрямі ознаки**, які можуть свідчити про наявність насильства. Третя таблиця містить у собі ознаки

насильства, що виявляються співробітником органів внутрішніх справ завдяки **опитуванню родичів, сусідів, ін.** Слід зазначити, що, незважаючи на повторювання деяких пунктів у другій та третій таблицях, опитування сусідів все ж є невід'ємною частиною методики. У четвертій таблиці представлені **ознаки**, на які треба звертати першочергову увагу під **час повторних відвідин родини**, в який підозрюється наявність насильства в сім'ї.

Кожна таблиця складається з чотирьох стовпчиків:

- 1) перший містить у собі характеристики тих чи інших ознак насильства;
- 2) в другому стовпчику подається спосіб визначення цих ознак: це огляд та безпосереднє **спостереження** за жінкою, станом її житла, родичами; **бесіда** з жінкою, **опитування** родичів, сусідів.
- 3) в третьому стовпчику цієї таблиці дільничний інспектор міліції власноруч робить відмітку про наявність тієї чи іншої ознаки насильства в сім'ї (обов'язково чорнилом або кульковою ручкою).
- 4) четвертий стовпчик слугує для різного роду приміток – наприклад, нотаток про різку зміну поведінки жінки після якогось з запитань. Нотатки також робляться чорнилом або кульковою ручкою.

Особливу увагу треба звернути на складність виявлення обставин та ознак сексуального насильства. Отже, при підозрі щодо наявності сексуального насильства огляд та опитування треба проводити дуже обережно та делікатно.

При аналізі результатів методики необхідно пам'ятати, що одна або дві відмітки в таблицях не можуть стовідсотково свідчити про наявність насильства в сім'ї, але чим більше позначок, тим більша вірогідність наявності насильства (особливо це стосується четвертої таблиці).

Необхідно також звернути увагу на два основних за формою види насильства. Так зване «гаряче насильство», котре завжди пов'язане з агресією, «виверженням емоційного вулкану» насильника. Від такого насильства потерпає не тільки жертва, але й свідки. Саме випадки «гарячого насильства» призводять до виклику міліції. Водночас слід звернути увагу, що існує ще й «холодне насильство», яке часто чиниться із зовнішнім дотриманням правил доброго тону та характеризує авторитарні сім'ї з порушеною комунікацією. Ця модель відповідає психологічному насильству, і може тривати роками, нібито не завдаючи особливої шкоди. Але «холодне насильство» може перерости в «гаряче насильство», а отже також потребує виявлення та вжиття відповідних заходів.

Отже, є очевидні, «гарячі» ситуації (особа зі слідами побиття, бійка, дитина у стані сп'яніння тощо), коли таблиця слугує лише способом зафіксувати стан справ, але є «холодні» випадки, коли наявність насильства в сім'ї не можна стверджувати стовідсотково. В таких випадках таблиця потрібна для того, щоб ДІМ змогли швидко та в повному обсязі надати інформацію до відповідних соціальних служб (управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служби у справах дітей, кримінальної міліції у справах дітей) для того, щоб останні провели ретельне обстеження ситуації.

Надавши коротку інформаційну довідку, тренер просить учасників об'єднатися в малі групи (кількість груп залежить від кількості учасників; оптимально – 4-5 груп). Кожна група отримує для розгляду по одній ситуації, яку треба оцінити з точки зору наявності або відсутності насильства в сім'ї. На це завдання кожній групі відведено *10 хвилин*. Після ознайомлення з ситуаціями, представники груп презентують висновки, яких вони дійшли за наступною схемою:

- є насильство чи ні?
- якщо так, то яка форма/форми?
- за якими ознаками це було визначено?

Після того, як група закінчує презентацію, відбувається загальне обговорення. Наприкінці тренер повідомляє реальний стан справ щодо кожної ситуації. Зважаючи на це, бажано, щоб тренери власноруч підготували відомі їм ситуації.

Приклади ситуацій до обговорення:

Ситуація 1

«Катя В.» (ім'я змінено) вийшла заміж за «Євгена» (ім'я змінено) в 1982 р. Катя говорить про чоловіка як про «людину з важким характером» навіть коли він тверезий, він дуже ревнивий, кричить на неї, лається, погрожує вбити, б'є та виганяє з дому.

«Чоловік переважно п'є ночами: вмикає світло, включає телевізор і стереосистему, починає «виховувати» мене, дітей і навіть кота. Він всіх сварить, витягає мене з ліжка і тягає по квартирі, після чого гвалтує мене. Якщо я намагаюсь опиратись, він мене б'є, виганяє з дому, обзиває, душить, зв'язує, рве одяг і волосся, звішує з балкона головою донизу, вигукуючи, що я повинна йому підкорюватись...»

Оцінка ситуації: наявне фізичне, психологічне, економічне, сексуальне насильство.

Ситуація 2

На уроці фізкультури вчителька побачила, що в одного з її учнів А. на руках багато синців, подряпин та крововиливів; є малопомітні синці також на шиї. Вона спитала хлопця, що сталося, але він ухилився від відповіді на запитання та не зміг нічого пояснити. Вчителька також розпитала однокласників хлопця, і вони засвідчили, що аналогічні синці в нього є по всьому тілу, що він соромиться перевдягатися при них та намагається взагалі ухилитися від фізкультури. Вчителька також згадала, що А. постійно вдягнений в сорочки або светри з довгими рукавами та закритим горлом. На прямі запитання А. відмовчується або говорить, що все нормально.

Оцінка ситуації: на А. «полюють» старшокласники, отже фізичне насильство є, але не сімейне.

Ситуація 3

14-річна О., в якої померли батьки, вже два роки виховується родичами (дядько та тітка), які взяли над нею опіку. Вони всі живуть в квартирі, яка належала батькам дівчини. В О. є старша 22-річна сестра, яка винаймає житло та живе окремо. Сестра О. нещодавно пройшла курс реабілітації в наркологічній клініці з метою позбавлення від наркотичної залежності. Сестра О. звернулася із заявою до міліції з приводу фактів сексуального зловживання щодо О. з боку її дядька, які тривають вже не менше півроку. Сестра О., збентежена виявленими обставинами, просить передати їй право опіки над О. За словами сестри, О. довго вагалася перед тим, як розповісти їй про ситуацію. О. підтвердила всі факти, повідомлені сестрою.

Оцінка ситуації: сестра О. наговорила на опікунів з метою отримати квартиру.

Ситуація 4

До лікарні потрапила 14-річна К. з ознаками значного недоїдання: при зрості 167 см її вага становила 37 кг. Після огляду їй було поставлено діагноз «нервова анорексія» та призначено лікування. Бабуся К., яка й привезла її до лікарні, наполягала на тому, щоб лікарі заборонили матері К. бачитися з дівчиною. Тим не менш, мати відвідала дівчину, після чого нервово-психічний стан К. різко погіршився, вона відмовлялася від

лікування, плакала, не бажала спілкуватися з лікарями. Після того, як така ситуація повторилася кілька разів, лікар заборонив матері К. відвідувати дівчину. За словами бабусі, мати К., яка кілька років тому розлучилася, всі стосунки з колишнім чоловіком повністю розірвала, незважаючи на те, що дівчина любить батька і хотіла б з ним іноді бачитись.

Оцінка ситуації: дівчина потрапила до лікарні через відмову матері надати їй змогу зустрічатися з батьком; крім того, мати постійно глузувала з дівчини, доводила її до стану нервово-психічного виснаження. На ґрунті психологічного насильства в дівчини розвилася анорексія. У подальшому місце проживання дівчини було визначено з батьком.

Ситуація 5

16-річна В. звернулася до районного відділу у справах сім'ї та молоді із усною заявою щодо фізичного та психологічного насильства, яке чинив щодо неї її батько. За словами В. він її періодично бив, нецензурно лявав, називав «шльонодрю», не пускав в дім та на двір, тому їй доводилося перелізати через паркан та ночувати на вулиці.

Батько В. зі свого боку розповів, що дочка, незважаючи на його заборону, постійно ходить на дискотеки до сусідніх сіл, пропускає шкільні заняття, вживає алкогольні напої, повертається додому надто пізно. Він неодноразово попереджав її, що не впустить її в дім, адже родина має рано вставати до роботи. Він підтвердив факти того, що кілька разів вдарив її (надавав ляпасів) та зачинив кватирку і вхід до домівки.

Оцінка ситуація: насильство в сім'ї (фізичне і психологічне як з боку батьків, так і з боку В.), але виявився факт маніпулювання з боку В., яка вела себе асоціально. Її поставлено на облік та свого часу було винесено попередження про неприпустимість віктимної поведінки.

Ситуація 6

Сусіди родини, в якій виховується 15-річний Д. (сирота та інвалід з дитинства), звернулися до голови селищної ради через співчуття до хлопця, якого вони підгодовують, віддають йому одяг та взуття свого сина, пускають до себе в дім погрітись. Хлопець отримує відповідну пенсію, до того ж, навчається у ВНЗ I рівня акредитації і йому надається стипендія. Він проживає в домі своїх усиновителів разом із неповнорідними братом та сестрою. Усиновителі заперечують проти того, щоб Д. жив у гуртожитку, мотивуючи це його інвалідністю. Водночас, вони повністю забирають в нього стипендію та пенсію, які є основними джерелами надходження

грошових коштів до сім'ї (підкувальники Д. час від часу залучаються до одноразових або сезонних робіт). Кошти Д. витрачаються усиновителями на себе та утримання власних дітей; Д. не має ані належного лікування та медикаментів, ані відповідного харчування, ані зручного сезонного одягу. Крім того, він не має в домі власних речей, не може вільно пересуватися по будівлі (здебільшого, він живе в літній кухні), користуватися електрикою та меблями (в т.ч., для виконання домашніх завдань). Усиновителі вважають, що дуже багато роблять для Д., і він має бути їм вдячний за те, що вони прийняли його до себе жити.

Оцінка ситуації: економічне насильство. Після втручання районної влади. Д. перевели до гуртожитку, і він став отримувати стипендію на банківський рахунок. Сім'ю взято під супровід, усиновителям винесено офіційне попередження про неприпустимість насильства в сім'ї.

Ситуація 7

«Коли ми тільки одружилися, мій чоловік почав часто й брутально наді мною знущатися. Увесь час він мене бив, давав ляпаси і гасив об моє тіло недопалки. Одного разу він намагався перерізати мені горло – у мене ще й досі шви. Він на шість годин прив'язав мене до стільця, завдавав мені ножових ран і намагався мене придушити. Двічі мені довелося лягати до лікарні. Незважаючи на те, що сусіди давали свідчення про ці напади, міліція відмовлялась втручатися. Коли пройшло дев'ять місяців, я вирішила розірвати наші стосунки. Але потім ще чотири роки мій колишній чоловік переслідував мене, знущався, бив та погрожував. Намагаючись захиститися, я кілька разів зверталася до міліції, пробувала подати на нього на суд, п'ять разів змінювала свій номер телефону, часто міняла місце роботи. Нічого не допомагало, бо він мене знаходив і надалі наді мною знущався. Я стала полонянкою у власному будинку – просто боялася, що він мене побачить, коли я вийду. Через моє становище мені було так соромно, що я приховувала правду від друзів та родини, тому в мене почалася депресія, яка привела мене до спроби самогубства».

Оцінка ситуації: насильство в сім'ї (фізичне та психологічне) можна було зафіксувати лише тоді, коли жінка була в шлюбі.

Ситуація 8.

«Мені було шість років, і я якось побачила, як батько просто жбурнув маму через усю кімнату. Мама почала кликати сестру, щоб вона відвела мене до своєї кімнати, але я не хотіла її залишати і дуже плакала. А ще

одного разу він дуже жорстоко бив маму, я побігла по допомогу, і приїхала міліція. А наступного дня її обличчя було просто геть понівечене, усе синє від побиття, а на губу їй довелося накладати шви, і, мабуть, у неї була поламана шелепа. На її шиї були синці від його пальців, коли він її душив¹».

Оцінка ситуації: фізичне насильство щодо жінки; психологічне насильство щодо дітей.

Коментарі ведучого:

Тренер звертає увагу на складну природу сімейних стосунків, які зумовлюють той факт, що відрізнити неприпустимі насильницькі діяння від певних проблем у вихованні буває нелегко. Ведучий підкреслює, що кожен випадок потребує ретельної уваги, адже далеко не завжди можна стверджувати наявність факту насильства.

Важливо також підкреслити, що опора на індикатори та застосування індикативних таблиць спрощує роботу інспектора, допомагає йому оперативно зафіксувати всі необхідні дані для подальшого складання протоколу, а також надає змогу чітко та повно поінформувати відповідні державні органи і служби (Управління відділи у справах сім'ї та молоді, ССД) щодо ситуації в родині. Крім того, зазначені таблиці стануть у нагоді при повторному відвіданні родини та профілактичному огляді.

Запитання для обговорення:

- Чи легко було виконувати вправу? За якими ознаками учасники визначали чи було насильство в сім'ї? Чим відрізнялися насильницькі діяння від «звичайного» виховання? Де можна провести межу?
- В чому переваги формалізованих таблиць? Як їх можна застосувати в практичній діяльності?

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 2.3. (с. 101), Додаток 2.4. (с. 108).

¹ Приклади 8 та 9 надані к. психол. н. Г. Мустафаєвим (м. Київ, Деснянський центр у справах сім'ї та жінок).

Опитування постраждалих від насильства в сім'ї

Інтерактивна вправа

Час проведення: 60 хвилин

Мета вправи:

- ознайомити учасників з основними принципами спілкування з дорослими особами та дітьми, які є реальними або можливими жертвами насильства в сім'ї;
- підвищити розуміння стану осіб, постраждалих від насильства в сім'ї;
- відпрацювати практичні навички отримання інформації від постраждалих.

Необхідні матеріали:

- текст інтерв'ю (2 примірники);
- фліпчарт, альбом для фліпчарту (ватман), маркери;
- роздатковий матеріал (**Додаток 2.3, Додаток 2.4, Додаток 2.5, Додаток 2.6., Додаток 2.7.**).

Хід вправи:

Блок «Інтерв'ю із постраждалими» складається з двох частин:

- А) інтерв'ю з жінкою;
- Б) опитування дитини.

А. Інтерв'ю з жінкою

Тренер, спираючись на надану раніше інформацію щодо психологічних особливостей постраждалих, надає загальні правила, яких має дотримуватися дільничний інспектор під час спілкування з особою, яка постраждала від насильства в сім'ї. Основні правила фіксуються на фліпчарті, крім того в учасників є роздатковий матеріал, де вони всі коротко зведені (тренер звертає увагу на матеріал, викладений у **Додатку 2.5.**).

Після короткою презентації, тренер повідомляє, що зараз відбудеться свого роду вистава, сценка, в ході якої буде розіграна ситуація спілкування постраждалої з дільничним. Текст ролей розписаний, отже треба їх прочитати.

Тренер просить одного або двох добровольців із числа учасників тренінгу зіграти ролі постраждалої або/та дільничного інспектора. Якщо тренерів двоє, то вони можуть самотійно розіграти сцену спілкування інспектора та жінки.

«Дільничний» спілкується з «постраждалою», не відходячи від наданого йому (їй) тексту (**Додаток 2.8.** або інший текст інтерв'ю, підготовлений заздалегідь тренером). Після закінчення цього часу відбувається загальне обговорення (керована дискусія). Основні запитання:

- чи вдалося інспектору створити вірне уявлення про ситуацію?
- що вдалося інспектору в процесі інтерв'ювання?
- що можна було зробити краще?
- які поради можна дати інспектору і які висновки зробити для себе?
- на що слід звернути увагу для більш ефективного спілкування з постраждалими?
- які мають бути подальші дії інспектора?

Б. Опитування дитини

Тренер запрошує двох учасників для того, щоб розіграти сценку опитування дитини дільничним інспектором міліції. Слід підкреслити, що це суто технічний момент: тренери добре розуміють, що в реальності може бути присутній хтось із дорослих (батьків, піклувальників тощо), а також представник служби у справах дітей. В даному випадку мова ведеться про демонстрацію та спробу відпрацювати конкретні навички, а тому в сценці беруть участь лише дві особи – ДІМ та дитина.

Учаснику – «дитині» пропонується розіграти якусь ситуацію із власного досвіду, а учасник – «ДІМ» має провести спілкування з дитиною. Тривалість сценки 10-15 хвилин, про що учасників попереджають перед початком «вистави».

Після закінчення відведеного часу відбувається загальне обговорення (керована дискусія) за тою самою схемою, що і в **блоці А**. Основні запитання:

- чи вдалося інспектору створити вірне уявлення про ситуацію?
- що вдалося інспектору в процесі інтерв'ювання?
- що можна було зробити краще?
- які поради можна дати інспектору і які висновки зробити для себе?
- на що слід звернути увагу для більш ефективного спілкування з постраждалими дітьми?
- які мають бути подальші дії інспектора?

По закінченню керованої дискусії ведучий підбиває підсумок та узагальнює надані поради й зауваження, після чого надає коротку інформацію щодо основних принципів опитування постраждалої дитини (**Додаток 2.3, Додаток 2.6.**).

Коментарі ведучого:

По завершенню структурованої дискусії тренер підбивають підсумки та знайомить учасників з **загальною методикою опитування членів сім'ї, в якій вчинене насильство (Додаток 2.7.)**, яка містить універсальні правила проведення інтерв'ю з учасниками ситуації сімейного насильства, визнані країнами, що проводять активну політику у галузі протидії насильству в сім'ї.

Крім того, тренер має додати, що спілкування з особою, яка вчинила насильство, та з його жертвою важливо проводити окремо з двох причин. По-перше, це підвищує вірогідність того, що жертва вільніше почуватиметься, розповідаючи про те, що сталося. Жертву може лякати вірогідність помсти з боку кривдника за розповідь про те, що сталося. По-друге, кривднику буде складніше вигадати історію, яка спростовує розповідь жертви, якщо він не чутиме її бесіду зі співробітниками міліції. Для співробітників міліції існує чимало способів, які дозволяють полегшити спілкування з жертвою насильства та краще встановити обставини справи. Окрім того, співробітник міліції може бути першою дієвою особою правової системи, до якої звертається жертва насильства. Той спосіб, в який проводиться бесіда, може мати суттєвий вплив на її ставлення до травми та правової системи.

Під час спілкування з жертвою сімейного насильства важливо показати їй своє співчуття. Тембр голосу, зоровий контакт та слова мають передавати співчуття. Працівники міліції повинні уникати критики та припущень про те, хто хороший, а хто поганий. Дайте можливість жертві насильства розповісти свою версію, не ставлячи роз'яснювальних питань. Часто жінки, які зазнали насильства, прагнуть надати багато інформації, яка не стосується міліції. Наприклад, жінка може сказати: «Він побив мене сьогодні, тому що п'ять років ми сперечаємося про його небажання їхати до моєї сестри в інше місто». Працівникам міліції слід дати жінці можливість виговоритися, а потім розпитувати про інцидент. Працівникам міліції слід також усвідомлювати та приділяти увагу роздратованості жертви, її страху чи занепокоєнням. Вона може бути засмучена, може плакати, тремтіти чи кричати; вона також може бути роздратована або гніватися на свого кривдника. Працівнику міліції доцільно сказати: «Я можу зрозуміти, чому Ви так засмучені». Важливо запевнити жертву у тому, що їй нададуть допомогу, і її ніхто не звинувачує у насильстві.

Зрозумійте, що жертва сімейного насильства може страждати від травми. Їй може бути важко чітко висловлюватися, вона може повільно

відповідати на питання, уникати зорового контакту. Вона може чітко не пам'ятати увесь інцидент. Існує чимало причин, чому жінка може не бажати припиняти стосунки, що супроводжуються насильством. Особисті поради жертві не вирішать комплексну та складну ситуацію. Працівникам міліції важливо намагатися якомога точніше занотовувати показання жертви. Ці показання будуть братися до уваги при вирішенні питання про порушенні кримінальної справи. Часто доцільно занотовувати показання жертви її власними словами. Слід підкреслити, що існує чимало соціальних, економічних та культурних причин, чому жінка вирішує не припиняти стосунки, що супроводжуються насильством. Найнебезпечніший момент для жінки, яка зазнала насильства, настає при її спробі піти від чоловіка чи скористатися можливостями системи протидії насильству в сім'ї для захисту від такого насильства. Вона може відмовитися від співробітництва з працівниками міліції, навіть коли вона сама звернулася до міліції, якщо, на її думку, співробітництво представлятиме загрозу для неї чи для дітей.

Іноді важко проводити бесіди з дітьми. В ідеалі співробітники міліції повинні пройти тренінг про те, як спілкуватися з дітьми так, щоб вони почувалися комфортно і розповідали співробітнику міліції про те, що сталося, не відчуваючи при цьому страх чи сором. Співробітники міліції повинні засвоїти спеціальні методики спілкування, вміти розпізнавати страх дитини перед одним чи обома батьками. Окрім того, краще спілкуватися з дитиною окремо від батьків.

Спілкування з дитиною окремо від батьків підвищує вірогідність того, що дитина розповість співробітнику міліції про свої страхи. Якщо бесіда з дитиною проводиться у присутності батьків, є ризик того, що дитина скаже те, що, на її думку, батьки прагнуть почути від неї. Важливо спілкуватися з дитиною у комфортному для неї середовищі. Співробітнику міліції необхідно вийти на рівень дитини. Для цього можна сісти, щоб не виглядати загрозливим для дитини.

Розпочинати спілкування можна з питань, які не становлять загрози для дитини. Співробітники міліції повинні задавати відкриті питання. Такі питання як: «Чи бив батько матір?» можуть вказати дитині на те, що співробітник міліції хоче почути певну відповідь. Співробітникам міліції слід також усвідомлювати схильність дитини до відчуття відповідальності чи провини за те, що сталося. Він має переконати дитину у тому, що вона не робить нічого поганого. Працівнику міліції доцільно сказати: «Ми хочемо допомогти твоєму батькові, допомогти твоїй родині, і нам дуже

потрібна твоя допомога». У дитині не повинно виникати відчуття, що вона поступає неправильно, розповідаючи міліції про те, що сталося.

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 2.3. (с. 101), Додаток 2.4. (с. 108), Додаток 2.5. (с. 120), Додаток 2.6. (с. 123), Додаток 2.7. (с. 126), Додаток 2.8. (с. 128).

Психологічні особливості особи, яка вчиняє насильство в сім'ї. Оцінка ризику летальності.

Повідомлення тренера, структурована дискусія

Час проведення: 60 хвилин

Мета вправи:

- надати інформацію щодо особливостей осіб, які вчинюють насильство в сім'ї;
- навчити учасникам інформацію про характерні риси смертельно та дуже небезпечної поведінки кривдника;
- визначити та проаналізувати фактори оцінки можливості летальних наслідків насильства.

Необхідні матеріали:

- фліпчарт, альбом для фліпчарту (ватман), маркери;
- роздаткові матеріали (**Додаток 2.9.**).

Хід вправи:

1. Тренер робить інформаційне повідомлення на тему «Психологічні особливості осіб, які вчиняють насильство в сім'ї» на основі матеріалу, викладеного в **Додатку 2.9.**, та відповідає на запитання учасників. Перед повідомленням цей матеріал може бути розданий учасникам.

2. Далі тренер переходить до оцінки ризику летальності. Тренер підкреслює, що особи, які вдаються до насильства, небезпечні. Під час спілкування з ними слід запропонувати їм сісти. Вони можуть напасти на співробітників міліції чи жертву. Працівники міліції, які спілкуються з особою, яка завдала насильства, повинні намагатися зберігати нейтральність. Вони не повинні ані звинувачувати підозрюваного, ані демонструвати свою симпатію до його пояснень про скоєне насильство. Найкращий спосіб – просто дати кривднику розповісти свою версію.

Особа, яка вдалася до насильства, може завдати собі травми. В міру можливості, співробітники повинні навчитися *розрізняти травми, завдані навмисно самим кривдником, від травм, завданих під час захисту від його нападів.* Травми, завдані жертвою під час захисту від нападу кривдника, наприклад, подряпини чи укуси, можуть бути помітнішими, ніж наслідки насильства над жертвою, наприклад, удушення.

Часто особа, яка вдавалася до насильства, може виглядати набагато спокійнішою за жертву після випадку насильства. Вона може намагатися скористатися гнівом жертви та звинуватити її у брехні чи агресії. Зрештою, співробітники міліції можуть захистити жертву від помсти, не розповідаючи агресору про те, що жертва викликала міліцію. На запитання особи, яка вдалася до насильства, хто викликав співробітників міліції, вони можуть відповісти, що це не важливо та спитати про те, що відбувається.

Стосунки, що супроводжуються насильством, з часом стають *ще більш небезпечними*. Хоча неможливо прогнозувати із впевненістю, коли саме стосунки можуть стати небезпечними для життя, дослідники виявили деякі спільні фактори. Відсутність вищевказаних обставин не обов'язково вказує на те, що насильство не матиме смертельних наслідків. Жінки, які зазнали насильства, та особи, що надають їм юридичну допомогу, завжди повинні дуже ретельно планувати безпеку та інтуїтивно визначати дії у ситуаціях, що супроводжуються насильством. Захисники та інші фахівці можуть допомогти жінкам оцінити ризик, який представляють для них їхні кривдники.

Хоча неможливо прогнозувати, чи з'явиться у стосунках *насильство з летальними наслідками* і коли саме це може статися, дослідники встановили декілька загальних *факторів*. Відсутність зазначених нижче обставин не обов'язково свідчить на те, що насильство не матиме летальних наслідків.

3. Тренер звертається до учасників з проханням розповісти з власного досвіду, які фактори їм відомі або, на їхню думку, є важливими у контексті оцінки ризику летальних чи вкрай небезпечних наслідків сімейного насильства. Слід надати учасникам час згадати деякі з них, а потім перейти до зазначеного нижче переліку.

4. Тренер зачитує кожен фактор оцінки ризику летальності, а потім запитує учасників, чому цей фактор важливо враховувати при оцінці такого ризику. Далі тренер зачитує правильну відповідь.

Фактори оцінки ризику летальності:

загрози суїциду чи вбивства: у переважній більшості випадків вбивства жінок вбивця спочатку вдавався до погроз життю жертви чи власному життю. Погрози суїциду слід сприймати серйозно. У більшості випадків чоловіки вбивають своїх дружин та дітей, а потім чинять самогубство. Чим конкретніша погроза, тим серйозніше слід до неї ставитися;

наявність зброї: ризик насильства з летальним наслідком пов'язаний з наявністю зброї чи доступом особи, яка вдається до насильства, до зброї,

застосуванням зброї чи погроз її використати під час попередніх інцидентів, а також зі збільшенням частоти чи ступеню важкості проявів насильства.

контроль та ревності: ризик насильства з летальним наслідком пов'язаний з підвищенням контролю чи ревності. Така поведінка може передбачати переслідування, постійні вимоги щодо жінки звітувати про те, де вона перебуває, або обмеження її пересування;

зловживання наркотиками та алкоголем: алкоголь може меншою мірою стримувати агресора у випадках насильства з можливим летальним наслідком та заважати йому адекватно розуміти летальний характер його дій;

депресія: психічний стан чоловіка може вказувати на його схильність до насильства, яке матиме летальні наслідки. Якщо чоловік втратив надію та «здався», вірогідність завдання ним серйозної травми чи смерті підвищується;

ізоляція особи, яка вдається до насильства: дослідження виявили, що ізоляція особи, яка вдається до насильства, та ступінь її залежності від жінки-жертви насильства, пов'язані з можливими летальними наслідками насильства;

ескалація насильства: згідно з дослідженнями збільшення частоти чи важкості насильства також може показником підвищеної небезпеки.

завершення стосунків: за даними досліджень найнебезпечнішим моментом для жінок, які зазнали насильства, є припинення стосунків. У США за деякими статистичними даними у жінок, які йдуть від чоловіка-агресора, ризик бути вбитою збільшується на 75% порівняно з ситуацією, коли жінка залишається з таким чоловіком. Для жінки, яка зазнала насильства, важливо самостійно прийняти рішення залишити чоловіка, оскільки саме вона якнайкраще може оцінити потенційну небезпеку;

удушення: за спостереженням юристів, попередні спроби особи-агресора удушити свою жертву є ознакою дуже високого рівня небезпеки.

Запитання для обговорення:

- Чи підтверджує ваш власний досвід озвучені тренером психологічні особливості особи, яка вчиняє насильство в сім'ї?
- Які ще характерні риси таких осіб ви можете додати?
- Як визначені фактори оцінки ризику летального чи особливо небезпечного кривдника можуть допомогти вам в вашій практичній роботі?

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 2.9. (с. 133).

«Дивитися та бачити»: факти та інтерпретації*Інтерактивна вправа***Час: 20 хвилин****Мета вправи:**

- навчитися відділяти власні настанови та упередження від реальних фактів;
- продемонструвати, наскільки зовнішня ситуація впливає на оцінку фактів.

Необхідні матеріали:

- фліпчарт, альбом для фліпчарту (ватман), маркери.

Хід вправи:

Тренери на власний розсуд розігрують пантоміму (наприклад, одна особа тягне другу до вікна, друга пручається, потім вони зупиняються дивляться одна на одну, розмахують руками, після чого підходять до вікна). Конкретний зміст пантоміми не має значення, головне, щоб дії «акторів» можна було трактувати багатозначно. Час: 2-3 хвилини.

Після закінчення «вистави» тренер ставить учасникам запитання: «Будь ласка, скажіть, що ви зараз бачили? Що відбувалося?» і протягом 5-6 хвилин записує на фліпчарті всі варіанти відповідей, запропонованих учасниками.

Після цього відбувається обговорення, в ході якого тренер має відділити реальні факти, зафіксовані учасниками («ви йшли до вікна», «ви зупинилися», «один з тренерів пручався», «ви були одягнуті в ...» тощо), від інтерпретацій, що виникли під впливом теми заняття («батько тягне дитину робити уроки, а вона не хоче», «двоє дітей сваряться через іграшку надворі», «жінка веде козу на базар продавати» та ін.).

Учасники мають усвідомити вплив соціальних настанов, тиск ситуативних чинників, а також важливість об'єктивного, неупередженого погляду на ситуацію.

Коментарі ведучого:

Тренер звертає увагу учасників на те, що серед запропонованих варіантів є суперечливі, а то й протилежні. Крім того, більшість запропонованих варіантів відбиває не реальний стан речей, об'єктивну картину ситуації,

а фантазії учасників тренінгу з її приводу. Приблизно така ж ситуація виникає і в роботі дільничного інспектора міліції, котрий приходить у родину вже з певною валізою настанов, упереджень, бачень тощо. Таким чином, хоча це і важко, слід вчитися відрізняти реальні факти від власних думок з їх приводу, відключатися як від надмірного співчуття постраждалим, так і від роздратування щодо інциденту насильства та його учасників.

Тренеру слід підготуватися до того, що певна частина учасників висловить образу, невдоволення щодо ходу вправи («ви нам дали неправильне завдання», «навіщо було нас дурити, ми й так розуміємо, що слід бути неупередженими» та ін.). Слід пояснити, що ця вправа дуже наочно демонструє, як відбувається оцінка ситуації, коли око замилується. Попросіть людей не ображатися, адже це навчальна ситуація, і тепер їм буде простіше виконувати наступні вправи.

Запитання для обговорення:

- Для чого була ця вправа?
- Що вона демонструє?
- Чим вона корисна?

«Переказ переказу переказу»

Інтерактивна вправа

Час проведення: 30 хвилин

Мета вправи:

- навчитися виділяти найбільш значущі елементи ситуації в складних умовах;
- оцінити, наскільки складно об'єктивно оцінювати інформацію, отриману «з третіх рук»;
- продемонструвати значення особистісного чиннику при передачі інформації.

Необхідні матеріали:

- фліпчарт, альбом для фліпчарту (ватман), маркери;
- два-три абзаци складного для сприйняття тексту, заздалегідь підбраного тренером.

Хід вправи:

1. Тренери просять трьох добровольців взяти участь у вправі (бажано, щоб серед них була жінка; за необхідності просять її взяти участь).

2. Тренер з одним добровольцем виходять за межі аудиторії (другий тренер продовжує дискусію в колі або проводить рухавку). Добровольцю дається наступна інструкція: «Зараз Вам треба буде уважно прочитати текст і переказати його якомога детальніше, але так, щоб Ваш слухач зрозумів про що йдеться».

3. Доброволець 1 (Д1; бажано, щоб це була жінка) протягом 3 хвилин читає текст, потім із аудиторії викликається Д2 і отримує таку інструкцію: «Зараз Ви почуєте певну розповідь. Будь ласка, уважно вислухайте її, тому що потім Вам потрібно буде переказати її Вашому колезі – якомога детальніше, але так, щоб Ваш слухач зрозумів про що йдеться». Д1 переказує прочитане Д2; після цього Д2 переказує текст Д3. Добровольці між собою не спілкуються на теми, пов'язані із прочитаним текстом.

4. Д3 повертається до аудиторії і переказує текст всім іншим учасникам. Тренер фіксує основні положення розповіді на фліпчарті. Коли Д3 закінчує, до аудиторії повертається Д2 і також переказує той самий текст (тренер продовжує фіксувати основні тези). Останнім текст відтворює Д1 (тренер записує за ним).

5. Тренер звертається до аудиторії з проханням відтворити текст на підставі почутого від Д1, Д2, Д3. По закінченню обговорення тренер читає вголос почальний варіант тексту, який було запропоновано переказати.

6. Тренер просить добровольців висловитися, що було найважче? В чому були проблеми (якщо були)? На що звертали увагу при переказі? Чому саме така стилістика?

7. Вправа завершується загальним обговоренням.

Коментарі ведучого:

Тренер звертає увагу учасників на втрату та викривлення інформації, які обов'язково відбуваються з часом або при неодноразовому повторюванні, а також проводить певну паралель між ситуацією, в якій опинилися добровольці та реальними випадками, коли необхідно зібрати якомога детальнішу інформацію в дуже стислі терміни.

Тренер також може звернути увагу на різницю між сприйняттям і відтворенням інформації у чоловіка та жінки, підкреслити необхідність враховувати цей чинник при виїзді на випадок насильства (коли постраждалою, як правило, є саме жінка).

Питання до обговорення:

- Для чого була ця вправа?
- Що вона демонструє?
- Чим вона корисна?
- Чому був саме такий порядок відтворення тексту?
- Чому першою була жінка?
- Що було найважчим?
- Чому відбулися такі викривлення інформації?
- Як уникнути цього?
- Чи можуть стати у нагоді індикативні таблиці?

«Трикутник» Карпмана: чому насильство продовжується?

Повідомлення тренера, обговорення

Час проведення: 20 хвилин

Мета вправи:

- надати інформацію щодо особливості взаємозв'язку між кривдником, жертвою сімейного насильства та «рятівником», який виступає на захист жертви.

Необхідні матеріали:

- фліпчарт, альбом для фліпчарту (ватман), маркери;
- роздаткові матеріали («трикутник» Карпмана).

Хід вправи:

Тренери робить інформаційне повідомлення на тему «Трикутник» Карпмана: чому насильство продовжується» на основі матеріалу, викладеного в **Додатку 2.10.**, та відповідає на запитання учасників. Перед повідомленням цей матеріал може бути розданий учасникам.

Коментарі ведучого:

Ведучий має наголосити, що дільничний не повинен брати на себе роль «рятівника», адже як тільки він включиться до трикутника, то він буде не в змозі допомогти родині. Дільничний інспектор міліції завжди має бути осторонь ситуації і не брати на себе більше, ніж він може зробити, зокрема, обмежуючись перенаправленням осіб до соціальних служб. Більш того, інспектор має зрозуміти, що саме психологічний механізм «трикутника» призводить до того, що постраждалі постійно забирають заяви, відмовляються вживати заходів щодо кривдника тощо.

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 2.10. (стор. 137).

Виявлення випадку насильства в сім'ї

Рольова гра

Час проведення: 120 хвилин

Мета вправи:

- закріпити отриманні знання оцінки ситуації насильства в сім'ї;
- розвинути навички інтерв'ювання та об'єктивної оцінки ситуації;
- підвищити професійний рівень, напрацювати нові навички роботи з особами, які залучені до ситуації насильства в сім'ї;
- навчитися краще розуміти сутність проблеми насильства в сім'ї.

Необхідні матеріали:

- будь-які підручні матеріали на розсуд учасників (для відтворення сцен сімейного насильства);
- бейджи для учасників із визначенням ролей;
- підготовлені сценарії для проведення рольової гри²; бажано, щоб сценарії відтворювали наступні ситуації: насильство в сім'ї між дорослими; насильство в сім'ї щодо дитини (або в сім'ї з дитиною); сімейний конфлікт, який не досягає рівня насильства; подружнє насильство, коли чоловік – працівник правоохоронних органів. Крім того, сценарії мають описувати, в тому числі, психологічне та економічне насильство, а також, на якому етапі «члени сім'ї» погоджуються впустити інспектора.

Хід вправи:

А. Рольова гра

1. Група об'єднується в малі групи залежно від кількості учасників (оптимально 4 групи).

2. Тренер пропонує кожній групі визначити, хто буде грати роль дільничного інспектора (дільничних інспекторів). Дільничні інспектори відходять вбік.

² За погодженням можна скористатися сценаріями, розробленими Дніпропетровським державним університетом внутрішніх справ, для підготовки дільничних інспекторів міліції з питань протидії насильству в сім'ї (Заброда Д.Г. Ефективне реагування на факти насильства у сім'ї: для дільничних інспекторів міліції. Методичні рекомендації. – Д.: ДДУВС, 2010).

3. Учасникам груп пропонують сценарії, що відтворюють типові ситуації, з якими може стикнутись дільничний інспектор під час виїзду на виклик. Учасники груп розподіляють ролі між собою та чіпляють на себе відповідний бейджик, щоб «інспектор» та інші групи знали розподіл ролей.

4. Всі вистави починаються однаково: «інспектор» стукає в двері, і... Після чого ситуація розігрується учасниками відповідно до сценарію.

5. «Інспектор» має скласти уявлення про ситуацію, спираючись на отримані знання.

6. По закінченню «вистави» інспектор (інспектори) оприлюднюють свій висновок щодо побаченої ситуації. На цьому етапі обговорення не відбувається; воно матиме місце після того, як закінчить остання група.

Б. Обговорення

Обговорення є не менш важливою частиною вправи, ніж гра.

Обговорення відбувається наступним чином: «вистави» кожної групи коментуються по черзі за такою схемою:

- «дільничний інспектор» (ще раз повторює свій вердикт та перераховує, за якими критеріями проведено оцінку ситуації; ділиться власними відчуттями);
- «постраждала»/«постраждалі» (ділиться власними відчуттями, коментує дії «інспектора»: що було добре, чого не вистачило);
- «кривдник (ділиться власними відчуттями, коментує дії «інспектора»: що було добре, чого не вистачило);
- інші групи дають зворотний зв'язок «інспектору» та іншим учасникам «вистави».

Обговорення відбувається після того, як всі групи учасників відіграють свої сценарії. Обговорення відбувається спочатку по кожній групі, а потім стає загальним.

7. На «вистави» групам відводиться не більше 15 хвилин кожній, на обговорення та коментарі тренера – 10 хвилин для кожної групи та 20 хвилин для загального обговорення.

Коментарі ведучого:

Ми пам'ятаємо, що знаходимося в учбовій ситуації, а тому висловлюємося позитивно, так, щоб підтримати власних колег. Звичайно, за 15 хвилин дуже важко глибоко виявити сутність справи, але можна хоча б дізнатися, як воно може бути.

Ведучі мають постійно дякувати людям, які погодилися взяти на себе ролі постраждалих, перепитувати, як вони себе почувають, чи не змінилося щось у ставленні до реальних жертв насильства в сім'ї.

Взагалі, обговорення рольових ігор може бути досить запальним, і важливо жорстко дотримуватися часових рамок, тому що інакше вправа може затягнутися надовго, і будуть люди, які не встигнуть взяти участь в обговоренні. Такого не слід допускати! Краще одразу скоротити кількість малих груп, щоб обговорення могло бути повноцінним.

Запитання для обговорення:

- Що дає ця вправа?
- Чи дозволяє вона об'єднати всю отриману раніше інформацію?
- Що вдалося?
- Що можна було зробити краще?
- Що було важче?
- Як почувалися учасник в тій чи іншій ролі?
- Що це дає в професійному плані?

Основні характеристики насильства в сім'ї та психологічні риси жінок, які постраждали від подружнього насильства

Насильство як специфічна форма міжособистісних стосунків проявляється в різноманітних сферах людської життєдіяльності, в тому числі в сімейному житті. Відомий спеціаліст з питань запобігання насильства в сім'ї Луїс Аларкон розглядає насильство та насильницьку поведінку як вчинки, заподіяні однією особою (або кількома особами), яка має значні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо) над своєю жертвою, що унеможливають ефективний самозахист жертви. Насильницькі дії, за визначенням Л.Аларкона:

- скоюються умисно та спрямовані на досягнення певної (хоча й не завжди усвідомлюваної) цілі;
- заподіюють шкоду (фізичну, моральну, матеріальну тощо) іншій особі;
- порушують права й свободи людини.

Домашнє насильство (його ще називають подружнім насильством, або насильством партнера, або синдромом побиття³) може бути визначене як *навмисні насильницькі або контролюючі дії людини, яка перебуває або перебувала в інтимних стосунках з жертвою (жертвами), і яка може проживати або не проживати з жертвою спільно.*

Домашнє насильство може містити в собі, але не обмежуватися наступними проявами:

- нанесення або погроза нанесення тілесних ушкоджень;
- сексуальний напад;
- психологічна жорстокість (погрози, залякування, панування над подружжям);
- створення економічної залежності;
- прогресуюча соціальна ізоляція шлюбної партнерки.

Всі перераховані вище види поведінки можуть існувати в будь-якому поєднанні та виявлятися епізодично або постійно, протягом певного періоду або декількох десятиліть.

3 Щодо поняття «синдром побиття», то воно здається дещо однобоким. Домашнє насильство проявляється не лише в фізичній формі, а включає сексуальні напади, психологічний та економічний утиск. Таким чином, застосування терміну «синдром побиття» значно звужує коло явищ, що можуть бути ідентифіковані як домашнє насильство та, тим самим, обмежує практичні можливості щодо його запобігання.

Узагальнюючи наявні психологічні підходи, окремі аспекти такого поняття як **насильство в сім'ї** можна розглянути наступним чином.

Фізичне насильство – умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних пошкоджень, а також умисне позбавлення свободи, житла, їжі, одягу та інших нормальних умов життя, що може призвести постраждалу або постраждалого до смерті, викликати порушення фізичного і психічного здоров'я, нанести шкоду його честі й гідності. До фізичного насильства відносять побиття та інші форми застосування фізичної сили щодо жінки (побиття, викручування рук, ляпаси, щипки, шмагання та ін. в тому числі із застосуванням будь-яких предметів), погроза нанести тілесні ушкодження, у тому числі із застосуванням зброї чи інших предметів (ремінь, палка, праска, скалка та ін.); фізична ізоляція дружини, утримання її на обмеженому просторі (замкнення у коморі або кімнаті, приковування до батареї тощо); відмова надати медичну допомогу, в тому числі заборона звертатись до лікарів; випадки, коли чоловік кидає жінку одну в небезпечному місці або відмовляється надати їй допомогу, коли вона хвора або вагітна.

Сексуальне насильство – протиправне зазіхання одного члена сім'ї на статеvu недоторканність іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру стосовно неповнолітнього члена сім'ї. Фактично, сексуальне насильство – це секс без обопільної згоди, із застосуванням фізичної сили, погроз, залякування, насильницьке заподіяння статевого акту, після побоїв, застосування сексу як засобу приниження, зневажання та образи. Сексуальне насильство проявляється в примусі жінки до сексуальних стосунків проти її волі (в тому числі, неприродних, хворобливих або садистських статевих зносин, що мають характер збочень); примус одягатися надмірно сексуально всупереч бажанню жінки; постійна образа словами сексуального характеру, які мають зневажливий, «брудний», непристойний зміст (постійне вживання таких висловів як «повія», «фригідна», нецензурних висловів тощо); змушення до порнографічних дій та проституції.

Економічне насильство – навмисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна або засобів, на які потерпілий має передбачені законом права, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного або психічного здоров'я. Найхарактернішими різновидами економічного насильства є заборона працювати та отримувати прибутки з джерел, інших, ніж від членів

родини; жорстке визначення сфер праці для члена родини; примус батьками або піклувальниками неповнолітніх до праці або жебрацтва; примус працювати, незважаючи на об'єктивні обставини, що унеможливають працевлаштування (стан здоров'я тощо); примус до протиправних дій в економічній сфері; позбавлення та/або погроза позбавлення житла і грошового утримання; існування за рахунок іншого члена родини проти його бажання та/або незважаючи на його злиденні статки. Зокрема, економічне насильство щодо жінок фіксується, коли жінка вимушена постійно просити гроші в чоловіка та звітуватися перед ним щодо всіх видатків (або їх більшої частини), незважаючи на розмір власного заробітку; чоловік має кошти, які може витратити на власний розсуд, але водночас жінка не має такої можливості; існує «економічна» критика жінки (звинувачення в утриманстві, приниження значення її роботи – в тому числі хатньої – та заробітку, якщо вона працює); жінці заборонено вчитися, працювати, робити кар'єру сходами; наявні погрози економічного характеру (позбавити житла, життєво важливих речей, вигнати з дому або навпаки, не пустити до оселі тощо).

Психологічне насильство – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно викликається емоційна непевність, нездатність захистити себе, і може наноситися або наноситься шкода психічному здоров'ю. В даному випадку мова ведеться про ігнорування почуттів жінки, її переконань, знущання з її віросповідання, національної, расової та класової приналежності або походження, публічна образа, принижуючі гідність висловлювання та діяння. До деструктивного психологічного впливу відносяться і прояви економічного насильства (заборона працювати, надмірний та прискіпливий контроль над витратами жінки, присвоєння її коштів та заробітків тощо). Окремі автори розрізняють також *вербальне і емоційне* насильство. *Вербальне (словесне)* насильство чиниться тоді, коли жінці докоряють буквально за кожний вчинок, критикують її особистість, ображають брутальною лайкою. *Емоційне насильство* може відбуватись взагалі без слів – за допомогою міміки, пози, поглядів, жестів, інтонації, коли чоловік тримає жінку в атмосфері залякування, особливо, якщо в попередньому досвіді подружніх стосунків траплялись епізоди фізичного, сексуального або вербального насильства (наприклад, жінка з острахом чекає на повернення чоловіка з роботи, оскільки він має звичку бити чи лаяти її, якщо в нього «трапився тяжкий день»).

Досить важко провести чітку межу між різними формами насильства в сім'ї (подружнього насильства): так, одні дослідники відносять позбавлення сну до психологічного насильства, інші до фізичного. Аналогічним чином, пошкодження або знищення особистих речей, нанесення шкоди домашнім тваринам або їх вбивство може, в залежності від обставин, тлумачити як психологічне або економічне насильство. Таким чином, насильство в сім'ї є складним феноменом, наслідки якого зазвичай охоплюють кілька сфер: фізичну (соматичне здоров'я), емоційну, економічну, сексуальну. Будь-який вид насильства призводить до деструкції особистості жінки, адже сексуальний примус обов'язково тягне за собою пониження гідності, фізичне насильство також справляє значний вплив не лише на соматичну (тілесну), а й на моральну, емоційну сфери особистості, тобто є водночас і психологічним.

Крім того, досить непросто відрізнити насильство (перш за все психологічне) від конфліктних ситуацій, спорів, які виникають в будь-якій родині та не становлять загрозу подальшому розвиткові здорових сімейних стосунків. Межа полягає в наступному: якщо конфлікти в подружжі розв'язуються на засадах компетентності, тобто виходячи з того, хто краще розуміється на тому чи іншому питанні, то мова не йдеться про насильство. Ситуація ж, коли основним способом вирішення тих чи інших спірних питань стає принцип «хто сильніший, той і має рацію», або головною метою є не стільки дійсне вирішення проблеми, скільки доказ власної правоти за будь-яких умов та будь-якими шляхами, є благодатним підґрунтям для виникнення насильницьких стосунків. Крім того, для фіксації сімейного насильства в подружніх стосунках має бути наявним елемент агресії, тобто мотивації заподіяння шкоди.

Часто виникає запитання: а чому жінка не розірве насильницькі стосунки, якщо вони дійсно нестерпні для неї? Причини, які не дозволяють жінці піти від свого кривдника, як правило, багатоманітні і не вичерпуються якимось єдиним чинником: це й соціально-економічні фактори, і власні психологічні проблеми. В сучасних соціальних умовах жінка часто фінансово залежить від чоловіка і потребує матеріальної підтримки для виховання дітей. Окремий комплекс складають житлові проблеми та неможливість знайти тимчасове або постійне помешкання для себе та своїх дітей. На тлі загального економічного занепаду та масового безробіття жінка вважає себе беззахисною, а отже економічно прив'язаною до чоловіка. Часто жінка не хоче «позбавляти дітей батька» або вважає, що їй самій буде важко виховати дітей (той факт, що чоловік і без цього

зневажає своїми батьківськими обов'язками до уваги зазвичай не береться). Не останню роль відіграє і ставлення оточення: «краще будь-який чоловік, ніж взагалі без нього» (слід зазначити, що в сільській місцевості ця позиція має економічне обґрунтування через великий обсяг важкої фізичної праці, яка під силу лише чоловіку).

Об'єктивні соціально-економічні проблеми ускладнюються психічним станом жінки, яка може відчувати сором від того, як з нею так поведуться або вважати себе винною у своїх нещастях. Це спонукає її приховувати випадки насильства і утримує від розриву шлюбних стосунків. Часто жінка, яка потерпає від насильства, знаходиться зі своїм чоловіком в стосунках токсичної або залежної любові, реалізує сценарій «рятівниці». Така жінка щиро впевнена, що вона і тільки вона може допомогти своєму чоловікові розв'язати його проблеми (наприклад, подолати алкогольну залежність, захистити від «поганих» друзів тощо). Вона сподівається, що коли «його життя налагодиться» (він кине пити, знайде роботу або позбудеться зловживців тощо), то він одразу ж перестане знущатися з неї. Зазвичай цього не відбувається, і жінка знаходить інші «об'єктивні» пояснення насильницьким діям свого чоловіка.

Врешті-решт, жінка може просто боятися свого насильника, який погрожує, що вб'є її або дітей, якщо вона піде. І ці погрози не безпідставні: дослідження, проведені у США, свідчать, що жінки, які покинули своїх кривдників, на 75% більше ризикують бути вбитими, ніж ті, хто зберігає стосунки.

Узагальнюючи, можна перерахувати наступні причини того, чому жінки, які потерпають від подружнього насильства, не розривають шлюб з насильником:

- відсутність (або впевненість у відсутності) альтернатив у сфері працевлаштування та джерел надходження фінансів (часто всі грошові надходження знаходяться під контролем чоловіка); ця проблема є особливо значущою для жінок із дітьми;
- відсутність житла або іншого помешкання, куди жінка могла б переїхати та забрати своїх дітей;
- соціальні, культурні та сімейні цінності, які декларують шлюб найвищою цінністю та закликають до збереження родини за будь-яку ціну;
- наявність людей, які переконують жінку (або підтримують в неї впевненість) в тому, що вона сама винна в насильстві та що вона може зупинити його, повністю підкорившись вимогам партнера;
- іммобілізація в результаті психологічної та/або фізичної травми (травмовані особи часто не можуть мобілізувати власні ресурси,

необхідні для припинення деструктивних шлюбних стосунків і початку нового життя для себе і своїх дітей, особливо в період безпосередньо після травмування).

Ознаки, за якими можна впізнати жінку, що тривалий час потерпає від насильства в сім'ї:

Типи ознак	Ознака
Фізичні	<ul style="list-style-type: none"> • погіршення фізичного та психічного здоров'я, емоційні та психоневрологічні розлади; • синці, забиті місця, відсутність зубів, ушкодження кісток та м'яких тканин, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів, опіки незвичайної форми та в різних частинах тіла, розриви статевих органів; • поганий догляд за ротовою порожниною, недотримання правил особистої гігієни, відсутність догляду за волоссям, нігтями; • втрата ваги, зневоднення; • наявність хвороб, що передаються статевим шляхом; • викиди плоду, мертвонароджені діти, передчасні пологи, брак ваги у немовлят.
Психологічні	<ul style="list-style-type: none"> • невідповідність отриманих ушкоджень поясненням жінки щодо їх походження; історії про відвідання різних лікарів, які не відповідають дійсності; відкладання часу звернення за психологічною допомогою або відмова від неї чи будь-якого зовнішнього втручання, спрямованого на прояснення та корекцію ситуації; • наявність скарг психосоматичного характеру; • недостатнє лікування та невиконання приписів, що їх надає лікар, через «брак часу», «відсутність грошей», «необхідність виконувати хатні обов'язки», «незначущість хвороби» тощо. Альтернативою може стати «надмірне» лікування або самолікування, коли жінка на власний розсуд намагається позбутись симптомів (головний біль, біль у кінцівках, у спині та животі тощо) без визначення реального діагнозу. Наприклад, жінка може «лікувати» поламані ребра валокордином, приписуючи біль у грудях серцевому нападу; позбавлятися від «болю у м'язах спини» при відбитих нирках тощо; • страхи, необумовлена тривожність, нерішучість, повна безініціативність та відчуття безпорадності; • депресія, нав'язливі рухи та думки, схильність до однакових рухів та дій на кшталт розгойдування в кріслі, різання паперу, розчісування одного й того ж пасма волосся тощо.

Психологічні	<ul style="list-style-type: none"> • надмірне збудження, безсоння або, навпаки, підвищена сонливість та уповільнення рухів (останні вважаються проявом «лінощів», «нездатності добре виконувати свої домашні обов'язки» та підсилюють відчуття провини); • втрата соціальних контактів з родичами, друзями, гостре відчуття самотності та ізольованості; • уникання погляду в очі, приниженість у поведженні, похапливість; • нереалістичні надії щодо розвитку визначних талантів дитини поряд із впевненістю в безперспективності її майбутнього; • суїцидальні наміри, погрози позбавити себе життя; • почуття провини за отримані фізичні ушкодження; • звуження свідомості, нездатність адекватно оцінювати власне майбутнє, свої вчинки та вчинки інших людей, поєднання підозрілості з безмежною довірливістю.
Економічні	<ul style="list-style-type: none"> • нестача/відсутність можливості розпоряджатися сімейним бюджетом та власними коштами; • відмова від праці або навчання під тиском чоловіка; праця на посаді/робочому місці, обраному під тиском чоловіка; • праця, зумовлена необхідністю утримувати чоловіка, який водночас контролює (забирає) всі фінанси в родині; • одяг, взуття, які не відповідають сезону та погодним умовам; старезне вбрання; наочні ознаки існування в злиднях (незважаючи на реальні прибутки родини); • недоїдання; • наявність житлових проблем (негараздів).
Сексуальні	<ul style="list-style-type: none"> • порушення сексуальності, зокрема зниження або втрата сексуального потягу; сексологічні та сексопатологічні симптоми; • захворювання, що передаються статевим шляхом; • травми та пошкодження статевих органів; • наявність викидів, мертвонароджених дітей та небажаних вагітностей.

Перераховані в таблиці ознаки мають привернути увагу дільничного інспектора міліції, коли мова ведеться про необхідність визначити наявність чи відсутність інциденту подружнього насильства. Методику, яка дозволяє виявити картину щодо характеру та форми насильства в сім'ї (глибину травмування, рівень небезпеки для інших членів родини, їх залучення до насильницьких стосунків), можна знайти в **Додатках 2.2. (с. 85), Додатку 2.3. (с. 101), Додатку 2.4. (с. 108).**

Основні ознаки сімейного насильства щодо дітей та способи їх виявлення

Можливі наочні ознаки дітей, що потерпають від насильства в сім'ї

Тип насильства	Прояв
Фізичне	<ul style="list-style-type: none"> • самокаліцтво (заподіяння дитиною травм самій собі); • крововиливи у сітківці ока; • зсув суглобів, переломи кісток, гематоми; • забиті місця на тілі, сідницях або голові, які мають особливу форму предмета (наприклад, має форму пряжки ремня, долоні, лозини); рани і синці різні за часом виникнення та/або у різних частинах тіла (наприклад, на спині та грудях одночасно) або незрозумілого походження; • сліди укусів людиною; • незвичні опіки (наприклад, цигаркою або розпеченим посудом).
Сексуальне	<ul style="list-style-type: none"> • знання термінології та жаргону, не властивого дітям; • висипи в паху, захворювання, що передаються статевим шляхом (для дітей молодшого та підліткового віку); • ознаки вагінального або анального проникнення стороннього тіла; • підліткова проституція; • вагітність (для підлітків); • сексуальні злочини серед неповнолітніх; • сексуальні домагання до дітей, підлітків, дорослих; • нерозбірлива та/або зухвала сексуальна поведінка; • уникнення контактів з однолітками, відсутність догляду за собою.
Психологічне	<ul style="list-style-type: none"> • замкненість; • демонстрація повної відсутності страху; • неврівноважена поведінка; • агресивність, схильність до нищення і насильства; • уповільнене мовлення, нездатність вчитися, відсутність загальновідомих знань, невміння читати, писати та рахувати; • надто висока зрілість та відповідальність у порівнянні зі звичайними для цього віку; • уникання однолітків, бажання гратися лише з маленькими дітьми; • занадто низька самооцінка; • тривожність;

Психологічне	<ul style="list-style-type: none"> • намагання справити враження людини, що живе в злиднях; • демонстрація страху перед появою батьків та/або необхідністю йти додому; • страх фізичного контакту; • депресія, спроби самогубства; • вживання алкоголю або наркотиків; • психосоматичні хвороби; • насильство щодо свійських тварин та до слабших істот загалом; • почуття провини за отримання фізичних ушкоджень.
---------------------	---

Жорстоке поведження як фактор деструкції особистості дитини

Діти, що живуть у психологічно хаотичних родинах, неминучим чином травмуються поєднанням надмірної, некерованої стимуляції та відсутністю справжнього захисту і підтримки з боку осіб, що мають піклуватись про дитину. Як наслідок, відбуваються не лише серйозні викривлення психосексуального розвитку дитини, а й порушується розвиток базового почуття самостійної та здорової ідентичності, адекватного оцінювання реальності.

В результаті насильства дитині завдаються тяжкі травми, які мають згубні наслідки для її подальшого фізичного та психічного здоров'я, причому хлопці страждають не менше за дівчат. Для суспільства це небезпечно тим, що діти, які були жертвами або свідками насильства в сім'ї, переносять цей негативний досвід у власне життя. Така сім'я виховує для суспільства потенційного агресора чи жертву – людину, яка вважає за норму, що інших можна принижувати, а «за необхідності» й бити.

Велику роль у розповсюдженні жорстокості щодо дітей відіграє необізнаність батьків або піклувальників щодо того, які заходи впливу неприпустимі по відношенню до дитини. Є досить багато дорослих, які не розуміють, що не кожне покарання йде на користь. Не менш значущим фактором є і низький рівень правової культури населення, недостатня обізнаність у нормах, стосовно охорони прав дитини та покарання осіб, які їх порушують.

Наслідком жорстокого поведження та зловживання дітьми є не лише формування девіантних та делінквентних форм поведінки. Діти, які постраждали від жорстокості та зневаги, мають цілий набір специфічних психологічних рис, головною особливістю яких є *амбівалентність* (різнополюсність) як реакція на суперечливі вимоги батьків. Підлітки, які зазнали зловживань, не визнають батьків в якості

значущих дорослих, вони поєднують в собі імпульсивність та довготерпіння, підозрілість з ірраціональною вірою в можливість покращання внутрішньосімейної ситуації. Вони відзначаються низькою самооцінкою, є емоційно залежними, відчувають самотність, ізольованість, страх перед майбутнім, впевненість у відсутності перспектив, провину за інциденти насильства. В таких дітей не розвинуто уявлення про потреби власного «Я», спостерігається сплутаність ідентичності, нечіткість самовизначення, конформність, схильність до прийняття ролей, нав'язаних оточенням.

Діти, які живуть в умовах сімейного насильства, демонструють схильність до депресій, високий рівень підданя стресу, явні депресивні та/або істеричні симптоми; симптоми деперсоналізації та реактивних розладів. Вони часто пропускають шкільні заняття через нездужання психосоматичного характеру. Такі діти та підлітки відзначаються високим рівнем ризику алкоголізації та наркотизації, пределінквентною та делінквентною поведінкою, зухвалою сексуальною поведінкою, дромоманією (патологічною схильністю до мандрів).

Найбільш типовими наслідками насильства в сім'ї стають наступні поведінкові прояви в дітей (і саме на них найчастіше скаржаться вчителі та батьки): бійки, конфлікти з оточуючими, низька шкільна успішність, незвичайна замкненість. До емоційних проблем таких дітей можна віднести підвищену агресивність, переважно знижений настрій, високу тривожність та наявність страхів, нестійкість почуттєвої сфери, легке коливання емоцій та їх надмірна сила, які часто не відповідають ситуації, що склалась (лють або істеричні ридання у відповідь на незначні зовнішні подразники).

Частими наслідками насильства в сім'ї стають психоневрологічні розлади в дітей: безсоння, енурези та енкопрези (нетримання калу), нервовий тик тощо, а також соматичні захворювання як відповідь на стрес (це, перш за все, серцево-судинні розлади, порушення травлення, астма, алергії та шкірні захворювання). Ознаками скоєного над дитиною насильства та неналежного догляду можуть бути також недостатня вага; затримки у розвитку, анемія, слабкий імунітет; тики, смоктання пальців, розгойдування; недотримання правил особистої гігієни; одяг, що не відповідає погодним умовам та віку дитини; часті звернення до медичних закладів, зростаюча кількість ушкоджень; відсутність необхідного лікування; невідповідність отриманих ушкоджень поясненням, що їх дає дитина або її батьки чи піклувальники.

Дуже важливо розглядати наслідки насильства, пережитого дитиною, з огляду на її вікові особливості. У різні періоди життя реакція на подібну психологічну травму може виявлятися по-різному. Найбільш звичайними симптомами в залежності від віку є:

- **для дітей у віці до 6 місяців** – низька рухова активність, байдужість до оточуючого світу, відсутність реакції або надто слабка реакція на зовнішні стимули, відсутність посмішки (або посмішка з'являється дуже рідко);
- **для дітей у віці від 6 місяців до 1,5 років** – страх перед батьками, страх фізичного контакту з дорослими (наприклад, коли доросла людина намагається взяти дитину на руки), постійна настороженість за відсутності причин для неї, плаксивість, замкненість, постійний сум;
- **для дітей 1,5-3 років** – страхи, сплутаність почуттів, відзначаються порушення сну, втрата апетиту, агресія, страх перед чужими людьми, перед дорослими, схильність до сексуальних ігор, крайнощі у поведінці (від надмірної агресивності до повної байдужості);
- **для дошкільників (3-6 років)** – пасивна реакція на біль, примирення з ситуацією; тривога, побоювання, сплутаність почуттів, почуття провини, сорому, відрази, безпорадності, зіпсованості, болісна реакція на критику; брехливість, схильність до крадіжок та підпалів, жорстокість до тварин. Окрім того, спостерігаються форми поведінки, притаманні більш молодшому віку (енурез, смоктання пальців, утруднене мовлення тощо), а також негативізм, відчуження та агресія поряд із надмірною поступливістю. Слід також зазначити наявність сексуальних ігор та хворобливої мастурбації;
- **для дітей молодшого шкільного віку** – амбівалентні почуття стосовно дорослих, складності у визначенні сімейних ролей, страх, почуття сорому, відрази, зіпсованості, недовіри до світу; в поведінці відзначаються відчуження від людей, порушення сну, апетиту, агресивне поведіння, відчуття «брудного тіла», мовчазність або несподівана говіркість, сексуальні дії з іншими дітьми;
- **для дітей 9-13 років** – те ж, що і для дітей молодшого шкільного віку, а також депресія, суб'єктивне почуття втрати емоцій, самотність, відсутність друзів, страх перед власним домом, небажання повертатись туди після школи. У поведінці відзначаються ізоляція, маніпулювання іншими дітьми (в тому числі з метою одержання сексуального задоволення), суперечливе поведіння, а також неадекватні харчові уподобання (недоїдки, листя, крейда, равлики, таргани, інші комахи тощо);

- **для підлітків 13-18 років** – відроза, сором, провина, недовіра, амбівалентні почуття стосовно дорослих, сексуальні порушення, несформованість соціальних ролей і своєї ролі в родині, почуття власної непотрібності. В поведінковій сфері відзначаються спроби суїциду, реалізоване чи нереалізоване бажання покинути власну домівку, агресивне поведження, запобігання тілесній й емоційній інтимності, непослідовність і суперечливість поведження.

Сексуальне зловживання дитиною в сім'ї

Жорстоке поведження з дітьми не вичерпується фізичним та психологічним насильством; однією з його найбільш деструктивних форм є сексуальне насильство щодо дітей та підлітків обох статей. Сексуальне зловживання дітьми – це найбільш складна форма насильницького поведження, яка часто невірно розуміється та оцінюється. Термін «сексуальне зловживання» охоплює дії від небажаного (проти волі об'єкту) генітального торкання до згвалтування, а також залучення дітей та підлітків до секс-індустрії (втягнення у проституцію, у тому числі ритуальну, порнографію тощо).

Серед родичів найбільш частими фігурами, що здійснюють насильство, виступають батько, вітчим, опікун. Жертвами сексуального насильства частіше за все стають дівчата, але іноді від нього страждають і хлопці. Факти свідчать, що, по-перше, невелика кількість батьків, які перебувають у статевих стосунках з дочкою, страждає від психічних розладів і патологічних потягів; по-друге, чітко простежується тенденція збільшення числа випадків інцесту в процесі дорослішання дівчинки. В цій ситуації чинником може виступити природна взаємна привабливість дочки і батька, що обумовлюється не тільки особливостями її раннього розвитку, але й природною емоційною близькістю батька і дитини.

В цьому сенсі здається, нібито до певної межі виправдані теорії, що акцентують увагу на взаєминах «батько-донька» та підкреслюють ролі дорослого-«жертви» та дитини-«спокусника». Однак у випадку інцесту дитина завжди вважається жертвою, оскільки вона не може повністю усвідомити всі наслідки того, що сталося, на відміну від дорослого, який несе всю повноту відповідальності. Крім того, за інцестними стосунками стоять порушення всієї структури емоційних відносин у родині, а не лише особливості взаємодії між дорослим та дитиною.

Сексуальне насильство в родині майже завжди поєднується з іншими формами зловживань, і до нього залучені всі її члени. Батько стає

активним «правопорушником», а роль матері зводиться до пасивної співучасті. Матері в таких випадках схильні «не помічати», витіснити очевидну інформацію щодо інцесту та не вдаватись до будь-яких дій, щоб припинити сексуальну активність чоловіка (частіше за все внаслідок хронічної депресії або страху, що ситуація може відбитися на ній самій). Вони несвідомо відмовляються бачити зовсім прозорі натяки, однозначно зрозумілі для будь-якої сторонньої особи. Наприклад, батько залишається з донькою в кімнаті наодинці, звідти лунають зойки типу: «Тато, я не хочу, не роби цього!», а потім дочка вибігає вся в сльозах, у розірваному платті і відмовляється розповісти, що відбулося. Мати при цьому може щиро думати, що батько карає доньку за погані оцінки.

Чому ж мати «не помічає» проблему та не перешкоджає інцесту? Справа в тому, що коли мати виявляє інцестні сексуальні стосунки, її сприйняття родини повністю руйнується, і вона вимушена визнати сімейну ситуацію абсолютно ненормальною, ганебною та неприйнятною. Це – дуже важко, адже тим самим перекреслюються всі попередні роки сімейного життя, і жінка має визнати, що свого часу нею був зроблений глибоко помилковий вибір партнера. Щоб уникнути цих переживань мати переконуює себе у неможливості виникнення інцестних стосунків, стає абсолютно пасивною та відмовляється від будь-якої відповідальності за сімейну драму. Навіть коли дитина намагається розповісти матері про свої переживання, вона може демонструвати недовіру до слів дитини, карати її, звинувачувати доньку чи сина в брехні. Звичайно, дитина не може повірити в те, що мати дійсно нічого не помічає, і розцінює її поведінку як зраду.

Підліток існує в атмосфері відсутності емоційної близькості, прив'язаності між членами родини, в умовах порушеного сімейного функціонування, коли лише інцестний зв'язок може забезпечити дитину справжньою турботою та увагою. В таких родинах зникають межі поколінь, які підтримували відмінності між соціальними та психологічними ролями дітей та батьків. Інцест стає гомеостабілізуючим механізмом, який дозволяє задовольнити всі потреби, в тому числі й генітальні.

У родинах з інцестом відсутня взаємна довіра та прихильність членів родини одне до одного, тобто це сім'ї без любові. Члени такої сім'ї, як правило, рідко торкаються одне одного (мається на увазі дружній дотик), і будь-який тілесний контакт розцінюється як сексуальний заклик. В таких родинах завжди багато секретів одне від одного, повністю зруйновано комунікацію. Постійно присутній неусвідомлений страх розпаду сім'ї та загального нещастя. Як наслідок, дітям відводиться роль осіб, які мають

підкуватися про батьківські стосунки та втішати дорослих. Поступово діти звикають нести на собі відповідальність за збереження родини та погоджуються на будь-які закиди з боку батьків, піклувальників чи інших родичів. Атмосфера в родині, де немає гармонійної подружньої комунікації, згодом стає все більш напруженою, розлучення починає здаватися немислимим, що дуже лякає дитину. Саме оточення провокує інцест: дитина погоджується на задоволення будь-яких потреб дорослих для збереження цілісності родини.

Коли дитина переходить сексуальний бар'єр, життя явно змінюється. Насамперед спадає напруга в родині, і всі починають почуватися краще. Родина зберігається. Крім того, дитина починає отримувати «винагороду» (матеріальну чи емоційну: подарунки, схвалення, потурання тощо), а її статус в ієрархії сімейних відносин стає привілейованим. Таким чином, інцестна активність являє собою спосіб досягнення відчуття безпеки та комфорту в міжособистісних стосунках для всіх членів родини.

В інших сім'ях інцест слугує для панування дорослого та підкорення дитини, яка пізніше втрачає здатність адекватно оцінювати характер міжособистісних стосунків та відрізнити любов від насильства. Д.Кемпбел показав, що коли дитина відчуває на собі генітальну перевагу дорослої людини, в неї зростає пасивна схильність до підкорення, порушується нормальне просування до гетеросексуальних стосунків в підлітковому віці та розвиток статевої ідентичності.

Сексуальна поведінка підлітка стає способом отримання уваги дорослих, у зв'язку з чим наслідками переживання насильства стають проміскуїтет, ексгібіціонізм, надмірна та хвороблива мастурбація тощо, які супроводжуються почуттям провини та самозвинуваченням. Крім цих проявів досвід сексуального зловживання в сімейних стосунках частіше за все супроводжується ще низкою симптомів, серед яких можна відзначити:

- порушення статевої ідентифікації, виникнення відхилень в уявленнях щодо сексуального образу свого тіла, страх перед зрілою сексуальністю та гетеросексуальними контактами з однолітками, що веде до формування переверзій, в першу чергу, педофілії (останнє найбільш характерно для хлопців – жертв сексуального зловживання та насильства);
- депресивні розлади та суїцидальні наміри, спостерігається *істотне зниження інтересу до того, що раніш займало дитину*, виникають думки про смерть або спроби самогубства; депресивні переживання. Чим молодша дитина, тим менше виникають суїцидальні тенденції,

але депресія виявляється у формі скарг: «не хочеться їсти», «не цікаво грати». Доки в дитини не сформовані уявлення про життя і смерть, спроби самогубства майже не виникають, тому в дітей, молодших за 6-8 років, суїцидальні тенденції виявляються вкрай рідко, на відміну від підлітків;

- почуття провини та відповідальності за те, що сталося, низька самооцінка: діти, які постраждали від сексуального насильства, відчувають безпорадність, власну провину, зневіреність у своїх силах та, як правило, погано ставляться до себе; більшість з дівчат очікують, що тепер до них будуть ставитися як до повій;
- аутодеструктивна поведінка – поведінка, спрямована на руйнування власної особистості (алкоголізація, наркотизація, схильність до небезпечних пригод тощо). Займаючись самокатуванням, заподіюючи собі шкоду, фізичний біль, дитина нібито допомагає собі повернутися до реального життя, тому що у своїх думках та почуттях вона постійно перебуває в пережитій травмуючій ситуації. По-перше, переносити фізичний біль легше, ніж відчувати душевні страждання. По-друге, діти карають себе, оскільки вважають себе поганими. Часто можна спостерігати те, що характеризують як схильність до садистичних любовних об'єктів, яка призводить до відчуття безцільності життя та суїцидальної поведінки;
- зневіра у можливостях отримати допомогу, руйнація довіри до людей: у дитини постійно присутнє відчуття небезпеки; вона боїться дорослих, причому не тільки чоловіків, від яких частіше за все виходить насильство, але й жінок; їх лякають нові життєві ситуації та зміни;
- почуття відторгнення, відстороненості, несхожості на інших та самотності. Особливо болісно ці почуття переживають підлітки, яким в силу їхнього віку хочеться бути схожими на однолітків, відчувати приналежність до якоїсь групи;
- розвиток фобій та obsesій (нав'язливих станів): їх може бути багато, часто вони мають сильний ступінь виразності. Деякі діти не в змозі перебувати одні в кімнаті, бояться темряви, дорослих людей, навіть тих, кого знають, бояться йти вулицею тощо. Паралельно, може розвиватись підвищена збудливість або надмірна пильність: діти стають гіперактивними, вони не можуть усидіти на місці, постійно виявляють занепокоєння. Може виникати й нав'язлива пильність, коли дитина постійно перевіряє, чи знаходяться її речі на місці, чи закрито квартиру, чи немає сторонніх осіб поруч (особливо в замкненому просторі)

та ін. Дитину переслідують нав'язливі спогади, образи, думки, які можуть виникати спонтанно, у будь-яку годину дня і ночі, без зв'язку з контекстом травми. Наприклад, під час шкільних уроків, на заняттях перед очима може виникнути картина насильства, і дитина знову опиняється в полоні негативних переживань і страхів. Цей стан може бути настільки сильним, що дитина на певний час цілком втрачає відчуття реальності і не може адекватно реагувати на зовнішні збудники, відповідати на запитання та зауваження вчителів чи однокласників. У маленьких дітей, що зазнали сексуального насильства, нав'язливі спогади можна спостерігати в ігровій діяльності, коли вони знову і знову повертаються до програних ситуацій, подій, сюжетів. В такі моменти малюки виглядають байдужими, не посміхаються, і явно не отримують задоволення від гри;

- посттравматичний стресовий синдром (ПТСС): дитина, яка постраждала від сексуального насильства, може тривалий час перебувати в стані посттравматичного стресу і виявляти такі три типи поведінкової реакції:
 - 1) експресивний: дитина виявляє сильні емоції, може плакати, кричати, ридати або сміятися, тремтіти, розгойдуватися, але головне – вона не може контролювати свої емоції;
 - 2) контролюючий: дитина намагається стримувати себе, і зовні її поведінка не відрізняється від звичайної, або вона навіть виглядає спокійніше, ніж звичайно;
 - 3) шоковий: дитина здається приголомшеною, пригніченою, важко зрозуміти, що з нею відбулося.

Симптоми ПТСС можуть бути хронічними або змінюватися протягом тривалих періодів часу. В один період домінують симптоми надмірного збудження і дратівливості, частішають нав'язливі спогади, нічні кошмари тощо. В інші періоди постраждала дитина може виявляти відносно нечисленні симптоми або бути емоційно скованою і замкненою;

- амнезія – дитина нібито «відключає» свою пам'ять на минулі події, якась частина життя ніби випадає з її пам'яті;
- дисоціація – екстремальна форма адаптації дитини, коли вона ніби відокремлює себе від тіла і занурюється у свої думки, досягаючи відчуття емоційної байдужості до світу. Такий стан може знаходити на дитину раптово, навіть під час гри, якщо хтось її скривдив або щось нагадало їй травмуючу подію. Стан «вимкнення» буває дуже короткочасним,

але якщо дитина не знайде інших, більш конструктивних способів адаптації і буде часто практикувати подібний захисний механізм, то це може привести до роздвоєння або множинності особистості (це відбувається, щоправда, вкрай рідко);

- **«Стокгольмський синдром»** – формування незворотної потреби жертви бути в зв'язку з насильником з метою отримання любові та уваги внаслідок психологічного травмування в процесі віктимізації;
- низький рівень шкільної успішності та інтелектуального розвитку;
- алкоголізація та наркотизація (згідно з дослідженнями, проведеними в США, мінімум кожен другий наркоман був жертвою сексуального насильства);
- девіантна та деліквентна поведінка, в тому числі надмірна агресивність. В дітей виникають різкі спалахи роздратування, вони не контролюють себе, б'ються, жорстоко поведуться з тваринами, виявляють сильний гнів або лють, безглуздо трощать різні предмети (наприклад, ламають ляльок, виколупують в них очі, відривають руки, ноги). Помічено, що хлопчики частіше виявляють агресивні спалахи щодо інших, дівчата зазвичай спрямовують агресію проти себе;
- схильність до гомосексуальних стосунків (більш 70% гомосексуалістів-педофілів самі пережили в дитинстві агресію з боку дорослого чоловіка);
- регрес у поведінці, коли дитина втрачає здатність або не бажає робити те, що вона раніше засвоїла або звикла робити. З іншого боку, виникають поведінкові реакції, типові для більш раннього віку (в молодшого школяра розвивається енурез або втрачається зв'язність мовлення, підліток починає грати в ляльки або інші «дитячі» іграшки);
- неконтрольована сексуальність або відраза до сексу – у дитини, яка постраждала від сексуального насильства, може істотно змінитися подальший психосексуальний розвиток; це може привести до крайніх форм: від відрази і страху близьких, інтимних відносин до постійної потреби в безладних сексуальних контактах;
- інтенсивний психологічний дістрес, який виникає при зіткненні з чимось, що символізує травму. Спогади можуть виникати асоціативно, коли щось, що нагадує перенесену травму, знову актуалізує переживання. Наприклад, зустріч з людиною, зовні схожою на гвалтівника, навколишнє оточення, звуки або запахи, зв'язані з подією, що травмує, можуть знову його візуалізувати, що приводить до важкого, стійкого дістресу.

- повторювані кошмарні сні про подію: підлітки часто уві сні заново переживають сцени насильства, вони знову і знову опиняються в тій самій обстановці, відчувають той самий страх і прокидаються серед ночі; іноді їм сниться трохи видозмінена ситуація травми (наприклад, гвалтівником стає зовсім інша людина, насильство відбувається в якомусь незнайомому місці або протягом усього сну дитина намагається утекти від переслідувача). У маленьких дітей сні носять символічний характер. Їх теж мучать кошмари, але «героями» є не реальні люди, яких вони бояться, а певні образи, що їх уособлюють: (вампіри, чорти, кістяки, злі вовки, Баба Яга, Змій Горинич та ін.), дітям сниться, що хтось їх б'є, убиває, лякає. Уночі вони часто прокидаються і плачуть;
- відчуття, начебто те, що відбувалося під час травмуючи подій, відбувається знову в сьогодні: у підлітків і дітей молодшого шкільного віку можуть виникати ілюзії, галюцинації, особливо у вечірній час або при слабкому освітленні. Відчуття повторення ситуації насильства можуть підсилюватися результаті сп'яніння, а також у перший момент пробудження від сну. У маленьких дітей такі почуття можуть виникати від «соматичних спогадів», тобто виникнення в пам'яті відчуттів у визначених частинах тіла;
- фізіологічна реактивність: у дітей можуть бути почервоніння шкіри, підвищене серцебиття, гіпервентиляція легень (задишка) та інші фізіологічні реакції на ситуації, що актуалізують психотравму (наприклад, раптова блювота як реакція на показане в телевізійній передачі сексуальне насильство). У дітей-жертв насильства, часто буває енурез;
- прагнення уникати усього, що зв'язано з травмою, дитина не бажає думати, почувати, розповідати про те, що трапилося, боїться бувати в тих місцях, що були зв'язані з травмою;
- незадоволення життям – виникає впевненість у неможливості відчувати задоволення від життя, притуплення емоцій, нездатність любити або ненавидіти. В підлітка складається думка, що немає більше майбутнього, що нічого гарного на нього більше в житті не чекає, усе найкраще залишилося в ранньому дитинстві.

Аналогічні або сильніші симптоми спостерігаються в підлітків, яких експлуатують в сфері надання сексуальних послуг (проституції та порнографії). Вони мають дуже низьку самооцінку, відчувають нестачу впевненості в собі, схильні до самозвинувачень, втрачають віру

в майбутнє. Вони відчують себе непотрібними, нелюбимими та не достойними любові інших людей. Вони набувають безпорадності та стають апатичними й байдужими; багато з них вживає алкоголь та наркотики, щоб знизити гостроту переживань.

Сексуальне насильство, що його переживає підліток чи дитина, теж є значущим фактором в формуванні схильності до насильства. Підлітки, які зазнали згвалтування, в ряді випадків стають сексуально агресивними та схильними до насильницьких діянь стосовно однолітків та молодших дітей, потребуючи заперечити травматичний досвід, самозахиститись від більш тяжких психічних розладів (психозів, депресії, суїцидальних намірів, формування переверзій).

Жінки, які пережили в дитинстві сексуальне насильство в сім'ї не здатні до встановлення нормальних дружніх відносин з жінками, чоловіками, своїми дітьми. У таких жінок немає досвіду гарних дружніх відносин з чоловіками вони завжди очікують і в той же час бояться насильства. Вони часто стають матерями, які ніколи не залишають дитину наодинці, контролюють кожен її крок, не дозволяють їй вийти на вулицю та виховують її у повній ізоляції від навколишнього світу, намагаючись захистити її від будь-якої травматизації.

Чоловіки, що пережили в дитинстві фізичне і сексуальне зловживання, схильні бути фізично жорстокими та сексуально неуважними зі своїми партнерками-жінками. Деякі чоловіки, спокушені в підлітковому віці владними жінками, залишаються більш-менш імпотентними, іноді безшлюбними через несвідомий страх бути інфантилізованими та поглиненими.

І чоловіки, і жінки, що пережили в дитинстві сексуальне насильство, страждають різноманітними сексуальними дисфункціями, серед яких психосоматична нездатність до статевого акту. Частина жінок залишається безшлюбними і ніколи не будує жодних стосунків з чоловіками, інші встановлюють близькі контакти з геями, які не становлять для них загрози або вступають до лесбійських відносин. Деякі жінки беруть шлюб та живуть нібито нормальним життям, але залишаються абсолютно пасивними або навіть фригідними в сексуальних відносинах. У них виникають труднощі з вихованням дітей, їм складно забезпечувати дітям адекватну сексуальну освіту і захист. Матері багатьох дівчат, що піддавалися інцесту, самі були жертвами інцесту та/або інших видів зловживань.

Насильство в батьківських стосунках як фактор деструктивного впливу на становлення особистості дитини

Ще однією формою деструктивного впливу сімейного насильства на формування особистості дитини є спостереження за його постійними проявами в стосунках батьків. Дослідники вважають цей досвід не менш травматичним за безпосереднє переживання насильства. Тим не менш, впливу сімейного насильства на дітей, які є постійними його свідками, але не зазнають зловживань з боку батьків, приділяють значно менше уваги. Розрахунки дослідників демонструють, що кожного року до 10 млн. дітей стають свідками насильства у себе вдома, але громадська увага сфокусована, здебільшого, на дітях, які стали безпосередніми жертвами насильства з боку батьків, піклувальників та інших родичів.

Загалом, діти-свідки насильства схильні відчувати провину, сором та страх через впевненість, що саме вони є причиною насильницьких діянь. З тієї ж причини вони хвилюються щодо запобігання таким діям у майбутньому. Ці почуття є дуже глибокими, підлітки переживають сум та/або гнів через власне безсилля перед тим, що відбувається в родині, та схильні реагувати граничним чином (як надагресивно, так і надпасивно). Реакції іншого типу можуть проявлятися у формах поведінки, притаманних дітям, що постраждали від зловживань (депресивні та/або істеричні розлади):

- діти (підлітки) свідки насильства виглядають знервованими та заляканими; для них характерною є надмірна сонливість, болі в животі, головні болі психосоматичного характеру, а також повернення до більш ранніх форм поведінки (енурез, смоктання пальців тощо). Вони постійно хвилюються щодо можливості повторення насильства та бояться цього;
- підлітки, які постійно спостерігають за насильством в сім'ї, відзначаються низьким рівнем соціалізації, високою конфліктністю, високим рівнем тривожності та підозрілості; нездатністю до тривалих і міцних стосунків, низькою самооцінкою та невмінням висловлювати свої бажання. Вони розглядають насильницьку поведінку як найбільш адекватну модель свого можливого поводження, набувають досвіду того, що насильством можна здобути бажане, що злість та гнів – це одне й те ж саме, що проявляти щирі почуття небезпечно. Спостерігаючи за насильством в родині, діти можуть дійти висновку, що насильство – це єдиний дієвий спосіб, яким вирішують свої конфлікти й проблеми дорослі. Не маючи перед очима прикладів конструктивного діалогу, обговорення нагальних проблем та висловлення

власних почуттів, вони не отримують змоги навчитись формулювати свої емоції та виражати їх у вербальній формі;

- в дітей-свідків сімейного насильства *відсутня або знижена здатність до прийняття зрілих рішень, порушені механізми емоційної регуляції поведінки та нормальний перебіг процесу соціалізації, гармонійного розвитку особистості, адекватного формування ціннісно-мотиваційної та емоційної сфер*. Так, діти із родин, де насильства немає, залучаються до насильницьких шлюбних стосунків з частотою 1:400, в той час як для дітей з сімей, де насильство практикується постійно, цей показник складає 1:2;
- діти-свідки насильства відзначаються *сплутаними, амбівалентними почуттями щодо своїх батьків* («і люблю, і ненавиджу»), що у майбутньому призводить до сплутаності почуттів до коханих людей та втягнення у залежні стосунки; такі діти надмірно прив'язані до матері, вони постійно хвилюються за те, що з нею може статися щось погане. Водночас вони вважають батька своїм батьком незалежно від його поводження. Навіть за умов надмірної жорстокості вони можуть нудьгувати за ним, очікувати на його повернення додому, фантазувати щодо турботи про батька тощо;
- діти з родин, де практикується насильство, переживають *почуття страху*, який може виявлятися по-різному: *від зануреності в себе і пасивності до насильницької поведінки*. Часто переведення дитини до безпечної атмосфери сприяє прояву в неї страхів з минулого та – як наслідок – появу неадекватних поведінкових актів;
- оселя, де є насильство, непрогнозована для дитини, яка не знає, що її очікує вдома, дім стає лякаючим місцем, адже дитина не може точно визначити, ані коли відбудеться наступний спалах насильства, ані наскільки сильним він буде – в результаті відчуття вразливості, безпорадності та неможливості контролювати ситуацію призводять до *виникнення байдужості до зовнішнього впливу, впертості та незговірливості, а також до агресивних вчинків*;
- часто діти поза власним бажанням опиняються втягнутими в конфлікт батьків. Вони дуже хочуть зупинити насильство і конфлікти, які постійно спостерігають у своїй родині. Вони відчувають відповідальність за проблеми своїх батьків, їм приходять думки про те, що вони (діти) є причиною розладу в родині. Врешті-решт діти опиняються так глибоко втягнутими у конфлікти, що їм *важко відокремити свою індивідуальність від особистості власних батьків*;

- часто діти втягуються в конфлікт, намагаючись захистити своїх матерів від побиття або знущань: дитина відчуває гнів до батька, за те, що той заподіює біль матері, а також обурення за матір, що вона не в змозі протистояти батьку та підкорюється насильству. Як наслідок, *руйнується опанування власної статевої ролі та виникають викривлення статевої ідентичності*;
- життя в родині, де практикується насильство, дуже напружене; постійний стрес призводить до того, що *діти постійно розгублені, розчаровані, часто виходять із себе навіть за появи незначних труднощів*;
- багато матерів не хочуть травмувати своїх дітей та намагаються приховати від них факти насильства щодо себе: діти, не маючи чіткої картини того, що відбувається, бачать занепокоєння та засмучення матері, але не розуміють його причину. Без повної інформації щодо ситуації діти (як і дорослі в аналогічних випадках) не можуть адекватно реагувати та будувати свою поведінку. Це призводить до *розвитку порушень в комунікативній сфері* (в тому числі, заважає будувати зрілі стосунки з протилежною статтю);
- багато матерів, вважають, що не повинні настроювати дітей проти своїх чоловіків, намагаються знайти їм виправдання. Дитина бачить матір у синцях, зі слідами побоїв, але чує: «Усе добре, дитинко, насправді татусь нас любить», і доходить висновку, що *любов обов'язково пов'язана з фізичним болем та покараннями*. Дитина, мати якого постійно виправдує свого батька за заподіяне насильство, часто починає відчувати тривогу, якщо її не б'ють – адже це означає відсутність любові. Отже, *жорстоке поводження сприймається як справедливе, а дитина набуває риси віктимності*;
- в батьків, яким доводиться застосовувати силу для розв'язання власних конфліктів, як правило залишається замало часу на виховання та турботу щодо своїх дітей. Як наслідок, в дітей може виникати *почуття занедбаності і непотрібності*, а також думки, що вони не потрібні нікому, не є важливими людьми, які заслуговують на увагу та турботу, з цією впевненістю вони і продовжують жити;
- в більшості родин, де спостерігається насильство, його наявність не обговорюється відкрито, батьки зазвичай наполягають на тому, що не слід обговорювати сімейну ситуацію з вчителями, шкільними психологами або друзями. В результаті, діти починають почувати себе *ізольованими від однолітків*, деякі навіть думають, що з ними щось

негаразд, оскільки їхнє життя в родині відрізняється від життя їхніх однолітків.

Узагальнюючи, слід сказати, що застосування тілесних покарань та автократична модель виховання викривлює уявлення підлітків щодо припустимості проявів насильства й агресії, призводить до формування впевненості у виправданості застосування насильства. Дитина, яка живе в хворобливій, травмуючій реальності, знаходить полегшення в ненормальному фантазійному житті, проектуючи його на інших людей та їхні тіла у формі фізичного чи сексуального насильства. В будь-якому випадку, така дитина не здатна до адекватної оцінки того, які дії є насильницьким, через глибоке порушення процесу соціалізації внаслідок деформованого сімейного функціонування. Крім того, насильство породжує насильство. Людина, що зростала в обстановці, де панувало насильство, схильна до вирішення конфліктів з іншими дітьми, дорослими або ж власних внутрішніх конфліктів насильницьким шляхом.

Індикатори прихованих форм сімейного насильства щодо жінок

Ця методика була створена к. психол. н. О.Кочемировською та психологом А.Ходоренком на підставі попереднього вивчення досвіду та потреб дільничних інспекторів міліції, які стикаються з проблемою профілактики насильства в сім'ї. В даній методиці відокремлено та визначено основні характеристики (психологічні, фізичні та сексуальні) жінок, що потерпають від сімейного насильства. Методика складається з чотирьох таблиць.

В першій таблиці відокремлені **наочні ознаки насильства** над жінкою.

В другій – **непрямі ознаки** насильства щодо жінок.

Третя таблиця містить у собі ознаки насильства, що виявляються співробітником органів внутрішніх справ завдяки **опитуванню родичів, сусідів, ін.** Слід зазначити, що, незважаючи на повторювання деяких пунктів у другій та третій таблицях, опитування сусідів все ж є невід'ємною частиною методики.

У четвертій таблиці представлені **ознаки**, на які треба звертати першочергову увагу під **час повторних відвідин родини**, в який підозрюється наявність насильства.

Кожна таблиця складається з чотирьох стовпчиків:

- 1) перший містить у собі характеристики тих чи інших ознак насильства;
- 2) в другому стовпчику подається спосіб визначення цих ознак: це огляд та безпосереднє **спостереження** за жінкою, станом її житла, родичами; **бесіда** з жінкою, **опитування** родичів, сусідів;
- 3) в третьому стовпчику цієї таблиці дільничний інспектор міліції власноруч робить відмітку про наявність тієї чи іншої ознаки насильства в сім'ї (обов'язково чорнилом або кульковою ручкою);
- 4) четвертий стовпчик призначений для різних приміток – наприклад, нотаток про різку зміну поведінки жінки після якогось із запитань. Нотатки також робляться чорнилом або кульковою ручкою.

ДУЖЕ ВАЖЛИВО, ЩОБ ТЕКСТ ЦІЄЇ МЕТОДИКИ НЕ ПОТРАПИВ ДО ЧЛЕНІВ РОДИНИ, ЯКИХ ОПИТУЮТЬ

Особливу увагу слід звернути на складність виявлення обставин та ознак сексуального насильства. Отже, при підозрі щодо наявності сексуального насильства огляд та опитування треба проводити дуже обережно та делікатно.

Аналізуючи результати, необхідно пам'ятати, що одна або дві відмітки в таблицях не можуть стовідсотково свідчити про наявність насильства в сім'ї, але чим більше позначок, тим більша вірогідність наявності насильства (особливо це стосується четвертої таблиці).

Індикативна методика виявлення насильства щодо жінок

Таблиця 1.

Прямі ознаки насильства	Спосіб виявлення	Відмітка про наявність	Примітки
Опіки, незвичайні за формою та/або походженням (наприклад, від цигарки або розпаленого посуду)	Спостереження		
Сліди укусів	Спостереження		
Відсутність зубів	Спостереження		
Брак ваги, зневоднення	Спостереження		
Недотримання правил особистої гігієни, в тому числі відсутність догляду за волоссям, нігтями	Спостереження		
Частково заліковані попередні травми;	Спостереження, бесіда		
Суїцидальні наміри, погрози	Бесіда, опитування		
Жінка перебуває поза межами будинку та не хоче туди повертатись	Спостереження, бесіда, опитування		
Набряк обличчя (внаслідок ляпасів)	Спостереження		
Відмова розмовляти з ДІМ	Бесіда		
Неадекватні відповіді на запитання	Бесіда		
Уповільнене мовлення	Бесіда		
Заплакане обличчя, набряклі очі	Спостереження		
Пошкодження або знищення майна жінки	Бесіда		
Заборона жінці працювати там, де їй подобається	Спостереження, опитування		
Примус жінки до надважкої праці	Спостереження, опитування		
Ігнорування задоволення життєво важливих потреб жінки	Бесіда, опитування		

Існування у злиднях, особливо у випадку великих статків чоловіка	Спостереження, бесіда		
Відмова від подальшого прояснення ситуації	Бесіда		

Таблиця 2.

Непрямі ознаки сімейного насильства щодо жінок	Спосіб виявлення	Відмітка	Примітки
Відмова показати закриті одягом частини тіла – руки, шию, та ін.	Спостереження бесіда		
Поганий стан житла, що не відповідає статкам родини або когось з її членів	Спостереження		
Одяг, що не відповідає статкам родини	Спостереження		
Відсутність одягу, що відповідає погодним умовам	Спостереження		
Алкогольне, наркотичне чи токсичне сп'яніння	Спостереження		
Невідповідність отриманих ушкоджень тій історії, що її розповідає жінка	Бесіда, опитування		
Відмова від медичної допомоги, зволікання зі звертанням до лікарів	Бесіда, опитування		
Людина надмірно мовчазна, скована, дає односкладові відповіді на запитання інспектора	Спостереження бесіда		
Жінка апатична, не проявляє жодних емоційних реакцій з приводу того, що відбувається	Спостереження бесіда		
Жінка плаче	Спостереження		
Схильність до нещасних випадків, втечі з будинку	Бесіда, опитування		
Час від часу живе в родичів або подруг (одна або з дітьми)	Бесіда, опитування		
Безсоння	Бесіда		
Втрата соціальних контактів з родичами, друзями	Бесіда, опитування		
Занедбаність дитини	Спостереження		
Неможливість пояснити свій фізичний стан	Бесіда		
Поганий догляд за ротовою порожниною	Спостереження		
Поганий стан житла	Спостереження		

Непрямі ознаки сімейного насильства щодо жінок	Спосіб виявлення	Відмітка	Примітки
Почуття провини за отримання фізичних ушкоджень	Бесіда		
Розтрощені речі, шибки, вікна та ін.	Спостереження		
Страх перед родичами, зокрема чоловіком	Бесіда, опитування		
Уникання погляду в очі	Спостереження		
Розповіді про звертання до різних лікарів	Бесіда		
Розірваний одяг	Спостереження		

Таблиця 3.

Ознаки насильства, що виявляються завдяки опитуванню родичів, сусідів	Спосіб виявлення	Відмітка	Примітки
Сусіди та родичі прямо виказують свою стурбованість стосовно ситуації в сім'ї	Опитування		
Сусіди скаржаться на крики, звуки ударів, порушення громадського спокою	Опитування		
Сусіди свідчать про схильності жінки до асоціальної поведінки	Опитування		
Сусіди твердять про примус жінки до непосильної праці	Опитування		
Існують відомості про суїцидальні погрози чи спроби суїциду	Опитування		
Сусіди свідчать про жебракування жінки	Опитування		
Існують відомості, що жінка постійно перебуває на вулиці, у подруг, біля під'їзду, не йде до хати	Опитування		

Таблиця 4.

Ознаки, що виявляються при повторному відвідуванні	Спосіб виявлення	Відмітка	Примітки
Зсуви й переломи кісток, крововиливи	Спостереження		
Забити місця, синці, подряпини на видимих частинах тіла	Спостереження		
Опіки, незвичайні за формою та/або походженням (наприклад, від цигарки або розпаленого посуду)	Спостереження		

Ознаки, що виявляються при повторному відвідуванні	Спосіб виявлення	Відмітка	Примітки
Невідповідне медичне забезпечення потреб жінки	Спостереження Опитування		
Жінка знаходиться поза помешканням та не хоче туди повертатись	Спостереження, бесіда, опитування		
Страх перед родичами чи чоловіком	Бесіда		
Набряк обличчя (внаслідок ляпасів)	Спостереження		
Заплакане обличчя, набряклі очі	Спостереження		
Пошкодження або знищення майна жінки	Бесіда		
Невідповідність отриманих ушкоджень тій історії, що її розповідає жінка	Бесіда, опитування		
Відмова від медичної допомоги	Бесіда, опитування		
Схильність до нещасних випадків	Бесіда, опитування		
Втечі з будинку	Бесіда, опитування		

Під час застосування індикативної методики дільничний інспектор міліції користується трьома основними методами збору інформації. Це:

1. Спостереження, яке включає оцінку зовнішнього вигляду жінки, її стану та поведіння, поведінки інших членів родини, а також огляд житла. Спостереження є одним з основних методів оцінки дій та стану людини. Слід зазначити, що воно завжди є певною мірою суб'єктивним, тому необхідно уникати передчасних суджень та висновків, а основну увагу приділити фіксації тих чи інших ознак, які можуть свідчити про скоєння насильницького акту. Особливу увагу треба приділяти невербальним, тілесним (тремтіння рук, ін.) та мовним проявам страху, агресії та фіксувати їх у відповідних графах індикативної методики. Дільничному інспектору потрібно уважно спостерігати за поведінкою осіб, які перебувають на місці інциденту, оскільки часто аналіз поведінки жінки та інших членів родини може дати більше інформації.

2. Бесіда з жінкою. Перший контакт із постраждалою від насильства в сім'ї або свідком насильства є надзвичайно важливим. Головним

завданням на даному етапі є створення та підтримка атмосфери взаєморозуміння. Умовою успішності бесіди є довіра жінки до дільничного інспектора, створення інспектором сприятливої психологічної атмосфери. Корисну інформацію під час бесіди може надавати зовнішня поведінка жінки, її міміка, жести, інтонації мови.

Розмовляючи з людиною, що пережила насильство в родині слід:

- ставити прямі запитання в м'якій формі;
- слухати, не виносячи суджень;
- пояснити, що насильство в сім'ї є правопорушенням і може бути злочином;
- сказати людині, що, швидше за все, насильство буде повторюватись, незважаючи на запевняння кривдника і його обіцянки виправитися;
- надати людині інформацію про місцеві служби допомоги;
- сказати людям, які пережили насильство, що їх підтримують, і що вони не винні в тому, що трапилось;

В ідеалі, дільничний інспектор при спілкуванні з жінкою в жодному разі не повинен:

- перебивати її;
- робити передчасні висновки;
- намагатися завершити думки жінки, її висловлювання;
- втрачати зоровий контакт з жінкою, жестами та рухами тіла демонструвати неухважність;
- відповідати знехотя;
- змінювати предмет розмови;
- бути нетерплячим та перебивати жінку;
- залякувати жінку;
- критикувати жінку або глузувати з неї;

3. Опитування родичів, сусідів. Необхідно зазначити, що бесіда з родичами та сусідами повинна проводитися на тих самих засадах, що й бесіда з жінкою. Для родичів жінки розмови про ситуацію насильства теж зазвичай є досить важкими. Це пов'язано з тим, що родичі часто не хочуть «виносити бруд з хати».

Окрему проблему становить розмова з особою, яку підозрюють у скоєнні насильства. Під час бесіди з нею дільничний інспектор має враховувати, що особа, скоріше за все, скористається будь-якими способами для зменшення ступеню відповідальності за створену ситуацію та уникнення покарання.

При спілкуванні з особою, яка скоїла насильство в родині, дільничний інспектор міліції повинен:

- назвати себе;
- розмовляти спокійно, демонструючи врівноваженість;
- звертатися до кривдника виключно на «Ви»;
- довести до відома кривдника, що існує закон, представником якого у даному випадку є міліціонер;
- дотримуватись позиції: «Я просто виконую свої обов'язки. Ви порушили Закон, що має певні юридичні наслідки, і Ви будете за це відповідати».

В той же час, дільничний інспектор має пам'ятати, що «агресор» (особливо в так званих «благополучних» родинах) зазвичай справляє більш приємне враження, ніж постраждала: він веде себе більш виважено, розсудливо, спокійно. В таких випадках інспектор не має робити швидких висновків; краще за все повторно відвідати родину, де є підозра щодо скоєння насильства в сім'ї, а також ретельно опитати сусідів.

За таких обставин кривдник усвідомить, що його агресивна поведінка виходить за межі внутрішньосімейних стосунків і на боці постраждалої – держава. Процедура втручання має бути для винуватця сигналом, що він не може розраховувати на подальшу безкарність. Головна ідея втручання полягає в том щоб за присутності винуватця насильства окреслити серйозність ситуації, сприяти зменшенню у винуватця відчуття безкарності, що надалі може призвести до припинення ним агресивних дій.

Індикатори прихованих форм сімейного насильства щодо дітей

Виявити та зафіксувати всі ознаки сімейного насильства щодо дітей досить важко, тому в допомогу дільничним інспекторам було створено методичку, яка дозволяє виявити картину поведінки з дитиною. Ця індикативна методика була створена к. психол. н О.Кочемировською та психологом А. Ходоренком на підставі попереднього вивчення досвіду та потреб дільничних інспекторів міліції, які стикаються з проблемою насильства в сім'ї. В даній методичці відокремлено та визначено основні характеристики (психологічні, фізичні та сексуальні) дітей, що потерпають від сімейного насильства. Методика складається з чотирьох базових таблиць.

В першій таблиці відокремлені **наочні ознаки насильства** над дитиною.

В другій – **непрямі ознаки** насильства щодо дитини.

Третя таблиця містить у собі ознаки насильства, що виявляються співробітником органів внутрішніх справ завдяки **опитуванню родичів, сусідів та ін.** Слід враховувати, що, незважаючи на повторювання деяких пунктів у другій та третій таблицях, опитування сусідів все ж є невід'ємною частиною методички.

У четвертій таблиці представлені **ознаки**, на які треба звертати першочергову увагу під **час повторних відвідин родини**, в який підозрюється наявність насильства щодо дитини.

Кожна таблиця складається з чотирьох стовпчиків:

- 1) перший містить у собі характеристики тих чи інших ознак насильства;
- 2) в другому стовпчику подається спосіб визначення цих ознак. Основні з цих способів – це огляд та безпосереднє **спостереження** за дитиною, станом її житла, родичами; **бесіда** з дитиною, **опитування** родичів, сусідів – додатково висвітлені в методичному посібнику;
- 3) в третьому стовпчику цієї таблиці дільничний інспектор міліції власноруч робить відмітку про наявність тієї чи іншої ознаки насильства в сім'ї (обов'язково чорнилом або кульковою ручкою);
- 4) четвертий стовпчик призначений для різного роду приміток – наприклад, нотаток про різку зміну поведінки дитини після якогось з запитань. Нотатки також робляться чорнилом або кульковою ручкою.

При аналізі результатів необхідно пам'ятати, що одна або дві відмітки в таблицях не можуть стовідсотково свідчити про наявність насильства в сім'ї. Особливо це стосується позначок в останній, четвертій таблиці.

БАЖАНО, ЩОБ ТЕКСТ ЦЬОЇ МЕТОДИКИ НЕ ПОТРАПИВ ДО ЧЛЕНІВ РОДИНИ, ЯКИХ ОПИТУЮТЬ.

Таблиця 1.

Ознака насильства	Спосіб виявлення	Відмітка про наявність	Примітки
Брак ваги	Спостереження		
Застарілий бруд на відкритих частинах тіла (обличчя, руки, волосся)	Спостереження		
Алкогольне або наркотичне сп'яніння дитини	Спостереження		
Дитина знаходиться за межами дому та не хоче туди повертатись	Спостереження, бесіда, опитування		
Страх перед батьками чи родичами	Бесіда		
Набряк обличчя (внаслідок ляпасів)	Спостереження		
Відмова розмовляти	Бесіда		
Неадекватні відповіді на запитання	Бесіда		
Уповільнене мовлення	Бесіда		
Заплакане обличчя дитини, набряклі очі	Спостереження		
Пошкодження або знищення майна дитини, зокрема іграшок	Бесіда		
Відмова батьків опікуватись дитиною	Спостереження, опитування		
Примус малолітньої дитини до праці	Спостереження, опитування		
Ігнорування задоволення життєво важливих потреб дитини	Спостереження, опитування		
Поганий запах від дитини	Спостереження		
Вагітність малолітньої дитини	Спостереження		

Таблиця 2.

Непрямі ознаки сімейного насильства щодо дітей	Спосіб виявлення	Відмітка про наявність	Примітки
Відмова показати закриті одягом частини тіла – руки, ший, ін.	Спостереження, бесіда		
Зачіску зроблено в домашніх умовах непридатним для цього інструментом, наприклад, ножем (волосся обрізане нерівно, «сороче гніздо» на голові)	Спостереження		
Одяг, який не відповідає ситуації (носіння шарфу, рукавичок вдома, ін.)	Спостереження		

Непрямі ознаки сімейного насильства щодо дітей	Спосіб виявлення	Відмітка про наявність	Примітки
Поганий стан житла, що не відповідає статкам родини, чи когось з її членів	Спостереження		
Одяг, що не відповідає віку дитини (надто малий або завеликий)	Спостереження		
Одяг із застарілими плямами бруду або рваний	Спостереження		
Відсутність одягу, що відповідає погодним умовам	Спостереження		
Алкогольне сп'яніння батьків	Спостереження		
Невідповідність отриманих ушкоджень тій історії, що її розповідає дитина або батьки/опікуни дитини	Бесіда, опитування		
Відмова від медичної допомоги	Бесіда, опитування		
Родичі відмовляються показати дитину	Опитування		
Надто висока відповідальність дитини	Бесіда		
Зухвала в т.ч. агресивна та/або сексуалізована поведінка дитини	Спостереження, бесіда, опитування		
Дитина надмірно мовчазна, скута	Спостереження, бесіда		
Дитина апатична, не проявляє жодних емоційних реакцій з приводу того, що відбувається	Спостереження, бесіда		
Сонливість у незвичний час або постійне безсоння у дитини	Бесіда, опитування		
Схильність до нещасних випадків, втечі з дому	Бесіда, опитування		
Батьки не можуть пояснити стан дитини	Опитування		

Таблиця 3.

Ознаки насильства, що виявляються завдяки опитуванню родичів, сусідів	Спосіб виявлення	Відмітка про наявність	Примітки
Родичі не можуть пояснити стан дитини	Опитування		
Батьки не можуть сказати, чим хворіє дитина, як вона лікується, тощо	Опитування		

Ознаки насильства, що виявляються завдяки опитуванню родичів, сусідів	Спосіб виявлення	Відмітка про наявність	Примітки
Родичі відмовляються показувати комусь дитину, намагаються не випустити її з житла, обмежують її контакти з оточенням	Опитування		
Сусіди свідчать про схильність дитини до асоціальної поведінки	Опитування		
Існують свідчення про сексуалізовану поведінку та/або сексуальну нерозбірливість дитини	Опитування		
Схильність до знущання над тваринами	Опитування, спостереження		
Сусіди та родичі прямо виказують свою стурбованість стосовно ситуації в сім'ї	Опитування		
Сусіди скаржаться на крики, звуки ударів, порушення громадського спокою	Опитування		
Невідповідні віку сексуальні пізнання дитини	Опитування, бесіда		
Схильність до сексуалізованих виявів прихильності за відсутності інших форм вияву прихильності	Спостереження, опитування		
Часте безсоння в дитини	Опитування		
Суїцидальні погрози чи спроби суїциду	Опитування		
Схильність до нещасних випадків, втечі з дому	Опитування		
Сусіди свідчать про жебракування дитини	Опитування		
Існують відомості про примушування чи втягнення дитини до заняття проституцією	Опитування		
Сусіди твердять про примус дитини до непосильної праці	Опитування		
Сусіди кажуть, що дитина не відвідує школу	Опитування		
Існують відомості, що дитина постійно перебуває на вулиці, біля під'їзду, не йде до хати	Опитування		

Таблиця 4.

Ознаки сімейного насильства щодо дітей, що виявляються при повторному відвідуванні	Спосіб виявлення	Відмітка про наявність	Примітки
Зсуви й переломи кісток, крововиливи, особливо поряд з частково залікованими травмами	Спостереження		
Забити місця, синці, подряпини на видимих частинах тіла, особливо, якщо вони різні за часом появи	Спостереження		
Опіки, незвичайні за формою та/або походженням (наприклад, від цигарки або розпаленого посуду)	Спостереження		
Постійна відмова від медичної допомоги	Бесіда, опитування		
Невідповідне медичне забезпечення потреб дитини	Спостереження, опитування		
Дитина знаходиться поза межами дому та не хоче туди повертатись	Спостереження, бесіда, опитування		
Страх перед батьками чи родичами, що з'явився після останнього візиту інспектора	Бесіда		
Набряк обличчя (внаслідок ляпасів)	Спостереження		
Заплакане обличчя дитини, набряклі очі	Спостереження		
Пошкодження або знищення майна дитини, зокрема іграшок	Бесіда		
Байдуже ставлення батьків до власної дитини	Спостереження, опитування		
Невідповідність отриманих ушкоджень тій історії, що її розповідає дитина або батьки/опікуни дитини	Бесіда, опитування		
Відмова від медичної допомоги, незважаючи на рекомендації під час останнього візиту лікаря чи інспектора	Бесіда, опитування		
Родичі відмовляються показати дитину	Опитування		
Схильність до нещасних випадків, втечі з дому	Бесіда, опитування		
Різка та незрозуміла зміна ставлення до дільничного інспектора з боку дитини	Спостереження, бесіда		
Алкогольне чи токсичне сп'яніння дитини	Спостереження		

Дільничний інспектор застосовує три основні методи збору інформації, а саме:

1. Огляд та безпосереднє спостереження, яка включає до себе оцінку зовнішнього вигляду дитини, її стану та особливостей поведінки, поведінки інших членів родини, а також огляд житла. В психології спостереження є одним із основних методів оцінки дій та стану людини. Слід зазначити, що воно завжди є певною мірою суб'єктивним, тому необхідно уникати передчасних суджень та висновків, а основну увагу приділити фіксації тих чи інших ознак, які можуть свідчити про скоєння насильницького акту. Особливу увагу треба приділяти тілесним (тремтіння рук, уникання погляду в очі, заплакане обличчя, надзвичайна мовчазність, знервованість та ін.) та мовним проявам страху, агресії та фіксувати їх у відповідних графах індикативної методики. Дільничному інспектору потрібно уважно спостерігати за поведінкою осіб, які перебувають на місці інциденту, оскільки часто аналіз поведінки дитини та інших членів родини може дати більше інформації, ніж пряме опитування.

2. Бесіда з дитиною. Перший контакт із дитиною, яка постраждала від насильства в сім'ї або є свідком насильства, надзвичайно важливий. В цілому, загальним принципом бесіди з дитиною – жертвою насильства – є отримання повного обсягу інформації в ході спонтанної розповіді дитини (звичайно, зрозуміло, що можливості дільничного інспектора в цьому плані є дуже обмеженими). Корисну інформацію під час бесіди може надавати зовнішня поведінка дитини та її батьків, їхні міміка, жести, інтонації мови. Водночас дільничному інспектору слід пам'ятати, що встановлення довірливого контакту з дитиною і ретельне з'ясування сімейної ситуації потребує тривалого часу і спеціальної підготовки, а тому покладається на відповідних працівників соціальних служб. В той же час, надання ним первинної інформації щодо стану справ у відвіданій родині є завданням дільничних інспекторів, а тому необхідні відомості мають бути зібрані якомога ретельніше (в тому числі й шляхом бесіди з дитиною та її сім'єю – якщо це можливо). Таким чином, основна увага дільничного інспектора має бути приділена спостереженню за дитиною та її станом, а також тому, щоб заспокоїти дитину та якомога швидше передати інформацію щодо неї до соціальних служб.

Тим не менш, коли виникає необхідність поставити дитині ті чи інші запитання, інспектору слід пам'ятати, що успішність бесіди з нею зале-

жить від вірного розуміння рівня її розвитку. Складність запитань має відповідати інтелектуальному рівню дитини та її життєвому досвіду; крім того, слід пам'ятати, що діти (особливо молодшого віку) надають, здебільшого, правдиву інформацію, а їх свідчення є достовірними. Особливу увагу треба звернути на складність виявлення обставин та ознак сексуального насильства, але при підозрі щодо наявності статевого зловживання огляд та опитування треба провадити дуже обережно та делікатно.

Коли дитина розповідає про насильство, слід:

- ставитись до дитини серйозно, показати, що їй повністю довіряють;
- залишатись спокійним (незважаючи на те, що саме та які слова використовує дитина, адже через відсутність словникового запасу дитина може застосовувати нецензурну лайку та жаргон, які чує від батьків чи інших родичів);
- заспокоїти та підтримати дитину словами:
 - «Добре, що ти мені сказала (-в). Ти правильно зробила (-в)»;
 - «Ти в цьому не винна (не винний)»;
 - «Не ти одна (один) потрапила (-в) в таку ситуацію, це трапляється і з іншими дітьми»;
 - «Бувають такі секрети, які не можна зберігати, якщо тобі зробили погано, і я хочу тобі допомогти. Мені треба переказати іншим людям (соціальному працівнику, психологу) інформацію про те, що сталося. Вони захочуть поставити тобі кілька запитань. Вони допоможуть зробити так, щоб ти відчувала (-в) себе в безпеці»;
- пам'ятати, що дитина не обов'язково ненавидить свого кривдника або сердиться на нього; батьки залишаються для неї батьками незалежно від того, як вони поведуться з дитиною, яка продовжує їх любити та боїться зашкодити їм своїми словами чи діями;
- терпляче відповідати на запитання та розвіювати тривоги дитини;
- стежити за тим, щоб не давати обіцянок, яких не можна буде дотриматись (наприклад: «Твоя мама не засмутиться» або: «З тим, хто тебе скривдив, нічого не зроблять»).

Розмовляючи з дитиною, яка зазнала зловживань з боку інших членів родини, слід:

- за можливістю проводити бесіду наодинці;
- ставити прямі запитання в м'якій формі (наприклад «Чи правильно я розумію, що тобі зробили боляче? Розкажи, будь ласка, як саме це

сталось. Покажи, де в тебе болить», «Мені здається, що тобі не вистачає їжі. Чи я правий?»);

- слухати, не виносячи суджень (наприклад, не слід переривати дитину, яка описує, що сталося за допомогою брудної лайки – можливо, вона не має інших слів для опису ситуації);
- надавати інформацію про місцеві служби допомоги (якщо це відповідає віку дитини або родичам, які зацікавлені у розв’язанні ситуації) та якомога швидше передати туди відомості щодо випадку насильства в сім’ї;
- сказати дитині, що насильство в сім’ї буде повторюватися, але звернення до інспекторів міліції та (потім) до соціальних робітників – є першим і дуже важливим кроком для його подолання;
- сказати дитині, яка зазнала насильства, що її підтримують, і що вона не винна в тому, що трапилось.

В ідеалі, **дільничний інспектор** при спілкуванні з дитиною **в жодному разі не повинен:**

- бути нетерплячим та перебивати її;
- робити поспішні висновки;
- намагатися завершити думки дитини, її висловлювання;
- втрачати зоровий контакт з дитиною, жестами та рухами тіла демонструвати неухважність;
- відповідати знехотя;
- змінювати предмет розмови;
- залякувати дитину (в тому числі тим, що її родичів буде суворо покарано);
- критикувати дитину або глузувати з неї.

3. Опитування батьків, інших родичів, сусідів. Необхідно зазначити, що опитування родичів та сусідів має проводитися на тих самих засадах, що й бесіда з дитиною, оскільки для них розмови про ситуацію насильства є теж, зазвичай, досить важкими. Це пов’язано з тим, що родичі часто не хочуть «вносити бруд з хати», бояться подальшої відповідальності, втрати якихось благ, поголосу, а тому намагаються применшити серйозність того, що сталося.

Окрему проблему становить розмова з особою, яка підозрюється у вчиненні насильства. Під час бесіди з нею дільничний інспектор має враховувати, що вона, скоріше за все, скористається будь-якими

способами для зменшення відповідальності за створену ситуацію та уникнення покарання.

При спілкуванні з особою, яка скоїла насильство в родині, дільничний інспектор міліції повинен:

- назвати себе;
- розмовляти спокійно, демонструючи врівноваженість;
- звертатися до кривдника виключно на «Ви»;
- довести до відома кривдника, що існує закон, представником якого у даному випадку є міліціонер;
- дотримуватися позиції: «Я просто виконую свої обов'язки. Ви порушили закон, це має певні юридичні наслідки, і Ви будете за це відповідати».

ДІЛЬНИЧНОМУ МІЛІЦІОНЕРУ НЕОБХІДНО ПАМ'ЯТАТИ, ЩО:

- жоден сигнал щодо насильства в сім'ї не можна сприймати легковажно, навіть якщо він надходить від дитини;
- кожне втручання має індивідуальний характер; в жодному разі не можна переносити на конкретний випадок висновки, зроблені інспектором або його колегами у схожій, на його думку, ситуації сімейного насильства;
- потрібно уважно спостерігати за поведінкою осіб, які перебувають на місці інциденту: не виключено, що аналіз поведінки може дати більше інформації, ніж вдасться одержати в процесі спілкування;
- при спілкуванні з постраждалими необхідно враховувати, що діти перебувають, як правило, у стані сильного емоційного збудження (або пригніченості) внаслідок пережитої загрози та психічного перенапруження;
- спосіб ведення розмови має сприяти заспокоєнню та підтримці постраждалих;
- дитина, як правило, не здатна оцінити ситуацію і не часто називає пережите саме насильством: причиною виклику міліції може бути руйнування помешкання, бійка, скандал та ін.;
- кривдник дуже часто видає з себе спокійну, врівноважену людину, яка не розуміє, чому саме було викликано міліцію; зовні це виглядає досить вигідно;
- винуватець часто покладає відповідальність за скоєне на жертву, мовляв, сама напросилася, довго дошкуляла йому, і він (вона) в якийсь момент просто втратив контроль, не стримався (-лась);
- винуватець обіцяє зробити все, що побажають члени сім'ї та працівники міліції, аби тільки останні відмовилися від втручання і пішли.

Отже, **загальні правила**, якими повинен керуватися дільничний інспектор міліції при відвіданні оселі, де трапився інцидент сімейного насильства:

- не піддаватися так званому «першому враженню»;
- детально дослідити ситуацію;
- дотримуватися дистанції по відношенню до винуватця подій та не вступати з ним (нею) у дискусію;
- не заперечувати факт наявності насильства (навіть, якщо здається, що дитина перебільшує проблему або викликає недовіру чи відразу);
- не висловлювати підтримки чи згоди, якщо постраждала дитина стверджує, нібито вона сама винна в тому, що сталося;
- підкреслити, що ніхто не заслуговує на таке поводження, і що дитина вже зробила перший крок для зміни ситуації на краще;
- не применшувати серйозність інциденту, що стався;
- зберігати спокійний та безоцінювальний спосіб поведінки;
- співчувати постраждалій дитині, віддавати належне її почуттям;
- надати інформацію щодо притулків та інших місцевих осередків, де можна отримати юридичну та психологічну допомогу.

Недотримання перерахованих вище правил може серйозно зменшити можливості вирішення проблеми сімейного насильства щодо дитини та навіть зашкодити їй.

Таблиця ваги дівчаток

Вік	Показник, кг						
	дуже низький	низький	нижче середнього	середній	вище середнього	високий	дуже високий
0 міс.	<2,6	2,6-2,8	2,8-3,0	3,0-3,7	3,7-3,9	3,9-4,1	>4,1
1 міс.	<3,3	3,3-3,6	3,6-3,8	3,8-4,5	4,5-4,7	4,7-5,1	>5,1
2 міс.	<3,8	3,8-4,2	4,2-4,5	4,5-5,2	5,2-5,5	5,5-5,9	>5,9
3 міс.	<4,4	4,4-4,8	4,8-5,2	5,2-5,9	5,9-6,3	6,3-6,7	>6,7
4 міс.	<5,0	5,0-5,4	5,4-5,8	5,8-6,6	6,6-7,0	7,0-7,5	>7,5
5 міс.	<5,5	5,5-5,9	5,9-6,3	6,3-7,2	7,2-7,7	7,7-8,1	>8,1
6 міс.	<5,9	5,9-6,3	6,3-6,8	6,8-7,8	7,8-8,3	8,3-8,7	>8,7
7 міс.	<6,4	6,4-6,8	6,8-7,3	7,3-8,4	8,4-8,9	8,9-9,3	>9,3
8 міс.	<6,7	6,7-7,2	7,2-7,6	7,6-8,8	8,8-9,3	9,3-9,7	>9,7

Вік	Показник, кг						
	дуже низький	низький	нижче середнього	середній	вище середнього	високий	дуже високий
9 міс.	<7,1	7,1-7,5	7,5-8,0	8,0-9,2	9,2-9,7	9,7-10,1	>10,1
10 міс.	<7,4	7,4-7,9	7,9-8,4	8,4-9,6	9,6-10,1	10,1-10,5	>10,5
11 міс.	<7,7	7,7-8,3	8,3-8,7	8,7-9,9	9,9-10,5	10,5-10,9	>10,9
1 рік.	<8,0	8,0-8,5	8,5-9,0	9,0-10,2	10,2-10,8	10,8-11,3	>11,3
15 міс.	<8,6	8,6-9,2	9,2-9,7	9,7-10,9	10,9-11,5	11,5-12,1	>12,1
18 міс.	<9,0	9,0-9,8	9,8-10,3	10,3-11,5	11,5-12,2	12,2-12,8	>12,8
21 міс.	<9,7	9,7-10,3	10,3-10,6	10,6-12,2	12,2-12,8	12,8-13,4	>13,4
2 роки.	<10,2	10,2-10,8	10,8-11,3	11,3-12,8	12,8-13,5	13,5-14,1	>14,1
27 міс.	<10,6	10,6-11,2	11,2-11,7	11,7-13,3	13,3-14,2	14,2-14,8	>14,8
30 міс.	<11,0	11,0-11,6	11,6-12,3	12,3-13,9	13,9-14,8	14,8-15,5	>15,5
33 міс.	<11,5	11,5-12,1	12,1-12,7	12,7-14,5	14,5-15,4	15,4-16,3	>16,3
3 роки	<11,7	11,7-12,5	12,5-13,3	13,3-15,5	15,5-16,5	16,5-17,6	>17,6
3,5 роки	<12,3	12,3-13,4	13,4-14,0	14,0-16,4	16,4-17,7	17,7-18,6	>18,6
4 роки	<13,0	13,0-14,0	14,0-14,8	14,8-17,6	17,6-18,9	18,9-20,0	>20,0
4,5 роки	<13,9	13,9-14,8	14,8-15,8	15,8-18,5	18,5-20,3	20,3-21,5	>21,5
5 років	<14,7	14,7-15,7	15,7-16,6	16,6-19,7	19,7-21,6	21,6-23,2	>23,2
5,5 років	<15,5	15,5-16,6	16,6-17,7	17,7-21,1	21,1-23,1	23,1-25,1	>25,1
6 років	<16,3	16,3-17,4	17,4-18,7	18,7-22,5	22,5-24,8	24,8-27,1	>27,1
6,5 років	<17,1	17,1-18,3	18,3-19,7	19,7-23,8	23,8-26,5	26,5-29,3	>29,3
7 років	<17,9	17,9-19,4	19,4-20,6	20,6-25,3	25,3-28,3	28,3-31,6	>31,6
8 років	<20,0	20,0-21,4	21,4-23,0	23,0-28,5	28,5-32,1	32,1-36,3	>36,3
9 років	<21,9	21,9-23,4	23,4-25,5	25,5-32,0	32,0-36,3	36,3-41,0	>41,0
10 років	<22,7	22,7-25,0	25,0-27,7	27,7-34,9	34,9-39,8	39,8-47,4	>47,4
11 років	<24,9	24,9-27,8	27,8-30,7	30,7-38,9	38,9-44,6	44,6-55,2	>55,2
12 років	<27,8	27,8-31,8	31,8-36,0	36,0-45,4	45,4-51,8	51,8-63,4	>63,4
13 років	<32,0	32,0-38,7	38,7-43,0	43,0-52,5	52,5-59,0	59,0-69,0	>69,0
14 років	<37,6	37,6-43,8	43,8-48,2	48,2-58,0	58,0-64,0	64,0-72,2	>72,2
15 років	<42,0	42,0-46,8	46,8-50,6	50,6-60,4	60,4-66,5	66,5-74,9	>74,9
16 років	<45,2	45,2-48,4	48,4-51,8	51,8-61,3	61,3-67,6	67,6-75,6	>75,6
17 років	<46,2	46,2-49,2	49,2-52,9	52,9-61,9	61,9-68,0	68,0-76,0	>76,0

Таблиця ваги хлопців

Вік	Показник, кг						
	дуже низький	низький	нижче середнього	середній	вище середнього	високий	дуже високий
0 міс.	<2,7	2,7-2,9	2,9-3,1	3,1-3,7	3,7-3,9	3,9-4,2	>4,2
1 міс.	<3,3	3,3-3,6	3,6-4,0	4,0-4,7	4,7-5,1	5,1-5,4	>5,4
2 міс.	<3,9	3,9-4,2	4,2-4,6	4,6-5,6	5,6-6,0	6,0-6,4	>6,4
3 міс.	<4,5	4,5-4,9	4,9-5,3	5,3-6,4	6,4-7,0	7,0-7,3	>7,3
4 міс.	<5,1	5,1-5,5	5,5-6,0	6,0-7,2	7,2-7,6	7,6-8,1	>8,1
5 міс.	<5,6	5,6-6,1	6,1-6,5	6,5-7,8	7,8-8,3	8,3-8,8	>8,8
6 міс.	<6,1	6,1-6,6	6,6-7,1	7,1-8,4	8,4-9,0	9,0-9,4	>9,4
7 міс.	<6,6	6,6-7,1	7,1-7,6	7,6-8,9	8,9-9,5	9,5-9,9	>9,9
8 міс.	<7,1	7,1-7,5	7,5-8,0	8,0-9,4	9,4-10,0	10,0-10,5	>10,5
9 міс.	<7,5	7,5-7,9	7,9-8,4	8,4-9,8	9,8-10,5	10,5-11,0	>11,0
10 міс.	<7,9	7,9-8,3	8,3-8,8	8,8-10,3	10,3-10,9	10,9-11,4	>11,4
11 міс.	<8,2	8,2-8,6	8,6-9,1	9,1-10,6	10,6-11,2	11,2-11,8	>11,8
1 рік	<8,5	8,5-8,9	8,9-9,4	9,4-10,9	10,9-11,6	11,6-12,1	>12,1
15 міс.	<9,2	9,2-9,6	9,6-10,1	10,1-11,7	11,7-12,4	12,4-13,0	>13,0
18 міс.	<9,7	9,7-10,2	10,2-10,7	10,7-12,4	12,4-13,0	13,0-13,7	>13,7
21 міс.	<10,2	10,2-10,6	10,6-11,2	11,2-12,9	12,9-13,6	13,6-14,3	>14,3
2 роки	<10,6	10,6-11,0	11,0-11,7	11,7-13,5	13,5-14,2	14,2-15,0	>15,0
27 міс.	<11,0	11,0-11,5	11,5-12,2	12,2-14,1	14,1-14,8	14,8-15,6	>15,6
30 міс.	<11,4	11,4-11,9	11,9-12,6	12,6-14,6	14,6-15,4	15,4-16,1	>16,1
33 міс.	<11,6	11,6-12,3	12,3-13,1	13,1-15,2	15,2-16,0	16,0-16,8	>16,8
3 роки	<12,1	12,1-12,8	12,8-13,8	13,8-16,0	16,0-16,9	16,9-17,7	>17,7
3,5 роки	<12,7	12,7-13,5	13,5-14,3	14,3-16,8	16,8-17,9	17,9-18,8	>18,8
4 роки	<13,4	13,4-14,2	14,2-15,1	15,1-17,8	17,8-19,4	19,4-20,3	>20,3
4,5 роки	<14,0	14,0-14,9	14,9-15,9	15,9-18,8	18,8-20,3	20,3-21,6	>21,6
5 років	<14,8	14,8-15,7	15,7-16,8	16,8-20,0	20,0-21,7	21,7-23,4	>23,4
5,5 років	<15,5	15,5-16,6	16,6-17,7	17,7-21,3	21,3-23,2	23,2-24,9	>24,9
6 років	<16,3	16,3-17,5	17,5-18,8	18,8-22,6	22,6-24,7	24,7-26,7	>26,7
6,5 років	<17,2	17,2-18,6	18,6-19,9	19,9-23,9	23,9-26,3	26,3-28,8	>28,8
7 років	<18,0	18,0-19,5	19,5-21,0	21,0-25,4	25,4-28,0	28,0-30,8	>30,8
8 років	<20,0	20,0-21,5	21,5-23,3	23,3-28,3	28,3-31,4	31,4-35,5	>35,5
9 років	<21,9	21,9-23,5	23,5-25,6	25,6-31,5	31,5-35,1	35,1-39,1	>39,1
10 років	<23,9	23,9-25,6	25,6-28,2	28,2-35,1	35,1-39,7	39,7-44,7	>44,7
11 років	<26,0	26,0-28,0	28,0-31,0	31,0-39,9	39,9-44,9	44,9-51,5	>51,5
12 років	<28,2	28,2-30,7	30,7-34,4	34,4-45,1	45,1-50,6	50,6-58,7	>58,7
13 років	<30,9	30,9-33,8	33,8-38,0	38,0-50,6	50,6-56,8	56,8-66,0	>66,0
14 років	<34,3	34,3-38,0	38,0-42,8	42,8-56,6	56,6-63,4	63,4-73,2	>73,2
15 років	<38,7	38,7-43,0	43,0-48,3	48,3-62,8	62,8-70,0	70,0-80,1	>80,1
16 років	<44,0	44,0-48,3	48,3-54,0	54,0-69,6	69,6-76,5	76,5-84,7	>84,7
17 років	<49,3	49,3-54,6	54,6-59,8	59,8-74,0	74,0-80,1	80,1-87,8	>87,8

Опитування жінки, яка постраждала від сімейного насильства

ДІЛЬНИЧНОМУ МІЛІЦІОНЕРУ НЕОБХІДНО ПАМ'ЯТАТИ, ЩО:

- жоден сигнал щодо насильства в сім'ї не можна сприймати легко-важно;
- кожне втручання має індивідуальний характер; в жодному разі не можна переносити на конкретний випадок висновки, зроблені особисто або колегами у схожій, на думку міліціонера, ситуації сімейного насильства;
- потрібно уважно спостерігати за поведінкою осіб, які перебувають на місці інциденту: не виключено, що аналіз поведінки може дати більше інформації, ніж вдасться одержати в процесі спілкування;
- при спілкуванні з постраждалою необхідно враховувати, що людина за даної ситуації перебуває, як правило, у стані сильного емоційного збудження (або пригніченості) внаслідок пережитої загрози для життя або здоров'я та психічного перенапруження;
- спосіб ведення розмови має сприяти заспокоєнню та підтримці постраждалої;
- постраждала, як правило, не здатна оцінити ситуацію і рідко називає пережите саме насильством: причиною виклику міліції може бути руйнування помешкання, бійка, скандал або інша реальна загроза з боку кривдника;
- кривдник дуже часто видає з себе спокійну, врівноважену людину, яка не розуміє, чому саме було викликано міліцію, при цьому зовні це виглядає набагато вигідніше, аніж спостереження за жертвою насильства, яка часто перебуває у збудженому стані та котрій бракує слів для описання ситуації (наприклад, агресор може з милою посмішкою розповідати дільничному інспекторові, що його дружина істеричка та занадто емоційно реагує на дрібниці життя; крім того, винуватець часто апелює до «чоловічої солідарності» (у випадку, коли агресор та працівники міліції – чоловічої статі, а жертва – жіночої), мовляв, «ви ж самі знаєте, що жінка може так дошкулити, що втриматися неможливо»);
- винуватець часто покладає відповідальність за скоєне на жертву, мовляв, сама напросилася, довго дошкуляла йому, майже тероризувала, і він в якийсь момент просто втратив контроль, не стримався;

- винуватець вдає з себе жертву, просить допомоги, пояснює, що ситуацію спеціально «розіграла» інша сторона, бажаючи його позбутися та ошукати працівників міліції, щоб останні арештували його або затримали;
- винуватець обіцяє робити все, що тільки побажають члени сім'ї та працівники міліції, аби тільки останні відмовилися від втручання і пішли.

Отже, **загальні правила**, якими повинен керуватися дільничний інспектор міліції при відвіданні оселі, де трапився інцидент сімейного насильства:

- не піддаватися так званому «першому враженню»;
- детально дослідити ситуацію;
- дотримуватися дистанції по відношенню до винуватця подій та не вступати з ним у дискусію.

Під час розмови з постраждалою необхідно її заспокоїти, для чого **потрібно:**

- проводити співбесіду з нею наодинці;
- не уникати погляду постраждалої;
- дати постраждалій зрозуміти, що міліціонер готовий та бажає її вислухати;
- дати постраждалій зрозуміти, що міліціонер має досвід у вирішенні подібних проблем;
- не переривати розповідь, посилаючись на брак часу або інші обставини;
- ставити запитання так, щоб на них можна було б дати декілька варіантів відповідей;
- ставити прості, прямі запитання, які не містять критичних або суб'єктивних суджень;
- не заперечувати факт наявності насильства (навіть, якщо вам здається, що жінка перебільшує проблему або викликає у вас недовіру чи відразу);
- не висловлювати підтримки чи згоди, якщо постраждала жінка стверджує, нібито вона сама винна в тому, що сталося;
- підкреслити, що ніхто не заслуговує на таке поводження, і що жінка вже зробила перший крок для зміни ситуації на краще;
- не применшувати серйозність інциденту, що стався, та пояснити жінці, що насильство в сім'ї – це серйозне правопорушення, і воно може бути злочином;

- зберігати спокійний та безоцінювальний спосіб поведінки;
- співчувати жертві насильства, віддавати належне її почуттям;
- дати жінці зрозуміти, що насильство з боку чоловіка буде повторюватися, незважаючи на запевняння кривдника і його обіцянки виправитися;
- надати інформацію щодо притулків та інших місцевих осередків, де жінка може отримати юридичну та психологічну допомогу.

Під час розмови з жінкою, яка постраждала від насильства, **не можна**:

- виявляти нетерплячість, роздратування, перебивати її (в тому числі фразами на кшталт «саме це колись сталося зі мною»);
- робити поспішні висновки або оцінювати висловлювання чи стан жінки;
- намагатися завершити думки та висловлювання жінки за неї або відповідати недбало;
- втрачати зоровий контакт з жінкою, жестами та рухами тіла демонструвати неуважність;
- змінювати предмет розмови;
- обтяжувати її відповідальністю за те, що трапилося;
- ставати на бік особи, яка скоїла акт насильства;
- легковажно ставитися до факту вчинення насильства;
- виявляти сумнів щодо правдивості свідчень, які дає жінка, проявляти негативні емоції щодо неї;
- умовляти жінку примиритися з ситуацією;
- умовляти жінку змінити поведінку, що стане гарантією припинення насильства; відмовляти в допомозі до моменту подання заяви про випадок сімейного насильства;
- говорити, що жінка має сама собі дати раду;
- покладати на жінку відповідальність за подальшу долю особи, яка скоїла насильство (наприклад, фразами на кшталт: «Через Вас він матиме проблеми. Він може потрапити до в'язниці»).

Недотримання перерахованих вище правил може серйозно зменшити можливості вирішення проблеми сімейного насильства.

Опитування дитини, яка постраждала від сімейного насильства

Перший контакт із дитиною, яка постраждала від насильства в сім'ї або стала свідком насильства, є надзвичайно важливим. В цілому, загальним принципом бесіди з дитиною-жертвою насильства є отримання повного обсягу інформації в ході спонтанної розповіді дитини (але, зрозуміло, що можливості дільничного інспектора в цьому плані є дуже обмеженими). Корисну інформацію під час бесіди може надавати зовнішня поведінка дитини та її батьків, їхня міміка, жести, інтонації мови. Водночас дільничний інспектор має пам'ятати, що встановлення довірливого контакту з дитиною і ретельне з'ясування сімейної ситуації потребує довгого часу й спеціальної підготовки, а тому покладається на працівників відповідальних соціальних служб. В той же час, надання ним первинної інформації щодо стану справ у відвіданій родині є завданням дільничних інспекторів, а тому необхідні відомості мають бути зібрані якомога ретельніше (в тому числі й шляхом бесіди з дитиною та її сім'єю, якщо це можливо). Таким чином, основна увага дільничного інспектора має бути приділена спостереженню за дитиною та її станом, а також тому, щоб заспокоїти дитину та якомога швидше передати інформацію щодо неї до соціальних служб.

Тим не менш, коли виникає необхідність поставити дитині ті чи інші запитання, інспектор має пам'ятати, що успішність бесіди з нею залежить від вірного розуміння рівня її розвитку. Складність запитань має відповідати інтелектуальному рівню дитини та її життєвому досвіду; крім того, слід пам'ятати, що діти (особливо молодшого віку) надають, здебільшого, правдиву інформацію, а їх свідчення є достовірними. Особливу увагу треба звернути на складність виявлення обставин та ознак сексуального насильства, але за наявності підозри щодо існування статевого зловживання огляд та опитування треба провадити дуже обережно та делікатно.

Умовою успішності роботи є довіра дитини до інспектора, створення ним сприятливої психологічної атмосфери, але встановлення єдності з дитиною є складним завданням. Зазвичай, дитина не звертається до міліції самостійно, і це ставить її в залежне становище щодо дорослих людей, перш за все, членів власної родини та працівників відповідних соціальних служб. Спілкування з міліцією може лякати дитину, оскільки життєвий досвід навчив дитину розглядати стосунки з дорослими крізь

призму небезпеки або загрози. Крім того, протидія контакту може бути обумовлена відтворенням у пам'яті дитини негативних почуттів та переживань; отже, одним із завдань комунікації з дитиною є зменшення рівня її психологічної травматизації, збереження (відновлення) її психічної рівноваги.

Спілкування з дитиною, як правило, починається з бесіди із дорослими (батьками, представниками опікунської ради, іншими законними представниками), в ході якої необхідно визначити узгодженість або неузгодженість їх свідчень, виявити (якщо вони є) приховані спроби тиску на дитину або ж виявити спроби сформувані у дільничного інспектора викривлене враження щодо розумових або соціальних якостей дитини («Він в нас дурний», «Постійно бреше», «Сам не знає, що каже», «Дитина дуже залякана, тому може відмовитися спілкуватися» тощо).

Власне, опитування дитини починається з аналізу її зовнішнього вигляду та ситуації контакту. Слід звернути увагу на те, наскільки дитина відкрита для контакту, чи проявляє вона цілеспрямовану активність або є просто розв'язною (безглуздо гойдається на стільці, хапає якісь предмети, розмахує руками чи ногами, постійно підскакує з місця, тощо). Необхідно зафіксувати і прояви загальмованості, напруги, що її виявляє дитина, бажання сісти або встати в куток, сховатися, страх вступити у бесіду.

При спілкування з дитиною:

- уникайте запитань, що містять в собі однозначну відповідь;
- сидіть так, щоб ваші очі були на рівні очей дитини або нижче, не нависайте над нею;
- спілкуйтеся з дитиною на зрозумілій їй мові, відповідно до її віку;
- запевніть дитину в тому, що вона не має себе корити через виклик правоохоронців;
- зверніть увагу на зовнішній вигляд дитини, стан одягу, наявність ознак ушкоджень, особливості поведінки дитини.

Отже, на першому етапі спілкування з дитиною слід забезпечити їй відчуття психологічної безпеки. Первинна бесіда з дитиною, побудована на м'якій, недирективній взаємодії, має допомогти відповісти на наступні запитання:

1. Які негативні прояви наявні в поведінці дитини, і наскільки вони є небезпечними для неї та її оточення?
2. На якому рівні розвитку знаходиться дитина та які її ресурси? Наскільки глибоким має бути втручання у справи сім'ї?

3. Що в родині / соціальному оточенні заважатиме заходам, спрямованим на допомогу дитині?
4. Яким чином можуть бути залучені заклади освіти (школа, дитячий садок), охорони здоров'я, органи та служби у справах дітей, кризові центри та служби підтримки сім'ї, родичі дитини?

Шість основних правил для проведення інтерв'ювання дитини, що зазнала насильства в сім'ї⁴:

1. пояснити дитині, якщо вона не знає відповіді на питання – це нормально і дитина не винна (їй не треба вигадувати);
2. якщо дитина не розуміє запитання – це нормально, і дитина може попросити запитати її у більш зрозумілій для неї формі;
3. пояснити дитині, якщо ви будете повторювати запитання, то це тому, що ви забули відповідь, а не тому, що ви їй не довіряєте; повторення зробить її відповідь більш точною;
4. пояснити дитині, якщо ви щось сказали неправильно, дитина може вас виправити;
5. дитина повинна бути впевненою, що ви нічого не знаєте про те що трапилось і начебто не знаєте відповідей на свої запитання;
6. дозвольте дитині вживати власні терміни для опису ситуації.

4 Надано О.О.Лазаренком, полковником міліції, головним спеціалістом відділу моніторингу прав людини в діяльності органів внутрішніх справ Апарату Міністра внутрішніх справ України, МВС України

Загальна методика опитування членів сім'ї, де вчинено насильство⁵

Опитування жертви:

- опитуйте жертву окремо від правопорушника;
- ставте по одному запитанню і чекайте на відповідь; уважно слухайте відповіді жертви, не перебивайте; дозвольте жертві описати інцидент власними словами, потім поставте запитання для уточнення;
- якщо жертва тремтить або плаче, сприймайте це як звичайну реакцію; також будьте готові до того, що жертва може злитися;
- пам'ятайте, що жертви часто не хочуть детально описувати акти жорстокого насильства; вислухавши жертву, поставте запитання для уточнення та деталізації отриманої інформації;
- запитайте жертву про попередні випадки насильства – як заявлені, так і незаявлені; майте на увазі, що жертви можуть не пам'ятати всі випадки насильства; частіше за все вони пригадують перший, останній, а також найгірші випадки;
- виявляйте терпіння та підтримку, намагайтеся не застосовувати зайвий тиск; жертва може боятися підозрюваного і водночас бути вірною йому;
- не засуджуйте жертв, не реагуйте на їх розповідь репліками, що містять обвинувачення; намагайтеся не робити припущень щодо ситуації або переживань жертви;
- намагайтеся не висловлювати вашу власну думку з приводу того, що має робити жертва;
- запевніть її, що вона не винна і може отримати допомогу;
- запитайте в жертви, чи є в неї пошкодження, що не є помітними; інколи може бути необхідно поставити відкрите питання на зразок: «Де сам він торкався Вас?»
- завершуйте допит таким чином, щоб жертва не відчувала дискомфорту, якщо їй необхідно буде звернутися до слідчих знову.

5 *Law Enforcement Response and Procedure*, Chapter 10, in *Criminal Domestic Violence Investigations Manual*, South Carolina Department of Public Safety, Criminal Justice Academy Division, доступно на <http://www.scdps.org/cja/cdvmanual>.; *Domestic Violence*, Chapter 13, National Victim Assistance Academy, 1996, доступно на <http://www.ojp.usdoj.gov/ovc/assist/nvaa/ch13dv>; *First Response to Victims of Crime: A Handbook for Law Enforcement Officers on How To Approach and Help Elderly Victims, Victims of Sexual Assault, Child Victims, Victims of Domestic Violence, and Survivors of Homicide Victims*, U.S. Department of Justice, May 2000, доступно на <http://www.ojp.usdoj.gov/ovc/publications/infores/firstrep/welcome>

Опитування кривдника:

- не звинувачуйте кривдника ні в чому і не намагайтеся підловити його на брехні; ставте відкриті запитання і дозвольте йому розповісти його власну версію того, що відбулося;
- якщо він відчуває незадоволення, тривогу або стурбованість, сприймайте це як нормальну реакцію, але не виправдовуйте його поведінку;
- не висловлюйте йому співчуття під час його розповіді про насильство.

Опитування дітей:

- якщо йдеться про можливе застосування насильства щодо дитини з боку батьків або осіб, що їх замінюють, опитуйте дітей окремо від цих осіб;
- допит дітей необхідно проводити в комфортному для них місці;
- присядьте або опустіться на коліно для того, щоб опинитися на одному рівні з дитиною;
- починайте опитування із запитань, які не містять загрози;
- намагайтесь не підказувати відповіді на запитання;
- слід розуміти, що діти можуть відчувати відповідальність за те, що трапилось, або вину через те, що розповідають про інцидент міліціонеру; запевніть їх, що ви лише хочете допомогти, і що вони не зроблять нічого поганого, якщо говоритимуть про те, що сталося.

Додаток 2.8.

**Опитування жертви насильства в сім'ї:
практичний приклад⁶**

На місце події прибувають міліціонери Мельник та Абдулаєв. Жінка, яку звать Нора Рустич, дуже засмучена і плаче. Її чоловік Григорій Рустич явно розлючений. Міліціонери розділяють чоловіка та жінку. Один з них допитує чоловіка, інший – жінку. Поліцейські намагаються отримати від кожного з них пояснення щодо інциденту.

Мельник: Пані Рустич, я хочу поставити Вам декілька запитань про те, що сталося сьогодні ввечері. Чи можете Ви розповісти мені, що сталося?

Пані Рустич: Ми почали сваритися, і чоловік штовхнув мене.

Мельник: Що Ви маєте на увазі під словом «штовхнув»?

Пані Рустич: Він вдарив мене об стіну.

Мельник: Що ще він зробив?

Пані Рустич: Начебто вдарив мене рукою.

Мельник: Куди він Вас вдарив?

Пані Рустич: Він вдарив мене в обличчя, тому я спробувала відвернутися від нього. Ось тоді він якраз вдарив мене об стіну. Я впала, і він почав бити мене ногами.

Мельник: Чи можете Ви пояснити, з чого почалася сварка?

Пані Рустич: Він почав бити мене, оскільки я прийшла додому пізно. Він обвинуватив мене в тому, що я була з іншим чоловіком, але я була у сестри. Вона щойно народила дитину, і я хотіла допомогти їй по господарству. Він розлютився, коли я це пояснила,

6 Minnesota Advocates for Human Rights, доступно на <http://www.stopvaw.org>

і сказав, що я повинна займатися власним, а не чужим будинком. Він завжди так робить. Він не дозволяє мені бачитися з родиною або друзями. Я йому вже говорила, що не хочу вибирати між мамою та чоловіком.

Мельник: Що сталося після того, як він сказав, що Ви маєте сидіти вдома?

Пані Рустич: Він почав жбурляти речі. Він жбурнув лампу об стіну, потім скинув з полиці всі мої скляні фігурки. Вони всі розбилися.

Мельник: Що відбувалося далі?

Пані Рустич: Я хотіла його спинити, щоб він більше нічого не розбив, тому схопила його за руку. Він вдарив мене в обличчя зворотною стороною долоні. Потім він штовхнув мене до стіни, і я вдарилася головою об камін. Далі він почав бити мене ногами у живіт.

Мельник: Де Ви відчуваєте біль?

Пані Рустич: Болить обличчя в тому місці, куди він мене вдарив, болить око. Крім цього, болить живіт та бік – там, куди він бив мене ногами. Болить голова від удару об камін.

Мельник: Вам потрібна медична допомога?

Пані Рустич: Ні, все гаразд. Я не хочу йти до лікарні.

Мельник: Хочете щось додати до вашої розповіді про те, що сталося сьогодні ввечері?

Пані Рустич: Ні, не думаю.

Мельник: Дякую за те, що відповіли на мої попередні запитання. Тепер я поставлю ще декілька запитань, які

допоможуть Вам з'ясувати, наскільки безпечним чи небезпечним є Ваше нинішнє становище.

Пані Рустич: Добре.

Мельник: Чи є в вашого чоловіка якась зброя?

Пані Рустич: В нього немає вогнепальної зброї, але він брав ножі на кухні, а якось намагався мене придушити, взявши руками за горло.

Мельник: Як Ви думаєте, він може використати ніж проти Вас або іншої людини?

Пані Рустич: Не знаю. Він якось розмахував ножем переді мною, але не думаю, що він може його пустити в хід.

Мельник: Чи стають прояви насильства більш жорстокими або частими?

Пані Рустич: Він багато п'є. Напившись, він розлючується та б'є мене. Але насильство не стає ані частішим, ані більш жорстоким.

Мельник: Чи погрожував він вбити себе або Вас?

Пані Рустич: Ні.

Мельник: Пані Рустич, я хотів би зробити декілька фотографій Ваших ушкоджень, які ми потім включимо до звіту.

Пані Рустич: Добре.

Мельник фотографує обличчя пані Рустич фотоапаратом, який він приніс з собою. Він також записує, що вона відчуває біль у животі та спині.

Мельник: Чи можу я також сфотографувати цю кімнату?

Пані Рустич: Авжеж.

Мельник фотографує кімнату.

Мельник: Дякую. Пані Рустич, я також хочу надати Вам деяку інформацію. Я дам Вам ось цю картку. З неї Ви зможете дізнатися про ваші права у цій ситуації, а також номери телефонів деяких служб та організацій, які зможуть надати Вам допомогу.
Чи є в будинку діти?

Пані Рустич: Лише мій син Олександр нагорі.

Мельник: Чи можу я в нього дещо запитати?

Пані Рустич: Думаю, так.

Пані Рустич виходить. Входить Олександр.

Мельник: Привіт, Олександре! Як справи?

Олександр: Все гаразд.

Мельник: Що там за книгу ти читаєш?

Олександр: Казки.

Мельник: Мої діти також люблять казки.
Я знаходжусь тут, оскільки сьогодні ввечері у вашій квартирі дещо відбулося, і ми хочемо переконатися, що в вашій родині всі будуть в безпеці. Можеш розповісти мені, що ти чув або бачив сьогодні ввечері?

Олександр: Гадаю, батьки посварилися.

Мельник: А де був ти?

Олександр: В іншій кімнаті.

Мельник: Ти щось чув?

Олександр: Я лише чув, що вони б'ються, і що мати благала батька зупинитися.

Мельник: Ти чув, що говорив батько?

Олександр: Ні.

Мельник: А щось ще чув?

Олександр: Ні.

Мельник: Дуже дякую, Олександрє.

Олександр виходить. Входить Пані Рустич.

Мельник: Пані Рустич, ми заарештували Вашого чоловіка. Ми обвинувачуємо його у нападі, тому сьогодні йому доведеться посидіти у камері. Я даю Вам направлення до бюро судово-медичної експертизи. Вони повинні оглянути Ваші ушкодження і надати висновок. Цей документ буде корисним, якщо буде відкрито кримінальну справу.

На картці, яку я Вам дав, є телефонний номер адвокатів з кризового центру тут, у місті. Там є спеціалісти, які допоможуть Вам розібратися у ситуації.

Вашого чоловіка можуть випустити завтра вранці. Матеріали розглянуть і буде винесено рішення, чи слід відкривати справу.

Чи є у Вас запитання до мене?

Пані Рустич: Ні. Дякую.

Психологічні особливості осіб, які вчиняють насильство в сім'ї

Практика корекції та соціотерапії насильницької поведінки демонструє, що це – досить складна справа. Метою такої корекції є:

- особистість як така та окремі риси характеру;
- поведінка;
- система переконань особистості.

Існують два шляхи запобігання насильницькій поведінці. Перший – т.з. ситуативна профілактика – полягає в тому, щоб створити умови, за яких здійснення насильницьких (або інших асоціальних) дій буде пов'язано з підвищеною складністю або небезпекою: підсилення контролю за сім'ями, розвиток системи служб безпеки та правоохоронних органів, посилення покарання за правопорушення, робота з населенням тощо. Це найбільш поширений спосіб профілактики насильства, який переважно спрямований на ситуацію, в якій може відбутися насильство, ніж на особистість порушника. Значним недоліком цього підходу є те, що він не впливає на систему цінностей та переконань та заснований, по суті, на нав'язуванні існуючих соціальних норм та вимог людині, для якої вони не є значущими.

Інший підхід до запобігання насильству націлений на профілактику саме насильницької поведінки. Він впливає, перш за все, на когнітивну та ціннісно-мотиваційну сфери осіб, схильних до насильницьких дій, таким чином, щоб знизити вірогідність актуалізації віогентної (такої, що породжує насильство) поведінки. Метою цього підходу є вплив на особистість, і він, власне, є профілактикою насильницької поведінки. В той же час, його реалізація складніша за ситуативну профілактику через відсутність дієвої системи психологічного супроводу сімей із насильницькими стосунками.

Ефективне запобігання проявам насильницької поведінки передбачає поєднане застосування обох зазначених вище підходів, перш за все в регіонах, що відзначаються високими показниками насильства в сім'ї. Профілактика насильства в сім'ї полягає в низці заходів, спрямованих як на створення позитивного соціального середовища, так і на формування відповідних особистісних якостей та навичок.

Практика британських психологів свідчить, що необхідно розробляти спеціальні програми, спрямовані на корекцію та профілактику насильницької поведінки. Для осіб, схильних до сімейного насильства, можуть проводитись спеціалізовані групові заняття (одноразові та циклічні). В таких групах мають

брати участь як представники «групи ризику», так і особи, схильні до віктимізації. Важливою умовою успішності таких групових занять є розуміння контексту особистої історії та потреб кожного учасника; в той же час вони мають бути доступні для широкого застосування. Таким чином, програма роботи з особами, схильними до насильницької поведінки, має відповідати наступним принципам: комплексність, направленість дії на риси особистості, що потребують корекції, та визначення витоків насильницької поведінки, залучення фахівців різних спеціальностей, поєднання психологічних, соціотерапевтичних та комунікативних методик.

Узагальнюючи дані досліджень, можна визначити низку закономірностей поведінки чоловіків, схильних до насильства в сім'ї. Здійснюючи акт агресії, насильник намагається стати сильніше жертви психологічно, за допомогою жорстокості затвердити свою перевагу, підкорити собі волю іншої людини та, тим самим, підтримати власну самооцінку та самоповагу. Насильницькі діяння розглядаються як неадекватні способи подолання власної психічної напруги, форма захисної реакції на вплив стресових ситуацій. Насильство таким чином дозволяє індивіду відновити або компенсувати втрачене відчуття суб'єктивного контролю над ситуацією. Така поведінка легітимується всім попереднім досвідом і вихованням, оскільки традиційно вважається, що схильність до агресії та жорстокості є ознаками мужності (або, щонайменше, формами поведінки, припустимими для чоловіка). Імідж «справжнього чоловіка» передбачає, що він має бути жорстким, сміливим, самовпевненим тощо, а «чоловіче» виховання часто передбачає розвиток навичок прямого фізичного насильства. Відповідно, егоїзм, агресивність, схильність до насильницьких дій в чоловіків сприймається більш спокійно, ніж аналогічна поведінка в дівчат. Наслідком такого виховання стає те, що багато чоловіків в зрілому віці відчувають утруднення в ситуаціях, що потребують проявів емпатії, емоційного співчуття та, як наслідок, виявляються схильними недооцінювати деструктивний вплив психологічного насильства.

Загалом, психологічні риси, характерні для чоловіків, що постійно вдаються до насильницьких дій, є наступними:

- дефектний, неадекватний образ себе, в тому числі неадекватна самооцінка (невідповідна життєвим реаліям: зазвичай занижка, незважаючи навіть на можливу об'єктивну успішність, що призводить до поведінки, спрямованої на підвищення самооцінки за рахунок інших осіб) або дисгармонійна самооцінка (занижка в одних сферах та зависока в інших). Такі чоловіки нездатні прийняти себе такими, якими вони є, з власними перевагами та недоліками, а тому намагаються поводити себе відповідно

до сценарію абстрактного «справжнього чоловіка», який включає до себе агресивність, грубість, жорсткість, демонстрацію сили, низьку емоційність тощо;

- високий рівень потреби у владі, встановленні тотального контролю над подіями та пануванні над людьми, але контроль не пов'язується із самоконтролем, а власна жорстокість (в тому числі до дітей та домашніх тварин) декларується як необхідність доведення «своєї чоловічої гідності»;
- впевненість у «природній», «генетичній» перевазі чоловіка над жінкою, стійке дотримання традиційних уявлень про розподіл соціальних та сімейних ролей, гіперрольова («надчоловіча») поведінка;
- нерозвиненість емоційної сфери при слабкому самоконтролі та високій схильності до сплесків гніву (загалом, гнів є емоцією, яка проявляється найчастіше, а всі інші вважаються тими, що «не гідні справжнього чоловіка»);
- пов'язування успіхів та невдач із зовнішніми факторами, схильність звинувачувати у своїх невдачах інших осіб або списувати на несприятливий збіг обставин (зокрема, для виправдання насильства над дружиною використовується аргумент провини самої жінки, впливу алкоголю, наявності проблем на роботі тощо, але аж ніяк не власними особистісними рисами та/або проблемами);
- скарги на відчуження від інших людей і самотність, які насправді є наслідком нездатності до близьких емоційних контактів і неспроможності будувати зрілі міжособистісні стосунки на засадах компетентності. Фактично, чоловік, схильний до сімейного насильства, «власнору» створює ситуацію самоізоляції, але не може собі в цьому зізнатись для того, щоб не руйнувати власний образ «Я». Такі чоловіки характеризуються недовірою до інших, уникненням розмов про себе та власні проблеми, низьким рівнем емпатії, невмінням приймати допомогу та підтримку (її сприймають як недовіру до можливостей такого чоловіка або спосіб принизити його гідність) та обговорювати особистісні проблеми з іншими;
- походження (з великою імовірністю, але не обов'язково) з родини, в якій стосунки будувались на насильницьких засадах: багато чоловіків, схильних до сімейного насильства, або були свідками постійного побиття чи приниження матері або самі страждали від насильства або байдужості з боку батьків;
- намагання применшити неадекватність своєї поведінки як у власних, так і в чужих очах (подібно до того, як хворі на алкоголізм чи наркоманію схильні доводити оточуючим відсутність в них залежності від спиртного

чи наркотику). Слід зазначити, що така поведінка є не брехнею, а своєрідним самозапереченням, способом психологічного захисту та збереження позитивного уявлення про себе;

- схильність до побудови залежних стосунків і страх втратити жінку, який трансформується у власницьке ставлення до неї та дітей, що пояснюється як демонстрація «справжньої любові» (наприклад, патологічні ревності, намагання ізолювати дружину та дітей від будь-яких занять поза сімейною сферою, обмеження кола їхніх друзів та спілкування з іншими людьми, застосування фізичної сили як «способу виховання поваги до себе», тощо). Фактично, близькі ставляться у позицію, коли вони мають повністю підкорятись чоловікові, щоб довести свою любов до нього, а найменші прояви особистісної незалежності (навіть у вигляді «несанкціонованої» зачіски або незвично приготовленої страви) сприймаються як спроба замаху на «чоловічу гідність», на «позицію голови сім'ї» або «зневага до батька»;
- низький рівень усвідомлення того, що агресивне поведіння може мати серйозні наслідки для життя та здоров'я інших людей. Як наслідок, недовіра до скарг близьких людей на хвороби, біль, травми, погане фізичне почуття, а також заперечення можливості психологічного травмування, емоційних розладів, які розглядаються як «жіночі балачки», не гідні уваги.

Осіб, схильних до насильства в сімейних стосунках можна зустріти в усіх верствах суспільства – і серед університетських викладачів, і серед правоохоронців (які, до речі, самі визначають наявність такої проблеми), і серед бізнесменів, і серед робітників та селян.

В той же час, з повідомлень преси, з буденного досвіду може скластись враження, ніби сімейне насильство значно більше розповсюджене в бідних, малоосвічених родинах, а в заможних і освічених сім'ях випадки жорстокого поведіння з близькими зустрічаються лише як прикрі винятки. Це небезпечне уявлення помилкове, воно зумовлено тим, що сім'ї з більш високим соціальним статусом та рівнем освіти зазвичай живуть більш ізольовано – в окремих квартирах або власних будниках, де насильство значно легше приховати, ніж в бідних помешканнях за тонкими перегородками. До того ж, освічений тиран часто практикує більш витончене насильство або ретельніше приховує його сліди. Окрім цього, в освічених та інтелігентних колах сімейне насильство вважається за сором, тому члени таких родин самі приховують факти жорстокості та знущань (на відміну від верств з нижчим соціальним статусом та/або освітнім цензом, де така форма сімейних стосунків розглядається як відносно припустима).

Динамічний трикутник Карпмана

Динамічний трикутник Карпмана складається з трьох вершин:

Цей трикутник є достатньо стійким, при цьому – як і в будь-якому іншому трикутнику – всі три вершини необхідні для його існування. Він є динамічним, оскільки:

1. кожний з його учасників грає всі три ролі;
2. як тільки зникає один з його персонажів, на його місці в трикутнику з'являється новий учасник.

Жертва доволі швидко перетворюється на Переслідувача (Агресора) для колишнього Рятівника, а Рятівник поступово і непомітно перетворюється на Жертву. І чим більше Рятівником було вкладено в того, кого він рятував, тим, по великому рахунку, він більше стає винним жертві. Очікування зростають, і він ЗОБОВ'ЯЗАНИЙ їх реалізовувати. Жертва все більше незадоволена Рятівником, «який не виправдав її очікувань»; все більше плутає, хто ж насправді є Агресором.

Жертва шукає нових Рятівників, адже в неї кількість Агресорів зросла – колишній Рятівник не виправдав її очікувань і повинен бути покараним. Колишній Рятівник починає (вже як справжня жертва) шукати інших рятівників – і для себе, і для своєї колишньої Жертви.

До речі, це можуть бути різні рятівники – для колишнього рятівника і колишньої жертви.

Врешті-решт, кожний учасник буває у всіх трьох кутах трикутника (грає всі відведені ролі), а трикутник влаштований так, що затягує все більше нових членів.

Наприклад, алкоголік – Жертва алкоголю. Його дружина – Рятівник. З іншого боку алкоголік – Агресор для дружини, і вона шукає Рятівника – нарколога або психотерапевта. З третього боку, для алкоголіка дружина – Агресор, а його Рятівником від дружини є алкоголь.

Лікар може з Рятівника перетворитись на Жертву, оскільки обіцяв врятувати і дружину, і алкоголіка, і навіть брав за це гроші. Дружина алкоголіка стає Переслідувачем, але водночас шукає нового Рятівника.

Почуття, які притаманні «вершинам трикутника»:

1) Жертва:

Відчуття безпорадності, безпросвітності, примусу та підпорядкування, безвихідності, безсилля, нікчемності, власної непотрібності і «неправильності». Жертва відчуває сплутаність думок, неясність, розгубленість, відчуття власної неправоти, слабості та безпорадності, образи, страху і жалості до себе.

2) Рятівник:

Відчуття жалості, бажання допомогти, власної переваги над жертвою (над тим, кому хоче допомогти), більшу компетентність, більшу силу, розум, більший доступ до ресурсів, «він більше знає про те, як потрібно діяти», зверхності до того, кому хоче допомогти. Рятівнику притаманне відчуття приємного всесилля і всемогутності щодо конкретної ситуації, впевненість, що він знає (або, як мінімум, може дізнатись), як саме це можна зробити. Рятівник вважає, що незручно відмовити у наданні допомоги або залишити людину без допомоги. Він переживає співчуття, гостре почуття співпереживання, ніби ідентифікуючись з Жертвою.

3) Агресор:

Відчуття власної правоти, благородного та праведного гніву. Він бажає покарати порушника, відновити справедливість. Агресора охоплює почуття скривдженого самолюбства, переконаності в тому, що саме він знає, як правильно, роздратування щодо жертви і тим більше

щодо рятівників, яких важає перепорою, а також азарт полювання, азарт переслідування.

Жертва – страждає.

Рятівник – рятує і приходиться на допомогу та порятунок.

Агресор – карає, переслідує, вчить (провчає).

Події у трикутнику можуть відбуватись неймовірно довго – незалежно від свідомих бажань їхніх учасників – аж поки хтось не «вискочить» з трикутника.

Початок переходу з ролі Рятівника в роль Жертви – почуття вини, почуття безпорадності, відчуття вимушеності та обов'язковості допомагати і неможливості власної відмови («Я зобов'язаний допомогти!», «Я не маю права не надати допомогу!», «Що про мене подумують, як я буду виглядати, якщо відмовлюсь допомогти?»).

Початок переходу з ролі Рятівника в роль Переслідувача/Агресора – бажання покарати «поганого», бажання відновити справедливість, переконання у абсолютній власній правоті, почуття благородного праведного гніву.

Початок переходу з ролі Жертви в роль Агресора/Переслідувача – почуття образи і несправедливості, що здійснюється стосовно тебе особисто.

Початок переходу з ролі Жертви в роль Рятівника – бажання допомогти, співчуття до колишнього Агресора або Рятівника.

Початок переходу з ролі Агресора в роль Жертви – раптове (або зростаюче) почуття безпорадності та розгубленість.

Початок переходу з ролі Агресора в роль Рятівника – почуття вини, відповідальності за іншу людину (але не за себе).

ТРЕНІНГОВИЙ БЛОК 3

«Міжнародні та європейські стандарти ефективного запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї»

ПРОГРАМА

Загальний час, необхідний для виконання вправ – 5 годин

Час виконання	Назва вправи	Форми роботи
20 хвилин	Поняття домашнього насильства в міжнародному праві	Повідомлення тренера з використанням мультимедійної презентації
60 хвилин	Міжнародне право прав людини та проблема протидії насильству в сім'ї. Стандарти ООН у сфері запобігання домашньому насильству	Мозковий шторм Інтерактивна лекція з використанням мультимедійної презентації
75 хвилин	Розгляд справ стосовно насильства в сім'ї Комітетом ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок	<i>Робота в малих групах з рішеннями Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок Презентація результатів</i>
40 хвилин	Європейські стандарти запобігання домашньому насильству	Повідомлення тренера з використанням мультимедійної презентації
60 хвилин	Порівняльний аналіз справ стосовно домашнього насильства, розглянутих Комітетом ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок та Європейським судом з прав людини	<i>Робота в малих групах з рішеннями міжнародних установ Презентація результатів</i>
30 хвилин	Які права людини порушуються в ситуаціях домашнього насильства: міжнародно-правовий підхід	Мозковий шторм повідомлення тренера
15 хвилин	Справа Європейського Суду з прав людини «Опуз проти Туреччини»	<i>Презентація тренера, обговорення</i>

Поняття домашнього насильства в міжнародному праві¹

Повідомлення тренера
з використанням мультимедійної презентації

Час проведення: 40 хвилин

Мета вправи:

- Розглянути визначення домашнього насильства у міжнародному праві, його форми та коло суб'єктів його вчинення.

Необхідні матеріали:

- ноутбук, проектор, екран;
- роздаткові матеріали: текст мультимедійної презентації «Поняття домашнього насильства в міжнародному праві» (**Додаток 3.1.**), роздрукований за кількістю учасників.

Хід вправи:

1. Тренер робить інформаційне повідомлення щодо визначення домашнього насильства у міжнародному праві, його форм та кола суб'єктів його вчинення з використанням мультимедійної презентації (**Додаток 3.1.**).
2. Тренер може модифікувати мультимедійну презентацію «Поняття домашнього насильства в міжнародному праві» (**Додаток 3.1.**) так, як він/вона вважає за необхідне, але при цьому слід дотримуватися наступних рекомендацій.

Відкрийте 2-й слайд презентації та зачитайте визначення поняття домашнього насильства. Поясніть, що це визначення не є затвердженням,

¹ В цьому тренінговому блоці використовується автентична термінологія, яка вживається в міжнародних стандартах у сфері протидії насильству щодо жінок, отже, вона може не в повній мірі відповідати усталеній термінології у галузі протидії сімейному насильству, що вживається в національному законодавстві України. Передусім це стосується самого терміну «домашнє насильство», який використовується в цьому тренінговому блоці у значенні, що відповідає міжнародним стандартам, і свідомо не замінений при редагуванні та термін «насильство в сім'ї», який вживається в інших тренінгових блоках цього Посібника.

проте воно використовується міжнародною спільнотою і розроблене на основі міжнародних договорів, резолюцій та рекомендацій. Це визначення буде переглянуте експертною групою при Раді Європи, яка на даний момент працює над розробкою Європейської конвенції про протидію домашньому насильству.

Учасники повинні знати це визначення, оскільки воно походить з міжнародного законодавства у сфері прав людини, про які вони повинні знати.

Відкрийте 3-й слайд презентації.

Поясніть, що домашнє насильство на сьогоднішній день має чотири різні форми: фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство.

Зачитайте форми фізичного насильства та запропонуйте учасникам тренінгу доповнити їх прикладами з власного досвіду. Ця методика застосовується і до форм сексуального насильства. Потім перейдіть до 4-го слайду презентації і повторіть вправу.

Відкрийте 5-й слайд презентації.

Поясніть, що поняття «домашнє» означає насильство, що виникає між окремими особами у родині або між особами, які перебувають у сексуальних стосунках, і це поняття включає колишніх партнерів та колишніх чоловіків і дружин незалежно від характеру їхніх стосунків: гетеро- чи гомосексуальних.

Відкрийте 6-й слайд презентації.

Наведіть декілька прикладів інших визначень поняття «домашнє насильство», які застосовуються у країнах Європи.

Відкрийте 7-й слайд презентації.

Зачитайте визначення цього поняття за Законом Албанії «Про запобігання домашньому насильству» (2007 р.)

Відкрийте 8-й слайд презентації.

Зачитайте вголос та наголосіть, що Албанія включила у законодавство нову форму домашнього насильства – соціальне насильство, проте такі справи ще не розглядалися. Тренер може запропонувати учасникам обміркувати ці випадки та висловити свою думку про прояви цього виду насильства.

Відкрийте 9-й слайд презентації.

Зачитайте вголос групи осіб, яких захищає закон про домашнє насильство. Поясніть, що поняття домашнє насильство охоплює стосунки між цими групами осіб.

Відкрийте 10-й слайд презентації.

Зачитайте визначення поняття домашнього насильства, прийняте у Великобританії, та поясніть, що воно аналогічне попередньому визначенню, проте включає до поняття насильства ще й «загрозливу поведінку». Це пряме визнання психологічного насильства як форми домашнього насильства.

Відкрийте 11-й слайд презентації.

Зачитайте перше речення та поясніть, що те ж саме коло осіб, передбачене законом Албанії про запобігання домашньому насильству, можна знайти і у відповідному законі Великобританії. Королівська прокурорська служба переслідує випадки, які представляють суспільний інтерес, тобто за наявності достатніх доказів для підтримки заяви про випадок домашнього насильства проти певної особи та при наявності доказів звинувачення у суді для винесення вироку.

Коментарі ведучого:

У підсумку тренер пояснює, що хоча у законодавстві України використовується термін «насильство в сім'ї», міжнародне право оперує поняттям «домашнє насильство», тому саме це поняття буде використовуватися в цій сесії. Насильство, що виникає вдома між особами, які є членами родини або сексуальними партнерами, виступає об'єктом захисту за міжнародним правом.

Тренеру слід наголосити, що коло осіб, які підлягають правову захисту від домашнього насильства, має бути широким, а не вузьким. Такий підхід дозволить передбачити у законодавстві широкий спектр ситуацій домашнього насильства та захистити жертв жорстокого ставлення чи поведження.

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 3.1. (с. 173, також на диску).

**Міжнародне право прав людини
та проблема протидії насильству в сім'ї.
Стандарти ООН у сфері запобігання домашньому насильству**

*Інтерактивна лекція з використанням
мультимедійної презентації*

Час проведення: 60 хвилин

Мета вправи:

- визначити місце міжнародних стандартів у сфері протидії домашньому насильству в системі міжнародного права прав людини;
- визначити основні стандарти ООН у сфері запобігання домашньому насильству;
- розглянути зміст основних стандартів ООН у сфері запобігання домашньому насильству та їх юридичну силу для України.

Необхідні матеріали:

- ноутбук, проектор для мультимедійної презентації, екран;
- фліпчарт, альбом для фліпчарта (ватман), маркери;
- роздруковані матеріали посібника «Вибрані міжнародні стандарти та юриспруденція з питань запобігання насильству стосовно жінок» (**Додаток 3.3**).

Хід вправи:

1. Викладання міжнародних стандартів у сфері ефективного запобігання та реагування на домашнє насильство починатися **зі вступу**.
2. Під час вступу тренер повинен ввести групу у предмет та пояснити значення ратифікованих Україною міжнародних договорів. Не має значення, які саме договори назвуть члени групи, тренер може завжди навести власні приклади, зокрема ті, що наведені вище. Важливо підкреслити те, що Україна добровільно ратифікувала ці договори і взяла на себе відповідні зобов'язання, отже тепер вона має їх поважати та виконувати. Група повинна зрозуміти та прийняти той факт, що ці міжнародні договори є не чимось «чужим», а частиною нашої правової системи.

3. Слід уникати будь-яких політичних дискусій щодо правильності або необхідності цих договорів. Вони ратифіковані, тому є обов'язковими для виконання і повинні розглядатися саме в такому контексті.
4. По завершенні вступу тренер звертається до групи з пропозицією назвати основні міжнародні договори у сфері захисту прав людини, зокрема, прав жінок чи прав дітей. Члени групи по черзі називають відомі міжнародні акти у галузі захисту прав людини та протидії сімейному насильству. Названі учасниками міжнародні акти фіксуються тренером на аркуші ватману.
5. Тренер робить інформаційне повідомлення про розроблені ООН міжнародні стандарти ефективного запобігання та реагування на випадки домашнього насильства з використанням мультимедійної презентації «Міжнародні стандарти запобігання домашньому насильству в системі ООН» (**Додаток 3.2.**) та посібника «Вибрані міжнародні стандарти та юриспруденція з питань запобігання насильству стосовно жінок» (**Додаток 3.3.**).
6. Тренер може адаптувати презентацію у **Додатку 3.2** на власний розсуд, але при цьому слід дотримуватися наступних рекомендацій.

Відкрийте 2-й слайд презентації.

Під час демонстрації 2-го слайду презентації тренер має донести наступну інформацію.

Не існує якогось одного міжнародного договору, в якому були б зібрані всі положення про запобігання та боротьбу з домашнім насильством. Існує експертна група, до якої входять представники всіх 47 держав-членів Ради Європи, і яка наразі обговорює можливість прийняття такої єдиної конвенції. Ця група обговорювала, які положення необхідно буде включити до цієї конвенції щодо зобов'язань держави та прав індивідуумів, які зазнають найбільш суттєвого негативного впливу у ситуаціях домашнього насильства. Хоча в нас немає інформації про те, як часто ця група збирається, та які результати вже досягнуті, ми повинні знати, що експерти вже працюють над такою угодою.

Як і ця експертна група, що працює над новою конвенцією, тренер та учасники тренінгу використовують положення різних договорів, конвенцій, рекомендацій, тематичних звітів про права людини, що мають

відношення до теми стандартів ефективного попередження домашнього насильства.

Приверніть увагу групи до матеріалів посібника «Вибрані міжнародні стандарти та юриспруденція з питань запобігання насильству стосовно жінок» (**Додаток 3.3**). Попросіть їх відкрити матеріали та прочитати всю главу про стандарти ООН, оскільки саме ці питання будуть в центрі вашої наступної презентації та подальшого обговорення.

Відкрийте 3-й слайд презентації.

Попросіть групу відкрити матеріали на тому місці, де йдеться про Загальну декларацію прав людини. Починаючи з цього місця, тренер повинен вголос зачитати групі наведені у посібнику положення та витяги. Зробіть наголос на тому, що Генеральна Асамблея розглядає питання дискримінації жінок, починаючи з 1967 р., а питання насильства стосовно жінок – починаючи з 1993 р. повторно у 2008 р. під час прийняття резолюцій. Прочитайте вголос витяги з цих резолюцій, що включені до матеріалів. Група повинна слідувати за текстом, орієнтуючись на тренера. Зверніть увагу учасників на той факт, що ці резолюції були прийняті державами-членами ООН на Генеральній Асамблеї, тому вони відображають міжнародно визнану позицію та зобов'язання багатьох держав.

Відкрийте 4-й слайд та зачитайте.

З посібника статті 2 та 5 Конвенції CEDAW. Читайте повільно, щоб учасники встигли зрозуміти. Поясніть, що ця Конвенція встановлює обов'язки для держав, а не фізичних осіб. 23 незалежних експерти з прав жінок, які розглядають державні звіти про стан виконання Конвенції CEDAW, а також індивідуальні скарги від жінок, які вважають, що стали жертвами дискримінації або насильства. Після розгляду національних звітів Комітет CEDAW ухвалює кінцеві висновки, що містять для відповідної держави рекомендації щодо того, на яких сферах їй слід буде зосередити увагу протягом наступних років, а також термін подання наступного звіту (як правило, 2-3 роки). Після розгляду індивідуальної скарги Комітет CEDAW також формулює свої висновки. У разі, якщо Комітет встановлює факт порушення вимог Конвенції CEDAW з боку держави, він формулює більш конкретні рекомендації і вимагає, щоб держава подала звіт про вжиті заходи протягом 6 місяців. Дуже часто Комітет CEDAW приймає Загальні рекомендації для висвітлення спільних проблем в усіх державах-членах, а також висловлення загальних рекомендацій, які держави можуть

використати для виконання своїх зобов'язань за конвенцією. Ці Загальні рекомендації забезпечують тлумачення Конвенції CEDAW, і їх може приймати лише Комітет CEDAW.

Відкрийте *слайд № 5*

Попросіть учасників відкрити відповідну сторінку посібника і прочитати її, поки ви будете читати вголос назву Загальної рекомендації.

Зробіть те ж саме зі *слайдом № 6*.

Прочитавши всі положення, зверніть увагу учасників на те, що ви читаєте їх повністю, оскільки їх формулювання має зберігатися цілісним, щоб донести послання Комітету CEDAW державам-членам; цей стиль та вирази є характерними для сфери захисту прав людини, зокрема жінок.

Хоча ці положення мають загальний характер, вони застосовуються в усіх державах-членах ООН, включаючи Україну, і узагальнюють досвід всіх жінок, які живуть в цих державах.

Ці положення направляють роботу експертів з розробки національного законодавства, обговорення на міжнародних форумах та зустрічах, а також дебати на засіданнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, де обговорюються державні звіти та конкретні справи.

Не слід очікувати, що члени групи знають всі ці положення, тому рекомендується при демонстрації *слайдів №3-6* читати витяги вголос, акцентуючи увагу учасників.

Коментарі ведучого:

1. Тренер переказує власними словами, якщо відчуває себе достатньо впевнено, або просто зачитує групі **вступ** наступного змісту.

Роль насильства у створенні та збереженні нерівності визнається як національними, так і міжнародними судами різних типів. Насильство шкодить фізичному та душевному здоров'ю тих, хто від нього потерпає, позбавляє цих людей рівного доступу до прав та фундаментальних свобод людини, їхнього знання та використання. Воно також допомагає зберігати підпорядковане становище жертв у суспільстві, сприяє низькому рівню громадського залучення, освіти, а також високому рівню відносно-го жебрацтва. У цьому розділі насильство проти жінок розглядається як приклад феномену насильства вцілому, як прояв дискримінації.

Насильство на ґендерній основі дуже поширене як у розвинених суспільствах, так і у суспільствах, що розвиваються. Воно має багато форм і

часто виникає у контексті «приватних» сімейних стосунків або в межах домогосподарства. У Загальній рекомендації №19 Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок стосовно насильства проти жінок (параграф 1) зазначається, що «насильство на ґендерній основі є формою дискримінації, яка серйозно обмежує можливість жінок користуватися правами та свободами на основі рівності з чоловіками». Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок також звертає увагу на *тісний зв'язок між дискримінацією жінок, насильством на ґендерній основі та порушенням прав та фундаментальних свобод людини*.

Таким чином, насильство на ґендерній основі є прямим порушенням прав людини у випадку жінок та негативно впливає на їхню можливість користуватися повним спектром громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав. Насильство на ґендерній основі включає у себе сексуальне насильство, комерційну експлуатацію жінок як сексуальних об'єктів, а також торгівлю жінками. Напевне, найбільш поширеними формами ґендерного насильства є ті форми, які підтримуються традиційною практикою та звичаями, включаючи такі культурні практики, як спотворення жіночих статевих органів, примусовий шлюб, примусова стерилізація або аборт, а також домашнє насильство.

Якщо насильство проти жінок чинить держава, вона може порушувати свої негативні зобов'язання відповідно до положень міжнародного права, що стосуються захисту прав людини. Слід зазначити, що кількість міжнародних стандартів, які забороняють насильство по відношенню до жінок, постійно зростає. Проте у більшості випадків ґендерного насильства порушниками є окремі особи, а не держави. У правових системах багатьох держав акти насильства між чоловіками та жінками, зокрема домашнє насильство, розглядаються не як злочини, а як сімейні суперечки, що мають вирішуватися у приватному порядку без втручання держави. У ряді міжнародних документів встановлюється, що насильство проти жінок (у тому числі домашнє насильство) не завжди є приватною справою і може передбачати певну відповідальність держави відповідно до норм міжнародного права.

У міжнародному праві все повніше визнаються позитивні обов'язки держави щодо втручання з метою запобігання насильству щодо жінок, розслідування випадків насильства та покарання порушників, а також щодо прийняття правил та процедур (у тому числі правил збору та врахування доказів, що дозволяють застосовувати ці правила і процедури) для захисту жертв насильства, у тому числі шляхом подолання дискримінаційних ставлень та стереотипів.

Україна ратифікувала багато міжнародних договорів про права людини, зокрема Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенцію ООН проти тортур, Конвенцію ООН з ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок (CEDAW), Конвенцію ООН про права дитини, Конвенцію Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод. Хоча всі ці договори захищають права чоловіків та жінок, лише в Конвенції ООН з ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок є конкретні положення, що зобов'язують держави-учасниці ООН вживати заходів для захисту прав жінок. Цей договір є спеціалізованим і спрямованим на приділення додаткової уваги до проблем, які постають лише перед жінками або від яких страждають переважно жінки, зокрема *домашнє насильство*.

Всі міжнародні договори з прав людини, які ратифікувала Україна, визначають набір прав та свобод осіб, а також обов'язки, які повинні виконувати держави після вступу до відповідних міжнародних організацій (ООН та Ради Європи). Ці угоди мають однакову дію в різних державах, незалежно від їхньої національної культури і традицій. Це означає, що стандарти дотримання прав людини і конкретні зобов'язання щодо ефективного реагування на домашнє насильство, повинні всюди застосовуватися однаково. Отже, Україна, як і будь-яка інша держава, намагається забезпечувати дотримання цих стандартів, вдосконалюючи своє законодавство та практику його застосування. Ці стандарти є важливими, оскільки вони розроблялися всіма державами-членами ООН та Ради Європи, а отже й українськими експертами також. Для дотримання прав людини на практиці після прийняття міжнародних стандартів у сфері прав людини необхідно відповідним чином вдосконалити національне законодавство та практику його реалізації.

2. Під час повідомлення з використанням мультимедійної презентації тренер передусім звертає увагу на наступні питання:

- положення Конвенції ООН з ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок (CEDAW) і роз'яснення Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок вказують на те, що ця Конвенція встановлює зобов'язання для держав, а не окремих осіб;
- у Загальній рекомендації №19 (параграф 6) зазначено, що поняття «дискримінація стосовно жінок», вміщене у статті 1 Конвенції ООН з ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок, включає у себе *насильство на ґендерній основі*, яке визначене як «насильство,

спрямоване проти жінки через те, що вона є жінкою, або насильство, що непропорційно впливає саме на жінок». Це включає у себе дії, що завдають фізичної, психологічної або сексуальної шкоди або страждань, погрози таких дій, примус та інші обмеження свободи. Далі зазначається, що ґендерне насильство може порушувати конкретні положення Конвенції, навіть якщо в них насильство не згадується в явній формі (див. також Декларацію ООН про ліквідацію насильства стосовно жінок (1993 р.);

- обов'язок держави не вчиняти акти ґендерного насильства передбачає відповідальність за неналежне запобігання, розслідування та покарання за акти насильства; подібні обов'язки встановлюються для держав у міжнародних документах, що стосуються насильства на підставі приналежності осіб до певної раси (расового насильства);
- у Конвенції ООН з ліквідації всіх форм расової дискримінації (CERD) встановлюється стандарт належного виконання позитивного зобов'язання держави боротися з насильством між приватними особами на основі расових мотивів. У справі «Л.К. проти Нідерландів» (№4/1991, CERD) було визнано, що у разі вчинення погроз насильством держава повинна розслідувати такі погрози належним чином та у належний час; Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок дійшов таких самих висновків у своїй сфері.

Запитання для обговорення:

- Які міжнародні договори щодо прав людини ратифікувала Україна?
- Які з цих договорів містять положення про права жінок?
- Чому ратифіковані Україною міжнародні договори з прав людини є важливими? Чому вони є необхідними?
- Чи зустрічалися ви з реалізацією ратифікованих Україною міжнародних договорів у галузі прав людини на практиці? Наведіть приклади.

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 3.2. (с. 175, також на диску), Додаток 3.3.

Розгляд справ стосовно насильства в сім'ї Комітетом ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок

*Робота в малих групах з рішеннями Комітету ООН
з ліквідації дискримінації стосовно жінок*

Час проведення: 75 хвилин

Мета вправи:

- опрацювати шляхи застосування стандартів ООН щодо протидії домашньому насильству на прикладі справ, розглянутих Комітетом ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок;
- ознайомитись з рішеннями² Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок у справах про вчинення домашнього насильства;
- визначити юридичні наслідки рішень Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок в межах національної правової системи.

Необхідні матеріали:

- фліпчарт, альбом для фліпчарту (ватмани), маркери;
- роздаткові матеріали: витяги з текстів рішень Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок у чотирьох справах щодо домашнього насильства, роздруковані у необхідній кількості для роботи з ними в малих групах.

Хід вправи:

1. Тренер об'єднує учасників у *чотири групи* та роздає кожній групі витяг з рішення Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок у справі щодо домашнього насильства. Тренер пояснює, що оскільки самі рішення Комітету є досить великими за обсягом, для цілей цієї вправи достатньо зосередитися на цих витягах.

2 В буквальному перекладі Комітет ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок, як і інші Комітети ООН з прав людини, за результатами розгляду індивідуальних справ ухвалюють «думки» (англ. – views), однак з огляду на усталені типи актів, що ухвалюють компетентні органи, тут і далі для таких актів Комітетів ООН буде вжито термін «рішення».

Група 1.**Справа №2/2003 – «А.Т. проти Угорщини»**

Жінка заявила, що постраждала від порушення Угорщиною пунктів (а), (b) та (е) статті 2, пункту (а) статті 5 та статті 16 Конвенції, оскільки держава не змогла забезпечити їй ефективний захист від домашнього насильства. Вона вимагала застосування забезпечувальних заходів для уникнення безповоротної шкоди, яку міг завдати їй та її дітям її колишній партнер, схильний до насильства.

Під час розгляду справи Комітет послався на свою Загальну рекомендацію №19 та визначені в ній принципи. Зауваживши, що «права жінки як людини на життя, фізичну та душевну цілісність не можуть розглядатися як другорядні по відношенню до інших прав, у тому числі права власності та права на особисте життя», Комітет визнав Угорщину винною у порушенні права скаргниці на безпеку особи. Висловлюючи занепокоєння з приводу «стійкості глибоко укорінених традиційних стереотипів щодо ролі та обов'язків жінок у родині» Комітет підкреслив, що «традиційне ставлення, відповідно до якого жінки мають підкорятися чоловікам, сприяють насильству стосовно жінок».

Отже, враховуючи ситуацію, в якій опинилася скаргниця, Комітет дійшов висновку, що мало місце порушення пункту (а) статті 5 та статті 16 Конвенції. Комітет порекомендував Угорщині вжити невідкладних та ефективних заходів для того, щоб гарантувати скаргниці та її дітям фізичну та душевну цілісність, а також безпечні умови проживання. Комітет також зазначив ряд заходів, які Угорщина мала вжити для покращення ситуації на своїй території. Комітет зобов'язав державу подати протягом шести місяців письмову відповідь з інформацією про всі заходи, яких було вжито з огляду на рішення (думки) та рекомендації Комітету.

Група 2.**Справа №5/2005 – «Шахіде Гьокче проти Австрії»**

Скаргниця стала жертвою домашнього насильства. Її чоловік Мустафа Гьокче був жорстоким та запальним. Він часто душив та бив її, погрожував вбити, хапав її за волосся і притискав обличчям до підлоги. Декілька разів поліція виносила рішення про виселення його з квартири. Поліція проінформувала прокурора, що Мустафа Гьокче вчинив насильство з обтяжуючими обставинами і попросила дозвіл на його затримання. Прохання було відхилено. Пізніше Мустафа Гьокче вистрілив у Шахіде Гьокче з пістолета в їхній квартирі на очах у двох дочок.

Автори звернення скаржилися до Комітету, що Шахіде стала жертвою насильства внаслідок порушення державою статей 1, 2, 3 та 5 Конвенції CEDAW, оскільки держава не вжила всіх необхідних заходів для захисту її права на особисту безпеку та життя. Що стосується статті 1, автори зазначили, що жінки страждають набагато більше, ніж чоловіки від того, що прокуратура не сприймає домашнє насильство як реальну загрозу життю і не завжди забезпечує затримання підозрюваних у такому насильстві, що є принциповими аспектами подібних справ. Що стосується статті 1, пунктів (а), (с), (d) та (f) статті 2 та статті 3, автори стверджували, що практика незатримання підозрюваних у справах про домашнє насильство, недоведення справ до суду, відсутність координації між правоохоронними і судовими органами, а також відсутність практики збору даних та ведення статистики у сфері домашнього насильства призвели до нерівності у практиці та позбавлення Шахіде Гокче можливості користуватися її правами людини.

Комітет дійшов висновку, що представлені йому факти свідчать про порушення прав покійної Шахіде Гьокче на життя, фізичну та душевну цілісність відповідно до пунктів (а) та (с)-(f) статті 2 і статті 3 Конвенції у сукупності зі статтею 1 Конвенції та Загальною рекомендацією Комітету №19. Комітет зазначив, що держави можуть нести відповідальність за вчинки окремих осіб, якщо вони не забезпечують у належний спосіб запобігання порушенням прав людини, розслідування актів насильства та покарання за їх вчинення, а також надання компенсації. Для того, щоб окремі жінки, які потерпають від домашнього насильства, могли користуватися на практиці принципом рівності чоловіків та жінок, а також своїми правами і фундаментальними свободами людини, політичну волю, виражену в австрійській правовій системі, мають підтримувати державні органи, що виконують відповідні зобов'язання держави. Таким чином, Комітет визнав поліцію Австрії винною у неналежному виконання обов'язків із захисту пані Шахіде Гьокче.

Група 3.

Справа №6/2005 – «Фатма Йілдирим проти Австрії»

Ірфан Йілдирим погрожував вбити скаржницю, оскільки вона хотіла розлучитися з ним. Коли він почав погрожувати смертю її дітям, вона пішла від нього. Погрози продовжувалися. Вона повідомила про це поліції та висунула обвинувачення у погрозах вбивства. Поліція заборонила пану Ілдириму наблизитися до дружини та передала справу черговому прокурору

з рекомендацією про затримання Ірфана Йілдирима за погрозу вбивства Фатми Йілдирим. Прокурор відмовився виконати цю рекомендацію. Ірфан Йілдирим продовжував загрожувати Фатмі Ілдирим та залякувати її, поки вона не подала на розлучення. Одного разу, коли вона поверталася додому з роботи, він пішов за нею і вбив ножем біля квартири її родини.

Автори скаржаться, що Фатма Йілдирим стала жертвою порушення державою статей 1, 2, 3 та 5 Конвенції CEDAW, оскільки держава не вжила всіх належних заходів для захисту права Фатми Ілдирим на життя та особисту безпеку. Автори стверджували, що на практиці система кримінального правосуддя має диспропорційний негативний вплив на жінок. Вони також стверджували, що вбивство Фатми Йілдирим є трагічним прикладом несерйозного ставлення громадськості та австрійських державних органів до насильства стосовно жінок.

Комітет дійшов висновку, що представлені йому факти свідчать про порушення прав покійної Фатми Йілдирим на життя, фізичну та душевну цілісність відповідно до пунктів (а) та (с)-(f) статті 2 та статті 3 Конвенції у сукупності зі статтею 1 Конвенції та Загальною рекомендацією Комітету №19. Він сформулював ряд рекомендацій державі. Він також зазначив, що для того, щоб окремі жінки, які страждають від домашнього насильства, могли користуватися на практиці принципом рівності чоловіків та жінок, а також своїми правами і фундаментальними свободами людини, політичну волю, виражену в австрійській правовій системі, мають підтримувати державні органи, що виконують відповідні зобов'язання держави. Комітет зазначає, що Фатма Йілдирим робила позитивні та рішучі спроби розірвати зв'язки з чоловіком і врятувати своє життя: виїхала з квартири з неповнолітньою дочкою, встановила постійний контакт з поліцією, вимагала встановлення заборони та кримінального переслідування чоловіка. У зв'язку з цією справою Комітет також зазначає, що Ірфан Йілдирим міг багато чого втратити у разі розлучення (оскільки його дозвіл на проживання в Австрії залежав від його перебування у шлюбі), і що цей факт міг зробити його більш небезпечним. Комітет визначив, що незатримання Ірфана Йілдирима було порушенням обов'язку держави захищати Фатму Йілдирим.

Група 4.

Справа №10/2005: «Н. С. Ф. проти Великобританії»

Пані Н.С.Ф. боялась за власне життя та життя своїх дітей через загрозу з боку її колишнього чоловіка у Пакистані, оскільки він у багатьох випадках поведився з нею жорстоко, що включало у себе залякування,

гвалтування у шлюбі та погрози вбити. Вона декілька разів переїжджала з місця на місце в межах країни, але він все одно її знаходив. Вона зверталася по захист до пакистанської поліції, але не отримала його. Після цього вона поїхала з Пакистану та звернулася до влади Великобританії з проханням надати притулок. Однак британські органи відмовили їй у наданні притулку, відхиливши аргумент, що вона не може переїхати від чоловіка у Пакистані і таким чином уникнути відповідного ризику. Авторка скарги заявила Комітету, що у разі її депортації до Пакистану вона не буде захищена, і колишній чоловік її вб'є.

Комітет визнав скаргу такою, що не може бути прийнята до розгляду, зазначивши, що скаржниця не вичерпала всі можливі варіанти на батьківщині, та запропонувавши їй шукати захист у площині статевої дискримінації. Посилаючись на свою Загальну рекомендацію №19, Комітет CEDAW визнав, що ця скарга піднімає «питання щодо ситуації, в якій часто опиняються жінки, які виїхали з рідної країни через страх домашнього насильства». Комітет в явній формі визнав скаржницю жертвою домашнього насильства та взяв до уваги її вразливе становище.

- 2.** Тренер просить групу прочитати наданий витяг з Рішення Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, ознайомитися з фактами у справі та висновками Комітету, та обговорити прочитану інформацію, відповідаючи на наступні запитання:
- На які порушення вказують ці факти?
 - Які положення Конвенції ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок застосовуються у даному випадку і чому?
 - Які порушення прав людини встановив Комітет та на основі яких фактів?
 - Які основні висновки зробив Комітет?
 - Чи ви згодні з позицією Комітету? Поясніть чому.
 - Яке рішення прийняв би національний суд, якби розглядав цю справу?

Питання необхідно записати на фліпчарті, щоб всі учасники їх бачили під час групового обговорення.

- 3.** По завершенню обговорення один з учасників кожної групи стисло презентує рішення Комітету іншим учасникам та визначає, як воно може сприяти удосконаленню національного механізму протидії насильству в сім'ї в Україні.

4. Після презентацій відбувається загальне обговорення особливостей застосування стандартів ООН щодо протидії домашньому насильству у практиці Комітетів ООН з прав людини, а також юридичних наслідків рішень Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок в межах національної правової системи.
5. Робота групи з витягами рішень Комітету триває *20 хвилин*, на презентацію рішень Комітету кожній групі відводиться по *10 хвилин*, на загальне обговорення та коментарі тренера – *15 хвилин*.

Коментарі ведучого:

Коментуючи юридичні наслідки рішень Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок в межах національної правової системи, тренер може послатися на різні позиції експертів Комітету ООН з прав людини, який розглядає індивідуальні скарги на порушення прав, передбачених Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, та ухвалює аналогічні за юридичною силою рішення³:

- «Рішення Комітету з прав людини не є настільки обов'язковими, як рішення Європейського суду з прав людини. Комітет – це не суд у його класичному розумінні, а орган, який можна розглядати лише як так званий «квазісудовий» орган» (Голова Комітету ООН з прав людини, пані Шане);
- «Ратифікація державою-учасницею Міжнародного Пакту і Факультативного протоколу до нього означає згоду цієї держави застосовувати статтю 2 Пакту і, як наслідок, визнавати рішення Комітету з прав людини обов'язковими. Рішення Комітетів ООН за індивідуальними скаргами щодо порушення прав, передбачених відповідними договорами, повинні розглядатися державами-учасницями як судові рішення, що мають обов'язкову юридичну силу» (проф. Енкін);
- рішення Комітетів ООН за індивідуальними скаргами є бов'язковими для держав-учасниць. Якщо ж держава-учасниця не зважає на рішення відповідного Комітету, це означає не наявність у держави іншої думки за даною справою, а іншу *інтерпретацію* нею рішення, прийнятого Комітетом. Рішення Комітету з індивідуальних скарг – це не воля Комітету, а воля Пакту або іншого відповідного міжнародно-правового договору з прав людини, отже, воно є обов'язковим для держави-учасниці через

3 За матеріалами: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: позиція держави та погляд громадянського суспільства (Збірка документів) / Упорядн. Г.О. Христова; наук. ред. О.М. Руднева – Київ: Істина, 2007. – 240 с.

обов'язковість самого Пакту чи іншого договору. Експерти ж Комітетів, які розглядають конкретні повідомлення, деперсоніфіковані, вони є провідниками волі Пакту або інших договорів з прав людини. Якщо ж держава-учасниця не виконує рішення Комітету, то йдеться про прояв відповідної політичної волі, то ж такі дії повинні трактуватися як невиконання нею міжнародно-правових зобов'язань. У такому разі є всі підстави виносити це питання на обговорення *Ради Безпеки ООН* і застосовувати щодо такої держави відповідні міжнародні санкції (проф. Шайнін);

- за Віденською Конвенцією про право міжнародних договорів кожна держава обирає свій шлях імплементації рішень міжнародних органів, *але при цьому вона не має права не реагувати на ці рішення.*

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 3.4. (на диску), Додаток 3.5. (на диску),
Додаток 3.6. (на диску), Додаток 3.7. (на диску)

Європейські стандарти запобігання домашньому насильству

Повідомлення тренера
з використанням мультимедійної презентації

Час проведення: 40 хвилин

Мета вправи:

- визначити основні європейські стандарти запобігання домашньому насильству;
- дослідити зміст основних європейських стандартів, розроблених Радою Європи та Європейським Союзом для ефективного запобігання та реагування на випадки домашнього насильства.

Необхідні матеріали:

- ноутбук, проектор, екран;
- роздаткові матеріали: текст мультимедійної презентації «Європейські стандарти запобігання домашньому насильству» (**Додаток 3.8.**), роздрукований за кількістю учасників.

Хід вправи:

1. Тренер робить інформаційне повідомлення щодо європейських стандартів, розроблених Радою Європи та Європейським Союзом для ефективного запобігання та реагування на випадки домашнього насильства, використовуючи мультимедійну презентацію «Європейські стандарти запобігання домашньому насильству» (**Додаток 3.8.**) та посібник «Вибрані міжнародні стандарти та юриспруденція з питань запобігання насильству стосовно жінок» (**Додаток 3.3.**).
2. Тренер може модифікувати мультимедійну презентацію «Європейські стандарти запобігання домашньому насильству» (**Додаток 3.8.**) таким чином, як він/вона вважає за необхідне, але при цьому слід дотримуватися наступних рекомендацій.

Відкрийте 2-й слайд презентації.

Підкресліть, що в цій лекції будуть представлені лише ті положення та нормативні акти, що були схвалені Парламентською Асамблеєю Ради

Європи і стосуються домашнього насильства. Слід пояснити, що ці положення нечисленні, не охоплюють всі аспекти домашнього насильства, які інколи є досить складними, але при цьому відображають основні принципи, з якими група має бути ознайомена.

Тренер повинен підкреслити, що Україна є членом Ради Європи (!). Можливо, не всі учасники знають або усвідомлюють, що Україна є членом Ради Європи, бере участь в обговоренні та прийнятті її резолюцій, і зокрема через це зобов'язана їх виконувати.

Відкрийте 3-й слайд презентації

Прочитайте вголос для групи положення Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та поясніть, що ви читаете ці положення, тому що Європейський суд з прав людини вважає їх такими, що безпосередньо стосуються домашнього насильства. Повідомте учасникам, що приклади реальних справ будуть розглянуті пізніше.

Відкрийте 4-й слайд презентації.

Прочитайте для групи вголос Рекомендацію (1985). Прочитавши цю рекомендацію, тренер повинен зробити акцент на тому, що це був перший випадок, коли держави-члени Ради Європи обговорювали зобов'язання держав у контексті домашнього насильства. Після цього прочитайте витяги з Рекомендації (2002) 5 та поясніть, що у цьому документі Рада Європи вперше дала визначення насильству стосовно жінок та встановила обов'язки держав щодо запобігання цьому виду насильства.

Відкрийте 5-й слайд презентації, на якому представлені окремі положення Резолюції Парламентської Асамблеї №1582(2007) і зачитайте ці положення вголос для групи. Поясніть, що вони включені до презентації як найважливіші положення, які держави зобов'язані виконувати. Україна проголосувала за цю резолюцію, отже виявила політичну волю виконувати ці положення.

Слайди 6-9 презентації містять інформацію про законодавчі акти інших країн у сфері запобігання домашньому насильству. Тренер може просто прочитати текст на цих слайдах, оскільки детальний аналіз зарубіжного законодавства не є основною метою цієї сесії. Ці слайди слід або обговорити дуже швидко, або взагалі пропустити

та одразу перейти до справ про домашнє насильство, які розглядав Європейський суд.

Відкрийте 10-й слайд.

Прочитайте його групі. Поясніть, що цей стандарт використовується в усіх справах про домашнє насильство, починаючи зі справи Осман.

У справі «Осман проти Великобританії» (№23452/94, 28/10/1998) чоловіка було вбито після того, як поліція не відреагувала на погрози насильства, про які їй було повідомлено. Скаржники заявили, що це було порушенням позитивного зобов'язання держави – відповідно до статті 2 (право на життя) – захищати життя тих, хто перебуває в межах її юрисдикції. Європейський суд з прав людини встановив, що держава порушує це зобов'язання, якщо «органи влади не роблять все, що від них можна обґрунтовано очікувати, для того, щоб не допустити реальну та безпосередню загрозу життю, про яку вони знають або мали б знати». Інакше кажучи, у контексті загроз праву на життя держава повинна сумлінно проводити розслідування та у разі необхідності втручатися для того, щоб такі загрози не здійснювались на практиці.

Відкрийте 11-й слайд презентації.

Стисло опишіть справу «А. проти Великобританії».

Скористайтеся наведеною нижче інформацією для того, щоб описати цю справу групі. Ця інформація також дозволить тренеру дати відповіді на запитання учасників, якщо вони виникнуть.

Справа «А. проти Великобританії»

Хлопець з Англії, який назвався А. з метою збереження анонімності, направив скаргу до Європейського суду у м.Страсбург. Він скаржився на те, що його вітчим постійно б'є його палкою. Вітчим був викликаний англійським судом, але використав на свій захист аргумент «виправданого покарання» з загального права, отже присяжні його виправдали.

Під час розгляду справи у суді суддя дав присяжним наступну настанову: «Якщо одна людина умисно та невинувато б'є іншу людину та завдає їй тілесних ушкоджень, якими можна вважати синці та опухання, ця людина є винною у завданні тілесних ушкоджень. Що означає у цьому контексті слово «невинувато»? Захист наводить абсолютно прийнятний аргумент, що так званий напад є просто заходом з виховання дитини з боку його батьків, у даному випадку вітчима, за умови помірності

способу, інструменту та обсягу. Або, інакше кажучи, *виправданим*. Відповідач не повинен доводити, що це покарання було законним, це захист має довести, що воно було незаконним. Ця справа стосується не того, чи слід було карати дуже важку дитину. Вона стосується того, чи були ці дії виправданими, і ви маєте це вирішити...»

У 1997 р. Європейська Комісія з прав людини одностайно дійшла висновку, що права А. були порушені. Комісія передала справу до Суду, який після засідання у вересні 1998 р. оприлюднив своє рішення, що покарання хлопця було «негуманним або принизливим поведженням або покаранням» всупереч статті 3 Європейської Конвенції і що законодавство Великобританії не забезпечило хлопцю належного захисту. Зокрема, Суд зазначив, що «обов'язок учасників відповідно до статті 1 Конвенції полягає у забезпеченні для всіх людей в межах їх юрисдикції прав та свобод, визначених у Конвенції, що у сукупності зі статтею 3 вимагає від держав вживати заходів для того, щоб особи в межах їх юрисдикції не зазнавали тортур, негуманного або принизливого ставлення або покарання, у тому числі з боку приватних осіб. Зокрема, діти та інші вразливі категорії осіб потребують захисту з боку держави у формі ефективного запобігання таких порушень тілесної недоторканості». Окрім цього Суд зазначив, що обвинуваченню слід довести без жодних обґрунтованих сумнівів, що напад виходив за межі законного покарання.

Відкрийте 12-й слайд презентації.

Стисло опишіть справу «Контрова проти Словаччини».

Скористайтеся наведеною нижче інформацією для того, щоб описати цю справу групі. Ця інформація також дозволить вам відповісти на питання учасників, якщо вони виникнуть.

Справа «Контрова проти Словаччини»

Заявниця була одружена та мала двох дітей – дочку 1997 р. народження та сина 2001 р. народження. 2 листопада 2002 р. заявниця подала кримінальну скаргу проти чоловіка, в якій звинуватила його в тому, що він на неї напав та побив електричним кабелем. Вона також надала медичну довідку, відповідно до якої отримані нею травми робили її непрацездатною на період до семи днів. Вона повідомила, що чоловік вже давно чинить над нею фізичне та психологічне насильство. Пізніше вона прийшла разом з чоловіком і спробувала забрати скаргу. За рекомендацією поліцейського Х. вона внесла зміни до тексту скарги. Зімни були

внесені таким чином, що дії її чоловіка можна було кваліфікувати як незначне порушення, на яке поліція могла не реагувати.

В ніч з 26 на 27 грудня 2002 р. родич заявниці зателефонував до поліцейського відділку та повідомив черговому, що чоловік заявниці має рушницю і погрожує вбити себе та дітей. Пізніше тієї ж ночі подібний телефонний дзвінок зробила й сама заявниця. Поліцейський Б., який прийняв ці дзвінки, наказав поліцейському П. направити патруль за адресою заявниці. Коли патруль прибув до села заявниці, її чоловіка там вже не було. Поліцейські відвезли заявницю до будинку її батьків та попросили її прийти до поліцейського відділку вранці, щоб скласти офіційний протокол про те, що сталося. Вранці 27 грудня 2002 р. заявниця прийшла до поліцейського відділку, де мала розмову з поліцейським М. Вранці 31 грудня 2002 р. заявниця та її брат прийшли до поліцейського департаменту Міхаловце, в якому вона мала розмову з поліцейським Х. Вона поцікавилася ходом розгляду її кримінальної скарги від 2 листопада 2002 р. і також згадала про інцидент у ніч з 26 на 27 грудня 2002 р.

31 грудня 2002 р. між 11:00 та 11:15 чоловік заявниці застрелив обох дітей та себе. Місцеві суди прийшли до висновку, що ця трагедія стала прямим наслідком бездіяльності поліцейських. 14 березня 2006 р. поліцейські Б., М. та П. були визнані винними у недбалому виконанні службових обов'язків. Кримінальну справу проти Х. було закрито. Подані заявницею звернення до конституційного суду з вимогою щодо компенсації нематеріальних збитків були відхилені. У зверненні до Європейського суду заявниця зазначила, що держава не змогла захистити життя двох її дітей та не задовольнила її вимогу про компенсацію нематеріальної шкоди.

Керуючись статтею 2 Конвенції, суд зазначив, що відповідно до підпунктів (а) та (б) Розділу 2 (1) Закону про поліцію 1993 р. одним з основних завдань поліції є захист основоположних прав та свобод, життя та здоров'я людей. Ситуація у родині заявниці була відома місцевій поліції, враховуючи факт подання кримінальної скарги 2 листопада 2002 р. та телефонні дзвінки в ніч з 26 на 27 грудня 2002 р. У відповідь на ситуацію в родині заявниці, виходячи з положень кримінально-процесуального кодексу та службових положень, поліцейські повинні були, зокрема: зареєструвати кримінальну скаргу заявниці; негайно відкрити кримінальну справу проти чоловіка заявниці та почати розслідування; вжити заходів у зв'язку з інформацією, що чоловік заявниці має рушницю та погрожує використати її.

Але, як встановили місцеві суди, поліція не забезпечила виконання цих обов'язків. Навпаки, один з поліцейських допоміг заявниці змінити текст її кримінальної скарги від 2 листопада 2002 р., щоб відповідний інцидент можна було розглядати як незначне порушення, що не вимагає подальших дій з боку поліції. Місцеві суди також дійшли висновку, що смерть дітей заявниці була прямим наслідком цих порушень. Суд встановив, що всі ці факти є порушенням статті 2, враховуючи визнання Уряду Словаччини, що держава не забезпечила захист прав заявниці та її дітей.

Керуючись статтею 13 Конвенції, суд встановив, що заявниця повинна була мати можливість звернутися з вимогою про компенсацію нематеріальної шкоди, яка була завдана їй та її дітям, але не отримала таку можливість, що є прямим порушенням статті 13.

Відкрийте 13-й слайд презентації.

Стисло опишіть справу «*Беваква та С. проти Болгарії*».

Скористайтеся наведеною нижче інформацією для того, щоб описати цю справу групі. Ця інформація також дозволить тренеру відповісти на запитання учасників, якщо вони виникнуть.

Справа «Беваква та С. проти Болгарії»

Перша заявниця одружилася з паном Н. у 1995 р. та у січні 1997 р. народила сина С. Пізніше подружні стосунки між ними стали напруженими, пан Н. став поводитись агресивно, через що заявниця пішла від нього і подала на розлучення. Вона також вимагала вжиття заходів для встановлення опіки над неповнолітньою дитиною. Під час розгляду справи на місцевому рівні, який тривав досить довго, чоловік заявниці декілька разів нападав на неї, бив її, погрожував, а також забирав сина і не дозволяв заявниці бачити його. Вона подавала кримінальні скарги, але правоохоронні органи відмовлялися відкривати справу проти її чоловіка, мотивуючи це тим, що отримані нею тілесні ушкодження є легкими, а отже, немає підстав для відкриття кримінальної справи. Вони рекомендували заявниці звертатися до суду в приватному порядку.

Як і в багатьох інших країнах цього регіону, на той час кримінальне законодавство Болгарії не визнавало «легке» насильство в домашніх обставинах злочином, який передбачає кримінальне переслідування. Врешті-решт, національний суд прийняв рішення задовольнити заяву про розлучення і передати опіку над сином заявниці.

У зверненні до Європейського суду з прав людини пані Беваква вказала на порушення статей 3, 6, 8, 13 та 14 Європейської конвенції (порушення її права на сімейне та приватне життя, негуманне та принизливе ставлення, а також дискримінацію, оскільки законодавство не забезпечило належний захист жертвам домашнього насильства, більшість яких становлять жінки), зазначивши, що вона є жертвою домашнього насильства, і що державні органи не забезпечили їй захист від насильницьких дій з боку її колишнього чоловіка. Вона також поскаржилася, що її вимога про запобіжні заходи не була вчасно розглянута та виконана, відповідне провадження надто затяглось, і що в цілому держава не забезпечила захист її дитині у напруженій атмосфері, коли розглядалася справа про розлучення.

Керуючись статтею 8 Конвенції, Суд встановив, що сукупні наслідки невжиття окружним судом забезпечувальних заходів у ситуації, яка негативно впливала на заявників та насамперед на добробут дитини, а також невжиття органами влади достатніх заходів протягом того самого періоду у відповідь на поведінку пана Н. є ненаданням допомоги заявникам з боку держави всупереч позитивним зобов'язанням держави відповідно до статті 8 щодо забезпечення поважного ставлення до приватного та сімейного життя.

3. Не слід очікувати, що група знає всі ці положення, тому рекомендується при обговоренні слайдів 2-13 цієї презентації разом з учасниками зачитувати витяги.

Коментарі ведучого:

Тренер має звернути увагу учасників на те, що революційною подією для України стало визнання *Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 №3477- IV* практики Суду джерелом права України (ст.17 Закону). Це означає офіційне визнання Україною прецедентного права Європейського суду з прав людини, у тому числі з питань, що стосуються протидії насильству в сім'ї.

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 3.3. (на диску), Додаток 3.8. (с. 176, також на диску).

**Порівняльний аналіз справ стосовно
домашнього насильства, розглянутих Комітетом ООН
з ліквідації дискримінації стосовно жінок та
Європейським судом з прав людини**

*Робота в малих групах
з рішеннями міжнародних установ*

Час проведення: 60 хвилин

Мета вправи:

- порівняти стандарти протидії насильству в сім'ї, покладені в основу справ Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок та справ Європейського суду з прав людини щодо протидії домашньому насильству;
- визначити спільні принципи стандартів ООН та європейських стандартів щодо ефективного запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї.

Необхідні матеріали:

- фліпчарт, альбом для фліпчарту (ватман), маркери;
- роздаткові матеріали: тексти витягів з рішень Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок: «А.Т. проти Угорщини», «Шахіде Гьокче проти Австрії», «Фатма Йілдірим проти Австрії» (див.: вправу «Розгляд справ щодо насильства в сім'ї Комітетом ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок») та опис справ Європейського суду «А. проти Великобританії», «Контрова проти Словаччини» та «Беваква та С. проти Болгарії» (див. вправу «Європейські стандарти запобігання домашньому насильству»).

Хід вправи:

1. Тренер об'єднує учасників у три групи з однаковою кількістю учасників у кожній та роздає кожній групі по одному рішенню Європейського суду з прав людини та Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок для порівняльного аналізу, відповідно:

Група 1. Справа «А. проти Великобританії» і Справа «А.Т. проти Угорщини»

Група 2. Справа «Контрова проти Словаччини» і Справа «Шахіде Гьокче проти Австрії»

Група 3. Справа «Беваква та С. проти Болгарії» і справа «Фатма Йілдирим проти Австрії»

2. Враховуючи, що учасники вже прочитали та обговорили вказані справи Комітету та ознайомилися зі справами Європейського суду з прав людини у повідомленні тренера, кожна група має *30 хвилин* на обговорення та підготовку відповідей на наступні запитання:
- Якби справу, розглянуту Комітетом ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок, розглядав Європейський суд, які порушення прав людини він міг би встановити і чому? Порушення яких статей Європейської конвенції визнав би Європейський суд з прав людини у цій справі?
 - Які висновки ви зробили з обох справ?
 - Які міжнародні угоди, резолюції та рекомендації можна, на вашу думку, застосувати, до цих справ і чому? Чому саме ці документи?
 - Чи могли б аналогічні індивідуальні скарги бути направлені до згаданих міжнародних установ проти України?
3. По завершенню роботи кожна група має *10 хвилин* для презентації результатів аналізу справ, а також своїх відповідей на запитання, які були поставлені всім іншим учасникам. Тренер висловлює загальні зауваження, не вдаючись при цьому в надмірні деталі.

Коментарі ведучого:

Тренер має звернути увагу учасників на те, що міжнародні стандарти протидії домашньому насильству однозначно виходять з того, що держава відповідальна за протиправні дії приватних осіб, про які вона знала або могла знати. Обов'язок держави полягає в тому, щоб запобігти заподіяння смерті або вчиненню інших тяжких злочинів по відношенню до членів сім'ї, якщо жертви сімейного насильства звернулися за захистом до уповноважених державних органів та установ на стадії, коли сімейне насильство лише розпочалося та ще не спричинило тяжких наслідків.

У разі, якщо державний механізм протидії насильству в сім'ї виявляється неефективним, держава відповідальна за неналежне виконання взятих на себе зобов'язань за міжнародним правом прав людини.

Важливо, що домашнє насильство також визнається як таке, що бере свій початок в ролі підпорядкування, яка традиційно відводилася жінкам у

приватному та суспільному житті у багатьох державах. У Декларації ООН з ліквідації насильства проти жінок цей вид насильства описується як «прояв історично нерівних відносин сили між чоловіками та жінками». У той самий час, насильство є одним з «найважливіших соціальних механізмів, за допомогою якого жінки ставляться у підпорядковане та другорядне становище по відношенню до чоловіків».

Загальна рекомендація №19 також ілюструє дві основні складові **відповідальності держави за домашнє насильство**: належне виконання своїх зобов'язань та рівний захист.

По-перше, держави не лише зобов'язані самі утримуватися від вчинення порушень, а й несуть відповідальність за «приватні» дії, якщо вони не виконують свої обов'язки з метою запобігання та покарання за такі дії. Отже, якщо держава не забезпечує адекватний захист жінок та притягнення до відповідальності за насильство у кримінальному та цивільному законодавстві або якщо її агенти — зокрема, правоохоронні органи, – не забезпечують виконання законів, що захищають жертв домашнього насильства то це означає, що держава не виявляє належного сумління у запобіганні, розслідуванні та покаранні за такі порушення прав жінок.

По-друге, міжнародне право вимагає, щоб держави забезпечували всім громадянам рівний захист за законом. Якщо держава не забезпечує особам, які потерпають від близьких людей, такий самий захист, який вона забезпечує особам, які потерпають від незнайомих, вона не виконує цей обов'язок.

Крім цього, багато вчених та юристів пропонують ще третій підхід до розуміння відповідальності держави за домашнє насильство. Відповідно до Конвенції про заборону тортур держави зобов'язані не допускати вчинення тортур приватними особами. Тортири – це гострий душевний чи фізичний біль, який навмисне завдається представником держави або за згодою представника держави з незаконною метою. Як домашнє насильство, так і тортури передбачають навмисне завдання гострого душевного або фізичного болю. Вважається, що держава потурає такому насильству, якщо вона послідовно не забезпечує покарання винних в скоєнні домашнього насильства. Нарешті, домашнє насильство вчиняється з незаконною метою набуття та утримання влади та контролю над іншою особою.

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 3.3, Додаток 3.4., Додаток 3.5., Додаток 3.6, Додаток 3.7 (на диску).

Які права людини порушуються в ситуаціях домашнього насильства: міжнародно-правовий підхід

Інтерактивне повідомлення тренера

Час проведення: 30 хвилин

Мета вправи:

- з'ясувати, чи міжнародні документи визнають домашнє насильство порушенням прав людини;
- проаналізувати, які права людини порушуються і чи порушуються взагалі у ситуації домашнього насильства;
- зруйнувати хибні стереотипи щодо другорядного значення проблеми сімейного насильства.

Необхідні матеріали:

- фліпчарт, альбом для фліпчарту (ватман), маркери;
- роздаткові матеріали: текст Загальної рекомендації №19 Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок (міститься у **Додатку 3.3.**)

Хід вправи:

1. Тренер звертається до групи з пропозицією визначити перелік прав людини, які порушуються в результаті вчинення домашнього насильства. Члени групи по черзі називають ті чи інші права людини, коментуючи, чому саме ці права порушуються вказаними протиправними діями. Названі права та свободи людини тренер фіксує на аркуші ватману.
2. При виконанні вправи тренер просить учасників використовувати розданий їм заздалегідь текст *Загальної рекомендації №19 Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок*.
3. Після того, як всі учасники визначили своє ставлення до проблеми порушення прав людини в результаті насильства в сім'ї, тренер робить інформаційне повідомлення на цю тему на основі міжнародних та європейських стандартів протидії домашньому насильству.

Коментарі ведучого:

Тренер має звернути увагу учасників, що, хоча в міжнародних документах домашнє насильство лише нещодавно визнане як порушення прав людини, воно завжди порушувало та порушує основоположні права, захищені міжнародним правом, зокрема право на життя та тілесну недоторканість.

Однією з найбільших перешкод визнанню домашнього насильства порушенням прав людини було переконання, що міжнародне право прав людини не поширюється на випадки завдання шкоди приватними особами. Відповідно до традиційного підходу у міжнародному праві норми щодо прав людини стосувалися поведінки держав, і держави відповідали лише за порушення, які вони самі вчинили. У той самий час домашнє насильство історично вважалося «приватною» справою. Вважалося, що цей вид насильства, який виникає вдома у контексті приватних стосунків, знаходиться поза межами державної відповідальності.

Але з часом переважне розуміння як домашнього насильства, так і відповідальності держави змінювалося. Домашнє насильство все менше розглядалося як «приватна» справа і все більше – як нагальна проблема, що її мали вирішувати громади та держави. Крім цього, положення законодавства про відповідальність держав поступово розширювалися і з часом охоплювали вже не лише прямі порушення з боку держави, а й також бездіяльність або незабезпечення рівного захисту за законом.

Аналізуючи справи Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок та Європейського суду, очевидно, що ряд прав людини порушується як агресорами, які вчиняють насильство, так і державами, коли вони не вживають належних заходів і не захищають жертв від насильства.

Крім цього, всі індивідууми мають право на свободу від дискримінації. У Загальній рекомендації №19 визнається, що ґендерне насильство, у тому числі домашнє, є «формою дискримінації, яка серйозно обмежує можливість жінок користуватися правами та свободами на рівній основі з чоловіками».

Запитання для обговорення:

- Чи усвідомлюють співробітники правоохоронних органів, що при вчиненні насильства в сім'ї порушуються основні права людини?
- Чи усвідомлюють самі жертви, що при вчиненні насильства в сім'ї порушують їх основні права людини?

- Чи впливає на ставлення представників держави до проблеми запобігання сімейному насильству той факт, що міжнародне право визнає домашнє насильство порушенням основних прав людини?

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 3.3. (на диску).

Справа Європейського суду з прав людини «Опуз проти Туреччини»

Презентація тренера, обговорення

Час проведення: 15 хвилин

Мета вправи:

- докладно розглянути основні факти та аргументи у справі Європейського суду з прав людини «Опуз проти Туреччини».

Необхідні матеріали:

- ноутбук, проектор, екран;
- мультимедійна презентація «Опуз проти Туреччини» (**Додаток 3.9**);
- посібник «Вибрані міжнародні стандарти та юриспруденція з питань запобігання насильству стосовно жінок» (**Додаток 3.3.**).

Хід вправи:

1. Тренер докладно знайомить учасників зі справою Європейського суду з прав людини «Опуз проти Туреччини», використовуючи мультимедійну презентацію, що міститься в **Додатку 3.9**. Опис цієї справи також можна знайти у посібнику «Вибрані міжнародні стандарти та юриспруденція з питань запобігання насильству стосовно жінок» (**Додаток 3.3.**).
2. Тренер пояснює учасникам, що обговорення цієї справи відбувається окремо, тому що вона поки що є єдиною справою, в якій Європейський суд визнав, що домашнє насильство є дискримінацією жінок (стаття 14), формою неналежного ставлення (стаття 3) і порушенням права на життя (стаття 2). Ця справа є надзвичайно складною і навіть обговорювалася на окремому засіданні Суду у жовтні 2008 р.
3. Тренер зачитує слайди презентації групі та дає учасникам час на обговорення.
4. Будьте готові надати просте пояснення щодо підстав для встановлення факту дискримінації у цій справі відповідно до статті 14 Європейської конвенції: суд визнав порушення статті 14 Європейської конвенції (заборона дискримінації за ознакою статі) оскільки відповідно до

статистики у регіоні Дярбакир, де проживала заявниця, від домашнього насильства страждали лише жінки. Цього факту для Суду було достатньо, щоб встановити порушення статті 14 Конвенції.

5. Не слід намагатись детальніше пояснювати і відповідати на запитання на зразок «чому лише статистика» або «чому лише жінки». Просто порекомендуйте учасникам прочитати більш детальний текст рішення суду в інтернеті, інакше існує ризик бути втягненим в обговорення спеціалізованих питань, що виходять за межі компетенції тренера.

Коментарі ведучого:

Завершуючи сесію про міжнародні та європейські стандарти, ефективно запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї, тренер робить наголос на наступних ідеях.

Домашнє насильство – це поведінка, що передбачає жорстокість та примус. Така поведінка може включати у себе погрози, ізоляцію та залякування. Мета домашнього насильства – набути та утримувати владу і контроль над іншою особою. Порушник може використовувати фізичне, психологічне, економічне або сексуальне насильство для утримання влади та контролю.

Хоча домашнє насильство та насильство між незнайомими особами мають багато спільного, порушник, жертва та суспільство сприймають їх по-різному.

Домашнє насильство порушує багато прав, які захищають міжнародні документи з прав людини, і само по собі вважається правопорушенням. Держави несуть відповідальність за викорінення домашнього насильства та забезпечення рівного захисту за законом для його жертв.

Хоча простих пояснень немає, дослідження вказують на те, що домашнє насильство бере свій початок у підпорядкованій ролі, яку жінки традиційно відграють у приватному та суспільному житті в багатьох країнах. У Декларації ООН з ліквідації насильства стосовно жінок цей вид насильства описується як «прояв історично нерівних відносин сили між чоловіками та жінками». У той самий час, насильство є одним з «найважливіших соціальних механізмів, за допомогою якого жінки ставляться у підлегле та другорядне становище по відношенню до чоловіків».

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 3.3. (на диску), Додаток 3.9. (с. 178).

Поняття домашнього насильства в міжнародному праві

Поняття домашнього насильства в міжнародному праві

Визначення

«Домашнє насильство» включає в себе умисні дії насильницького характеру з боку інтимного партнера та інших членів сім'ї, незалежно від місця, де насильство відбувається, та його форми

Дане визначення не міститься в одному міжнародному акті, проте є в рекомендаціях ООН та Ради Європи

Визнані форми насильства

- **фізичне насильство**: душіння, побої, ляпаси, викручування рук, ножові поранення, удари, вбивство;
- **сексуальне насильство**: примус до сексуального контакту, в т.ч. з третіми особами, шляхом погроз фізичної розправи;

Визнані форми насильства

- **психологічне насильство**: загрозна поведінка, ізоляція, погрози забрати дітей, завдання болю улюбленим тваринам, приниження та усна агресія, що не припиняються;
- **економічне насильство**: відмова в грошах, виключний контроль над фінансами сім'ї, відмова в наданні їжі та у найнеобхідніших речей, заборона працевлаштування.

Домашнє?

- акцент зроблено НЕ на місці події, а на відносинах між людьми;
- включає колишнє подружжя та інтимних партнерів;
- а також ВСІ можливі форми насильства.

Приклади законодавчих актів інших країн щодо домашнього насильства

Албанія

Домашнє насильство – будь-яка дія насильницького характеру, що відбувається між людьми, які перебувають або перебували у сімейних відносинах

Албанія

Насильство – це будь-яка дія або бездіяльність однієї людини щодо іншої людини, яка порушує фізичну, моральну, психологічну, сексуальну, соціальну та економічну цілісність особи

Албанія

Членами сім'ї вважаються:

- подружжя, співмешканці, а також колишнє подружжя та співмешканці;
- брати, сестри, рідні по прямій лінії, включаючи прийомних батьків та дітей;
- подружжя та співмешканці братів, сестер і рідних по прямій лінії, а також прийомних батьків і дітей;
- особи, які перебувають у родинних зв'язках по прямій лінії, батьки і прийомні діти одного з подружжя або співмешканця;
- діти одного з подружжя або співмешканця

Великобританія

Домашнє насильство визначено як загрозна поведінка та насильство між членами родини, а також між дорослими людьми, які мали або мають інтимні стосунки

Великобританія

- членами сім'ї визнано те саме коло осіб, як і в Албанії, а також одностатеві пари;
- суспільний інтерес;
- докази.

Міжнародні стандарти запобігання домашньому насильству в системі ООН

Міжнародні стандарти запобігання домашньому насильству в системі ООН

Міжнародні акти з прав людини
Комітети ООН
Спеціальні доповідачі
Загальні рекомендації та доповіді

Міжнародні акти з прав людини

- НЕМАЄ ЖОДНОГО МІЖНАРОДНОГО АКТА з питань ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ
- Конвенція CEDAW и загальні рекомендації, тематичні доповіді
- загальні положення міжнародних актів з прав людини
- юриспруденція Комітету CEDAW

Генеральна Асамблея ООН

- Загальна Декларація прав людини
- Резолюція 2263 від 07.11.1967 р. – Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок
- Резолюція 48/104 від 20.12.1993 р. про викорінення насильства стосовно жінок
- Резолюція A/HRC/7/L.22/REV від 27.03.2008р. про викорінення насильства стосовно жінок

Конвенція CEDAW і Комітет

- Положення Конвенції (ст. 2, 5)
- Комітет CEDAW
 - розгляд періодичних доповідей держав = підсумкові зауваження
 - індивідуальні скарги проти держав = думки (висновки)
 - загальні рекомендації = тлумачення Конвенції

Тематичні загальні рекомендації

- Комітет CEDAW, Загальна рекомендація №19 (1992) – насильство стосовно жінок
- Комітет з прав людини, Загальна рекомендація №28 (2000) – рівноправність чоловіків та жінок
- Комітет запобігання катувань – Загальна рекомендація №2 (2007)
- Комітет CERD, Загальна рекомендація №25 (2000) – гендерна проблематика аспектів расової дискримінації

Тематичні загальні рекомендації

- Комітет з прав дитини, Загальна рекомендація №8 (2006) – про захист дитини від тілесних покарань та нелюдського ставлення
- Комітет з прав дитини, Загальна рекомендація №12 (2009) – про право дитини бути почутою

Європейські стандарти запобігання домашньому насильству

Європейські стандарти запобігання домашньому насильству

Членство в Раді Європи

- Парламентська Асамблея
- Комітет міністрів
- Європейський суд з прав людини

конвенції, підписані і ратифіковані державою, мають обов'язковий характер, як і рішення Європейського суду
резолуції, рекомендації радять та спрямовують держави в їхніх обов'язках із захисту прав людини, вдосконалення законодавчої бази і співробітництва між ними

Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод

- Ст.1 зобов'язання дотримуватись прав людини
- Ст.2 право на життя
- Ст.3 заборона катувань
- Ст.4 заборона рабства і примусової праці
- Ст.8 право на повагу приватного та сімейного життя
- Ст.14 заборона дискримінації

Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи

- Рекомендація з питань домашнього насильства No.R(85)
вперше ставить перед державами завдання ежити заходів для запобігання домашньому насильству
- Рекомендація Rec(2002)5 про захист жінок від насильства
дає визначення «насильству стосовно жінок» визначає обов'язки держав у запобіганні та ефективному захисту від насильства

Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 1582 (2007)

Парламентарі об'єдналися у боротьбі проти домашнього насильства. оцінка інформаційної кампанії 2006

Пріоритети:

- визнати домашнє насильство кримінально караним діянням, включаючи зґвалтування одного з подружжя;
- визнати насильство з боку колишнього партнера у житті як обтяжуючу обставину домашнього насильства;
- створити достатню кількість надійних притулків;
- вжити заходів з метою виселення кривдника/партнера із спільного помешкання і можливість отримувати захисні приписи;
- гарантувати ефективний доступ до суду та захисні ордери для постраждалих від насильства в сім'ї;
- запланувати достатню бюджетних коштів для заходів із запобігання та боротьби з домашнім насильством;
- моніторинг застосування законів про домашнє насильство

Приклади законодавства ін. країн щодо домашнього насильства

- Албанія
 - фокус на рівноправності статей, захист дітей від насильства, людей похилого віку та людей з обмеженими можливостями
 - широке коло осіб, визнаних членами сім'ї
 - зроблено акцент на співробітництві міжвідомчих органів і чітко визначає їхні зобов'язання
 - детально визначає інститут захисного ордеру, а також компетенцію судів та правоохоронних органів у застосуванні та виконанні ордерів

Приклади законодавства ін. країн щодо домашнього насильства

■ Великобританія

- домашнє насильство визначається як загрозлива поведінка і насильство між членами сім'ї, а також між дорослими людьми, які мали або мають інтимний зв'язок
- можливість поліції заарештувати насильника в сім'ї
- за порушення захисного ордеру – арешт і наступне покарання на 5 років позбавлення волі
- захисний ордер може отримати колишній партнер по життю: цивільна процедура
- беззахисний член сім'ї

Приклади законодавства ін. країн щодо домашнього насильства

Беззахисна доросла людина та дії, які спричинили смерть дитини:

- А. смерть настає в результаті незаконних дій від особи, з ким він/вона проживає в одному помешканні
- Б. підозрюваний, відповідальний за догляд постраждалої особи, на той момент перебував вдома
- В. існував ризик для життя
- Г. не обов'язково встановлювати, хто з присутніх на той момент в приміщенні є відповідальним, якщо встановлено, що смерть була результатом незаконних дій

Приклади законодавства ін. країн щодо домашнього насильства

■ Австрія

- широке коло осіб визнано членами сім'ї
- ордери для виселення (власність, 10 днів, поліція, незалежно від думки жертви)
- центри з інтервенції (допомога психологічна, юридична)
- захисні ордери на 3 міс. лише за зверненням жертви

Юриспруденція Європейського суду з прав людини

Осман п. Великобританії (1998)

Стандарт позитивних зобов'язань

«Держава зобов'язана вжити всіх розумно важливих дій для запобігання неминучого ризику для життя та здоров'я, про яке держава знала або повинна була знати»

Юриспруденція Європейського суду з прав людини

А. п. Великобританії (1998)

- позивачем є дитина (хлопчик)
- побиття вітчимом
- місцеві суди визнали поведження з дитиною методом виховання, яке не порушує норма закону

Європейський суд визнав таке поведження нелюдським і засудив державу за бездіяльність в захисті дітей від фізичного насильства, ст. 3 і ст. 13 Конвенції

Юриспруденція Європейського суду з прав людини

Контрова п. Словаччини (2004)

- позивач: мати вбитих чоловіком дітей
- поліція радила їй змінити скаргу
- на дзвінок позивачки про те, що чоловік погрожує їй зброєю, поліція відповіла, не особливо переймаючись
- чоловік застрелив обидвох дітей як помсту дружині, і лише після цього було відкрито кримінальну справу

Рішення Європейського суду повністю сфокусовано на позитивних зобов'язаннях поліції, ст. 2 і ст. 13 Конвенції

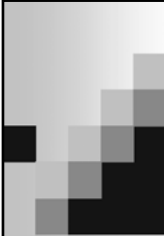
Юриспруденція Європейського суду з прав людини

Бевакв і С. п. Болгарії (2008)

- позивачі: дружина і син
- скарги про її побиття чоловіком залишались без реакції у прокуратури, навіть ті випадки, що мали місце після розлучення
- закон не визнавав легкі тілесні ушкодження, спричинені актом насильства в сім'ї, як кримінально каране діяння

Європейський суд вперше визнав, що домашнє насильство – це проблема приватної особи і суспільства, що покладає на державу зобов'язання, ст. 8 і ст. 13 Конвенції

Опуз проти Туреччини

 <p style="text-align: center;">Опуз проти Туреччини</p> <p style="text-align: center;">Рішення Європейського суду з прав людини 9 червня 2009</p>	<p style="text-align: center;">Факти</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ 1990 р. позивачка і мама знайомляться з А.О. та Х.О. ■ 1995 р. позивачка одружуються з Х.О., маючи вже трьох дітей ■ медичні документи свідчать, що обидві жінки страждали від домашнього насильства
<p style="text-align: center;">Факти</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ скарги щодо побиття залишилися без розгляду прокуратурою ■ 1998 р. Х.О. наніс ножові поранення, прокуратура – скарги в приватному порядку ■ місяць по тому – переїхав машиною, жінки забирають скарги з прокуратури, Х.О. отримав 3 місяці ув'язнення і штраф 	<p style="text-align: center;">Факти</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ позивачка подала на розлучення, але потім забрала заяву ■ 2001 р. Х.О. наніс ножові поранення, за що його було оштрафовано ■ скарги до прокуратури від обох жінок ■ Х.О. застрелив мати позивачки, його було заарештовано за вбивство
<p style="text-align: center;">Ст. 2</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ стандарт – знала або повинна була знати про ризик для життя ■ позитивні зобов'язання мати ефективний механізм запобігання та захисту ■ розумні кроки ■ право на життя проти права на сімейне життя 	<p style="text-align: center;">Ст.2</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ визначити баланс, враховуючи фактори: <ul style="list-style-type: none"> - тяжкість злочину - природа тілесних ушкоджень - чи використовувалась зброя - наявність погроз після нападу - чи сплановано напад - вплив на дітей, які проживають в будинку - рецидив та історія насильства

Ст. 2

- посилання на справу Беваквa і С. проти Болгарії
- посилання на думки Комітету ООН із запобігання дискримінації щодо жінок
- підтвердження того, що жертвами є і діти, і чоловіки

Ст.3

- мінімальний рівень жорстокості
- розумні заходи для захисту позивачки від фізичного та психологічного насильства
- вжиті заходи не запобігли насильству по відношенню до позивачки, оскільки Х.О. продовжував чинити НС безкарно

Ст.14

- принципи:
довести дискримінацію поза всяким сумнівом;
перенесення тягаря доведення;
вільна оцінка доказів;
коли документи перебувають виключно у держави, то тягар переноситься на до неї;
- посилання на норми ООН проти дискримінації жінок

Ст.14

- суд виявив, що форма дискримінації у цій справі не прописана в законі, але полягає у ставленні до жінок з боку поліції та судів, коли вона подає скаргу про домашнє насильство
- поліція відіграє роль медіатора (посередника), намагаючись умовити жінку повернутись додому до чоловіка

Ст.14

- суворість покарання
- поняття «честі, традиції та культури»
- латентність передбачених захисних заходів

Бездіяльність та латентність у діях місцевих судів, схвалюють насильство стосовно жінок, що стає причиною загальної терпимості до домашнього насильства

ТРЕНІНГОВИЙ БЛОК 4

«Національне законодавство України у сфері запобігання та протидії насильству в сім'ї»

Програма

Загальний час, необхідний для виконання вправ – 7 годин

Час виконання	Назва вправи	Форми роботи
40 хвилин	Законодавство України із запобігання насильству в сім'ї: засади формування та вдосконалення	Повідомлення тренера з використанням мультимедійної презентації
30 хвилин	Коло суб'єктів вчинення сімейного насильства: поняття «член сім'ї»	Мозковий шторм, структурована дискусія
60 хвилин	Насильство в сім'ї як порушення конституційних прав людини	Інтерактивна вправа з використанням Конституції України
60 хвилин	Спеціальні заходи із запобігання насильству в сім'ї за законодавством України	Повідомлення тренера, структурована дискусія
70 хвилин	Колізії в законодавстві України з протидії насильству в сім'ї та шляхи їх подолання	Робота в малих групах з законодавчими актами України Презентація результатів роботи груп
90 хвилин	Особливості різних видів юридичної відповідальності за вчинення дій, що становлять насильство в сім'ї	Аналіз кодексів України в малих групах Презентація результатів роботи групи
70 хвилин	Огляд судової практики України з розгляду справ стосовно насильства в сім'ї	Робота в парах Загальне обговорення

Законодавство України із запобігання насильству в сім'ї: засади формування та вдосконалення

*Повідомлення тренера
з використанням мультимедійної презентації*

Час проведення: 40 хвилин

Мета вправи:

- надати загальні відомості щодо засад законодавства України у сфері протидії насильству в сім'ї;
- окреслити основні етапи формування та розвитку законодавства України щодо протидії сімейному насильству;
- визначити зміни, внесені до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 р. та оцінити їх ефективність.

Необхідні матеріали:

- ноутбук, проектор, екран;
- мультимедійна презентація «Законодавство України у сфері протидії насильству в сім'ї: засади формування та вдосконалення» **(Додаток 4.2)**.

Хід вправи:

Тренер розповідає про засади законодавства України у сфері протидії насильству в сім'ї, динаміку його формування та розвитку, особливості внесених до нього змін та доповнень з використанням мультимедійної презентації. По завершенню повідомлення тренер відповідає на запитання учасників.

Коментарі ведучого:

Тренер має звернути увагу на те, що, відображаючи прогресивні світові тенденції, Україна активно працює над створенням юридичного механізму захисту від сімейного насильства для всіх осіб, що страждають від насильницьких дій з боку інших членів сім'ї. Національне законодавство України у сфері запобігання сімейному насильству охоплює Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 та ряд інших нормативно-правових актів, які, однак, часто суперечать одне одному.

Передусім це стосується послідовності вживання заходів із запобігання насильству в сім'ї, заходів юридичної відповідальності за вчинення сімейного насильства, провілактики органів та установ, які входять до системи попередження такого насильства. Основні законодавчі колізії та прогалини у цій сфері, а також шляхи їх подолання не залишаться поза увагою учасників, а стануть предметом ретельного обговорення упродовж тренінгу.

Запитання для обговорення:

- Як вплинули внесені зміни до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 р. на практику його застосування?
- Наскільки проблема запобігання насильству в сім'ї включена до змісту відомчих актів (наказів), які регулюють діяльність органів внутрішніх справ?
- Як дільничні інспектори міліції оцінюють стан законодавства у сфері запобігання сімейному насильству та рівень обізнаності з ним співробітників відповідних підрозділів ОВС?
- Які найбільші проблеми виникають у практиці застосування нормативно-правових актів щодо запобігання та протидії сімейному насильству?

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 4.1 (с. 200), Додаток 4.2. (с. 202).

Коло суб'єктів вчинення сімейного насильства: поняття «член сім'ї»

*Інтерактивна вправа
з використанням мультимедійної презентації*

Час проведення: 30 хвилин

Мета вправи:

- визначити коло осіб, на яких поширюється законодавство України про попередження насильства в сім'ї;
- дослідити поняття «член сім'ї» згідно з Законом України «Про попередження насильства в сім'ї»;
- проаналізувати відповідність кола суб'єктів вчинення насильства в сім'ї міжнародним стандартам у галузі протидії домашньому насильству.

Необхідні матеріали:

- ноутбук, проектор, екран;
- фліпчарт, альбом для фліпчарту (ватман), маркери;
- мультимедійна презентація «Коло суб'єктів вчинення сімейного насильства: поняття "член сім'ї"» (**Додаток 4.4.**).

Хід вправи:

1. Тренер з використанням методу «мозкового шторму» просить учасників по черзі називати осіб, на яких поширюється дія законодавства про попередження насильства в сім'ї, тобто тих, які підпадають під поняття «член сім'ї», та записує її на ватмані.
2. Після того, як всі бажаючі висловили свою думку з приводу осіб, які вважаються «членами сім'ї», і перелік таких осіб було складено, тренер робить *інформаційне повідомлення* щодо кола суб'єктів вчинення насильства в сім'ї за національним законодавством України та його відповідності міжнародним стандартам у галузі протидії домашньому насильству.
3. Інформаційне повідомлення тренера супроводжується мультимедійною презентацією (**Додаток 4.4.**).

Коментарі ведучого:

Тренер має звернути увагу учасників на те, питання про **коло суб'єктів вчинення сімейного насильства** має принципове значення при вирішенні справ щодо вчинення насильства в сім'ї, оскільки у разі, якщо особи не вважаються за законодавством «членами сім'ї», при вчиненні насильства між ними не може застосуватися механізм протидії насильству в сім'ї та спеціальні заходи із запобігання насильству в сім'ї. Також слід підкреслити, що коло осіб, на яких поширюється дія законодавства про попередження насильства в сім'ї, **вужче**, ніж вимагають міжнародні стандарти. Це значно ускладнює механізм протидії насильству між колишнім подружжям, колишніми співмешканцями, між батьками та дорослими дітьми, що проживають окремо, та низкою інших категорій осіб.

Запитання для обговорення:

- Чи виникали у вашій практиці складнощі щодо визначення приналежності осіб, які вчинили насильство, до категорії «членів сім'ї», і щодо застосування до них законодавства про попередження насильства в сім'ї?
- Чи потребує перелік членів сім'ї за законодавством України про попередження насильства в сім'ї вдосконалення і яким чином?

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 4.3 (с. 204), Додаток 4.4. (с. 207).

Насильство в сім'ї як порушення конституційних прав людини

Інтерактивна вправа з використанням Конституції України

Час проведення: 60 хвилин

Мета вправи:

- визначити перелік конституційних прав людини, які можуть бути порушені в результаті вчинення різних форм насильства в сім'ї;
- сприяти формуванню в учасників тренінгу розуміння насильства в сім'ї як грубого порушення прав людини та руйнації стереотипу щодо малозначущості цього протиправного явища.

Необхідні матеріали:

- фліпчарт, альбом для фліпчарту (ватман), маркери, кольорові стікери, скотч;
- роздаткові матеріали: текст Конституції України, Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».

Хід вправи:

1. Тренер з використанням методу «мозкового шторму» просить учасників по черзі називати різні прояви (акти) фізичного, психологічного, економічного та сексуального насильства в сім'ї. Прояви (різновиди) кожної з форм насильства відтворюються почергового та записуються тренером на окремому ватмані.
2. Прояви різних форм сімейного насильства можна визначити, об'єднавши учасників в 4 малі групи та надавши кожній з груп завдання записати на ватмані прояви, відповідно, фізичного (1 група), психологічного (2 група), економічного (3 група) та сексуального (4 група) насильства в сім'ї з урахуванням ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї». На виконання вправи дається *10 хвилин*.
3. Отримані за результатами «мозкового шторму» або роботи в малих групах чотири ватмани з проявами різних форм сімейного насильства вивішуються на дошці або на відкритій стіні зали.

4. Тренер роздає кожному учаснику текст Конституції України та по два різнокольорових стікера чотирьох кольорів. Тренер просить кожного з учасників знайти у Конституції України (II Розділ) та виписати на окремих стікерах по *2 конституційні права людини чи громадянина*, які можуть бути порушені внаслідок вчинення фізичного, психологічного, економічного чи сексуального насильства по відношенню до членів сім'ї, та *номери статей Конституції України*, в яких вони містяться. Тренер вказує учасникам, стікери якого кольору відповідають тій чи іншій формі насильства і сім'ї. Для самостійного роботи учасників відводиться *10 хвилин*. Якщо кількість учасників тренінгу менша за 15 осіб, вони мають виписувати по 3 конституційних права людини, відповідно, термін виконання вправи збільшується до *15 хвилин*.
5. По завершенню самостійної роботи учасників тренер просить кожного з них по черзі підходити до ватманів з визначеними проявами різних форм сімейного насильства та розміщувати на них відповідні стікери з написами тих чи інших конституційних прав людини, які можуть бути порушені внаслідок насильницьких дій у сім'ї. Тренер також звертається з проханням до учасників пояснювати свою позицію. Якщо виписані учасниками конституційні права та свободи людини повторюються, стікер розміщується поверх попереднього, на якому вказане те саме право.

Коментарі ведучого:

У підсумку тренер має зазначити, що відповідно до ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», насильством в сім'ї вважаються ***будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина***. Виконуючи цю вправу, учасники мали змогу переконатися, що внаслідок вчинення сімейного насильства порушується переважна більшість конституційних прав і свобод членів сім'ї, при чому йдеться не лише про громадянські (особисті) права і свободи (право на життя, на повагу до честі та гідності, право не піддаватися тортурам та іншим видам жорстокого чи нелюдського поводження тощо), так і політичні, соціально-економічні та культурні права людини. Отже, сімейне насильство є протиправним явищем, яке спричиняє порушення Конституції України та становить велику небезпеку не лише для окремої родини, а й для суспільства вцілому.

Тренер має підкреслити, що визнання на національному рівні того факту, що насильство в сім'ї виступає порушенням основних прав людини, відповідає міжнародним стандартам в галузі протидії домашньому насильству, згідно з яким при вчиненні сімейного насильства порушуються, зокрема, наступні права та свободи:

- право на життя;
- право не піддаватись тортурам та іншим видам жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання;
- право на рівний захист відповідно до гуманітарних норм у період міжнародних та внутрішніх збройних конфліктів;
- право на свободу та особисту недоторканність;
- право не піддаватися дискримінації в будь-якій формі;
- право на рівний захист відповідно до закону та рівний захист перед судом;
- право на захист якнайкращих інтересів дитини;
- право на рівне становище в сім'ї;
- право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я;
- право на справедливі та сприятливі умови праці, тощо.

Цей перелік не є вичерпним та може бути розширений.

В результаті виконання вправи тренер має забезпечити усвідомлення учасниками того факту, що сімейне насильство виступає одними з найбільш небезпечних форм порушення прав людини та не може розглядатися як вторинна, другорядна проблема, що не потребує втручання з боку держави через її «приватний» характер.

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 4.5. (с. 208).

Спеціальні заходи із запобігання насильству в сім'ї за законодавством України

*Повідомлення тренера з використанням мультимедійної
презентації, структурована дискусія*

Час проведення: 60 хвилин

Мета вправи:

- надати учасникам тренінгу узагальнену та систематизовану інформацію про передбачені законодавством України спеціальні заходи з протидії насильству в сім'ї;
- визначити перелік спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї та послідовність їх застосування;
- надати ґрунтовну характеристику захисному припису, направленню на корекційну програму, іншим спеціальним заходам з попередження насильства в сім'ї;
- організувати обмін досвідом учасників у сфері реалізації спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї службою дільничних інспекторів міліції та визначити основні проблеми їх реалізації.

Необхідні матеріали:

- ноутбук, проектор, екран;
- мультимедійна презентація «Спеціальні заходи з протидії насильству в сім'ї за законодавством України» (**Додаток 4.7**).

Хід вправи:

1. Тренер просить учасників назвати передбачені в законодавстві спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї.
2. Тренер робить *інформаційне повідомлення* про спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї за законодавством України, їх перелік, особливості та порядок їх винесення з використанням *мультимедійної презентації* (**Додаток 4.7**).
3. Повідомлення тренера щодо нормативно-правового регулювання системи спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї

супроводжується новітніми статичними даними щодо їх застосування (**Додаток 4.6.**).

4. По завершенню повідомлення тренер організує *структуровану дискусію*, яка передбачає обмін практичним досвідом учасників у сфері реалізації спеціальних заходів з попередження сімейного насильства. Тренер намагається залучити до дискусії всіх учасників, він адресує питання всій групі, якщо деякі учасники ухиляються від обговорення та обміну досвідом, тренер може адресувати їм питання персонально.

Запитання для обговорення:

Для організації структурованої дискусії тренер може використати наступні запитання для обговорення:

- Які спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї ви вживаєте на практиці?
- В яких випадках ви вживаєте офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї?
- Протягом якого терміну особа вважається такою, щодо якої винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї?
- Як реагують особи на винесення щодо них офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї?
- Наведіть приклади ситуацій, в яких особам було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї?
- В яких випадках та за якою процедурою здійснюється взяття на профілактичний облік і зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, які здійснили сімейне насильство?
- Які наслідки взяття на профілактичний облік членів сім'ї, які здійснили сімейне насильство?
- Який термін перебування особи на профілактичному обліку членів сім'ї, які здійснили сімейне насильство?
- Чи виносяться на практиці захисні приписи?
- Які передбачені законодавством заходи переважно визначаються в захисному приписі?
- Як особи реагують на винесення захисних приписів?
- Яким чином здійснюється контроль за дотриманням вимог захисного припису особою, щодо якої його винесено?
- Чи є ефективними спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї? Які з них є найбільш ефективними?

- Чи вважаєте ви запровадження корекційних програм ефективним заходом протидії насильству в сім'ї? Опишіть досвід впровадження корекційних програм у вашому регіоні або кроки, що здійснюються у цьому напрямку.
- В яких випадках вживаються спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї, а в яких застосовується ст. 173-2 КпАП України? Як вони співвідносяться? Чи можуть вони застосовуватися паралельно?
- Які ваші пропозиції щодо вдосконалення системи спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї?
- Що, на вашу думку, більш доцільно: посилити профілактичний вплив на осіб, які вчинили насильство в сім'ї, або ж обтяжити заходи юридичної відповідальності?

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 4.6 (с. 210), Додаток 4.7 (с. 215).

Колізії в законодавстві України з протидії насильству в сім'ї та шляхи їх подолання

Робота в малих групах з законодавчими актами України

Час проведення: 70 хвилин

Мета вправи:

- більш глибоко ознайомитись з нормативно-правовими актами України у сфері протидії насильству в сім'ї;
- визначити основні законодавчі колізії (суперечності) та прогалини у законодавстві України з попередження насильства в сім'ї;
- визначити шляхи подолання колізій та прогалин у законодавстві України з попередження насильства в сім'ї у практичній діяльності дільничних інспекторів міліції;
- організувати обмін досвідом учасників тренінгу щодо заходів, які вживаються у спірних ситуаціях, пов'язаних з вчиненням сімейного насильства.

Необхідні матеріали:

- фліпчарт, альбом для фліпчарту (ватман), маркери;
- роздаткові матеріали: тексти нормативно-правових актів України, а саме:
 1. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 №2789-III зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008 №599-VI;
 2. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.2009 №3131/386, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30.09.2009 за №917/16933;
 3. стаття 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) від 07.12.1984 №8073-X (внесена до Глави 14

«Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку» КУпАП Законом від 15.05.2003 та діє в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008).

Хід вправи:

1. Тренер просить учасників об'єднатись в чотири групи та забезпечує кожному з груп ватманами, маркерами та текстами зазначених вище нормативно-правових актів.
2. Тренер просить кожену групу проаналізувати наданий нормативний матеріал, визначити наявні колізії або прогалини у нормативному регулюванні проблеми запобігання сімейному насильству, надати їх власну оцінку та запропонувати шляхи їх подолання.
3. Тренер просить групу звернути увагу на такі питання, але не обмежуватися ними:
 - Чи відповідає поняття «насильство в сім'ї» та його форми, викладені в Законі України «Про попередження насильства в сім'ї», розумінню насильства в сім'ї та його різновидів в ст. 173-2 КУпАП? В чому полягають розбіжності? Про що вони свідчать?
 - Як співвідносяться між собою спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї? Які існують суперечності у їх законодавчому регулюванні?
 - Чи можливо до кривдника застосувати спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї, що передбачені Законом України «Про попередження насильства в сім'ї», у разі наявності ознак злочину?
 - Яка послідовність (порядок) застосування до кривдника спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї та притягнення його до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП? Які виникають при цьому суперечності? Як їх слід вирішувати?
4. На роботу груп відводиться *20 хвилин*, на презентації результатів роботи – по 10 хвилин кожній групі, на коментарі тренера – *10 хвилин*. В своїх коментарях тренер може використати матеріал, викладений у **Додатку 4.8**.

Коментарі ведучого:

Тренер пояснює, що у практичній діяльності учасники нерідко стикаються з ситуаціями, які важко вирішити через недосконалість законодавства України щодо попередження на протидії насильству в сім'ї. Однак колізії чи прогалини законодавства не мають стати перешкодою для отримання жертвою сімейного насильства допомоги та захисту від протиправних посягань на неї та членів її сім'ї. Отже, ця вправа має допомогти учасникам спільними зусиллями визначити основні проблеми (невідповідності) у нормативно-правових актах з протидії сімейному насильству та можливі шляхи їх розв'язання у практичній діяльності.

Ця вправа не передбачає оцінку механізму взаємодії органів та служб, уповноважених здійснювати заходи щодо запобігання та протидії насильству в сім'ї, проблем законодавчого регулювання переліку цих органів, їх повноважень та порядку їх взаємодії, оскільки цьому питанню присвячено окремі вправи в наступному тренінговому блоці (див.: Тренінговий блок 5 «Роль дільничного інспектора міліції в механізмі взаємодії органів та установ у сфері запобігання насильству в сім'ї»).

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 4.8. (с. 217).

Особливості різних видів юридичної відповідальності за вчинення дій, що становлять насильство в сім'ї

Інтерактивна вправа з використанням кодексів України

Час проведення: 90 хвилин

Мета вправи:

- вдосконалити знання учасників тренінгу щодо різних видів юридичної відповідальності за вчинення діянь, що становлять насильство в сім'ї;
- визначити особливості притягнення до кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності осіб, які вчинили насильство в сім'ї, а також застосування до них негативних наслідків, передбачених сімейним правом;
- закріпити навички роботи з нормативним матеріалом – кодексами України;
- поглибити знання учасників у різних галузях права (кримінальному, цивільному, адміністративному, сімейному, тощо).

Необхідні матеріали:

- фліпчарт, альбом для фліпчарту (ватман), маркери;
- роздаткові матеріали: тексти кодексів України, а саме:
 - Кримінальний кодекс України;
 - Кодекс України про адміністративні правопорушення;
 - Цивільний кодекс України;
 - Сімейний кодекс України.

Хід вправи:

1. Тренер об'єднує учасників у чотири малі групи та забезпечує кожну з груп ватманами, маркерами та текстами зазначених кодексів України за кількістю членів групи.
2. Тренер уточнює групам завдання, а саме:

Група 1 отримує для опрацювання **Кримінальний кодекс України**, шукає статті Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за діяння, які становлять різні форми та прояви насильства в сім'ї, визначає види покарань за такі злочини. Тренер просить групу розподілити статті Кримінального кодексу України за відповідними

формами сімейного насильства: *фізичне, сексуальне, економічне, психологічне.*

Якщо у тренінгу бере участь достатня кількість осіб, першу групу можна поділити на дві, одну з яких попросили визначати особливості кримінальної відповідальності за діяння, які вчинюються внаслідок фізичного та психологічного насильства в сім'ї, другу – особливості кримінальної відповідальності за діяння, які вчинюються внаслідок сексуального та економічного насильства проти членів сім'ї.

Група 2 отримує для опрацювання **Кодекс України про адміністративні правопорушення**, шукає статті Кодексу України про адміністративні правопорушення, які передбачають відповідальність за насильство в сім'ї, його різні форми та прояви, визначає види стягнень за такі правопорушення.

Тренер звертається до цієї групи з проханням визначити особливості *процедури розгляду справи про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 «Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми» Кодексу України про адміністративні правопорушення*, підкреслює, що це завдання має особливе практичне значення.

Група 3 отримує для опрацювання **Цивільний кодекс України**, визначає, які норми Цивільного кодексу України порушуються при вчиненні насильства в сім'ї та насильства щодо дитини, визначає статті Цивільного кодексу України, які передбачають відповідальність за такі дії та види цивільно-правової відповідальності.

Група 4 отримує для опрацювання **Сімейний кодекс України**, визначає, які норми Сімейного кодексу України порушуються при вчиненні насильства в сім'ї, передусім, насильства стосовно дитини, визначає статті Сімейного кодексу України, які передбачають негативні наслідки таких дій та їх різновиди.

3. Робота груп з кодексами триває *30 хвилин*, на презентацію результатів роботи та обговорення (з врахуванням коментарів тренера) кожній групі відводиться до *15 хвилин*.
4. В своїх коментарях тренер використовує матеріал, викладений у **Додатку 4.9**. По завершенню виконання вправи тренер може

роздати кожному з учасників роздрукований заздалегідь матеріал, викладений у **Додатку 4.9**, для використання в їх практичній діяльності.

Коментарі ведучого:

Тренер підкреслює, що проблема насильства в сім'ї в усіх його формах та проявах має міжгалузевий характер та зачіпає всі сфери суспільного життя. Вчинення таких протиправних дій тягне за собою порушення норм всіх основних галузей законодавства та передбачає не лише адміністративну (як нерідко помилково стверджують), але й кримінальну та цивільно-правову відповідальність, а також негативні наслідки за сімейним правом, зокрема позбавлення батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав.

Тренер має особливо наголосити на помилковості поширеного в суспільстві твердження про те, що в Україні «поки що на рівні законодавства не визначений кримінальний характер випадків насильства в сім'ї». Тренер має пояснити, що в Кримінальному кодексі України дійсно відсутня спеціальна стаття, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинення саме насильства в сім'ї, проте у разі вчинення сімейного насильства настає відповідальність за той злочин, який був при цьому скоєний. Далі слід обговорити з учасниками доцільність доповнення Кримінального кодексу України окремим складом злочину «насильство в сім'ї», який виступатиме спеціальною нормою по відношенню до статей даного кодексу, які визначають кримінальну відповідальність за заподіяння смерті, тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості чи вчинення інших злочинних дій проти тілесної недоторканості, честі та гідності особи.

Тренер зазначає, що виконання цієї вправи вимагає певних навичок роботи з нормативним матеріалом та базової юридичної підготовки, якими, напевно ж, володіють дільничні інспектори міліції, навіть ті з них, хто не має юридичної освіти. В будь-якому випадку учасники можуть звертатися до тренера по допомогу під час виконання вправи.

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 4.9. (с. 221).

Огляд судової практики України з розгляду справ стосовно насильства в сім'ї

Інтерактивна вправа з використанням судових рішень

Час проведення: 70 хвилин

Мета вправи:

- ознайомити учасників тренінгу з судовими рішеннями у справах, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї;
- розширити уявлення учасників про категорії справ, пов'язаних з вчиненням сімейного насильства;
- визначити роль дільничного інспектора міліції у підготовці адміністративних справ про вчинення насильства в сім'ї до розгляду у суді;
- продемонструвати учасникам на конкретних прикладах важливість належного оформлення ними адміністративних протоколів про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст.173-2 КУпАП.

Необхідні матеріали:

- роздаткові матеріали: тексти судових рішень у справах різних категорій, пов'язаних з вчиненням сімейного насильства, роздруковані в трьох екземплярах (**Додаток 4.10**).

Хід вправи:

1. Тренер просить учасників об'єднатись у пари та роздає їм роздруковані судові рішення у справах, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї (**Додаток 4.10, Додаток 4.11**).
2. Тренер пояснює учасникам завдання:
 - ознайомитись з текстами розданих судових рішень;
 - обговорити надані судові рішення зі своїм колегою у парі;
 - проаналізувати надані судові рішення з точки зору проблемних моментів у законодавстві України щодо попередження насильства в сім'ї, виявлених під час виконання попередніх вправ, а також різних видів юридичної відповідальності, що тягне за собою насильство по відношенню до членів сім'ї;

- у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст.173-2 КУпАП, визначити роль дільничних інспекторів міліції у підготовці матеріалів справи до судового розгляду;
 - підготуватись до презентації опрацьованих судових рішень та загального обговорення в групі.
3. По завершенню роботи в парах тренер просить представника кожної пари стисло розповісти фабулу судового рішення та звернути увагу групи на основні проблеми у сфері запобігання та протидії сімейному насильству, що їх дозволяє виявити відповідне судове рішення.
4. Учасникам надається *15 хвилин* для обговорення судових рішень в парі. На презентацію рішень та загальне обговорення всі учасники мають *45 хвилин*.
5. Фабули судових рішень, наведених у **Додатках 4.10, 4.11**, можуть бути використані тренером для розробки випадків насильства в сім'ї з метою подальшого опрацювання їх в малих групах та порівняння результатів роботи групи з судовими рішеннями у таких справах.

Коментарі ведучого:

Тренер повідомляє, що тексти судових рішень взято з офіційного джерела – Єдиного державного реєстру судових рішень (<http://www.reyestr.court.gov.ua>). Через конфіденційність особистих відомостей про осіб, які є учасниками судового процесу, деякі дані у рішеннях суду зашифровані (стилістика та граматики збережені). Проте відомості про публічних учасників процесу (суддю, прокурора тощо) відкриті для громадськості, що свідчить про демократизацію судового процесу в Україні.

Тренер пояснює учасникам, що ця вправа є підсумковою, оскільки демонструє учасникам результати юридичного механізму протидії насильству в сім'ї, що полягають у притягненні винних членів сім'ї до різних видів юридичної відповідальності. З іншого боку, ця вправа дозволяє визначити роль суду в системі протидії сімейному насильству.

При цьому необхідно усвідомлювати, що система протидії сімейному насильству не завершується винесенням та виконанням судового рішення у справах проти членів сім'ї, які вчинили насильницькі дії, а передбачає подальшу ефективну профілактичну роботу з такими сім'ями, що включає корекцію поведінки як кривдників, так і жертв сімейного насильства,

надання їм консультативної допомоги, психологічних, юридичних, інших соціальних послуг тощо. Саме подальша робота з сім'ю, де мало місце сімейне насильство, має упередити повторну віктимізацію жертв сімейного насильства, запобігти вчиненню нових актів такого насильства.

Тренер роз'яснює учасникам, що для виконання вправи відібрано низку рішень у кримінальних справах, пов'язаних з вчиненням сімейного насильства, декілька справ у сфері сімейного права (про розірвання шлюбу, про позбавлення батьківських прав (рішення Європейського суду з прав людини «Савіни проти України»), переважна більшість справ – справи щодо адміністративних правопорушень, передбачених ст.173-2 КУпАП. Такий підхід обумовлений тим, що результат розгляду таких справ переважно залежить від якості діяльності дільничного інспектора міліції та підготовки ним адміністративних матеріалів.

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 4.10. (с. 249), Додаток 4.11. (с. 286).

Засади законодавства України щодо запобігання насильству в сім'ї

Основу законодавства України із запобігання насильству в сім'ї становить Конституція України (зокрема, ст.ст. 3, 21-24, 27-29, 32, 51, 52), а також Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 №2789-III зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008 №599-VI. Цей Закон на момент його ухвалення був першим в країнах Центральної і Східної Європи та СНД спеціальним законодавчим актом у сфері протидії сімейному насильству. Вищеназваний Закон визначає правові та організаційні основи запобігання насильству в сім'ї, органи та установи, на які покладається здійснення заходів з його профілактики, а також коло осіб, на яких поширюється дія законодавства України щодо запобігання насильству в сім'ї.

Насильством в сім'ї, відповідно до статті 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», визнаються будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю. Таким чином, можна виділити наступні обов'язкові ознаки насильства в сім'ї:

1. особою, що страждає від сімейного насильства, можуть бути тільки члени сім'ї;
2. діяння насильника повинне бути протиправним (тобто суперечити нормам чинного законодавства);
3. діяння призвело або могло призвести до порушення прав члена сім'ї як людини та громадянина;
4. вина насильника повинна виявлятися у формі умислу, а не необережності.

Детальніше процедурні моменти застосування законодавства з протидії насильству в сім'ї врегульовані на рівні підзаконних нормативно-правових актів, до яких передусім належать:

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» від 26.04.2003 №616;
- Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження

- Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.2009 №3131/386, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30.09.2009 за №917/16933;
- Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї» від 23.01.2004 №38 тощо.

Законодавство України, предметом регулювання якого є запобігання насильству в сім'ї та ліквідація його негативних наслідків, не обмежується спеціальними законодавчими актами. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» закріплює заходи превентивного характеру, які застосовуються з метою профілактики проявів насильства в майбутньому. При цьому стосовно до осіб, які вчинили насильство в сім'ї, застосовуються заходи юридичної відповідальності, передбачені кримінальним, адміністративним або цивільним законодавством України (ст.15 Закону).

На відміну від кримінального законодавства, адміністративне законодавство України містить спеціальну норму, що закріплює адміністративну відповідальність за *насильство в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми*. Названі дії кваліфікуються за ст.173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка була внесена до кодексу Законом від 15.05.2003 та діє в редакції згідно з Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008.

Презентація

Законодавство України у сфері протидії насилльству в сім'ї: засади формування та вдосконалення

З 2001 р. в Україні послідовно формується законодавство у сфері протидії насилльству в сім'ї

- Закон України «Про попередження насилльства в сім'ї» від 15.11.2001 №2789-III зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насилльству в сім'ї» від 25.09.2008 №599-VI
- ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.84 №8073-X, що була внесена до КУпАП Законом від 15.05.2003 та діє в редакції Закону України від 25.09.2008 №599-VI

Підзаконні нормативно-правові акти

- Постанова КМУ «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насилльства в сім'ї або реальну його загрозу» від 26.04.2003 №616
- Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насилльства в сім'ї» від 07.09.2009 №3131/386, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30.09.2009 за №917/16933

Підзаконні нормативно-правові акти

- Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насилльства в сім'ї» та Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насилльства в сім'ї» від 23 січня 2004 р. №38;
- Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» від 16 січня 2004 р. № 5/34/24/11

Зміни до законодавства

- 25 вересня 2008 року Верховна Рада прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насилльству в сім'ї», що набрав чинності з 1 січня 2009 року.

Передбачені зміни

- до Закону України «Про попередження насилльства в сім'ї» від 15.11.2001 №2789-III
- до Кодексу України про адміністративні правопорушення, зокрема ст.ст.173-2, 262, 263 та 277

стаття 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»

- **насильство в сім'ї** – будь-які **умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування** одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю

Обов'язкові ознаки насильства в сім'ї

- особою, що страждає від сімейного насильства, можуть бути тільки члени сім'ї;
- дії насильника повинне бути протиправним;
- насильницькі дії призвели або могли призвести до порушення прав члена сім'ї як людини та громадянина;
- вина насильника виявляється у формі умислу, а не необережності.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»

- ст. 1 «Визначення термінів» введіні нові поняття:
«члени сім'ї» – особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання.

- **«Корекційна програма»** -- це програма, спрямована на формування гуманістичних цінностей та ненасильницької моделі поведінки в сім'ї особи, яка вчинила насильство в сім'ї.

- виключено поняття «віктимна поведінка»;
- виключена ст.11 про неприпустимість винесення офіційного попередження про неприпустимість віктимної поведінки;
- збільшення терміну дії захисного припису до 90 днів.

Спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї з урахуванням внесених змін

- офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;
- узяття на профілактичний облік і зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, що здійснили сімейне насильство;
- захисний припис;
- обов'язок пройти корекційну програму.

Ці заходи вживають відповідні підрозділи ОВС - служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція у справах дітей

Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми – ст. 173-2 КУпАП (з урахуванням внесених змін)

- вчинення насильства в сім'ї, тобто **умисне** вчинення будь-яких **дій фізичного, психологічного чи економічного характеру** (застосування фізичного насильства, що **не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень**, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого **могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю** потерпілого, а так само невиконання захисного припису особою, стосовно якої він винесений, непроходження корекційної програми особою, яка вчинила насильство в сім'ї

Коло осіб, на яких поширюється дія законодавства України про запобігання сімейного насильства

Закон називає суб'єктами вчинення насильства в сім'ї **членів сім'ї**. Визначення цього поняття в контексті дії законодавства України щодо протидії сімейному насильству виступало предметом багатьох дискусій, край яким був покладений Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008, згідно з яким Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (ст. 1) був доповнений законодавчою дефініцією «**члени сім'ї**».

Згідно з ст. 1 Закону, *члени сім'ї – особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання.*

Таке визначення кореспондує поняттю *сім'ї*, що міститься в ст.3 Сімейного кодексу України від 10.01.2002 №2947-111, який набув чинності одночасно з набранням чинності Цивільним кодексом України, тобто 01.01.2004. Згідно з Сімейним кодексом *сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Її складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.*

Виходячи з наведених дефініцій, можна зробити висновок, що **суб'єктами вчинення насильства в сім'ї залежно від ступеню споріднення жертви та кривдника можуть виступати:**

- а) один з подружжя (жінка або чоловік) (у разі вчинення насильства по стосовно іншого з подружжя);
- б) батьки (мати, батько) (у разі вчинення насильства стосовно дитини (дітей);
- в) брати й сестри;
- г) дід (баба) (у разі вчинення насильства стосовно онуків (онука);
- д) вітчим (мачуха) (у разі вчинення насильства стосовно іншого, до пасинка (падчерки);
- е) усиновитель та всиновлена особа;

- е) опікун або піклувальник та особи, які перебувають під опікою чи піклуванням (у разі вчинення насильства в сім'ї стосовно осіб, які перебувають під опікою чи піклуванням);
- ж) особи, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, тобто насильство в сім'ї може вчинятися особою, яка перебуває у фактичних шлюбних стосунках (жінкою або чоловіком) (у разі вчинення сімейного насильства по відношенню до особи, з якою кривдник перебуває у фактичних шлюбних стосунках);
- з) інші родичі прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання.

Основні проблеми:

При визначенні на законодавчому рівні суб'єктів вчинення насильства в сім'ї залежно від ступеню споріднення жертви та кривдника слід виділити наступні проблеми:

1. Законодавча дефініція поняття «члени сім'ї» припускає подвійне тлумачення щодо проблеми, чи охоплюються цим поняттям вказане у визначенні коло осіб лише за умови їх *спільного проживання*. Або ж вимога щодо *спільного проживання* поширюється лише на *а) осіб, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; б) родичів прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання*.

При застосовуванні системного методу тлумачення стає очевидним, що ознака спільного проживання суб'єктів вчинення насильства в сім'ї та жертв сімейного насильства стосується всіх випадків сімейного насильства, оскільки, як зазначалося, за Сімейним кодексом України *сім'ю «складають особи, які **спільно проживають**, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки»*.

Проте, Модельне законодавство ООН щодо домашнього насильства, визначаючи «коло відносин, що підлягають регулюванню», зазначає, що «до сфері дії законодавства щодо попередження насильства в сім'ї входять наступні категорії відносин: дружини, партнери, які спільно проживають, колишні дружини або партнери, співмешканці, у тому числі ті з них, *хто не проживає в одному помешканні*, родичка (включаючи, але не обмежуючись, сестрами, дочками, матерями), домашня робітниця та члени їхніх сімей».

Таким чином, міжнародні стандарти протидії насильству в сім'ї вимагають поширення сфери дії законодавства у цій сфері на подружжя,

дітей та батьків, опікунів та піклувальників та інших членів сім'ї, які проживають окремо.

Отже, враховуючи, що Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» не містить прямого посилання на визначення сім'ї у Сімейному кодексі України, вважаємо, що для цілей цього закону законодавча дефініція «член сім'ї» в частині вимоги щодо спільного проживання має тлумачитися буквально, тобто ця вимога має поширюватися лише на: а) осіб, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; б) родичів прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання. Щодо інших членів сім'ї, ця вимога не є обов'язковою.

2. За законодавством України у випадках вчинення актів насильства по відношенню одне до одного між колишнім подружжям, якщо вони розлучені, але проживають в одному помешканні, або іншими колишніми членами сім'ї, що залишаються проживати спільно, на них не поширюється законодавство про попередження насильства в сім'ї.

При цьому вчинення актів насильства з боку розлучених батька чи матері по відношенню до їх спільної дитини (дітей), або всиновлених дітей іншого члена колишнього подружжя, має кваліфікуватися як діяння, що становлять насильство в сім'ї.

Відповідно до стандартів ООН щодо кола осіб, на яких поширюється законодавство щодо запобігання насильству в сім'ї, ним мають охоплюватися також колишнє подружжя або колишні співмешканці, а також колишні члени сім'ї (наприклад, колишні зять та тецца, невістка та свекруха), за умови спільного проживання останніх.

3. Законодавство України щодо попередження насильства в сім'ї не поширює свою дію на осіб, які спільно проживають з сім'єю, але не належать до її членів, зокрема хатніх працівників, гувернанток тощо. Хоча Модельне законодавство ООН щодо домашнього насильства визнає суб'єктами домашнього насильства господарів, які вчинюють насильство по відношенню до вказаних осіб.

Презентація

Коло суб'єктів вчинення сімейного наси́льства: поняття «член сім'ї»

Ст.1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»

«члени сім'ї» - особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання.

Таке визначення кореспондує поняттю «сім'ї»

- сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Її складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кривного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства *ст. 3 Сімейного кодексу України від 10.01.2002 №2947-111)*

Суб'єкти вчинення насильства в сім'ї

- один з подружжя;
- батьки (мати, батько);
- брати й сестри;
- дід (баба);
- вітчим (мачуха);
- діти, онуки, пасинки;
- усиновитель та всиновлена особа;
- опікун або піклувальник та особи, які перебувають під опікою;
- особи, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою;
- інші родичі прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання.

- законодавство України про попередження насильства в сім'ї **НЕ поширюється** на колишнє подружжя, колишніх інтимних партнерів, а також родичів прямої або непрямої лінії споріднення у разі, якщо вони проживають окремо

- якщо насильницькі дії тривають між колишнім подружжям або інтимними партнерами, які продовжують проживати в одному помешканні, і їх свідками стають діти, останні мають визватися потерпілими від насильства в сім'ї, а справа підлягає розгляду судом

Форми насильства в сім'ї та їх прояви

Законодавство України виділяє чотири форми насильства в сім'ї: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне (ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»).

Фізичне насильство в сім'ї має місце у разі умисного вчинення одним членом сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї протиправних дій фізичного спрямування, зокрема:

- побиття;
- штовхання;
- ляпаси;
- спроби придушення;
- смикання волосся;
- викручування рук;
- кусання;
- хапання;
- катування;
- мордування.

Фізичне насильство в сім'ї призводить (може призвести) до таких наслідків:

- смерті постраждалого;
- порушення фізичного чи психічного здоров'я;
- нанесення шкоди честі та гідності постраждалого члена сім'ї.

Сексуальне насильство в сім'ї полягає у протиправному посяганні одного члена сім'ї на статеvu недоторканість іншого члена сім'ї, зокрема:

- зґвалтування, у тому числі «зґвалтування у шлюбi»;
- примус до небажаних сексуальних контактів;
- сексуальні домагання;
- дії сексуального характеру по відношенню до дитини: розбещення дітей, втягування дитини у заняття дитячою проституцією або дитячою порнографією, тощо.

Психологічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом:

- словесних образ;

- погрози вбивством;
- погрози завдання каліцтва, травм, побиття;
- переслідування;
- залякування;
- приниження.
-

Психологічне насильство в сім'ї спричиняє (може спричинити):

- емоційну невпевненість;
- нездатність захистити себе;
- шкоду психічному здоров'ю.

Економічне насильство в сім'ї має місце, коли здійснюється:

- умисне позбавлення члена сім'ї житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які жертва має передбачене законом право;
- знищення власності;
- пошкодження власності;
- підпал;
- проникнення в житло;
- обмеження (позбавлення) доступу до сімейного бюджету;
- економічна експлуатація.

Економічне насильство в сім'ї може призвести:

- до смерті постраждалого члена сім'ї;
- порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Спеціальні заходи із запобігання насильству в сім'ї за законодавством України

Розділ III Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» передбачає систему **спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї**, які належать до запобіжних заходів. Ці заходи виступають формою реагування з боку держави на вчинення особою актів сімейного насильства з метою індивідуальної профілактики насильницької поведінки та запобігання вчиненню сімейного насильства в особливо тяжких формах.

Спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї не є видами юридичної відповідальності.

Система спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї

До спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї, передбачених Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008, належать:

- офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї (ст. 10 Закону);
- узяття на профілактичний облік і зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, що здійснили сімейне насильство (ст. 12 Закону);
- обов'язок пройти корекційну програму (ч. 3 ст. 10 Закону);
- захисний припис (ст. 13 Закону).

Розділом III Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» передбачено також можливість стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї (ст. 14 Закону). Рішення про стягнення з осіб, які вчинили насильство в сім'ї, коштів на відшкодування витрат на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї приймається судом у встановленому законом порядку за позовом адміністрації спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї.

Як позитивний наслідок внесення вказаних законодавчих змін слід розглядати вилучення з Закону такого спеціального заходу попередження насильства в сім'ї як *офіційне попередження про неприпустимість віктимної поведінки*, а також положень, які стосувалися наслідків його винесення.

ня. Незважаючи на позитивний потенціал віктимологічної профілактики в інших країнах світу, на практиці впровадження інституту віктимної поведінки у законодавстві України лише посилило усталені ґендерні стереотипи щодо наявності певного ступеню провини самої жертви у разі вчинення над нею сімейного насильства. Крім того, що інститут віктимної поведінки потенційної жертви насильства не був сприйнятий українською громадою, він містив чималу кількість колізій у його законодавчому врегулюванні та суперечностей щодо застосування, які були усунені внаслідок вилучення його з законодавчого простору.

Здійсненню спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї присвячений *Розділ III* нещодавно ухваленого **Наказу Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.2009 № 3131/386 (далі – Інструкція).**

Необхідно констатувати, що положення цього розділу Інструкції в цілому відбивають положення Розділу III Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та містять лише *окремі уточнюючі положення, які спрямовані на створення механізму реалізації спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї.* Зміст цього розділу Інструкції звужено порівняно з аналогічним розділом, присвяченим здійсненню спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї, що містився в Наказі Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 09.03.2004 №3/235, який втратив чинність.

1. Офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї

Інститут офіційного попередження про неприпустимість протиправної поведінки не є принципово новим для законодавства України. У п. 4 ст. 4 Закону України «Про міліцію» від 20.12.1991, яка містить перелік прав міліції, зазначено, що міліція має право виявляти і вести облік осіб, які підля-

гають профілактичному впливу, на підставі та в порядку, встановлених законодавством, виносити їм *офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки*. Офіційні застереження активно застосовуються на практиці та мають певний профілактичний вплив на порушників.

Відповідно до ч.ч. 1,2 ст. 10 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та п.3.1. Інструкції члену сім'ї, який вчинив насильство в сім'ї, виноситься офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, за умови відсутності в його діях ознак злочину, службою дільничних інспекторів міліції або кримінальною міліцією у справах дітей, про що йому повідомляється під розписку. Офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї може бути винесено осудній особі, яка на момент його винесення досягла 16-річного віку.

Офіційні попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї виносяться працівниками служби дільничних інспекторів міліції або кримінальної міліції у справах дітей за місцем проживання особи, яка вчинила насильство в сім'ї. Про відмову особи від підписання цих документів у них робиться відповідний запис (п.3.5. Інструкції)

Форма офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї визначена Додатком 7 до Інструкції.

2. Взяття на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї

Згідно з ст. 12 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та п. 3.2. Інструкції служба дільничних інспекторів міліції чи кримінальна міліція у справах дітей беруть на профілактичний облік членів сім'ї, яким було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї.

Зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, проводиться органами, які брали особу на такий облік, якщо протягом року після останнього факту вчинення насильства в сім'ї особа жодного разу не вчинила насильства в сім'ї.

Порядок взяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, яким було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, визначається *Положенням про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України*, затвердженим Наказом МВС від 20.10.2003 №1212, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 11.11.2003 за №1031/8352.

Працівниками кримінальної міліції у справах дітей профілактичні справи заводяться у випадках, коли особа, що вчинила насильство в сім'ї, не досягла 18-річного віку.

3. *Обов'язок пройти корекційну програму*

Систему спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї, передбачену Законом України «Про попередження насильства в сім'ї», було доповнено *обов'язком проходження корекційних програм* (згідно з Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008).

Корекційні програми були визначені як *«програми, спрямована на формування гуманістичних цінностей та ненасильницької моделі поведінки в сім'ї особи, яка вчинила насильство в сім'ї»* (ст.1 Закону «Про попередження насильства в сім'ї»).

Відповідно до ч. 3 ст. 10 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та п.3.3. Інструкції у разі вчинення особою насильства в сім'ї після отримання нею офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї служба дільничних інспекторів міліції або кримінальна міліція у справах дітей видає цій особі під розписку направлення на проходження корекційної програми та в триденний строк надсилають до відповідного кризового центру повідомлення про направлення особи на проходження корекційної програми.

Проходження корекційної програми для такої особи є обов'язковим.

Зазначені форми документів щодо проходження корекційних програм затверджено Інструкцією, що, напевно, є її найбільшою перевагою по відношенню до попередньої Інструкції від 09.03.2004 №3/235.

4. *Захисний припис*

Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» був запроваджений новий для України *інститут захисного припису*, який належним чином зарекомендував себе як ефективний засіб запобігання сімейному насильству в багатьох країнах світу.

Відповідно до ч.3 ст.10, ст.13 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та п.3.4. Інструкції особі, яка вчинила насильство в сім'ї, після отримання офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї дільничним інспектором міліції або працівником кримінальної міліції у справах дітей *за погодженням з начальником*

відповідного органу внутрішніх справ і прокурором може бути винесений захисний припис.

На погодження захисного припису начальнику відповідного органу внутрішніх справ та прокурору подаються офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, заява та повідомлення (інформація) про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення та інші матеріали, які характеризують особу, яка вчинила насильство в сім'ї.

Захисний припис не підлягає погодженню у разі наявності в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину.

Захисний припис може бути винесений осудній особі, яка на момент його винесення досягла 16-річного віку.

Захисним приписом особі, стосовно якої він винесений, може бути заборонено чинити певну дію (дії) по відношенню до жертви насильства в сім'ї, а саме:

- чинити конкретні акти насильства в сім'ї;
- отримувати інформацію про місце перебування жертви насильства в сім'ї;
- розшукувати жертву насильства в сім'ї, якщо жертва насильства в сім'ї за власним бажанням перебуває у місці, що невідоме особі, яка вчинила насильство в сім'ї;
- відвідувати жертву насильства в сім'ї, якщо вона тимчасово перебуває не за місцем спільного проживання членів сім'ї;
- вести телефонні переговори з жертвою насильства в сім'ї.

Зазначені обмеження встановлюються на термін до 90 діб з дня погодження захисного припису прокурором.

Захисні приписи виносяться працівниками служби дільничних інспекторів міліції або кримінальної міліції у справах дітей за місцем проживання особи, яка вчинила насильство в сім'ї. Про відмову особи від підписання цих документів у них робиться відповідний запис (п. 3.5. Інструкції).

Форма захисного припису визначена Додатком 11 до Інструкції.

Презентація

Спеціальні заходи з протидії насильству в сім'ї за законодавством України

Спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї

- офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;
- узяття на профілактичний облік і зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, що здійснили сімейне насильство;
- захисний припис;
- обов'язок пройти корекційну програму.

Ці заходи вживають відповідні підрозділи ОВС - служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція у справах дітей

Офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї

- виноситься за умови відсутності в діях кривдника ознак злочину (порушення кримінальної справи проти кривдника за фактом вчинення насильницьких дій в сім'ї);
- вказує кривднику на неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;
- попереджає, що у випадках учинення такого насильства до членів його сім'ї кривдник може бути притягнутий до кримінальної, адміністративної чи цивільно-правової відповідальності;
- виноситься кривднику, якому на момент винесення цього попередження виповнилось 16 років за місцем його проживання;

Офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї

- про винесення офіційного попередження кривднику повідомляється під розписку, у разі відмови кривдника від його підписання в офіційному попередженні робиться відповідний запис;
- виступає підставою для взяття кривдника на профілактичний облік та проведення з ним профілактичної роботи протягом року;
- зняття кривдника з профілактичного обліку здійснюється, якщо протягом року після останнього факту вчинення насильства в сім'ї він жодного разу не вчинив такого насильства;

Захисний припис може бути винесений:

- кривднику, який на момент винесення захисного припису досяг 16-річного віку;
- за місцем проживання кривдника (у разі відмови від його підписання – у захисному приписі робиться відповідний запис);
- після отримання офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;
- за погодженням з начальником відповідного органу внутрішніх справ та прокурором;
- не підлягає погодженню у разі наявності в діях кривдника ознак злочину;

Захисний припис містить заборону кривднику чинити певну дію/дії стосовно жертви насильства в сім'ї:

- чинити конкретні акти насильства в сім'ї
- отримувати інформацію про місце перебування жертви насильства в сім'ї;
- розшукувати жертву насильства в сім'ї, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, що невідоме кривднику;
- відвідувати жертву насильства в сім'ї, якщо вона тимчасово перебуває не за місцем їх спільного проживання;
- вести телефонні переговори з жертвою насильства в сім'ї.

Зазначені обмеження встановлюються на термін до 90 діб з дня погодження захисного припису з прокурором

Обов'язок пройти корекційну програму

кривдник **обов'язково (в усіх випадках)** направляється на проходження корекційної програми:

- у разі вчинення ним насильства в сім'ї, у тому числі такого, що містить ознаки злочину;
- після отримання офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї.

Проходження корекційної програми для кривдника є обов'язковим

Для проходження корекційної програми кривдник:

- під розписку отримує направлення на проходження корекційної програми;
- зобов'язаний з'явитися за вказаною у направленні адресою не пізніше вказаної в ньому дати для проходження колекційної програми та пройти її повністю.

Основні проблеми:

- у разі вчинення насильства в сім'ї в формі злочину винна особа буде зобов'язана пройти корекційні програми, а також до неї може бути винесений захисний припис тільки у тому випадку, якщо до цього вона скоїла насильство в сім'ї, що не містить складу злочину, та їй було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї.

Основні проблеми:

- дільничні інспектори міліції або кримінальної міліції у справах дітей мають повідомити жертву сімейного насильства про застосовані до кривдника заходи;
- жертва насильства в сім'ї має право направити письмове звернення до дільничних інспекторів міліції або кримінальної міліції у справах дітей щодо вжитих до кривдника заходів з проханням надати їй копії захисного припису чи інших документів.

Насильство в сім'ї: дані офіційної статистики

- станом на 31 грудня 2009 р. на профілактичному обліку в ОВС знаходилось 93 327 осіб, які вчинили насильство в сім'ї;
- з них 7 190 жінок, 85 680 чоловіків, 457 неповнолітніх;
- у 2009 році поставлено на облік 72 945 осіб, знято з обліку 64 603 осіб;
- направлено інформації органам влади 79 117;
- створено кризових центрів – 56.

Дані за видами насильства в сім'ї:

- **фізичне**
на облік поставлено 41 514 особи;
- **психологічне**
на облік поставлено 29 153 осіб;
- **економічне**
на облік поставлено 2 278 осіб;
- **сексуальне**
на облік поставлено 0 осіб.

Дані щодо спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї: ефективність діяльності міліції

- винесено 89 992 офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;
- винесено 6 551 захисних приписів;
- здійснено 143 430 виїздів на сімейні конфлікти, підтверджено 104 957;
- складено 112 734 протоколи за ст.173-2 КУпАП.

Насильство над дітьми (2009 р.)

- до служб у справах дітей надійшло 1747 звернень стосовно дітей, які потерпали від насильства над ними;
- **897 дівчаток**
38 від сексуального (зґвалтування, сексуальне розбещення, залучення дитини до проституції, порнобізнесу),
68 від економічного, 296 від психологічного, 495 від фізичного;
- **850 хлопчиків**
5 від сексуального, 69 від економічного, 234 від психологічного, 542 від фізичного.

Колізії в законодавстві України з протидії насильству в сім'ї¹

1. Колізії у правовому регулюванні спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї

В процесі застосування передбачених законодавством спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї було виявлено *суперечності у їх правовому регулюванні*, які істотно ускладнюють реалізацію цих заходів та зменшують їх ефективність. Серед них наступні.

Частиною 1 статті 13 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» передбачено, що захисний припис вноситься особі «після отримання офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї». Таке положення викликає низку неузгодженостей.

По-перше, в Законі не визначено *термін*, на який вноситься офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, що ускладнює можливість винесення захисного припису.

По-друге, законодавство містить суперечність у правовому регулюванні порядку винесення захисного припису в разі вчинення насильства в сім'ї у формі злочину. Частиною першою ст.10 Закону передбачено, що «члену сім'ї, який вчинив насильство в сім'ї, вноситься офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, за умови *відсутності* в його діях ознак злочину».

Це означає, що згідно з *Законом захисний припис у разі вчинення насильства в сім'ї в формі злочину може бути винесений тільки у тому випадку, якщо до цього особа, яка вчинила злочин, скоїла насильство в сім'ї у формі іншого правопорушення та їй було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї*. Такий підхід суперечить духу Закону, який передбачає винесення захисного припису в разі вчинення злочину незалежно від наявності офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї.

Цей висновок підтверджується тим, що законодавець передбачив *спрощений порядок* винесення захисного припису в разі вчинення злочину: за загальним правилом захисний припис вноситься дільничним інспектором міліції або працівником кримінальної служби у справах дітей *за погодженням з начальником відповідного органу внутрішніх справ*

1 Див.: Христова Г.О. Теоретико-правові засади переборення колізій у законодавстві України про попередження насильства в сім'ї // Вісник Академії Правових Наук України. – 2009. – № 2 (57). – С. 36-46.

і прокурором. Проте захисний припис не підлягає погодженню у разі наявності в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину (ч.2 ст.13 Закону).

Однак з останнім положенням пов'язана інша колізія, яка блокує винесення захисного припису в разі наявності в діях особи, що вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину. Як зазначалося, термін обмежень, передбачених захисним приписом, відраховується з «дня погодження захисного припису з прокурором» (ч.5 ст.13 Закону). При цьому законодавець не визначив, з якого моменту будуть встановлюватися обмеження, передбачені захисним приписом, у тому випадку, коли він не підлягає погодженню.

Близька до описаної ситуація склалася і стосовно запроваджених корекційних програм: виходячи з системного аналізу ст.10 Закону, у разі вчинення насильства в сім'ї в формі злочину винна особа може бути зобов'язана пройти корекційні програми тільки у тому випадку, якщо до цього вона скоїла насильство в сім'ї у формі іншого правопорушення та їй було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. Такий підхід не відповідає цілям запровадження корекційних програм, які мають передусім сприяти зміні антисоціальних моделей поведінки осіб, які вчинюють насильство в сім'ї в соціально-небезпечно формах та становлять найбільшу загрозу для своєї родини.

2. Колізії між Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» та ст. 173-2 КУпАП

Статтю 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми», як стверджують окремі науковці, було запроваджено з метою «приведення законодавства у відповідність» до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», проте її введення поставило під сумнів профілактичний характер названого Закону, а також призвело до виникнення колізій між цією статтею та змістом Закону і системою передбачених спеціальних заходів з попередження сімейного насильства. Вони наступні.

1) За спрямованістю дій Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» вирізняє чотири форми насильства: *фізичне, сексуальне, психологічне та економічне* (ст.1 Закону) та розкриває зміст кожної з них. Проте передбачений Законом перелік форм насильства в сім'ї не

відповідає формам насильства в сім'ї, зазначеним у ст.173-2 КУпАП України, якою передбачено адміністративну відповідальність за «вчинення насильства в сім'ї, тобто умисне вчинення будь-яких дій *фізичного, психологічного чи економічного* характеру». *Сексуальне ж насильство* як форма насильства в сім'ї, *не включено* до диспозиції ст.173-2 КУпАП.

Очевидно, законодавець виходив з того, що сексуальне насильство тягне за собою кримінальну відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, передбачені розділом IV Кримінального кодексу України. Проте такий підхід суперечить Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», який визначає *сексуальне насильство в сім'ї* як «протиправне посягання одного члена сім'ї на статево недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї» (ст.1 Закону), тобто охоплює цим поняттям як діяння, що містять відповідні склади злочину, так і інші дії сексуального спрямування, які не мають кримінального характеру, але зазіхають на права та свободи членів сім'ї (залицання у неприйнятній для жертви насильства в сім'ї формі, звинувачення в сексуальній непривабливості або неспроможності, тощо).

2) Наступна колізія полягає в тому, що ч.1 ст.173-2 КУпАП передбачено адміністративну відповідальність за «застосування *фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень*». Таке формулювання не відповідає визначенню фізичного насильства в сім'ї, що міститься в Законі, а також самому тексту ст.173-2 КУпАП, де передбачено, що внаслідок вчинення насильства в сім'ї «*могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого*».

Така неузгодженість нерідко призводить до того, що суди *повертають справи* щодо вчинення фізичного насильства в сім'ї до органів внутрішніх справ на підставі того, що жертві насильства в сім'ї *було завдано фізичного болю*². Безперечно, такий підхід суперечить як букві, так і духу законодавства України про попередження сімейного насильства.

3) Слід також наголосити на колізії між застосуванням спеціальних заходів із запобігання насильству в сім'ї, що передбачені Законом України «Про попередження насильства в сім'ї», та заходів адміністративної відповідальності, передбачених ст.173-2 КУпАП. Проблема полягає в тому, що законодавчо *не визначена черговість вживання спеціальних заходів із*

2 Попередження насильства над дітьми. Інформаційно-методичні матеріали та аналіз нормативно-правової бази. Укладач: Журавель Т.В.; Авт. колектив: Грицевич О.В., Лозован О.М., Онишко Ю.В. – К.: Видавничий дім «КАЛИТА». 2007. – С. 141.

запобігання насильству в сім'ї та накладання адміністративних стягнень за ті самі діяння.

На практиці це призводить до ситуації, коли у разі вчинення насильства в сім'ї, дільничні інспектори міліції або співробітники кримінальної міліції у справах дітей виносять офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї та складають протокол по ст.173-2 КУпАП з подальшим направленням матеріалів до суду. У разі повторного вчинення насильства в сім'ї алгоритм дій повторюється, а винесення захисного припису взагалі ігнорується, що призводить до знецінення профілактичного потенціалу цього визнаного в усіх провідних країнах світу запобіжного заходу.

4) Застосування до кривдника ст.173-2 КУпАП в усіх випадках вчинення насильства в сім'ї, які не містять складу злочину, утримує жертв насильства в сім'ї від звернення із заявою про таке насильство, оскільки найчастіше вживаним на практиці адміністративним стягненням в таких випадках виступає *штраф*. Від таких заходів протидії сімейному насильству страждає передусім сама жертва насильства в сім'ї, яка має, як правило, спільний із насильником сімейний бюджет.

Названі колізії потребують негайного усунення законодавчим шляхом, оскільки вони істотно ускладнюють практику притягнення осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до адміністративної відповідальності.

Додаток 4.9.

Особливості різних видів юридичної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї

В Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» (ст.15) зазначено, що стосовно до осіб, які вчинили насильство в сім'ї, застосовуються **заходи юридичної відповідальності, передбачені кримінальним, адміністративним або цивільним законодавством України.**

1. **Особливості кримінальної відповідальності за діяння, що становлять насильство в сім'ї, за законодавством України**

Кримінальне законодавство України, на відміну від адміністративного, не містить складу окремого злочину «насильство в сім'ї», проте чимало статей Кримінального кодексу України (ККУ) передбачають відповідальність за злочини, що нерідко вчинюються стосовно членів сім'ї та виступають проявом різних видів сімейного насильства (ст.ст.115-117, 119-123, 125-129, 135, 136, 152, 153, 155, 156, 166, 167, 194, 195 Кримінального кодексу України і деякі ін.).

З урахуванням найбільш широкого підходу до можливих форм та проявів сімейного насильства з урахуванням концепції «насильницьких дій в сім'ї», викладеній в Модельному законодавстві ООН про домашнє насильство, а також з урахуванням **поняття та чотирьох форм насильства в сім'ї, передбачених ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», можна виділити наступні склади злочинів, які вчинюються на ґрунті сімейного насильства та тягнуть за собою кримінальну відповідальність.**

а) Фізичне насильство в сім'ї, за яке передбачено кримінальну відповідальність, може бути вчинено у вигляді злочинів проти життя, злочинів проти здоро'я, злочинів, які ставлять у небезпеку життя чи здоров'ю члена сім'ї, та злочинів проти особистої волі:

- злочини проти життя, до яких належать убивства та доведення до самогубства, являють собою найбільш тяжкі злочини, що можуть бути вчинені внаслідок насильства в сім'ї; убивство, згідно з ч.1 ст.115 ККУ;
- протидію законній господарській діяльності, тобто протиправну вимогу припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальну шкоду

- або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, поєднану з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодженням чи знищенням їхнього майна (ст. 206 ККУ);
- експлуатацію дітей, які не досягли віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання їхньої праці з метою отримання прибутку (ст. 150 ККУ);
 - примушування чи втягнення у заняття проституцією, тобто надання сексуальних послуг за плату шляхом застосування насильства чи погрози його застосування, знищення чи пошкодження майна, шантажу або обману (ст. 303 ККУ);
 - втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми з метою отримання прибутку (ст. 304 ККУ). *Законом України «Про внесення змін до статей 304 та 323 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти сім'ї та дітей»* від 01.10.2008 статтю 304 ККУ України було доповнено ч.2, що передбачила кримінальну відповідальність за ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого (-ої) чи піклування про нього (неї).

б) Значна частина злочинних проявів **економічного насильства** в сім'ї полягає у *протиправних діях одного члена сім'ї щодо майна, яке належить іншому члену сім'ї або перебуває у сумісній спільній власності*. Кримінальна відповідальність за такі дії суттєво відрізняється залежно від того, чи є предметом таких дій майно, що є чужим для винної особи (належить потерпілому члену сім'ї на праві особистої приватної власності або є спільною сумісною власністю, у якій немає частки винної особи), або предметом виступає майно, що перебуває у спільній сумісній власності члена сім'ї, який вчиняє насильство, та потерпілого. Питання належності майна члену сім'ї на праві особистої приватної власності, спільної сумісної власності подружжя або спільної сумісної власності батьків та дітей регулюються главами 7, 8, 10 та 14 Сімейного кодексу України.

Економічне насильство у вигляді *протиправних посягань одного члена сім'ї на власність іншого члена сім'ї*, предметом яких виступає майно, яке належить потерпілому члену сім'ї на праві особистої приватної власності або є спільною сумісною власністю та у якому немає частки винної особи, тягне за собою кримінальну відповідальність у випад-

ках вчинення таких злочинів:

- крадіжки, тобто таємного викрадення чужого майна (ст.185 ККУ);
- грабежу, тобто відкритого викрадення чужого майна (ст.186 ККУ);
- розбою, тобто нападу з метою заволодіння чужим майном, поєднаного із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (ст.187 ККУ);
- вимагання, тобто вимоги передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці (ст.187 ККУ);
- шахрайстві, тобто заволодінні чужим майном або придбанні права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (ст.190 ККУ);
- незаконному заволодінні транспортним засобом, тобто вчиненні умисно, з будь-якою метою протиправного вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч їхній волі (ст.289 ККУ);
- умисному знищенні або пошкодженні чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах (ст.194 ККУ).

У випадках, коли предметом економічного насильства в сім'ї є речі, які перебувають у спільній сумісній власності особи, яка здійснює насильство, та іншого (інших) членів сім'ї, такі діяння не є злочинами проти власності. *Злочинні діяння одного члена сім'ї відносно майна, що належить йому та іншому члену сім'ї на правах спільної сумісної власності, за наявності необхідних підстав, можуть кваліфікуватися як самоправство (ст.356 ККУ), тобто самовільне, всупереч установленому законом порядку, вчинення будь-яких дій, правомірність яких оспорується іншим громадянином, якщо такими діями була заподіяна значна шкода інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника.* Так, наприклад, самовільне, всупереч волі дружини, використання чоловіком коштів або майна, яке є спільною сумісною власністю подружжя, що заподіяло значну шкоду інтересам дружини або інтересам сім'ї вцілому, тягне за собою кримінальну відповідальність за ст.356 ККУ.

Порушення недоторканності житла (ст.162 ККУ) при вчиненні насиль-

ства в сім'ї може полягати у незаконному проникненні до житла чи до іншого володіння члена сім'ї, який проживає окремо, незаконному проведенні в них огляду чи обшуку, а також у незаконному виселенні члена сім'ї чи у інших діях, що порушують недоторканність житла.

Зловживання опікунськими правами (ст.167 ККУ) як вид економічного насильства в сім'ї полягає у використанні опіки чи піклування з корисливою метою на шкоду підопічному (зайняття житлової площі, використання майна тощо).

г) Психологічне насильство, на відміну від інших видів насильства в сім'ї, тягне за собою кримінальну відповідальність лише у рідкісних випадках. Як окремий, самостійний склад злочину психологічне насильство в сім'ї може виражатися у вчиненні погрози вбивством (ст.129 ККУ) та погрози знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом (ст.195 ККУ). Зазначені погрози тягнуть за собою кримінальну відповідальність лише за умови наявності реальних підстав побоюватися здійснення цих погроз.

Психологічним насильством у сім'ї слід вважати також розголошення одним із членів сім'ї таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя) (ст.168 ККУ), втягнення неповнолітніх дітей у злочинну діяльність, у пияцтво, заняття жебрацтвом, азартними іграми (ст.304 ККУ), жорстоке поводження з тваринами (ст.299 ККУ).

Слід зазначити, що психологічне насильство в багатьох випадках виступає способом вчинення інших видів насильства в сім'ї (наприклад, погроза застосування фізичного насильства може виступати способом вчинення незаконного позбавлення волі, зґвалтування, розбою, вимагання, примушування до зайняття проституцією тощо).

У випадках, коли насильство в сім'ї пов'язано з порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, такі дії розглядаються як *хуліганство* й тягнуть за собою відповідальність за ст.296 ККУ. Під час вчинення так званого побутового хуліганства може застосовуватися фізичне насильство щодо інших членів сім'ї (нанесення побоїв, тілесних ушкоджень), сексуальне насильство (наприклад, груба непристойність, публічне оголення), економічне насильство (знищення або пошкодження майна, виселення із житла) або психічне насильство (погрози застосувати насильство, стрілянина у повітря тощо)³.

3 За матеріалами: Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (Науково-практичний коментар) / За ред. *О.М. Руднєвої*. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив. 2005. – С. 116-124.

№ статті ККУ	Зміст статті Кримінального кодексу України	Види покарань, передбачених санкцією статті ККУ
Злочини, які можуть бути вчинені внаслідок сімейного насильства, але не враховують в основних чи кваліфікованих складах фактор насильства в сім'ї		
ст. 115. ч. 1	Умисне вбивство 1. Вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині	карається позбавленням волі на строк від 7 до 15 років.
ст. 115. ч. 2	2. Умисне вбивство: 1) двох або більше осіб; 2) малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності; 3) заручника або викраденої людини; 4) вчинене з особливою жорстокістю; 5) вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб; 6) з корисливих мотивів; 7) з хуліганських мотивів; 8) особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку; 9) з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення; 10) поєднане із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом; 11) вчинене на замовлення; 12) вчинене за попередньою змовою групою осіб; 13) вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116-118 ККУ	карається позбавленням волі на строк від 10 до 15 років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна у випадку, передбаченому пунктом 6 частини другої цієї статті
ст. 116	Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого	карається обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк
ст. 120 ч. 1	Доведення до самогубства Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності	карається обмеженням волі на строк до 3 років або позбавленням волі на той самий строк

№ статті ККУ	Зміст статті Кримінального кодексу України	Види покарань, передбачених санкцією статті ККУ
ст. 120 ч.2	Те саме діяння, вчинене щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого, або щодо двох або більше осіб	карається обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк
ст. 121 ч.1	Умисне тяжке тілесне ушкодження Умисне тяжке тілесне ушкодження, тобто умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя	карається позбавленням волі на строк від 5 до 8 років
ст. 121 ч.2	Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення, або вчинене групою осіб, а також з метою залякування потерпілого або інших осіб, або вчинене на замовлення, або спричинило смерть потерпілого	карається позбавленням волі на строк від 7 до 10 років
ст. 122 ч.1	Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, тобто умисне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у ст. 121 КК, але таке, що спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину	карається виправними роботами на строк до 2 років або обмеженням волі на строк до 3 років, або позбавленням волі на строк до 3 років
ст. 122 ч.2	Ті самі дії, вчинені з метою залякування потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій	караються позбавленням волі від 3 до 5 років.
ст. 123	Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства або тяжкої образи з боку потерпілого	карається громадськими роботами на строк від 150 до 240 годин або виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі на строк до 3 років, або позбавленням волі на строк до 2 років
ст. 125 ч.1	Умисне легке тілесне ушкодження Умисне легке тілесне ушкодження	карається штрафом до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до 200 годин, або виправними роботами на строк до 1 року

№ статті ККУ	Зміст статті Кримінального кодексу України	Види покарань, передбачених санкцією статті ККУ
ст. 125 ч.2	Умисне легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності	карається штрафом від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від 150 до 240 годин або виправними роботами на строк до 1 року, або арештом на строк до 6 місяців, або обмеженням волі на строк до 2 років.
ст. 126 ч.1	Побої і мордування Умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень	карається штрафом до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до 200 годин, або виправними роботами на строк до 1 року
ст. 126 ч.2	Ті самі діяння, що мають характер мордування, вчинені групою осіб, або з метою залякування потерпілого чи його близьких	караються обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк
ст. 127 ч.1	Катування Катування, тобто умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб	карається позбавленням волі на строк від 2 до 5 років
ст. 127 ч.2	Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища	караються позбавленням волі на строк від 3 до 7 років.
ст. 129 ч.1	Погроза вбивством Погроза вбивством, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози	карається арештом на строк до 6 місяців або обмеженням волі на строк до 2 років
ст. 129 ч.2	Те саме діяння, вчинене членом організованої групи	карається позбавленням волі на строк від 3 до 5 років
ст. 133 ч.1	Зараження венеричною хворобою Зараження іншої особи венеричною хворобою особою, яка знала про наявність у неї цієї хвороби	карається виправними роботами на строк до 2 років, або арештом на строк до 6 місяців, або обмеженням волі на строк до 2 років, або позбавленням волі на той самий строк

№ статті ККУ	Зміст статті Кримінального кодексу України	Види покарань, передбачених санкцією статті ККУ
ст. 133 ч.2	Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені особою, раніше судимою за зараження іншої особи венеричною хворобою, а також зараження двох чи більше осіб або неповнолітнього	караються обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на строк до 3 років
ст. 135 ч.1	Залишення в небезпеці Завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан	карається обмеженням волі на строк до 2 років або позбавленням волі на той самий строк
ст. 136 ч.1	Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або повідомлення про такий стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження	караються штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від 150 до 240 годин, або арештом на строк до 6 місяців
ст. 136 ч.2	Ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або повідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам	караються штрафом від 500 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до 6 місяців, або обмеженням волі на строк до 3 років
ст. 143 ч.2	Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини Вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації	карається обмеженням волі на строк до 3 років або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років
ст. 143 ч.3	Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного	караються обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого

№ статті ККУ	Зміст статті Кримінального кодексу України	Види покарань, передбачених санкцією статті ККУ
ст. 146 ч.1	Незаконне позбавлення волі або викрадення людини Незаконне позбавлення волі або викрадення людини	караються обмеженням волі на строк до 3 років або позбавленням волі на той самий строк
ст. 146 ч.2	Ті самі діяння, вчинені щодо малолітнього або з корисливих мотивів, щодо двох чи більше осіб або за попередньою змовою групою осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або таке, що супроводжувалося заподіянням йому фізичних страждань, або із застосуванням зброї, або здійснюване протягом тривалого часу	караються обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк
ст. 149 ч.1	Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи	караються позбавленням волі на строк від 3 до 8 років.
ст. 149 ч.2	Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства	караються позбавленням волі на строк від 5 до 12 років з конфіскацією майна або без такої
ст. 152 ч.1	Зґвалтування Зґвалтування, тобто статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи	карається позбавленням волі на строк від 3 до 5 років
ст. 152 ч.2	Зґвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153-155 ККУ	карається позбавленням волі на строк від 5 до 10 років
ст. 152 ч.3	Зґвалтування, вчинене групою осіб, або зґвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього	карається позбавленням волі на строк від 7 до 12 років

№ статті ККУ	Зміст статті Кримінального кодексу України	Види покарань, передбачених санкцією статті ККУ
ст. 152 ч.4	Зґвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки, а також зґвалтування малолітньої чи малолітнього	карається позбавленням волі на строк від 8 до 15 років
ст. 153 ч.1	Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом Задоволення статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи	карається позбавленням волі на строк до 5 років
ст. 153 ч.2	Те саме діяння, вчинене повторно або групою осіб, або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 152 або 154 ККУ, а також вчинене щодо неповнолітньої чи неповнолітнього	карається позбавленням волі на строк від 3 до 7 років
ст. 153 ч.3	Те саме діяння, вчинене щодо малолітньої чи малолітнього, або якщо воно спричинило особливо тяжкі наслідки	карається позбавленням волі на строк від 8 до 12 років
ст. 194 ч.1	Умисне знищення або пошкодження майна Умисне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах	карається штрафом до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від 120 до 240 годин, або виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі на строк до 3 років, або позбавленням волі на той самий строк
ст. 194 ч.2	Те саме діяння, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки	карається позбавленням волі на строк від 3 до 10 років
ст. 195	Погроза знищення майна Погроза знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози	карається штрафом до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від 60 до 120 годин, або виправними роботами на строк до 1 року, або арештом на строк до 6 місяців
ст. 303 ч.1	Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією Втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану цієї особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, або сутенерство	караються позбавленням волі на строк від 3 до 5 років

№ статті ККУ	Зміст статті Кримінального кодексу України	Види покарань, передбачених санкцією статті ККУ
ст. 303 ч.2	Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо кількох осіб або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності	караються позбавленням волі на строк від 4 до 7 років
ст. 303 ч.3	Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або організованою групою	караються позбавленням волі на строк від 5 до 10 років з конфіскацією майна або без такої
ст. 303 ч.4	Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені щодо малолітнього, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки	караються позбавленням волі на строк від 8 до 15 років з конфіскацією майна або без такої
	Примітка. 1. Під сутенерством тут слід розуміти дії особи по забезпеченню заняття проституцією іншою особою. 2. Відповідальність за втягнення малолітнього чи неповнолітнього в заняття проституцією чи примушування їх до заняття проституцією за цією статтею має наставати незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням обману, шантажу, уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності.	
Злочини, які цілеспрямовано передбачають кримінальну відповідальність за умисні насильницькі дії з боку членів сім'ї		
ст. 117	Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів	карається обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк
ст. 135 ч.1	Залишення в небезпеці Завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан	карається обмеженням волі на строк до 2 років або позбавленням волі на той самий строк

№ статті ККУ	Зміст статті Кримінального кодексу України	Види покарань, передбачених санкцією статті ККУ
ст. 135 ч.2	Ті самі дії, вчинені матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані	караються обмеженням волі на строк до 3 років або позбавленням волі на той самий строк
ст. 150-1 ч.1	Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом Використання батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб) з метою отримання прибутку	карається обмеженням волі на строк до 3 років або позбавленням волі на той самий строк
ст. 150-1 ч.2	Ті самі дії, вчинені щодо чужої малолітньої дитини або пов'язані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, а так само вчинені повторно або особою, яка раніше скоїла один із злочинів, передбачених статтями 150, 303, 304 ККУ, або за попередньою змовою групою осіб	караються обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на строк від 3 до 8 років
ст. 150-1 ч.3	Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо внаслідок таких дій дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження	караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.
ст. 155 ч.1	Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості	караються обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк
ст. 155 ч.2	Ті самі дії, вчинені батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, або якщо вони спричинили безплідність чи інші тяжкі наслідки	караються позбавленням волі на строк від 5 до 8 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого
ст. 156 ч.1	Розбещення неповнолітніх Вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку	караються обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк
ст. 156 ч.2	Ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи або батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього	караються позбавленням волі на строк від 5 до 8 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого

№ статті ККУ	Зміст статті Кримінального кодексу України	Види покарань, передбачених санкцією статті ККУ
ст. 164 ч. 1	Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей Злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні	карається штрафом від 100 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від 80 до 120 годин або виправними роботами на строк до 1 року, або обмеженням волі на строк до 2 років
ст. 164 ч. 2	Те саме діяння, вчинене особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею	карається громадськими роботами на строк від 120 до 240 годин або виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі на строк від 2 до 3 років.
ст. 165 ч. 1	Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків Злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків	карається штрафом від 100 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від 80 до 120 годин або виправними роботами на строк до 1 року, або обмеженням волі на строк до 2 років
ст. 165 ч. 2	Те саме діяння, вчинене особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею	карається громадськими роботами на строк від 120 до 240 годин або виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі на строк від 2 до 3 років
ст. 166	Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування Злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, що спричинило тяжкі наслідки	карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк
ст. 167	Зловживання опікунськими правами Використання опіки чи піклування з корисливою метою на шкоду підопічному (зайняття житлової площі, використання майна тощо)	карається штрафом до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до 2 років
ст. 304 ч. 1	Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми	карається позбавленням волі на строк від 3 до 7 років

№ статті ККУ	Зміст статті Кримінального кодексу України	Види покарань, передбачених санкцією статті ККУ
ст. 304 ч.2	Ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи або батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього	караються позбавленням волі на строк від 4 до 10 років
ст. 323 ч.1	Спонування неповнолітніх до застосування допінгу Спонування неповнолітніх до застосування допінгу	карається штрафом до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років
ст. 323 ч.2	Та сама дія, вчинена батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього, його тренером, або повторно, або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 314, 315, 317, 324 ККУ	карається обмеженням волі на строк до 2 років або позбавленням волі на той самий строк
	Примітка. Допінг – це засоби і методи, які входять до переліку заборонених Антидопінговим кодексом Олімпійського руху.	

2. Особливості адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї за законодавством України

На відміну від кримінального та цивільного законодавства, адміністративне законодавство України містить спеціальну норму, що закріплює адміністративну відповідальність за *вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми*.

Названі дії кваліфікуються за *ст.173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) від 07.12.1984 №8073-X*, що була внесена до Глави 14 «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку» КУпАП Законом від 15.05.2003 та діє в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008.

Вказаним Законом також було внесено зміни до *п.1 ч.2 ст.262, ч.4 ст.263 та ч.2 ст.277 КУпАП*, які дозволи здійснювати адміністративне затримання особи, яка вчинила насильство в сім'ї до розгляду справи судом.

Адміністративна відповідальність за дії, які становлять насильство в сім'ї, може також наставати у випадках вчинення таких адміністративних правопорушень, як:

- нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян, які становлять дрібне хуліганство і тягнуть за собою адміністративну відповідальність за ст.173 КУпАП;
- якщо під час насильства в сім'ї було допущено порушення тиші на вулицях, площах, у парках, гуртожитках, житлових будинках та інших громадських місцях у заборонений рішеннями сільських, селищних, міських рад час, то таке діяння тягне за собою відповідальність за ст.182 КУпАП;
- доведення неповнолітнього до стану сп'яніння батьками неповнолітнього, особами, які їх замінюють, або іншими особами підпадає під дію ст.180 КУпАП;
- ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей тягне адміністративну відповідальність за ст.184 КУпАП;
- дрібне викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати тягне адміністративну відповідальність за ст.51 КУпАП.

Докладніше засоби адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї відтворено у таблиці:

№ статті КУпАП	Зміст статті КУпАП	Види покарань, передбачених санкцією статті КУпАП
ст. 173-2 ч. 1	<p>Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми</p> <p>Вчинення насильства в сім'ї, тобто умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання захисного припису особою, стосовно якої він винесений, непроходження корекційної програми особою, яка вчинила насильство в сім'ї</p>	<p>тягнуть за собою накладення штрафу від 5 до 5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до 1 місяця з відрахуванням 20% заробітку, а в разі якщо за обставинами справи, з урахуванням особи порушника, застосування цих заходів буде визнано недостатнім,</p> <p>– адміністративний арешт на строк до 5 діб</p>

№ статті КУпАП	Зміст статті КУпАП	Види покарань, передбачених санкцією статті КУпАП
ст. 173-2 Ч. 2	Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з порушень, передбачених частиною першою ст./173-2 КУпАП	тягнуть за собою накладення штрафу від 5 до 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк від 1 до 2 місяців з відрахуванням 20% заробітку, а в разі якщо за обставинами справи, з урахуванням особи порушника, застосування цих заходів буде визнано недостатнім, – адміністративний арешт на строк до 15 діб
ст. 173	Дрібне хуліганство Дрібне хуліганство, тобто нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян	тягне за собою накладення штрафу від 3 до 7 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк від 1 до 2 місяців з відрахуванням 20% заробітку, а в разі, якщо за обставинами справи, з урахуванням особи порушника, застосування цих заходів буде визнано недостатнім, – адміністративний арешт на строк до 15 діб
ст. 180	Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння батьками неповнолітнього, особами, які їх замінюють, або іншими особами	тягне за собою накладення штрафу від 6 до 8 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
ст. 182 ч. 1	Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо захисту населення від шкідливого впливу шуму чи правил додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо захисту населення від шкідливого впливу шуму чи правил додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях	тягне за собою попередження або накладення штрафу на громадян від 5 до 15 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і накладення штрафу на посадових осіб та громадян – суб'єктів господарської діяльності – від 15 до 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
ст. 184. ч. 1	Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей Ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей	тягне за собою попередження або накладення штрафу від 1 до 3 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

№ статті КУпАП	Зміст статті КУпАП	Види покарань, передбачених санкцією статті КУпАП
ст. 184 ч. 1	Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення	тягнуть за собою накладення штрафу від 2 до 4 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
ст. 51	Дрібне викрадення чужого майна Дрібне викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати; викрадення чужого майна вважається дрібним, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує трьох неоподаткованих мінімумів доходів громадян	тягне за собою накладення штрафу від 3 до 15 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк від 1 до 2 місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до 15 діб

3. Процедура розгляду справи про адміністративне правопорушення, передбачена ст.173-2 «Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми» Кодексу України про адміністративні правопорушення

Про вчинення адміністративного правопорушення складається *протокол* уповноваженою на це посадовою особою або представником громадської організації чи органу громадської самодіяльності. Протокол про адміністративне правопорушення, у разі його оформлення, складається у двох екземплярах, один з яких вручається особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, під розписку (ст.254 КУпАП).

Відповідно до ст.255 КУпАП (визначено коло осіб, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення) у *справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст.173-2 КУпАП, протоколи про правопорушення мають право складати уповноважені на це посадові особи органів внутрішніх справ.*

Протокол надсилається до органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про адміністративне правопорушення (ст.257 КУпАП). Відповідно до ст.221 КУпАП *справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст.173-2 КУпАП, розглядають судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів.*

Відповідно до ст.ст. 260, 261 КУпАП, які визначають *заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення, у випадках, прямо передбачених законами України, з метою припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи, складання протоколу про адміністративне правопорушення*

у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим, а також з метою забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення *допускається адміністративне затримання особи*, про що складається протокол.

Адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може провадитися лише органами (посадовими особами), уповноваженими на це законами України. *У разі вчиненні насильства в сім'ї адміністративне затримання здійснюється органами внутрішніх справ* (п.1 ч.2 ст.262 КУпАП). *Осіб, які вчинили насильство в сім'ї, можна затримати до розгляду справи суддею* (ч.4 ст.263 КУпАП).

Відповідно до ст.268 КУпАП *особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право*: знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання; при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача (якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження), оскаржити постанову по справі.

Справа про адміністративне правопорушення розглядається *в присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності*. Справу може бути розглянуто за відсутності такої особи лише у випадках, коли є дані про своєчасне її сповіщення про місце і час розгляду справи, і якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи.

Відповідно до ст.277 КУпАП, яка визначає строки розгляду справ про адміністративні правопорушення, за загальним правилом справа про адміністративне правопорушення розглядається в п'ятнадцятиденний строк з дня одержання органом (посадовою особою), правомочним розглядати справу, протоколу про адміністративне правопорушення та інших матеріалів справи. *Проте справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст.173-2 КУпАП, розглядаються протягом доби* (ч.2 ст.277 КУпАП).

Відповідно до ст.247 КУпАП провадження в справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю за таких обставин:

- 1) відсутність події і складу адміністративного правопорушення;
- 2) недосягнення особою на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку;

- 3) неосудність особи, яка вчинила протиправну дію чи бездіяльність;
- 4) вчинення дії особою в стані крайньої необхідності або необхідної оборони;
- 5) видання акта амністії, якщо він усуває застосування адміністративного стягнення;
- 6) скасування акта, який встановлює адміністративну відповідальність;
- 7) закінчення на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення строків, передбачених ст.38 КУпАП, а саме, оскільки справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст.173-2 КУпАП, підвідомчі суду (судді), стягнення може бути накладено не пізніше, ніж через три місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – не пізніше, ніж через три місяці з дня його виявлення;
- 8) наявність щодо того самого факту, за яким особа притягається до адміністративної відповідальності, постанови компетентного органу (посадової особи) про накладення адміністративного стягнення, або некасованої постанови про закриття справи про адміністративне правопорушення, а також порушення за даним фактом кримінальної справи;
- 9) смерть особи, щодо якої було розпочато провадження в справі.

За результатами розгляду справи про адміністративне правопорушення, передбачене ст.173-2 КУпАП, суд (суддя) виносить постанову у справі:

- 1) про накладення адміністративного стягнення;
- 2) про застосування заходів впливу, передбачених ст.24-1 КУпАП;
- 3) про закриття справи.

Постанова повинна містити: найменування органу (посадової особи), який виніс постанову, дату розгляду справи; відомості про особу, щодо якої розглядається справа; опис обставин, встановлених при розгляді справи; зазначення нормативного акта, який передбачає відповідальність за дане адміністративне правопорушення; винесене рішення (ст.ст. 283, 284 КУпАП).

Відповідно до ст.287 КУпАП постанова районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду (судді) про накладення адміністративного стягнення може бути оскаржена в порядку, визначеному зазначеним кодексом.

Згідно зі ст.294 КУпАП постанова судді у справах про адміністративне правопорушення набирає законної сили після закінчення строку подання

апеляційної скарги або протесту прокурора, за винятком постанов про застосування стягнення, передбаченого ст.32 КУпАП, тобто адміністративного арешту.

Постанова судді у справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржена особою, яку притягнуто до адміністративної відповідальності, її законним представником, захисником, потерпілим, його представником або на неї може бути внесено протест прокурора протягом *десяти днів з дня винесення постанови*. Апеляційна скарга, протест прокурора, подані після закінчення цього строку, повертаються апеляційним судом особі, яка її подала, якщо вона не заявляє клопотання про поновлення цього строку, а також якщо у поновленні строку відмовлено.

Апеляційна скарга, протест прокурора подаються до відповідного апеляційного суду через місцевий суд, який виніс постанову. Місцевий суд протягом трьох днів надсилає апеляційну скаргу, протест прокурора разом із справою до відповідного апеляційного суду.

Апеляційний перегляд здійснюється суддею судової палати апеляційного суду в кримінальних справах *протягом двадцяти днів* з дня надходження справи до суду. Апеляційний суд повідомляє особі, яка подала скаргу, прокурору, який приніс протест, а також ін. особам, які беруть участь в провадженні у справі про адміністративне правопорушення, про дату, час і місце судового засідання не пізніше, ніж за три дні до початку судового засідання. *Неявка* на судові засідання особи, яка подала скаргу, прокурора, який вніс протест, інших осіб, які беруть участь у провадженні у справі про адміністративне правопорушення, *не перешкоджає розгляду справи*, крім випадків, коли є поважні причини неявки або в суду відсутня інформація про належне повідомлення цих осіб.

Апеляційний суд переглядає справу в межах апеляційної скарги. Суд апеляційної інстанції не обмежений доводами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права. Апеляційний суд може дослідити нові докази, які не досліджувалися раніше, якщо визнає обґрунтованим ненадання їх до місцевого суду або необґрунтованим відхилення їх місцевим судом.

За наслідками розгляду апеляційної скарги, протесту прокурора суд апеляційної інстанції має право:

- 1) залишити апеляційну скаргу чи протест прокурора без задоволення, а постанову без змін;
- 2) скасувати постанову та закрити провадження у справі;

- 3) скасувати постанову та прийняти нову постанову;
- 4) змінити постанову.

У разі зміни постанови в частині накладення стягнення, в межах, передбачених санкцією статті цього Кодексу, воно не може бути посилено.

Постанова апеляційного суду набирає законної сили негайно після її винесення, є остаточною та оскарженню не підлягає. Після закінчення апеляційного провадження справа не пізніше ніж у п'ятиденний строк направляється до місцевого суду, який її розглядав.

4. Особливості цивільно-правової відповідальності за діяння, що становлять насильство в сім'ї, за законодавством України

Якщо дії особи, яка вчинила насильство в сім'ї, підпадають під ознаки злочину або адміністративного правопорушення, то разом з притягненням правопорушника до кримінальної або адміністративної відповідальності до нього можуть бути застосовані заходи *цивільно-правової відповідальності* в порядку, передбаченому ст.328 Кримінально-процесуального кодексу України та ст.40 КУпАП.

Водночас, якщо дії особи, яка вчинила насильство в сім'ї, не містять ознак злочину, або розгляд справи в кримінальному або адміністративному порядку не було ініційовано, потерпіла особа в будь-якому випадку завжди має право подати позовну заяву і притягти винну особу до *цивільно-правової відповідальності*, під якою слід розуміти негативні для порушника наслідки скоєного ним правопорушення (насильства в сім'ї), які виявляються в необхідності відшкодування потерпілому заподіяних моральних та матеріальних збитків.

Юридичною підставою для такої відповідальності є закон у широкому розумінні, тобто нормативно-правовий акт, який передбачає застосування до особи санкцій цивільно-правового характеру за вчинення певного діяння. Загальні засади цивільної відповідальності, яка виникає в результаті завдання шкоди, врегульовано главою 82 Цивільного кодексу України. Так, згідно з ч.1 ст.1166 Цивільного кодексу України, майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим майновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується особою, яка її завдала. Ст.1167 Цивільного кодексу України закріплює, що моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності вини останньої.

Фактичною підставою цивільної відповідальності є склад цивільного правопорушення, що включає: протиправну поведінку особи; шкідливий результат такої поведінки (школа); причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою; вину особи, яка заподіяла шкоду. Відшкодування завданої матеріальної та моральної шкоди винною особою здійснюється або при притягненні цієї особи до кримінальної чи адміністративної відповідальності, або у порядку, передбаченому Цивільним процесуальним кодексом України шляхом подачі відповідного позову.

Так, згідно зі ст.28 Кримінально-процесуального кодексу України особа, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, має право при провадженні в кримінальній справі пред'явити до обвинуваченого або до осіб, що несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого, цивільний позов, який розглядається судом разом з кримінальною справою. Цивільний позов може бути пред'явлений як під час досудового слідства і дізнання, так і під час судового розгляду справи, але до початку судового слідства. Відмова в позові в порядку цивільного судочинства позбавляє позивача права пред'являти той самий позов у кримінальній справі.

Згідно зі ст.40 КпАП України, якщо в результаті вчинення адміністративного правопорушення було завдано майнової шкоди громадянину, то адміністративна комісія, виконавчий орган сільської, селищної, міської ради при вирішенні питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання відшкодування винною особою майнової шкоди, якщо її сума не перевищує двох неоподаткованих мінімумів доходів громадян, а суддя районного (міського) суду в подібних випадках – незалежно від розміру шкоди. Крім того, вирок або постанова суду у кримінальній чи адміністративній справі, які набрали законної сили, є обов'язковими для суду, що розглядає справу про цивільно-правові наслідки дії особи, відносно якої відбувся вирок чи постанова суду, в питаннях, чи мали місце ці дії та чи вчинені вони даною особою.

За вибором позивача позовну заяву може бути подано до районного (міського) суду за місцем проживання відповідача, за місцем проживання позивача або за місцем заподіяння шкоди (ч.2 ст.126 Цивільного процесуального кодексу України, ЦПК України). Позовна заява повина містити такі реквізити: назва суду, до якого подається заява; точна назва позивача і відповідача; зміст позовних вимог (кожна вимога у резолютивній частині заяви заявляється окремо); виклад обставин, якими позивач обґрунтовує

свої вимоги; зазначення доказів, що підтверджують позов; зазначення ціни позову; підпис позивача або його представника із зазначенням часу подання заяви. До позовної заяви додаються письмові докази, а якщо позовна заява подається представником позивача, додатково слід подати довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника (ст.137 ЦПК України). Слід підкреслити, що при розгляді цивільних справ діє презумпція винуватості, тобто обов'язок спростування позовних вимог покладено на відповідача.

Важливою проблемою цивільної відповідальності осіб, які вчинили насильство у сім'ї, є відшкодування майнової шкоди при вчиненні насильства економічного спрямування. Відшкодування завданої шкоди залежатиме від правового режиму майна, яке пошкоджене або знищене, а також від того, в яких відносинах перебувають постраждала особа та особа, яка вчинила насильство в сім'ї (чоловік – жінка, батьки – дитина).

Майно може належати одному з подружжя на праві приватної власності або подружжю на праві спільної сумісної власності (глави 7, 8 Сімейного кодексу України). Слід пам'ятати, що особливості правового режиму майна подружжя можуть бути визначені шлюбним договором (контрактом). Згідно з ч.2 ст.97 Сімейного кодексу України сторони (шлюбного договору) можуть домовитися вважати майно, набуте ними за час шлюбу, спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них.

Ст.57 Сімейного кодексу України до особистої приватної власності дружини, чоловіка відносить: майно, набуте до шлюбу; майно, набуте за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування; майно, набуте за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто; речі індивідуального користування, у тому числі коштовності, премії, нагороди, отримані за особисті заслуги (за винятками, встановленими законом) та деяке інше. У разі, якщо шкоду завдано наведеному вище майну (наприклад, дружиною або чоловіком з мотиву ревності пошкоджено автомобіль, придбаний одним із подружжя до укладення шлюбу), вона підлягає відшкодуванню у повному обсязі за рахунок майна заподіявача шкоди або (у відносинах подружжя) за рахунок виділеної частки майна, яке перебуває у режимі спільної сумісної власності подружжя.

Відповідно до ст.ст.60-62 Сімейного кодексу України спільною сумісною власністю подружжя вважається майно подружжя (будь-які речі, за винятком тих, які вилучені з цивільного обороту), набуте за час шлюбу, незалежно від того, що один з подружжя не мав з поважних причин

самостійного заробітку; заробітна плата, пенсія, стипендія, одержані одним з подружжя і внесені до сімейного бюджету або внесені на його особистий рахунок у банківську установу (в цьому аспекті невнесення чоловіком або жінкою заробітної плати до сімейного бюджету, в разі, якщо один з подружжя з поважної причини – наприклад, догляд за дітьми – не працює, вже може розглядатись як економічне насильство в сім'ї); речі для професійних занять; майно, яке належало дружині або чоловіку на праві приватної власності, після його значного поліпшення за спільні кошти або кошти іншого з подружжя (за рішенням суду).

Як зазначив Пленум Верховного Суду України у Постанові «Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю» від 12.06.1998, спільною сумісною власністю подружжя, може бути зокрема: квартири, житлові та садові будинки; земельні ділянки та насадження на них, продуктивна і робоча худоба, засоби виробництва, транспортні засоби; грошові кошти, акції та інші цінні папери, вклади до кредитних установ; паенагромадження в житлово-будівельному, гаражно-будівельному кооперативі; страхова сума, страхове відшкодування, сплачені за рахунок спільних коштів подружжя, страхові платежі, які були повернуті при достроковому розірванні такого договору страхування або які міг би одержати один із подружжя в разі дострокового розірвання такого договору на час фактичного припинення шлюбу; грошові суми та майно, належні подружжю за іншими зобов'язальними правовідносинами. Шкода, завдана цьому майну, відшкодовується винним у межах виділеної частки, яка належить постраждалій особі, за рахунок частки в спільному сумісному майні або за рахунок майна, що є приватною власністю особи, яка вчинила насильство в сім'ї. Таким чином, якщо чоловік або жінка знищує майно, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності, інший з подружжя має право вимагати відшкодування вартості знищеного майна за рахунок особистого майна заподіювача шкоди або вимагати поділу майна у порядку, передбаченому ст.71 Сімейного кодексу України, та відшкодування шкоди (грошової компенсації) за рахунок виділеної частки.

Згідно зі ст.173 Сімейного кодексу України, батьки і діти, зокрема, ті, які спільно проживають, можуть бути самостійними власниками майна. Таким чином, відшкодування шкоди, завданої майну дітей батьками або майну батьків дітьми, здійснюється за рахунок майна винної особи, що належить їй на праві приватної власності. Майно, набуте батьками і дітьми за рахунок їхньої спільної праці чи спільних коштів,

належить їм на праві спільної сумісної власності і, відповідно, захищається у загальному порядку на підставі Цивільного кодексу України.

Крім того, відповідно до ст. 174 Сімейного кодексу України, майно, придбане батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини (одяг, інші речі особистого вжитку, іграшки, книги, музичні інструменти, спортивне обладнання тощо), є власністю дитини. Тобто, в разі, якщо мати або батько, конфлікуючи з дитиною, псують або знищують її одяг, іграшки тощо, ці дії можуть кваліфікуватись як насильство в сім'ї, а у самої дитини (або у органів опіки і піклування в інтересах дитини) з'являється право вимагати відшкодування завданої шкоди.

Притягнення особи до юридичної відповідальності є можливим, якщо дії цієї особи спричинили іншому члену сім'ї моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю. У той же час чинне законодавство не визначає, що слід розуміти під терміном «моральна шкода». Таке визначення закріплено у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (нематеріальної) шкоди» від 31.03.1995 №4 із змінами, внесеними Постановою Пленуму Верховного Суду України від 25.05.2001 №5, відповідно до п.3 якої моральна шкода – це втрати немайнового характеру в результаті моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. У Методичних рекомендаціях «Відшкодування моральної шкоди», затверджених Листом Міністерства юстиції України від 13.05.2004 №35-13/797, відтворюється зазначене визначення моральної шкоди, а саме: під *моральною шкодою* слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб.

Відповідно до чинного законодавства, моральна шкода може полягати, зокрема:

- у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;
- у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням її майна;

- у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

З огляду на це, особа, потерпіла від насильства в сім'ї, у позовній заяві має зазначити, в чому полягає ця шкода, якими неправомірними діями її було заподіяно позивачеві, з яких міркувань він виходив, визнаючи розмір шкоди, та якими доказами це підтверджується. При недотриманні позивачем зазначених вимог настають наслідки, передбачені у ст.139 ЦПК України.

Рішення місцевого суду може бути оскаржено в апеляційному та касаційному порядку.

Отже, механізм притягнення особи, яка вчинила насильство в сім'ї, до цивільно-правової відповідальності, досить ґрунтовно визначений у ЦПК України. Проте практика розгляду судами України справ за позовами щодо компенсації матеріальної чи моральної школи, завданої насильницькими діями в сім'ї, майже відсутня.

Це пояснюється, передусім, наступними чинниками:

- необізнаністю чи неналежною обізнаністю жертви насильства в сім'ї щодо свого права на компенсацію моральної та матеріальної шкоди, завданої насильницькими діями в сім'ї, а також процесуальних аспектів його реалізації (процедури звернення до суду, складання позовної заяви тощо);
- відсутністю коштів для оплати професійної правової допомоги;
- недостатнім рівнем довіри населення до судової системи.

5. Сімейно-правова відповідальність за діяння, що становлять насильство в сім'ї стосовно до дитини

Крім кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності вчинення насильства в сім'ї стосовно дитини тягне за собою **негативні наслідки, передбачені сімейним законодавством України.**

Жорстоке поводження з дитиною, а також вдавання до будь-яких видів експлуатації дитини, примушення її до жебракування та бродяжництва визнаються Сімейним кодексом України як підстави для позбавлення батьківських прав (відповідно, п.3, п.5 ст.164 СК України) або відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав (ч.1 ст.170 СК України).

Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення *батьківських прав*» від 30.03.2007 №3 уточнює поняття жорстокого поводження та експлуатації дитини як підстав

для позбавлення батьківських прав. Відповідно до п.16 Постанови жорстоке поводження полягає у фізичному або психічному насильстві, застосуванні недопустимих методів виховання, приниженні людської гідності дитини тощо. Як експлуатацію дитини слід розглядати залучення її до непосильної праці, до заняття проституцією, злочинною діяльністю або примус до жебракування.

Отже, насильство щодо дитини з боку її батьків (або одного з них), вчинене у згаданих формах, виступає підставою для позбавлення особи, яка вчинила насильство в сім'ї, батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав.

Проте судова практика свідчить, що суди спрощено підходять до розгляду справ щодо позбавлення батьківських прав або відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав, часто не розмежовуючи підстави позбавлення батьківських прав, не посилаючись на конкретні пункти статті 164 Сімейного кодексу України, хоча підстави позбавлення батьківських прав є різними за своєю суттю та потребують неоднакових доказів.

Особа, позбавлена батьківських прав:

- 1) втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання;
- 2) перестає бути законним представником дитини;
- 3) втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми;
- 4) не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником;
- 5) не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування);
- 6) втрачає інші права, підставою для яких є спорідненість з дитиною.

До особистих немайнових прав, які втрачаються особою, позбавленою батьківських прав, відносяться право на спілкування з дитиною, право на її виховання, на проживання з дитиною.

Також особа, позбавлена батьківських прав втрачає права щодо захисту дитини (на самозахист, на звернення до суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій за захистом прав та інтересів дитини), передбачені ст.154 Сімейного кодексу України.

Особи, позбавлені батьківських прав, звільняються від обов'язків щодо виховання дитини. Проте, згідно з ч.2 ст.166 Сімейного кодексу України особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини. Обов'язок утримувати дитину може виконуватись через аліментні платежі або в інших формах, передбачених законом.

Практика розгляду випадків насильства в сім'ї однозначно свідчить про те, в переважній більшості випадків ефективність засобів його запобігання нівелюється продовженням спільного проживання жертв насильства в сім'ї та їх кривдників.

Статтю 167 Сімейного кодексу України «Влаштування дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав» передбачається:

«1. Якщо дитина проживала з тим із батьків, хто позбавлений батьківських прав, суд вирішує питання про можливість їхнього подальшого проживання в одному житловому приміщенні.

2. Суд може постановити рішення про виселення того з батьків, хто позбавлений батьківських прав, з житлового приміщення, у якому він проживає з дитиною, якщо буде встановлено, що він має інше житло, у яке може поселитися, або постановити рішення про примусовий поділ житла чи його примусовий обмін».

Отже, якщо одного з батьків, які вчиняли насильство над дитиною, позбавлено батьківських прав, кривдник може бути примусового виселений або може бути постановлене рішення про примусовий розподіл житла.

Постанови, вироки, рішення суду, які пов'язані з насильством в сім'ї

Справа №1- 2009 рік

ПОСТАНОВА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

25 березня 2009 року м. Бровари

Суддя Броварського міськрайонного суду Київської області Кічинська О.Ф., при секретарі Глушко І.М., з участю прокурора Мельниченка О.Ю., потерпілої ОСОБА_1, провівши попередній розгляд кримінальної справи по обвинуваченню ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1 року народження, уродженця ІНФОРМАЦІЯ_2, українця, громадянина України, з середньою освітою, розлученого, такого, що має малолітню дитину, не працюючого, жителя АДРЕСА_1 Київської області, не судимого, у вчиненні злочину, передбаченого ст. 122 ч.1 КК України, –

ВСТАНОВИЛА:

Вказана кримінальна справа підсудна Броварському міськрайонному суду.

Із матеріалів кримінальної справи вбачається, що вранці 28.10.2008 року в квартирі АДРЕСА_1 між подружжям ІНФОРМАЦІЯ_3 на ґрунті особистих неприязних стосунків виник конфлікт, під час якого, близько 07 години 10 хвилин, ОСОБА_2 намагався виштовхати ОСОБУ_1 за межі житлового приміщення, перешкоджаючи чому остання схопилася правою рукою за ручку вхідних дверей. Продовжуючи протиправні дії, обвинувачений умисно наніс дружині близько п'яти ударів рукою по руці, в результаті чого спричинив потерпілій перелом основного фалангу п'ятого пальця правої руки, який, згідно висновку судово-медичної експертизи №248/379 від 26.11.2008 року, відноситься до категорії середнього ступеню тяжкості тілесного ушкодження.

Під час попереднього розгляду ОСОБА_2 звернувся до суду з клопотанням про звільнення його від кримінальної відповідальності та закриття провадження в справі на підставі п.4 ст.6 КПК України, оскільки інкримінований йому злочин, передбачений ч.1 ст. 122 КК України, був скоєний

до набрання чинності Законом України «Про амністію» від 12.12.2008 року, станом на 26.12.2008 року він мав дитину віком до 18 років, щодо якої не позбавлений батьківських прав, умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження відноситься до категорії злочинів середньої тяжкості.

Вислухавши ОСОБА_2, потерпілу, що просила прийняти законне рішення, прокурора, який вважав за доцільне задовольнити заявлене клопотання, дослідивши окремі документи, зокрема належним чином завірену копію свідоцтва про народження 03.12.2002 року ОСОБА_3, батьком якої є ОСОБА_2, суд звільняє обвинуваченого від кримінальної відповідальності та закриває відносно нього кримінальну справу, виходячи з наступного.

На виконання п.2 ч.1 ст.237 КПК України, при попередньому розгляді кримінальної справи суддя з'ясовує щодо обвинуваченого питання стосовно того, чи немає підстав для її закриття. Згідно п. 4 ст. 6 КПК України, порушена кримінальна справа підлягає закриттю внаслідок акту амністії, якщо він усуває застосування покарання за вчинене діяння.

В силу п. «в» ст. 1 Закону України «Про амністію» від 12.12.2008 року, ОСОБА_2 підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, оскільки на день набрання Законом чинності – 26.12.2008 року – він мав дитину молодше 18 років, щодо якої не позбавлений батьківських прав, інкримінований обвинуваченому злочин, передбачений ч.1 ст. 122 КК України, не є тяжким або особливо тяжким відповідно до ст. 12 КК України. Підстави, зазначені в ст.7 Закону України «Про амністію» від 12.12.2008 року, стосовно ОСОБА_2 відсутні.

За наведених обставин суд вважає, що є достатні підстави для звільнення ОСОБА_2 від кримінальної відповідальності за дії, передбачені ч.1 ст. 122 КК України, та закриття відносно нього кримінальної справи в стадії попереднього розгляду згідно п. 4 ст. 6 КПК України.

Речові докази, судові витрати в справі відсутні.

Відповідно до ст. 28 КПК України, п. 7 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1989 року № 3 «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочинном, і стягнення безпідставно нажитого майна», суддя роз'яснила потерпілій ОСОБА_1 її право звернення до суду з питання відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди в порядку цивільного судочинства.

На підставі викладеного, керуючись ст.12 КК України, ст.ст. 6 п. 4, 237, 244 КПК України, п. «в» ст.1 Закону України «Про амністію» від 12.12.2008 року.

ПОСТАНОВИЛА:

Звільнити ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1 року народження, від кримінальної відповідальності за скоєння злочину, передбаченого ст. 122 ч.1 КК України, на підставі п. 4 ст. 6 КПК України, п. «в» ст.1 Закону України «Про амністію» від 12.12.2008 року, провадження в кримінальній справі закрити.

Обрану ОСОБА_2 під час досудового слідства міру запобіжного заходу у вигляді підписки про невиїзд з постійного місця проживання скасувати.

Постанова може бути оскаржена до апеляційного суду Київської області через Броварський міськрайонний суд протягом 7 діб з дня її винесення.

Справа №1-36/09

ВИРОК ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

07 травня 2009 року

Зборівський районний суд Тернопільської області в складі головуючого суду судді Кучера І.Б при секретарі Куриляк О.Г., з участю прокурора Гулкевича Ю.Д., та адвоката Жеребецької І.О. розглянувши у відкритому судовому засіданні в місті Зборові справу про обвинувачення ОСОБА_1 – ІНФОРМАЦІЯ_1 року народження, народився та проживає в АДРЕСА_1, українця, громадянина України, з середньою освітою, не одруженого, на утриманні трое малолітніх дітей, не військовозобов'язаного, не судимого, не працюючого, обвинувачується за ст.125 ч.1, ст.166 КК України, –

ВСТАНОВИВ:

Підсудній ОСОБА_1, будучи батьком малолітньої ОСОБА_2, дійсно не виконував, встановлених законом обов'язків по догляду за нею та завдавав їй ударів, чим спричинив легкі тілесні ушкодження.

Так, 7 лютого 2009 р. о 20 годині підсудній ОСОБА_1 знаходячись у квартирі своєї колишньої тещі ОСОБА_3, що в м. АДРЕСА_1 в стані алкогольного сп'яніння, умисне завдавав своїй малолітній донці ОСОБА_2 ІНФОРМАЦІЯ_2 р.н. удари дерев'яною палкою в область стегон, чим заподіяв їй тілесні ушкодження у вигляді синців на лівому стегні у верхній третині, що відносяться до легких тілесних ушкоджень.

11 лютого 2009 р. о 8 годині підсудний ОСОБА_1, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння на подвір'ї житлового будинку своєї колишньої дружини ОСОБА_4, що в м. АДРЕСА_2, умисно завдав удар дерев'яним поліном в область чола своїй малолітній донці ОСОБА_2, чим заподіяв їй тілесні ушкодження у вигляді синців на правій половині чола, що відносяться до легких тілесних ушкоджень.

Підсудній свою вину визнав повністю та пояснив, що він застосовував фізичне насильство до своєї доньки ОСОБА_2, через те, що вона мішала дивитись телевізор.

Крім визнання підсуднім своєї вини, його вина у вчиненні злочину повністю доведена доказами, здобутими на досудовому слідстві, які в судовому засіданні не досліджувались у відповідності до вимог ст.299 КПК України.

Підходячи до кваліфікації дії підсудного, суд вважає, що його дії слід кваліфікувати за ст.125 ч.1 КК України, оскільки він спричинив своїй малолітній донці легкі тілесні ушкодження, а також за ст.166 КК України, оскільки він злісно не виконував своїх батьківських обов'язків по догляду за дитиною, що спричинило тяжкі наслідки.

Призначаючи підсудному міру покарання, суд приймає до уваги не тільки ступінь тяжкості вчиненого злочину, але і те, що він судиться вперше, позитивно характеризується за місцем проживання, щиро розкався у вчиненому перед судом, сприяв органам міліції у розкритті злочину, а тому суд вважає, що його перевиховання можливе без ізоляції від суспільства, призначивши йому покарання із застосуванням ст.75 КК України.

На підставі наведеного, керуючись ст.ст.322-325 КПК України,-

ЗАСУДИВ:

Визнати винним і засудити ОСОБА_1 за ст.125 ч.1 КК України на 60 годин громадських робіт; за ст.166 КК України на 2 роки обмеження волі.

На підставі ст.70 КК України за сукупністю злочинів, остаточну міру покарання визначити шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим та визначити у вигляді 2 років обмеження волі.

В силу статі 75 України звільнити засудженого ОСОБА_1 від відбування призначеної міри покарання та встановити йому іспитовий строк 1 рік, зобов'язавши його у відповідності до вимог п.п.2-3 ч.1 ст.76 КК України не виїжджати за межі України на постійне місце проживання без дозволу органів кримінально-виконавчої системи та повідомляти ці органи про зміну місця проживання та роботи.

Міру запобіжного заходу – підписку про невиїзд залишити без змін до вступу вироку в законну силу.

Вирок може бути оскаржений до апеляційного суду Тернопільської області на протязі 15-ти діб через Зборівський районний суд.

Дело №1-348\2009

ГАГАРИНСКИЙ РАЙОННЫЙ СУД г. СЕВАСТОПОЛЯ

**ПРИГОВОР
ИМЕНЕМ УКРАИНЫ**

5 мая 2009 г.

Гагаринский райсуд г. Севастополя в составе: председательствующей Завгородней Л.Н., при секретаре Живкович О.А., с участием прокурора Исмаилов Р.Г., рассмотрев в открытом судебном заседании уголовное дело по обвинению ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_2 г. рождения, уроженка ІНФОРМАЦІЯ_3, гражданка Украины, образование 9 классов, замужем, на иждивении двое несовершеннолетних детей, работающая в ЧП АД «Адмирал», проживающая АДРЕСА_1, ранее не судимая, обвиняется в совершении преступления, предусмотренного ст.166 УК Украины, суд

УСТАНОВИЛ:

ОСОБА_1 является матерью несовершеннолетнего сына ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1 г. рождения. В соответствии со ст.150 СК Украины обязана была заботиться о здоровье ребенка, его физическом развитии, духовном и моральном развитии, обеспечивать получение им полного общего образования, готовить его к самостоятельной жизни, однако не выполняла вышеуказанные обязательства, в результате чего наступили тяжкие последствия.

Так, в период с 2006 г. по 2008 г. ОСОБА_1, имея на иждивении малолетнего сына ОСОБА_2, наделенная правами и обязанностями по воспитанию своего ребенка, будучи неоднократно привлеченной к административной ответственности за невыполнение родительских обязанностей по воспитанию сына по ст.184 ч.1, 184 ч.2 КУоАП Украины, не сделала должных для себя выводов, умышленно самоустранилась от воспитания, не контролировала отдых и проведение им свободного времени, тем самым исключая возможность становления сына на путь нормальное умственное, физическое и моральное развитие.

При этом ОСОБА_1 злоупотребляла спиртными напитками, в связи с чем малолетний сын ОСОБА_2 подвергался **систематическому насилию в виде отсутствия должного внимания, оставления ребенка без надзора, контроля за его образование и образом жизни,**

непосещением учреждений образования, что повлекло к наступлению тяжких последствий, а именно: несоциализированного расстройства поведения, не сформированность сложных форм интеллектуально-мнестической деятельности, снижение обобщающих функций речи, недостаточное развитие навыков интеллектуальной работы, ограниченный кругозор, несоответствующий возрасту активный словарь.

Как следствие с 2007 г. по настоящее время малолетний ОСОБА_2 состоит на учете в ОКМДН Гагаринского РО УМВД Украины в г.Севастополе, а также на учете в Севастопольской городской психиатрической больнице с диагнозом: смешанное расстройства школьных навыков, гиперкинетическое расстройство с дефицитом внимания и гиперактивностью, которое является приобретенным в результате социально-педагогической запущенности.

В судебном заседании подсудимая вину свою признала полностью и показала, что действительно несколько последних лет злоупотребляла спиртными напитками, воспитанием сына практически не занималась, не смотря на то, что знала, что у сына слабое здоровье. Раскаивается в совершенном преступлении. В настоящее время добровольно прошла полный курс лечения от алкоголя, обязуется заниматься воспитанием детей, проявлять о них заботу. Обязуется в дальнейшем никогда не совершать преступления. Она очень любит своих детей и только сейчас оценила те обстоятельства, что она может лишиться детей. Просит строго не наказывать.

С согласия прокурора, подсудимой, не исследовались доказательства фактических обстоятельств по делу, которые никем не оспариваются. Подсудимой разъяснены требования ст.299 УПК Украины в случае признания подсудимой предъявленного обвинения.

Суд считает, что действия подсудимой правильно квалифицированы по ст.166 УК Украины как злостное невыполнение родителями установленных законом обязанностей по уходу за ребенком, повлекшее тяжкие последствия.

При назначении наказания суд учитывает степень общественной опасности совершенного преступления, личность подсудимой, которая характеризуется удовлетворительно, ранее не судимая.

Обстоятельства отягчающие ответственность подсудимой судом признаны тяжкие последствия, причиненные преступлением.

Обстоятельства смягчающие ответственность подсудимой судом признаны чистосердечное раскаяние, добровольный курс лечения от алкоголя.

Учитывая все вышеизложенные обстоятельства по делу, суд считает возможным применить ст.75 УК Украины с испытательным сроком.

Руководствуясь ст. 321-324 УПК Украины, суд

ПРИГОВОРІЛ:

ОСОБА_1 признать виновным по ст.166 УК Украины и назначить наказание в виде ограничения свободы сроком на три года.

В силу 75 УК Украины освободить осужденную от отбывания назначенного наказания, если она в течение испытательного срока два года не совершит нового преступления и выполнит возложенные на нее обязанности.

В соответствии со ст.76 УК Украины обязать ОСОБА_1 сообщать органу уголовно-исполнительной системы об изменении места жительства и работы.

Меру пресечения до вступления приговора в законную силу оставит подписку о невыезде.

Приговор может быть обжалован в апелляционный суд г. Севастополя в течение 15 суток с момента оглашения.

Приговор отпечатан собственноручно в совещательной комнате.

Справа №2–1576/2009 рік.

РІШЕННЯ ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

14 жовтня 2009 року Чугуївський міський суд Харківської області в складі: головуючого-судді Ковригіна О.С. при секретарі Фатєєвої С.М.

розглянувши у судовому засіданні в залі суду в м. Чугуєві справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу,

ВСТАНОВИВ:

ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу, в позовній заяві вказала, що вона знаходиться з відповідачем в зареєстрованому шлюбі з 19 квітня 1991 року, від шлюбу має двох неповнолітніх дітей: ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1 року народження, та ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_2 року народження.

В судовому засіданні позивачка пояснила, що шлюбно-сімейні відносини між ними припинені з початку серпня 2009 року, з відповідачем сімейне життя не склалося із-за розбіжності характерів та різних поглядів на життя, на ґрунті чого постійно виникали сварки та скандали в ході яких ОСОБА_2 застосовував відносно неї **насильство психологічного та фізичного характеру, в наслідок чого позивачка разом з дітьми вимушена була переїхати до місця проживання своїх батьків. Поведінка відповідача негативно впливає на виховання дітей та їх психологічний стан, при цьому слід врахувати, що їх донька є інвалідом з дитинства**, у зв'язку з чим ОСОБА_1 вважає примирення неможливим, підтримує свої позовні вимоги та просить розірвати шлюб.

Відповідач в судовому засіданні з позовом не погодився, проти розірвання шлюбу заперечував, посилаючись на те, що від цього постраждають діти і що між ними не вирішено питання щодо місця проживання їх сина.

Вислухавши пояснення сторін, з'ясувавши дійсні причини пред'явлення позову та фактичні взаємини подружжя, перевіривши письмові докази, а також долучені до матеріалів справи постанови про відмову в порушенні кримінальної справи від 12.08.2009 року, 20.08.2009 року та 17.09.2009 року, які були винесені на підставі звернень позивачки до Чугуївського РО ГУМВД України, давши їм належну оцінку, суд приходить до висновку що позов підлягає задоволенню, так як збереження шлюбу суперечило б як

повноцінному розвитку неповнолітніх дітей, так і інтересам одного з подружжя.

Щодо посилання відповідача на невизначення місця проживання старшої дитини, слід зазначити, що ОСОБА_3 народився ІНФОРМАЦІЯ_1 року, йому вже **повних сімнадцять років, отже згідно ст. 160 ч.3 Сімейного кодексу України – якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою.**

Майнового спору між сторонами не має.

Судові витрати по оплаті держмита в дохід держави в сумі 17 грн. при видачі свідоцтва про розірвання шлюбу в органах РАЦС суд покладає на відповідача, а позивача від витрат звільняє.

Керуючись ст. ст. 10, 11, 88, 209, 212, 214-215 ЦПК України, ст.ст.104, 105, 110, 112 СК України, суд –

ВИРІШИВ:

Розірвати шлюб між ОСОБА_1 ІНФОРМАЦІЯ_3 року народження та ОСОБА_2 ІНФОРМАЦІЯ_4 року народження, зареєстрований 19.10.1991 року відділом запису актів громадянського стану виконавчого комітету Чугуївської міської ради Харківської області, актовий запис НОМЕР_1.

При видачі свідоцтва про розірвання шлюбу в органах РАЦС з ОСОБА_2 стягнути держмито в дохід держави в сумі 17 (сімнадцять) грн., ОСОБА_1 від витрат звільнити.

Рішення може бути оскаржене в апеляційному порядку до апеляційного суду Харківської області через міський суд шляхом подачі в 10-денний строк з дня проголошення рішення заяви про апеляційне оскарження і поданням після цього протягом 20 днів апеляційної скарги або в порядку ч.4 ст.295 ЦПК України.

Справа №3-731/09 р.

**ПОСТАНОВА
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ**

про закриття провадження в справі
за відсутності складу адміністративного правопорушення

22 квітня 2009 року

Суддя Чугуївського міського суду Харківської області Бондар С.Б., розглянувши протокол про адміністративне правопорушення, що надійшов від начальника Чугуївського РВ ГУМВС України в Харківській області про притягнення до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП щодо ОСОБА_1 ІНФОРМАЦІЯ_1 року народження, уродженця радгоспу ІНФОРМАЦІЯ_2 Чугуївського району, Харківської області, громадянина України, не працюючого, мешканця с. АДРЕСА_1

ВСТАНОВИВ:

10 березня 2009 року уповноваженою на те посадовою особою складений протокол про адміністративне правопорушення, передбаченого ч.1 ст.173-2 КУпАП, в якому зазначено, що 02 березня 2009 року о 20 годині ОСОБА_1, знаходячись за місцем проживання за вищевказаною адресою, вчинив психологічний вплив щодо своєї дружини ОСОБА_2, висловлював слова фізичної розправи, але ніяких дій по виконанню загрози не вживав.

При підготовці справи до розгляду суддею встановлено, що протокол про адміністративне правопорушення складений без дотримання вимог ст.ст. 254, 256, 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення та «Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення», затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 22 лютого 2001 року №185 та зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 26 березня 2001 року за №272/5463, а саме: відсутні дані, що посвідчують особу, яка притягається до адміністративної відповідальності; до протоколу не внесені прізвища, ім'я та по батькові свідків правопорушення, адреси їх місця проживання; не додані відомості про сімейний стан ОСОБА_1, який притягається до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї, що згідно ч.1 ст. 173-2 КУпАП, та ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року № 2789-III є умисним вчиненням будь-яких дій фізичного, психоло-

гічного чи економічного характеру (застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, однак зазначені дії у протоколі про адміністративне правопорушення не відображені, суть правопорушення не конкретизована, що позбавляє суд можливості об'єктивно розглянути справу та прийняти рішення по суті. За зазначених підстав постановою судді від 13 березня 2009 року справа була повернута до начальника Чугуївського РВ ГУМВС України в Харківській області для належного оформлення, що не виконано і справа повторно повернута до суду.

При розгляді протоколу про адміністративне правопорушення щодо ОСОБА_1, враховуючи зазначені обставини, суд не вбачає кваліфікуючої ознаки складу адміністративного правопорушення за вчинення насильства в сім'ї, в даному випадку – завдання шкоди психічному здоров'ю потерпілої, тому провадження в справі про адміністративне правопорушення підлягаю закриттю за відсутністю в діях особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, складу адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 173-2 КУпАП.

Керуючись п.1 ч.1 ст.247, ст.283, п.3 ч.1 ст.284 Кодексу України про адміністративні правопорушення, суддя, –

ПОСТАНОВИВ:

Провадження в справі за №3-731/09 р. про адміністративне правопорушення стосовно ОСОБА_1 – закрити за відсутністю в його діях складу адміністративного правопорушення, передбаченого ч.1 ст.173-2 КУпАП.

Постанова може бути оскаржена до апеляційного суду Харківської області через Чугуївський міський суд Харківської області особою, яку притягнуто до адміністративної відповідальності, її законним представником, захисником, потерпілим, його представником або на неї може бути внесено протест прокурора протягом десяти днів з дня винесення постанови.

Справа №3-562/09

ПОСТАНОВА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

26 червня 2009 року суддя Зборівського районного суду Тернопільської області Снігурський В. В. розглянувши матеріали, які надійшли від Зборівського РВ УМВСУ в Тернопільській області про притягнення до адміністративної відповідальності:

ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1 року народження, місце проживання: с. АДРЕСА_1, українця, громадянина України, на утриманні має троє неповнолітніх дітей, не працює, – за ч.1 ст.173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення,

ВСТАНОВИВ:

26 травня 2009 року о 18 год. 00 хв. в с. АДРЕСА_1, ОСОБА_1 вчинив сварку зі своєю дружиною ОСОБА_2, виражався нецензурними словами, спричинив їй фізичний біль. Своїми умисними діями фізичного і психологічного характеру він вчинив насильство в сім'ї.

Вина ОСОБА_1 у вчиненні адміністративного правопорушення доводить-ся протоколом про адміністративне правопорушення НОМЕР_1 від 27 травня 2009 року і в його діях містяться ознаки правопорушення, передбаченого ч.1 ст.173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Однак, враховуючи характер вчиненого правопорушення та обставини справи, особу порушника, який по місцю проживання характеризується позитивно, вважаю, що в даному випадку мав місце дрібний побутовий конфлікт, порушення з боку ОСОБА_1 є малозначимим і його слід звільнити від адміністративної відповідальності, обмежившись усним зауваженням порушнику.

На підставі наведеного, керуючись ст.ст.22, 283-285 Кодексу України про адміністративні правопорушення

ПОСТАНОВИВ:

Звільнити ОСОБА_1 від адміністративної відповідальності, передбаченої ч.1 ст.173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення та оголосити йому усне зауваження.

Адміністративну справу про притягнення до адміністративної відповідальності ОСОБА_1 за ч.1 ст.173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення закрити.

Постанова набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги чи протесту прокурора. Постанова може бути оскаржена особою, яку притягнуто до адміністративної відповідальності, її законним представником, захисником, потерпілим, його представником або на неї може бути внесено протест прокурора протягом десяти днів з дня винесення постанови, шляхом подання апеляційної скарги до Апеляційного суду Тернопільської області через Зборівський районний суд.

Справа №3-302/09

ПОСТАНОВА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

06.02.2009 р.

Суддя Красноперекопського міськрайонного суду АР Крим Мамаєва О.В., розглянувши матеріал, який надійшов з Красноперекопського МВ ГУМВС України в АР Крим про притягнення до адміністративної відповідальності ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, уродженця АР Крим, громадянина України, не працюючого, який проживає АДРЕСА_1, за ст.173-2 ч.2 КУпАП

ВСТАНОВИВ:

Згідно протоколу про адміністративне правопорушення, 01.01.2009 р. о 17-00 год. ОСОБА_1, який знаходився АДРЕСА_1, будучи у стані алкогольного сп'яніння, вчинив скандал, наніс тілесні ушкодження своїй матері ОСОБА_2, чим здійснив фізичне та психологічне насильство над потерпілою.

До суду правопорушник не з'явився, був належним чином повідомлений про розгляд справи.

Відповідно до ст.173-2 ч.1 КУпАП, відповідальність за вказану статтею настає у випадку вчинення насильства в сім'ї, тобто умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання захисного припису особою, стосовно якої він винесений, непроходження корекційної програми особою, яка вчинила насильство в сім'ї.

За ч.2 ст.173-2 КУпАП кваліфікуються ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з порушень, передбачених частиною 1 цієї статті.

Розглянувши матеріали справи, з яких вбачається, що ОСОБА_1 раніше до адміністративної відповідальності за ст.173-2 КУпАП не притягувався, та заподіяв потерпілій тілесні пошкодження, вважаю за необхідне провадження у справі закрити, оскільки у діях ОСОБА_1 відсутній склад

адміністративного правопорушення, передбачений ст.173-2 ч.2 КУпАП.
Руководствуюсь ст.ст.173-2, 247 ч.1, 283, 284 п.3 КУпАП,

ПОСТАНОВИВ:

Провадження по справі про адміністративне правопорушення за ст. 173-2 ч.2 КУпАП щодо ОСОБА_1 закрити за відсутністю складу адміністративного правопорушення.

На постанову може бути подана апеляція чи внесено протест прокурором в Апеляційний суд Автономної Республіці Крим протягом 10 днів з дня його винесення через Красноперекопський міськрайонний суд АР Крим.

Справа №3-164/09, 3-165/09

ПОСТАНОВА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

03 березня 2009 року суддя Рокитнянського районного суду Київської області Корбут В.М., розглянувши адміністративний матеріал, який надійшов від Рокитнянського РВ ГУ МВС України в Київській області про притягнення до адміністративної відповідальності ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, жителя АДРЕСА_1, непрацюючого, 08.01.2009 року притягувався до адміністративної відповідальності за ст.173-2 ч.1 КУпАП,- за ст. 173-2 ч.2, 173-2 ч.2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, –

ВСТАНОВИВ:

07.02.2009 року о 18.00 год. за місцем свого проживання: в АДРЕСА_1, ОСОБА_1, вчинив насильство в сім'ї: а саме перебуваючи в нетверезому стані вчинив сварку зі своєю дружиною ОСОБА_2, під час якої ображав її нецензурними словами та виганяв з квартири.

25.02.2009 року близько 19-00 год. за місцем свого проживання: в АДРЕСА_1, ОСОБА_1, вчинив насильство в сім'ї: а саме перебуваючи в нетверезому стані вчинив сварку зі своєю неповнолітньою дочкою ОСОБА_3, 1993 року народження, під час якої ображав її нецензурними словами та наніс їй тілесні ушкодження.

Правопорушник ОСОБА_1 визнав факт скоєння правопорушень, що підтверджуються протоколами про адміністративні правопорушення серії КХ НОМЕР_1 від 02.03.2009 року, серії КХ НОМЕР_2 від 02.03.2009 року та власними поясненнями.

В діях ОСОБА_1 вбачаю склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст.173-2 ч.2 КУпАП.

Відповідно до вимог ст.36 КупАП, якщо особа вчинила кілька адміністративних правопорушень, справи про які одночасно розглядаються одним і тим же органом (посадовою особою), стягнення накладається у межах санкції, встановленої за більш серйозне правопорушення з числа вчинених.

Керуючись ст.ст.36, 173-2 ч.2 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

ПОСТАНОВИВ:

Визнати винним ОСОБА_1 у вчиненні правопорушення, передбаченого ст.173-2 ч.2 КУпАП та застосувати до нього адміністративне стягнення у вигляді адміністративного арешту строком на 2 доби.

Постанова суду може бути оскаржена до апеляційного суду Київської області протягом 10 днів з дня її постановлення шляхом подання апеляційної скарги через Рокитнянський районний суд Київської області.

Справа №3-80/09

**ПОСТАНОВА
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ**

03 лютого 2009 року суддя Рокитнянського районного суду Київської області Нечепоренко Л.М., розглянувши матеріали, які надійшли від Рокитнянського РВГУ МВС України в Київській області про притягнення до адміністративної відповідальності ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1 року народження, працюючого охоронником ІНФОРМАЦІЯ_2, мешканця АДРЕСА_1 за ст.173-2 ч.1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, –

ВСТАНОВИВ:

17 січня 2009 року о 10 год. ОСОБА_1 . вчинив насильство в сім'ї, яке виразилося в тому, що в цей день він прийшов додому в нетверезому стані, затіяв сварку з дружиною ОСОБА_1, а коли дочка ОСОБА_2 втрутилася у сварку з метою її припинення, вдарив дочку кулаком в обличчя та в живіт, спричинивши їй фізичне насильство.

В суд ОСОБА_1 з'явився та визнав факт вчинення правопорушення.

Крім того, факт вчинення правопорушення підтверджується протоколом серії НОМЕР_1 про адміністративне правопорушення від 03.02.09 року.

В діях ОСОБА_1 вбачаю склад правопорушення, передбачений ст.173-2 ч.1 КК України.

Приймаючи до уваги, що ОСОБА_1 вчинив насильство в сім'ї, яке виразилося у фізичному насильстві відносно доньки, вважаю, що до нього необхідно застосувати адмінстягнення у виді арешту.

Керуючись ст.ст.33, 173-2 ч.1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, суддя

ПОСТАНОВИВ:

Визнати винним ОСОБА_1 у вчиненні правопорушення, передбаченого ст.173-2 ч.1 КУпАП та застосувати адміністративне стягнення по ст.173-2 ч.1 КУпАП у виді адміністративного арешту терміном 3 доби.

Постанова може бути оскаржена до апеляційного суду Київської області протягом 10 днів з дня її винесення шляхом подання апеляції через Рокитнянський районний суд.

Дело №3-1125/2009

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ИМЕНЕМ УКРАЇНИ

06 апреля 2009 года Судья Гагаринского районного суда г.Севастополя А.Н.Лугвищик, рассмотрев административный материал, поступивший из Гагаринского РО УМВД Украины в г.Севастополе в отношении: ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1 года рождения, гражданина Украины, проживающего по адресу: АДРЕСА_1, ранее к административной ответственности не привлекавшейся, по ч.1 ст.173-2 Кодекса Украины об административных правонарушениях,

УСТАНОВИЛ:

Согласно протоколу ОСОБА_1, 29.01.2009 года находясь по адресу: АДРЕСА_1, совершил насилие в семье в отношении своего сына ОСОБА_2.

В суд для рассмотрения административного материала ОСОБА_1 не явился.

В соответствии с ч.2 ст.268 явка правонарушителя по данной статье является обязательной. Постановление Гагаринского районного суда г.Севастополя о принудительном приводе работниками Гагаринского РО УМВД г.Севастополя не исполнено.

Согласно ст. 38 КУоАП административное взыскание может быть наложено не позднее 2 месяцев со дня совершения правонарушения.

Считаю необходимым административный материал в отношении ОСОБА_1 прекратить по истечению срока привлечения в административной ответственности.

На основании изложенного и руководствуясь ст.221, 268, 283, ч.1 ст.173-2, ст.38 КУоАП, судья

ПОСТАНОВИЛ:

Административный материал в отношении ОСОБА_1 прекратить по истечению срока привлечения к административной ответственности.

Постановление не вступило в законную силу, может быть обжаловано в течении 10 суток с дня оглашения постановления, путем подачи в суд апелляционной жалобы или опротестовано прокурором Гагаринского района.

Дело №3-2470/2009

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ИМЕНЕМ УКРАИНЫ

25.05.2009 года судья Гагаринского районного суда г. Севастополя Нестерук В.В., рассмотрев административный материал, поступивший в отношении ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1 г.р., не работает, прож. АДРЕСА_1 по ст. 173-2 ч.1 КоАП Украины, ОСОБА_1

УСТАНОВИЛ:

Правонарушитель 25.04.2009 года произвел деяние, предусмотренное ст.173-2 ч.1 КоАП Украины, а именно насилие в семье или неисполнение защитного принципа.

Своими действиями он нарушил действующее законодательство Украины и совершил правонарушение, предусмотренное ст.173-2 ч.1 КоАП Украины. Правонарушитель на рассмотрение административного материала в суд не явился. Суд считает возможным рассмотреть административный материал в его отсутствие, так как о дне и времени рассмотрения административного материала был извещен надлежащим образом.

Вина правонарушителя ОСОБА_1 в совершении правонарушения подтверждается протоколом об административном правонарушении.

На основании изложенного, учитывая личность правонарушителя, руководствуясь ст. 173-2 ч.1 КоАП Украины,

ПОСТАНОВИЛ:

Подвергнуть ОСОБА_1 административному взысканию в виде штрафа в размере 17 гривен в доход государства.

Постановление не вступило в законную силу, может быть обжаловано в течении 10 дней путем подачи апелляционной жалобы через Гагаринский районный суд г.Севастополя или опротестовано прокурором Гагаринского района г.Севастополя.

Справа №3-6/2009 рік

**ПОСТАНОВА
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ**

05 січня 2009 року
м. Первомайський

Суддя Первомайського міськрайонного суду Харківської області Васянович Г.М., розглянувши справу про адміністративне правопорушення, яка надійшла із Первомайського РВ ГУМВС України в Харківській області, про притягнення до адміністративної відповідальності за ч.1 ст.173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, який народився та мешкає в АДРЕСА_1, ІНФОРМАЦІЯ_2,

ВСТАНОВИВ:

Вдень ІНФОРМАЦІЯ_3 ОСОБА_1, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, скоїв насильство в сім'ї за адресою свого мешкання, а саме в АДРЕСА_1 вчинив сварку із своєю дружиною ОСОБА_2, ображав її нецензурними словами, погрожував розправою, виганяв з дому.

Вказаними діями ОСОБА_1 завдав шкоди психічному здоров'ю потерпілої.

Справа про адміністративне правопорушення розглядалася у відсутність особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, оскільки від останньої, сповіщеної про місце та час розгляду справи шляхом надіслання судової повістки, не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи.

Обставини вчинення правопорушення підтверджуються сукупністю даних протоколу про адміністративне правопорушення від ІНФОРМАЦІЯ_3, письмовими поясненнями ОСОБА_2, ОСОБА_1.

При вирішенні питання про визначення виду та міри стягнення враховуються характер вчиненого правопорушення, особа правопорушника, ступінь його вини, стан алкогольного сп'яніння, а також те, що раніше він не притягувався до адміністративної відповідальності.

Керуючись ст. 283, 284 КУпАП, –

ПОСТАНОВИВ:

ОСОБА_1 визнати винним у вчиненні правопорушення, передбаченого ч.1 ст.173-2 КУпАП та застосувати до нього адміністративне стягнення у виді штрафу в розмірі 51 гривня.

Постанова може бути оскаржена протягом десяти днів з дня її винесення до апеляційного суду Харківської області через Первомайський міськрайонний суд.

Справа №3-20/09

ПОСТАНОВА

Іменем України про притягнення до адміністративної відповідальності

13 січня 2009 року суддя Чугуївського міського суду Харківської області Слурденко О.І., розглянувши матеріал, який надійшов від Чугуївського РВ ГУМВС України в Харківській області про притягнення до адміністративної відповідальності за ч.1 ст.173-2 КУпАП у відношенні ОСОБА_1 ІНФОРМАЦІЯ_1 року народження, громадянин України який не працює, проживає АДРЕСА_1

ВСТАНОВИВ:

02.12.2008 року органом дізнання Чугуївського РВ ГУМВС України в Харківській області була винесена постанова про відмову в порушенні кримінальної справи у відношенні ОСОБА_1 по ст.ст.296, 129, 121-124 УК України та був складений адміністративний матеріал, який надійшов до суду 05.01.2009 року, де вказано, що 25.11.2008 року біля 15 год. 00 хв. гр-н ОСОБА_1 знаходився дома за адресою АДРЕСА_1, де він оказував психічний тиск у відношенні своєї матері ОСОБА_2, виганяв її з будинку, таким чином він вчинив насильство в сім'ї, тобто скоїв правопорушення передбачене ч.1 ст. 173-2 КУпАП.

Вказані вище обставини повністю знайшли своє підтвердження при розгляді справи у суді та підтверджуються фактичними даними, які містяться в протоколі НОМЕР_1 про адміністративне правопорушення та матеріалами справи.

Таким чином, постанова про відмову в порушенні кримінальної справи у відношенні ОСОБА_1 була винесена 02.12.2008 р., протокол про адміністративне правопорушення був складений 02.12.2008 р., адміністративний матеріал надійшов до суду 05.01.2009 р. у відповідності зі ст.38 КУпАП України. При наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше, як через місяць з дня прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, але строк притягнення до адміністративної відповідальності ОСОБА_1 минув, у зв'язку з чим провадження по справі про адміністративне правопорушення підлягає закриттю.

На підставі викладеного, керуючись ч.1 ст.173-2, ст.ст.38, 247 п.7, 283, 284 КУпАП, суддя.

ПОСТАНОВИВ:

ОСОБА_1 визнати винним в скоєнні адміністративного правопорушення, передбаченого ч.1 ст.173-2 КУпАП.

Справу про адміністративне правопорушення, передбачене ч.1 ст.173-2 КУпАП, щодо ОСОБА_1 закрити через закінчення строків накладення адміністративного стягнення.

Постанова може бути оскаржена в десятиденний строк з дня винесення до Харківського апеляційного суду.

Справа №3-512/09

ПОСТАНОВА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

29 травня 2009 року

Підволочиський районний суд Тернопільської області в складі: головуючого Комендата Р.Т., при секретарі Делик С.Р., розглянувши у відкритому судовому засіданні в залі суду в селищі Підволочиську справу про адміністративне правопорушення, яка надійшла від Підволочиського РВ УМВС України в Тернопільській області про притягнення до адміністративної відповідальності: ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1 народження, уродженця АДРЕСА_1, громадянина України, тимчасово непрацюючого, одруженого, на утриманні якого двоє неповнолітніх дітей, мешканця села АДРЕСА_2, який раніше до адміністративної відповідальності не притягувався, – за ч. 1 ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, –

ВСТАНОВИВ:

Громадянин ОСОБА_1 28 травня 2009 року біля 15 години 00 хвилин в приміщенні житлового будинку, в якому проживає разом з дружиною, неповнолітніми дітьми та тещею, вчинив сімейну сварку, під час якої в присутності н/п дітей виражався в адресу своєї дружини ОСОБА_2 та тещі ОСОБА_3 нецензурними словами, штовхав дружину, чим завдав шкоди фізичному та психічному здоров'ю потерпілих.

В судовому засіданні правопорушник ОСОБА_1 свою вину у вчиненні правопорушення визнав частково, щиро розкався і пояснив, що ініціатором сварки була його теща. Того дня? повертаючись з церкви додому? в магазині випив пива. Прийшовши додому, між ним та тещею виникла сварка, під час якої теща звинувачувала його в тому, що він ніде не працює, сім'ї не забезпечує матеріально, вдарила його віником, потім до неї приєдналася і його дружина, яка підтримала свою матір. Доповнив, що дружина не дає йому можливості брати участь у вихованні дітей, а коли з-за кордону приїздить теща, то втручається у їх спільне сімейне життя. Запевнив суд, що нецензурних слів він не говорив і нікого не обзивав.

Незважаючи на часткове визнання вини правопорушником, його вина у вчиненні правопорушення доведена протоколом про вчинене адміністративне правопорушення від 28 травня 2009 року НОМЕР_1, згідно

якого гр. ОСОБА_1 28 травня 2009 року біля 15.00 години вчинив насильство в сім'ї; поясненнями свідка; а також іншими зібраними, та проаналізованими судом матеріалами:

- так свідок ОСОБА_2 суду пояснила, що її чоловік ОСОБА_1 28 травня цього року біля 12 години прийшов додому і вона запитала його де він був, на що той різко відповів, що це його справи. Коли вона мала намір погодувати дитину, то чоловік не хотів їй дати таку можливість, почав її виганяти з хати, виражатися нецензурними словами, дитина розплакалася, тому її мати заступилася за неї і дитину, однак чоловік не хотів їх слухати, продовжував кричати до них, штовхнув її і вона впала на землю, тому змушена була викликати міліцію. Доповнила, що подібні конфлікти в сім'ї виникають часто, через різні дрібниці. Вона є інвалідом з дитинства, тому негативна поведінка чоловіка погано впливає на стан її здоров'я, тому має намір розірвати з ним шлюб.
- письмовими поясненнями ОСОБА_3 від 28 травня 2009 року, в яких зазначено, що 28 травня 2009 року вона, перебуваючи в приміщенні житлового будинку, доглядала за своїми онуками, її зять ОСОБА_1 зайшов в будинок і забрав в неї з рук дитину, нічого не сказавши, потім, коли дитина почала плакати, вона попросила зятя, аби він вийшов з дитиною на вулицю, після чого він почав до неї кричати, обзивати нецензурними словами. Через деякий час додому прийшла її донька і ОСОБА_1 знову вчинив сварку, тому донька змушена була зателефонувати в міліцію.

Аналізуючи в сукупності викладені обставини, суд приходить до переконання про повну доведеність винуватості гр. ОСОБА_1 у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст.173-2 ч.1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, оскільки він вчинив насильство в сім'ї, що виразилося в умисному вчиненні дій психологічного характеру, в даному випадку застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, внаслідок чого була завдана шкода фізичному і психічному здоров'ю потерпілих, і тому його слід притягнути до адміністративної відповідальності за зазначеною статтею, наклавши адміністративне стягнення в межах її санкції.

При накладенні адміністративного стягнення, беручи до уваги особу порушника, який вперше притягується до адміністративної відповідальності

за дане правопорушення, його щире каяття, позитивну характеристику з місця проживання, враховуючи характер вчиненого правопорушення, обставини справи, керуючись ст.ст.33, 276-280, 283, 284, 294 Кодексу України про адміністративні порушення, суд, –

ПОСТАНОВИВ:

ОСОБА_1 визнати винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч.1 ст.173-2 Кодексу України про адміністративні порушення та накласти на нього адміністративне стягнення – 51 (п'ятдесят одну) гривню штрафу в доход держави.

Постанова набирає законної сили після закінчення строку на її оскарження.

На постанову може бути подана апеляційна скарга, внесено протест прокурора до апеляційного суду Тернопільської області через Підволочиський районний суд протягом десяти днів з дня її винесення.

Справа №3-236/09

ПОСТАНОВА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

12 березня 2009 року

Підволочиський районний суд Тернопільської області в складі: головуєчого Комендата Р.Т., при секретарі Дедик С.Р., розглянувши матеріали, які надійшли від Підволочиського РВ УМВС України в Тернопільській області про притягнення до адміністративної відповідальності: ОСОБА_1 ІНФОРМАЦІЯ_1 народження, мешкаючого без реєстрації в АДРЕСА_1 громадянина Азербайджану, непрацюючого, який раніше до адміністративної відповідальності не притягувався, – за ст. 173-2 ч. 1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, –

ВСТАНОВИВ:

Громадянин ОСОБА_1 11 березня 2009 року по місцю свого проживання в АДРЕСА_1, вчинив насильство в сім'ї, в ході якого виражався в адресу своєї співжительки ОСОБА_2 нецензурними словами, погрожував їй фізичною розправою, чим завдав шкоди її фізичному та психічному здоров'ю.

В судовому засіданні правопорушник ОСОБА_1 своєї вини в інкримінованому йому правопорушенні не визнав і пояснив, що проживає в АДРЕСА_1 в громадянському шлюбі з громадянкою ОСОБА_2, мають спільну дитину, жодних конфліктів між ними не було, а винна у всьому мати його співжительки ОСОБА_3, яка втручається у їх сімейне життя.

Заперечення гр. ОСОБА_1 щодо його вини у вчиненні ним правопорушення спростовуються протоколом про адміністративне правопорушення НОМЕР_1 від 11 березня 2009 року, поясненнями свідків та іншими проаналізованими судом матеріалами, серед яких:

– свідок ОСОБА_2 пояснила, що з громадянином ОСОБА_1 проживає в громадянському шлюбі біля 3-х років в квартирі, яка належить її матері, оскільки іншого житла в них немає. Шлюб не зареєстрували, так як ОСОБА_1 одружений і даний шлюб не розірваний. Подібні конфлікти між ними виникають дуже часто, оскільки вона оформила на себе для чоловіка кредити на великі суми і їх потрібно сплачувати, а так як чоловік ніде не працює, то коштів на це немає. В даний час сім'ю утримує її мати, яка повернулася з-за кордону декілька днів тому. В чому саме була виявлена погроза в її сторону з боку чоловіка сказати не може;

– свідок ОСОБА_3 пояснила, що протягом 7-ми років проживає в Італії, однак кожного року приїжджає у відпустку додому в АДРЕСА_1 разом зі своєю донькою та її співжителем ОСОБА_1. Її донька шлюбу з ОСОБА_1 не зареєструвала, проживають в громадянському шлюбі і мають спільну дитину. Живуть вони незлагоджено, оскільки гр. ОСОБА_1 часто влаштовує сімейні скандали з її донькою та з нею, коли вона приїжджає додому, через що її донька боїться ОСОБА_1 і не може перечити йому, а також говорити будь-що проти нього.

Аналізуючи в сукупності викладені обставини, приходжу до переконання про повну доведеність винуватості гр. ОСОБА_1 у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст.173-2 ч.1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, – вчинення насильства в сім'ї, тобто умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру, в даному випадку застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, внаслідок чого була завдана шкода фізичному і психічному здоров'ю потерпілої, і тому його слід притягнути до адміністративної відповідальності за зазначеною статтею, наклавши адміністративне стягнення в межах її санкції.

При накладенні адміністративного стягнення, беручи до уваги особу порушника, який вперше притягується до адміністративної відповідальності за дане правопорушення, враховуючи характер вчиненого правопорушення, обставини справи, керуючись ст.ст.33, 276-280, 283, 284, 294 Кодексу України про адміністративні порушення,

ПОСТАНОВИВ:

ОСОБА_1 визнати винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст.173-2 ч.1 Кодексу України про адміністративні порушення та накласти на нього адміністративне стягнення – 255 (двісті п'ятдесят п'ять) гривень штрафу в доход держави.

Постанова набирає законної сили після закінчення строку на її оскарження.

На постанову може бути подана апеляційна скарга, внесено протест прокурора до апеляційного суду Тернопільської області через Підволочиський районний суд протягом десяти днів з дня її винесення.

**ПОСТАНОВА
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ**

27 квітня 2009 року

Суддя Борщівського районного суду Тернопільської області Денисова Т.С., розглянувши матеріали, які надійшли від Борщівського РВ УМВС України в Тернопільській області про притягнення до адміністративної відповідальності ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1 народження, жителя АДРЕСА_1, пенсіонера за віком, за ст.173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення,

ВСТАНОВИВ:

З протоколу про адміністративне правопорушення НОМЕР_1 від 16 квітня 2009 року вбачається, що протягом тривалого часу в с. Турильче у будинку гр. ОСОБА_1 вчиняв психологічне насильство над своєю дочкою ОСОБА_2 та внуками ОСОБА_3 та ОСОБА_4, виганяв їх з дому, словесно обзивав їх нецензурними словами, закривав на замок продукти харчування, від чого ОСОБА_2 разом із сином ночували по сусідах. Так, 8 квітня 2009 року в с. Турильче гр. ОСОБА_1 вигнав з городу, а потім із дому гр. ОСОБА_2 та внука ОСОБА_4., голосно кричав та виражався нецензурними словами до них, внаслідок чого могло бути завдано шкоду фізичному або психологічному здоров'ю потерпілих, а саме, ОСОБА_2 та ОСОБА_4 і тим самим скоїв правопорушення, передбачене ч.1 ст.173-2 КУпАП.

ОСОБА_1 в судовому засіданні вини не визнав і пояснив, що його повнолітня дочка ОСОБА_2 проживає із своїми дітьми, а його внуками, у його господарстві. Однак спільного господарства з сім'єю дочки не веде. Остання мешкає у літній кухні господарства, де мають облаштовану жилу кімнату, кухню. Оскільки дочка ОСОБА_2 веде паразитичний спосіб життя, ніде не працює, по декілька днів не приходять додому, він та його дружина перебирають на себе постійно клопіт за внуків. Суперечки із дочкою дійсно часто мають місце, остання не реагує на його зауваження, прохання, заперечення, їх, батьків, ображає, обзиває, матір не раз біла. Продукти в підвалі вимушений зачиняти на замок, оскільки дочка виносить усі продукти з дому. Не раз говорив дочці, щоб вона йшла з його дому і сама влаштувала своє життя. На рахунок внуків він ніколи нічого поганого не говорив і не може нічого сказати.

8 квітня 2009 року він дійсно вигнав дочку з присадибної ділянки, де та, залишивши сина дома, намагалася садити картоплю на підготовленому ним та належному йому городі.

Покази ОСОБА_1 в судовому засіданні повністю підтвердила його дружина ОСОБА_5.

Частина 1 ст.173-2 КУпАП передбачає відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, тобто умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру, внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого.

У відповідності до ст.3 Сімейного кодексу України сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Доказів того, що ОСОБА_1 проживає із своєю повнолітньою дочкою ОСОБА_2 та її дітьми однією сім'єю, суд з пояснень та матеріалів справи не знаходить.

Окрім цього, на підтвердження вини ОСОБА_1 у тому, що його дії психологічного чи фізичного характеру могли чи завдали шкоди психічному здоров'ю потерпілих, будь-яких доказів в матеріалах справи не представлено.

А тому вважаю, що в діях ОСОБА_1 відсутній склад адміністративного правопорушення, передбаченого ч.1 ст.173-2 КУпАП.

На підставі вищенаведеного, вважаю, що в притягненні ОСОБА_1 до адміністративної відповідальності за ч.1 ст.173-2 КУпАП слід відмовити, а адміністративну справу слід закрити.

На підставі ч.1 ст.173-2 КУпАП, керуючись ст.ст.247 п.1, 251, 280, 284 КУпАП,

ПОСТАНОВИВ:

В притягненні ОСОБА_1 до адміністративної відповідальності за ч.1 ст.173-2 КУпАП відмовити за відсутністю в його діях цього складу правопорушення, а адміністративну справу закрити.

Постанова набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги чи протесту прокурора.

Постанова може бути оскаржена до апеляційного суду Тернопільської області або на неї може бути внесено протест прокурора через Борщівський районний суд протягом десяти днів з дня винесення постанови.

Справа №3-188/09

ПОСТАНОВА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

22 квітня 2009 року

Суддя Борщівського районного суду Тернопільської області Денисова Т.С., розглянувши матеріали, які надійшли від Борщівського РВ УМВС України про притягнення до адміністративної відповідальності ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1 року народження, жителя АДРЕСА_1, непрацюючого, за ст.173-2 ч.1 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

ВСТАНОВИВ:

04 квітня 2009 року біля 19.00 години ОСОБА_1, знаходячись у власному житловому будинку, який знаходиться у с. Кривче Борщівського району, вчинив суперечку із бувшою дружиною ОСОБА_2, в присутності неповнолітніх дітей ОСОБА_3 та ОСОБА_4 кричав ображав ОСОБА_2 нецензурними словами, виганяв останню та неповнолітніх дітей з будинку на вулицю.

Своїми умисними діями фізичного та психологічного характеру ОСОБА_1 вчинив насильство в сім'ї, внаслідок чого могла бути завдана шкода психічному та фізичному здоров'ю неповнолітніх дітей.

ОСОБА_1 вину у вчиненому правопорушенні не визнає і пояснив, що суперечка із бувшою дружиною дійсно мала місце. Все сталося через те, що в будинку його матері впала стіна і остання змушена була прийти ночувати до його житлового будинку. Так як із бувшою дружиною він вже значний час перебуває в неприязних стосунках, суперечки виникають з будь-яких побутових причин. Так було і в той вечір. Бувша дружина із дітьми не хотіли вступити місце на дивані бабці. В суперечці він дійсно вказував на двері бувшій дружині, однак дітей з будинку не виганяв.

Вина ОСОБА_1 підтверджується протоколом про адміністративне правопорушення НОМЕР_1 від 6 квітня 2009 року, його власним письмовим поясненням, з якого вбачається, що суперечка була в присутності дітей.

Потерпіла ОСОБА_3 в судовому засіданні пояснила, що внаслідок суперечки, яку 4 квітня вчинив в хаті батько із матір'ю, вона сильно перенервувалася, переживала за матір. Батько дійсно в сварці кричав і виганяв її матір, а також її з братом з будинку, оскільки був не задоволений тим, що бабці не знайшлося місця на дивані. В неї хворе

серце, а тому після криків батька, його звинувачень, вона змушена була вживати ліки.

Потерпілий ОСОБА_4 в судовому засіданні пояснив, що налякався криків батька, які почалися з вечора і продовжувалися до ночі. Він довго не міг заснути, боявся, що батько знову почне кричати і виганяти з будинку.

ОСОБА_2 суду пояснила, що суперечку 4 квітня 2009 року ОСОБА_1 влаштовував, дійсно, через те, що його мати не мала, де лягти спати, а в літню кухню йти не хотіла. Ображаючи її, він серед ночі став виганяти її з будинку. А коли діти стали її захищати, став кричати і на них, також виганяв дітей з будинку.

Свідок ОСОБА_5 суду пояснила, що в її будинку дійсно впала стіна і 4 квітня 2009 року вона змушена була прийти ночувати до будинку свого сина, де між сином та його бувшою дружиною виникла суперечка.

За таких обставин вважаю, що в діях ОСОБА_1 наявні ознаки адміністративного правопорушення, передбаченого ч.1 ст.173-2 КУпАП, і тому його слід притягнути до адміністративної відповідальності за цією статтею КУпАП та, враховуючи обставини справи, характер вчиненого правопорушення, особу правопорушника, який по місцю проживання характеризується позитивно, ступінь вини, накласти на нього адміністративне стягнення у виді штрафу.

На підставі ст.173-2 ч.1 КУпАП, керуючись ст.ст.9, 33, 252, 280, 284 КУпАП,

ПОСТАНОВИВ:

Визнати винним ОСОБА_1 у вчиненні правопорушення, передбаченого ч.1 ст.173-2 КУпАП на накласти штраф у розмірі трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

У відповідності до ст.308 КУпАП, при несплаті штрафу добровільно у встановлений строк (15 днів), стягнути його в подвійному розмірі в сумі 102 грн.

Постанова набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги чи протесту прокурора.

Постанова може бути оскаржена до апеляційного суду Тернопільської області або на неї може бути внесено протест прокурора через Борщівський районний суд протягом десяти днів з дня винесення постанови.

Справа №3-844/2009 р.

ПОСТАНОВА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

13 липня 2009 року м. Красноград

Суддя Красноградського районного суду Дудченко В.О., розглянувши адміністративний матеріал, який надійшов з Красноградського РВ ГУМВСУ в Харківській області стосовно ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, який мешкає в АДРЕСА_1, щодо вчинення ним адміністративного правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 173-2 КУпАП,

ВСТАНОВИВ:

08.07.2009 року приблизно о 15 годині 00 хв. ОСОБА_1, по вул. АДРЕСА_1, в стані алкогольного сп'яніння, наніс тілесні ушкодження сину співмешканки ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_2, а саме впав та перевернув коляску в якій знаходився ОСОБА_2.

В судовому засіданні ОСОБА_1 вину визнав в повному обсязі, розкався у вчиненому. Крім його показів у судовому засіданні його вина у вчиненні даного правопорушення підтверджується також іншими зібраними та дослідженими по справі доказами: протоколом про адміністративне правопорушення від 13.07.2009 року НОМЕР_1, письмовими поясненнями ОСОБА_1, ОСОБА_3 та постановою про відмову в порушенні кримінальної справи. За таких обставин, його дії необхідно кваліфікувати за ч.1 ст.173-2 КУпАП, тобто вчинення насильства в сім'ї.

Враховуючи характер скоєного правопорушення, вважаю за необхідне застосувати до ОСОБА_1 адміністративне стягнення у вигляді штрафу в прибуток держави.

На підставі викладеного, керуючись ст.ст. 283, 284 КУпАП, суддя –

ПОСТАНОВИВ:

ОСОБА_1 визнати винним в скоєнні адміністративного правопорушення, передбаченого ч.1 ст.173-2 КУпАП та накласти адміністративне стягнення у вигляді штрафу в прибуток держави в розмірі 85 (вісімдесят п'ять) гривень.

Штраф підлягає сплаті в 15-денний термін на розрахунковий рахунок 31110106700300, УДК у Красноградському районі 21081100, код одержувача 24134389, банк ГУДКУ у Харківській області, МФО 851011.

Відповідно ст.308 КУпАП у разі несплати правопорушником штрафу у встановлений строк, постанова про накладення штрафу надсилається для примусового виконання до відділу державної виконавчої служби за місце проживання порушника, роботи або місцезнаходження його майна і стягується подвійний розмір штрафу.

Постанову по справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржено до апеляційного суду Харківської області через Красноградський районний суд особою, щодо якої її винесено, а також потерпілим або опротестовано прокурором протягом десяти днів з дня винесення постанови.

Справа №3-55/2009

**ПОСТАНОВА
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ**

09 лютого 2009 року.

Суддя Теофіпольського районного суду Хмельницької області СТЕЦЮК І.С. розглянувши матеріали, які надійшли від Теофіпольського РВ УМВС України в Хмельницькій області про притягнення до адміністративної відповідальності ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, проживає в с. АДРЕСА_1 Теофіпольського району, громадянина України, українця, має неповнолітню дитину.

за ч. 1 ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення:

ВСТАНОВИВ:

13 листопада 2008 року ОСОБА_1 не виконав захисний припис, який забороняв останньому вести телефоні розмови з колишньою дружиною ОСОБА_2. Цим він порушив ч.1 ст.173-2 КУпАП.

ОСОБА_1 вину свою визнав повністю, у вчиненому розкався.

Керуючись ч.1 ст.173-2 КУпАП,

ПОСТАНОВИВ:

ОСОБА_1 оштрафувати на 60 гривень.

Постанова може бути оскаржена до апеляційного суду Хмельницької області через районний суд протягом 10 днів з дня її винесення.

Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини стосовно рішення у справі «Савіни проти України»

У рішенні, ухваленому 18 грудня 2008 року у справі «Савіни проти України», Європейський суд з прав людини (далі – Суд) постановив, що:

було порушено ст.8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Відповідно до ст.41 Конвенції Суд призначив виплатити кожному із заявників по 5000 євро як компенсацію моральної шкоди.

Обставини справи

Заявники, які є чоловіком та жінкою, відповідно 1957 та 1956 р. н., є громадянами України і проживають у м.Ромни. Вони є сліпими від народження.

З 1990 до 2006 року п.Савін офіційно працював на підприємстві Українського товариства сліпих (далі – УТОС) – державної організації, яка отримує дотації держави для надання допомоги сліпим людям. Однак протягом 2001 та 2006 років, за свідченням працедавця, заявник працював лише по кілька днів протягом року. У 2006 році п.Савін досягнув пенсійного віку та був звільнений з огляду на скорочення штатів. Заявниця перестала працювати ще на початку 1990-х років.

З 1997 року сім'я заявників проживала у двох державних двокімнатних квартирах. У цих квартирах не було гарячої води та каналізації, а для опалення помешкання використовувалась піч.

У сім'ї Савіних було семеро дітей (які народилися між 1991 та 2001 роками). У лютому 1998 року четверо перших дітей були взяті під опіку держави, з огляду на неспроможність заявників надати їм належну турботу та виховання. Троє з них навчаються та проживають у Роменській загальноосвітній школі-інтернаті I-III ступенів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування ім. О. Деревської (далі – школа-інтернат), а четверта дитина зі згоди заявників була усиновлена іншими людьми.

У 1997 році найстарший син, який залишався під опікою батьків, теж був прийнятий до школи-інтернату. Батьки забирали його додому на вихідні та святкові дні. Кілька разів адміністрація школи-інтернату скаржилась на те, що цей хлопець часто втікав зі школи, тинявся вулицями, збираючи порожні пляшки та жebraючи.

З 1998 до 2004 року представники місцевої служби у справах неповнолітніх і органу опіки та піклування разом із деякими іншими органами місцевої влади понад десять разів відвідували помешкання заявників і складали акти на предмет придатності житлових умов заявників для виховання інших дітей, які залишались на їхньому утриманні. Відповідно до цих актів зазначені умови були вкрай незадовільними. Зокрема, помешкання потребувало ремонту, там було холодно, сиро, брудно, багато павутиння та тхнуло людськими екскрементами. Одяг був розкиданий по підлозі та на ліжках. Посуд немитий. Постільна білизна була дуже брудною. Дитячий матрац через велику кількість сечі прогнив, дитяче ліжко не використовувалось. На кухні не було знайдено їжі. Діти були брудними та вдягненими не відповідно до пори року. В одному з актів зазначалось, що у найменшої дитини було запалення шкіри. Крім того, відзначалось, що «діти були хворими», хоча симптоми цієї хвороби не описувались.

Кілька разів між 1998 та 2004 роком УТОС надавав заявникам допомогу дровами, одягом, взуттям та елементарними продуктами (цукром, картоплею, зерном, борошном). У 1998 р. УТОС також організував кількох студентів-волонтерів, щоб вони побілили стіни у помешканні Савіних та пофарбували вікна і підлогу.

Заявники також звертались до місцевої влади з проханням провести до їхнього будинку природний газ, аби вони змогли встановити опалення та готувати їжу. 10 січня 2000 року Савіних сповістили, що їхні сусіди категорично висловились проти цього, зважаючи на сліпоту заявників та присутність маленьких дітей. Окрім того, це було неможливо зробити ще й з технічної точки зору.

22 лютого 2000 року сім'я Савіних звернулася до голови місцевого відділення соціальної допомоги з проханням посприяти заявникові знайти роботу, а 22 лютого 2000 року служба у справах неповнолітніх звернулася до голови місцевого жіночого комітету з проханням забезпечити сім'ю заявників гуманітарною допомогою. Однак інформації стосовно отриманих відповідей Суду представлено не було.

16 лютого 2001 року один із синів Савіних був обстежений лікарем, який вказав, що його мовленеві здібності були на низькому рівні, а також що він хворів на недокрів'я.

27 лютого 2001 року заявники отримали 150 гривень фінансової допомоги для оплати послуг з електропостачання.

8 липня 2003 року місцевий комітет з питань соціального захисту та з питань запобігання злочинності неповнолітніх попередив

Савіних, що їм потрібно покращити умови, в яких проживали та виховувались їхні діти.

Адміністрація дитячого садка, який відвідував один із синів заявників, К.С., надала довідку про те, що він регулярно відвідував цей заклад, а батьки вчасно приводили його туди та забирали додому. Заявниця активно цікавилась справами К.С. та прислуховувалась до порад вихователів і медсестер. К.С. характеризувався як дещо впертий та неактивний під час занять, проте охоче спілкувався з іншими дітьми. З іншого боку, одноклассники К.С. інколи лякались його неохайного вигляду та брудного одягу.

У грудні 2003 року Роменський дитячий оздоровчий центр підтвердив, що двоє дітей заявників харчувалися у школі. Їм також надавались путівки у літні табори, оскільки вони хворіли на анемію.

У невизначену дату заявник подав позов до свого працедавця, вимагаючи сплати заборгованості із заробітної плати та різноманітних компенсаційних виплат, включаючи виплату за час простою підприємства, який закінчився 31 листопада 2004 року. 3 листопада 2004 року Роменський районний суд зупинив відповідний судовий процес з огляду на досягнення сторонами мирової угоди, відповідно до якої першому заявникові виплатили 1500 грн. 5 січня 2006 року Роменський суд призначив сплатити заявнику ще 1100 грн різних компенсаційних виплат за час простою.

5 січня 2004 року Роменський прокурор на запит служби у справах неповнолітніх ініціював судовий процес про взяття трьох наймолодших дітей заявників під державну опіку.

2 грудня 2004 року суд, вислухавши сім'ю Савіних, службу у справах неповнолітніх та орган опіки і піклування, задовольнив позов прокурора.

Заявники подали апеляційну скаргу на таке рішення. Вони зазначали, зокрема, що у Сімейному кодексі України передбачався виключний перелік підстав відібрання дітей від їхніх батьків, а саме: ухилення від виконання обов'язків по догляду за дітьми, жорстоке поводження з ними, хронічний алкоголізм чи наркотична залежність батьків, експлуатація дітей, примушування їх до жебракування та бродяжництва. Савіни наполягали на тому, що вони ніколи не робили нічого подібного, та пояснили, що єдиною причиною, через яку вони не змогли надати дітям кращий догляд, була їхня сліпота. При цьому вони стверджували, що їх як людей із фізичними вадами було дискриміновано, та підкреслили, що державні органи влади мали би забезпечити їхню сім'ю належною підтримкою замість того, щоб відбирати від них дітей. Заявники також посилались на ст. 8 Конвенції.

14 лютого 2005 року Сумський апеляційний суд відхилив їхню скаргу, підтримавши рішення суду першої інстанції про те, що залишення дітей із заявниками ставить під загрозу їхнє життя, здоров'я та моральне виховання.

22 березня 2006 року касаційну скаргу заявників було відхилено Верховним Судом України. На жодному із судових розглядів дітей заявників не заслуховували.

23 червня 2006 року рішення суду набрало чинності. К.С. було поміщено до школи у м.Ромни, а двох інших дітей до школи у м.Суми (на відстані близько 100 кілометрів від м.Ромни). Відповідно до свідчень соціального педагога, один із синів заявників – О.С. – часто втікав зі школи, бродяжив, його постійно доводилось розшукувати.

Зміст рішення Суду

Заявники стверджували, що рішення суду порушувало їхнє право на повагу до приватного і сімейного життя, гарантованого ст.8 Конвенції.

Сторони не оспорювали того, що рішення про взяття трьох дітей Савіних під державну опіку було втручанням у їхні права, гарантовані ст.8 Конвенції, а також що це втручання було здійснене відповідно до закону та мало на меті захист інтересів дітей. Суду було потрібно лише проаналізувати, чи таке втручання було «необхідним у демократичному суспільстві».

У зв'язку з цим Суд насамперед зазначив, що заявники погодилися з твердженням Уряду про те, що з матеріальної точки зору розміщення їхніх дітей до спеціальних навчальних закладів – таких, як школа-інтернат – було б корисним для них, особливо з огляду на обмеженість батьківських можливостей забезпечити їхні щоденні потреби. Однак вони не погоджувались з тим, що задля цього потрібно було відбирати у них дітей, оскільки це позбавляло їх можливості забирати дітей додому у позашкільний час, на канікулах чи на вихідні дні.

Суд зауважив, що національні органи влади обґрунтовували своє рішення тим, що заявники, з огляду на нестачу фінансових засобів та особистих якостей, не мали можливості не лише забезпечити своїх дітей належним харчуванням, одягом, гігієнічними умовами та забезпечити охорону їхнього здоров'я, але й забезпечити їхню соціальну й освітню адаптацію, ставлячи таким чином під загрозу моральне виховання дітей, їхнє здоров'я та життя. Суд дійшов висновку, що такі підстави, без сумніву, зумовлювали необхідність прийняття відповідного рішення.

Однак Суд поставив під сумнів достатність необхідної доказової бази для прийняття рішення про те, що умови життя дітей були насправді

небезпечними для їхнього життя та здоров'я. Він зазначив, зокрема, що хоч процедура по відібранню дитини від батьків була розпочата у січні 2004 року, проте лише 23 червня 2006 року були застосовані запобіжні заходи, і протягом всього цього періоду ніякої шкоди дітям не було завдано. Більше того, декілька висновків (зокрема, про те, що дітям Савіних не вистачало належного харчування, що вони вдягались не відповідно до сезону та що вони постійно залишались вдома наодинці) базувались лише на актах, складених муніципальними органами влади на підставі випадкових перевірок помешкання заявників. Жодних інших підтверджуючих свідчень, зокрема, таких, як свідчення самих дітей, їхні медичні картки, думки педіатрів чи твердження сусідів, не брались до уваги. Єдиним об'єктивним свідченням про неналежний стан здоров'я дітей, на який міг послатися суд, була медична довідка річної давності, в якій стверджувалось, що двоє з дітей заявників хворіли на анемію першого ступеню. Стосовно ж неспроможності сім'ї Савіних забезпечити своїм дітям відповідну освіту та соціальну адаптацію суди посилались лише на твердження органів місцевого самоврядування про те, що один із синів заявників – О.С.бродяжив та жебракував (без зазначення у цих твердженнях часу, частоти цих діянь, імен свідків чи інших обставин).

Крім того, з матеріалів справи не можна зробити висновку про те, що судові органи хоча б спробували проаналізувати залежність неадекватності виховання дітей заявниками від їх непоправної фізичної неспроможності забезпечити дітям належну опіку, а також визначити, чи могла би бути забезпечена належна батьківська опіка за умови цілеспрямованої фінансової та соціальної допомоги Савіним й надання їм ефективних порад.

Стосовно недостатнього фінансового забезпечення заявників Суд зазначив, що визначення можливості надання сім'ї Савіних спеціальної матеріальної допомоги задля збереження цілісності цієї сім'ї є завданням, перш за все, відповідних державних органів влади та, зокрема, національних судів.

Що ж до стверджуваного неналежного виховання дітей внаслідок безвідповідальності їхніх батьків, то не було зібрано жодних незалежних свідчень (зокрема таких, як оцінка психолога), аби оцінити емоційну та розумову зрілість батьків та їхню мотивацію у вирішенні домашніх труднощів.

Також, на думку Суду, національні суди, аналізуючи справу заявників, мали би звернути увагу на їхні неодноразові спроби покращити свої матеріально-побутові умови життя (зокрема, на їхні звернення про проведення природного газу до будинку, про повернення заборгованостей із

заробітної плати та інших виплат, а також на клопотання про надання допомоги у працевлаштуванні). Національний суд, натомість, взяв на віру твердження органів місцевого самоврядування про те, що Савіни, попри надану їм фінансову та іншу допомогу, не спромоглися покращити умови свого життя. Окрім посилань на акти огляду помешкання заявників, суди не оцінювали цієї допомоги, також не було досліджено змісту інформації, яка їм надавалась в якості порад. Суд дійшов висновку про те, що аналіз такої інформації був би доречним при встановленні того, чи місцеві органи влади дотримувались Конвенційних зобов'язань із забезпечення цілісності сім'ї та чи вони вивчили можливість застосування інших альтернатив перед тим, як відбирати дітей у заявників.

Суд також нагадав, що на жодній стадії судових процесів не було заслухано думок дітей (зокрема, О.С., якому на момент судових засідань у грудні 2004 року було вже 13 років). Більше того, в результаті відібрання дітей вони не лише були відлучені від своєї сім'ї, а й були поміщені до різних навчально-виховних закладів. Внаслідок цього двоє з дітей живуть навіть у іншому місті, що ускладнює підтримання постійних контактів між членами сім'ї.

Відтак Суд дійшов висновку про те, що хоча причини відібрання у заявників їхніх дітей, вказані національними органами влади, були належними, вони, однак, не були достатніми задля виправдання такого серйозного втручання у сімейне життя сім'ї Савіних. Тому була порушена ст.8 Конвенції.

Також заявники скаржились на те, що рішення про відібрання у них дітей було прийняте з огляду на їхній статус неповносправних людей, а також що держава не спромоглася виконати свої зобов'язання щодо забезпечення їх адекватною допомогою, аби вберегти сім'ю.

Суд зазначив, що хоча неповносправність Савіних могла створювати їм певні труднощі у вихованні дітей (зокрема такі, як пошук прийнятної роботи чи приведення до ладу будинку), проте у матеріалах справи немає жодних свідчень стосовно того, що із заявниками поводитись інакше, ніж з іншими особами в аналогічній ситуації. Відтак така скарга заявників – з огляду на ч.3 та ч.4 ст.35 Конвенції – є явно необґрунтованою.

Також заявники скаржились, що судовий розгляд їхньої справи був несправедливим. Суд, взявши до уваги свої висновки стосовно порушення ст.8 Конвенції, постановив, що немає потреби окремо досліджувати порушення ст.6 Конвенції.

ТРЕНІНГОВИЙ БЛОК 5

«Роль дільничного інспектора міліції в механізмі взаємодії органів та установ у сфері запобі- гання насильству в сім'ї»

Програма

Загальний час, необхідний для виконання вправ – 6 годин

Час вико- нання	Назва вправи	Форми роботи
30 хвилин	Система органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї: проблеми координації	Мозковий шторм Повідомлення тренера з використанням мульти-медійної презентації
100 хвилин	Функції та повноваження органів внутрішніх справ та інших уповноважених органів та установ у сфері протидії сімейному насильству	Робота в малих групах з законодавчими актами України
30 хвилин	Підстави для вжиття заходів із запобігання насильства в сім'ї за законодавством України	<i>Повідомлення тренера, обговорення</i>
90 хвилин	Реагування дільничних інспекторів міліції на заяви та повідомлення про вчинення насильства в сім'ї: шляхи взаємодії	<i>Робота в малих групах з конкретними ситуаціями (метод «кейс стаді»/ «case study»)</i>
40 хвилин	Алгоритм дій дільничного інспектора міліції у випадку отримання заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї	<i>Презентація тренера, обговорення</i>
70 хвилин	Практика діяльності органів внутрішніх справ щодо розгляду справ стосовно вчинення сімейного насильства: власний досвід взаємодії	Презентації учасників, обмін досвідом

**Система органів та установ,
на які покладається здійснення заходів із запобігання
насильству в сім'ї: проблеми координації**

*Повідомлення тренера
з використанням мультимедійної презентації*

Час проведення: 30 хвилин

Мета вправи:

- визначити систему органів та установ, уповноважених здійснювати заходи із запобігання насильству в сім'ї;
- сформуванати перелік основних нормативно-правових актів України, які визначають порядок взаємодії органів та установ у сфері запобігання насильству в сім'ї та жорсткому поводженню з дітьми;
- визначити координуючі органи з питань запобігання насильству в сім'ї, жорсткому поводженню з дітьми та здійснення соціального супроводу сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах.

Необхідні матеріали:

- ноутбук, проектор для мультимедійної презентації, екран;
- фліпчарт, альбом для фліпчарту (ватман), маркери.

Хід вправи:

1. Тренер звертається до групи з пропозицією визначити перелік органів та установ, які діють у сфері запобігання насильству в сім'ї. Члени групи по черзі називають ті чи інші органи та установи, з якими вони стикалися під час своєї діяльності в згаданій сфері. Названі учасниками уповноважені органи та установи фіксуються тренером на аркуші ватману.
2. Після відтворення учасниками переліку органів та установ, уповноважених здійснювати заходи із запобігання насильству в сім'ї, тренер робить інформаційне повідомлення на тему «Система органів та установ, на які покладається здійснення заходів із запобігання насильству в сім'ї: проблеми координації» з використанням мультимедійної презентації (**Додаток 5.1.**).

Коментарі ведучого:

Тренер підсумовує, що до основних нормативно-правових актів України у сфері запобігання насильству в сім'ї та насильству над дітьми, які визначають перелік органів та установ, що вживають заходи у цій сфері, та порядок їх взаємодії належать:

- Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 №2789-III зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008 №599-VI;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» від 26.04.2003 №616;
- Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.2009 №3131/386;
- Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та Примірнього положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї» від 23.01.2004 №38;
- Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» від 16.01.2004 №5/34/24/11;
- Наказ Мінсім'ямолодьспорту, МОЗ, МОН, Мінпраці, Мінтранспорту, МВС, Держдепартаменту України з питань виконання покарань «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах» від 14.06.2006 №1983/388/452/221/556/596/106.

Тренер зазначає, що перераховані нормативно-правові акти України по-різному визначають перелік таких органів та установ, що вимагає їх узгодженості та врахування їх положень в системній єдності.

Як було продемонстровано в презентації, **зазначені нормативні акти визначають різні структури як координуючі органи** з питань попередження насильства в сім'ї, жорстокого поводження з дітьми та здійснення соціального супроводу сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах. Це призводить до неузгодженості механізму взаємодії між цими органами, суперечливого тлумачення їх функцій та компетенції, що об'єктивно ускладнює реалізацію законодавства України з попередження насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дитиною, наприклад, у випадку координації надання допомоги сім'ї, в якій вчиняється насильство на дорослими членами родини та дітьми, в результаті чого сім'ю беруть під соціальний супровід.

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 5.1. (с. 315).

Функції та повноваження органів внутрішніх справ та інших уповноважених органів та установ у сфері протидії сімейному насильству

Робота в малих групах з законодавчими актами України

Час проведення: 100 хвилин

Мета вправи:

- опрацювати основні нормативно-правові акти України, які визначають порядок взаємодії органів та установ у сфері запобігання насильству в сім'ї та насильству над дітьми, проаналізувати їхній зміст, визначити суперечності, підвищити рівень обізнаності з ними учасників тренінгу;
- розглянути функції та повноваження органів та установ, уповноважених здійснювати заходи у випадках вчинення насильства в сім'ї стосовно до дорослих членів родини та (або) дитини;
- визначити механізм взаємодії уповноважених органів та установ у сфері протидії сімейному насильству та проблеми, що виникають в процесі такої взаємодії.

Необхідні матеріали:

- фліпчарт, альбом для фліпчарту, маркери;
- роздаткові матеріали: тексти нормативно-правових актів України в кількості 6 екземплярів кожний, а саме:
 - Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 №2789-III зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008 №599-VI;
 - Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» від 26.04.2003 №616;
 - Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних

служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.2009 №3131/386;

- Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» від 16.01.04 №5/34/24/11;
- Наказ Мінсім'ямолодьспорту, МОЗ, МОН, Мінпраці, Мінтранспорту, МВС, Держдепартаменту України з питань виконання покарань «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах» від 14.06.2006 №1983/388/452/221/556/596/106.

Ці нормативні акти можна знайти на офіційному сайті Верховної Ради України (<http://zakon.rada.gov.ua>). З огляду на те, що згадані матеріали також можуть бути використані при виконанні ін. вправ, доречно роздрукувати такі нормативно-правові акти за кількістю учасників та покласти їх у папки учасників перед початком тренінгу.

Хід вправи:

1. Тренер просить учасників об'єднатись в п'ять груп та забезпечує кожному з груп ватманами, маркерами та текстами вже згаданих нормативно-правових актів.
2. Тренер просить кожному групу дослідити повноваження відповідних органів та установ, що визначені в різних нормативно-правових актах, а саме:

Група 1 – управління (відділи) у справах сім'ї, молоді та спорту

Група 2 – служба у справах дітей

Група 3 – центри соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді

Група 4 – служба дільничних інспекторів міліції

Група 5 – кримінальна міліція у справах дітей

Кожна група визначає функції та повноваження відповідних органів та установ **у сфері протидії сімейному насильству** згідно з положеннями вищезазначених п'яти нормативно-правових актів та записує їх у

п'ять стовпчиків, над кожним з яких написано назву відповідного нормативно-правового акту. Якщо в певному акті не згадується відповідний орган чи установа, учасники ставлять у цьому стовпчику прочерк. Далі група здійснює порівняльний аналіз визначених функцій та повноважень відповідних органів.

Групи мають здійснювати аналіз повноважень органів та служб у сфері запобігання та протидії насильству в сім'ї за наступними категоріями:

- повноваження щодо координації діяльності органів та служб (зазначити, в якій сфері), механізм збору даних статистики, інших відомостей;
- повноваження загального характеру: щодо проведення громадських заходів, просвітницьких кампаній тощо;
- отримання та реагування на заяви та повідомлення про вчинення насильства в сім'ї (робота з жертвами насильства в сім'ї: механізм, строки);
- надання консультативної допомоги (якої саме, самостійно або шляхом перенаправлення);
- повноваження щодо роботи з кривдниками (участь у направленні та реалізації корекційних програм).

Виділення відповідних категорій повноважень органів та служб дозволить їх структурувати, забезпечити системність та послідовність їх порівняльного аналізу, сприятиме наочності та доступності презентацій роботи групи.

3. По завершенню роботи в групах представники груп представляють основні повноваження органу, який розглядали в групі, та викладають його основні повноваження за вказаною схемою. Особливу увагу слід приділяти узгодженості (неузгодженості) таких повноважень в нормативно-правових актах, які підлягали опрацюванню. Краще запросити двох учасників зробити презентацію роботи групи, тоді вони зможуть доповнювати одне одного та забезпечити надання більш повної інформації.

4. Презентації груп супроводжуються обговоренням зі всіма учасниками, розглядом конкретних ситуацій, які пропонують учасники, коментарями тренера. Для підготовки до коментування вправи тренер може використати матеріали, викладені в **Додатках 5.2. – 5.4.**

5. Робота групи з нормативно-правовими актами триває 30 хвилин, на презентацію результатів роботи та обговорення кожній групі відводиться по 15 хвилин, на коментарі тренера – загалом 10 хвилин.

Коментарі ведучого:

Тренер зазначає, що учасники мали змогу пересвідчитись у суперечливості законодавчого регулювання переліку функції та обсягу повноважень державних інституцій, що здійснюють діяльність у сфері протидії насильству в сім'ї. Проте необхідно шукати шляхи їх ефективної взаємодії, виходячи не з суперечок стосовно тих чи інших повноважень, а створення атмосфери взаємної співпраці та взаємоінформування.

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 5.2. (с. 317), Додаток 5.3. (с. 319), Додаток 5.4. (с. 326), Додаток 5.5. (с. 333).

Підстави для вжиття заходів для запобігання насильству в сім'ї за законодавством України

Повідомлення тренера

Час проведення: 30 хвилин

Мета вправи:

- визначити підстави для вжиття заходів з запобігання насильству в сім'ї за Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» та відомчими нормативними актами;
- розглянути приводи і підстави до порушення кримінальної справи за кримінально-процесуальним законодавством України у порівнянні з підставами для вжиття заходів із запобігання насильству.

Необхідні матеріали:

- ноутбук, проектор, екран.

Хід вправи:

1. Тренер робить інформаційне повідомлення про підстави для вжиття заходів для запобігання насильству в сім'ї за Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» та відомчими нормативними актами, про відповідність таких актів конституційним правам і свободам людини, у тому числі – конституційному праву на невтручання в особисте та сімейне життя. Для повідомлення може бути використаний матеріал, викладений у **Додатку 5.6**. Підстави для вжиття заходів з запобігання насильству бажано вивести на екран за допомогою проектора.
2. Тренер також звертає увагу на приводи і підстави до порушення кримінальної справи за кримінально-процесуальним законодавством України (**Додаток 5.7**).
3. По завершенню повідомлення тренер відповідає на запитання учасників.

Коментарі ведучого:

Тренер має підкреслити учасникам, що ця вправа дозволяє зруйнувати стереотип відносно того, що заходи із запобігання та протидії

сімейному насильству можуть вживатися лише за заявою жертви сімейного насильства або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза його вчинення.

Таке твердження є невірним як з точки зору законодавства України про запобігання насильству в сім'ї, так і з огляду на положення кримінально-процесуального законодавства, що застосовують у разі, коли в насильницьких діях членів сім'ї вбачаються ознаки злочину.

Інформація про вчинення насильства в сім'ї може надходити до уповноважених органів та служб (передусім до органів внутрішніх справ) від будь-яких осіб, установ, органів, організацій, після чого вона вимагає перевірки і вжиття відповідних заходів. Такий законодавчий підхід має сприяти впровадженню в життя принципу «нульової толерантності» (нетерпимості) до сімейного насильства в усіх його формах та проявах.

Кримінально-процесуальне законодавство визначає лише декілька злочинних діянь, в яких справа може розглядатися лише за заявою потерпілої (-ого). До таких справ належать випадки сімейного насильства, в яких в діях кривдника наявні ознаки злочинів, передбачених:

- *ст.125 Кримінального кодексу України – умисне легке тілесне ушкодження, а також умисне легке тілесне ушкодження, тобто, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності;*
- *ч.1 ст.126 Кримінального кодексу України – побої і мордування, тобто умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень;*
- *ст.356 Кримінального кодексу України – самоправство, тобто самовільне, всупереч установленому законом порядку, вчинення будь-яких дій, правомірність яких оспорується членами сім'ї, якщо такими діями була заподіяна значна шкода їх інтересам.*

Це так звані *справи приватного звинувачення*.

Справи про злочини, передбачені частиною 1 статті 152 Кримінального кодексу України «Згвалтування», також порушуються не інакше як за скаргою потерпілої особи, але закрити їх за примиренням потерпілого з обвинуваченим, підсудним не можна.

До особливостей справ приватного звинувачення належать:

- жертва насильства в сім'ї має право підтримувати обвинувачення;
- дізнання і досудове слідство не провадяться;
- підлягають закриттю, якщо потерпілий примириться з кривдником (примирення може статися лише до видалення суду в кімнату для нарад з метою постановлення вироку).

Скарга потерпілого (-ої) повинна відповідати вимогам, які встановлені щодо обвинувального висновку та складається з описової і резолютивної частини.

В описовій частині зазначаються:

- обставини справи;
- місце, час, способи, мотиви і наслідки злочину, вчиненого особою, яка вчинила насильство в сім'ї;
- докази, які зібрано в справі (таким доказом може бути «відмовний матеріал», підготовлений органами внутрішніх справ при розгляді заяв та повідомлень щодо вчинення насильницьких дій у сім'ї, який може бути витребуваний судом);
- відомості про потерпілого від злочинних дій, вчинених в результаті сімейного насильства;
- показання кожного з обвинувачених по суті пред'явленого йому обвинувачення;
- доводи, наведені кривдником на свій захист;
- наявність обставин, які обтяжують та пом'якшують покарання кривдника.

В резолютивній частині:

- наводяться відомості про особу кривдника;
- коротко викладається суть пред'явленого обвинувачення із зазначенням статті кримінального закону, яка передбачає даний злочин.

До скарги додаються:

- список осіб, що підлягають виклику в судове засідання, із зазначенням їх адреси і аркушів справи, де викладені їх показання або висновки;
- довідка про рух справи;
- довідки про речові докази;
- інформація про подання цивільного позову;
- довідка про судові витрати в справі за час досудового слідства з посиланням на відповідні аркуші справи тощо.

На постанову про відмову в порушенні кримінальної справи протягом семи діб з дня її винесення особа, яка подала скаргу, має право подати апеляцію до апеляційного суду.

Тренер має особливо наголосити на тому, що **оскільки ситуація сімейного насильства часто спричиняє безпорадний стан жертви та обумовлена її залежністю від обвинуваченого, особа, яка зазнала сімейного насильства, може звернутися до прокурора з проханням**

порушити справу та забезпечити проведення досудового розслідування.

Прокурор також має право в будь-який момент вступити в справу, порушену суддею за скаргою потерпілого (-ої), та підтримувати обвинувачення в суді, коли цього вимагає охорона прав громадян, які можуть грубо порушуватися в результаті сімейного насильства.

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 5.6. (с. 335), Додаток 5.7. (с. 338).

Реагування дільничних інспекторів міліції на заяви та повідомлення про вчинення насильства в сім'ї: шляхи взаємодії

Робота в малих групах з конкретними ситуаціями

Час проведення: 90 хвилин

Мета вправи:

- розглянути форми та засоби реагування дільничних інспекторів міліції на заяви та повідомлення про вчинення насильства в сім'ї у конкретних ситуаціях;
- визначити шляхи взаємодії дільничних інспекторів міліції з іншими упровадженими органами та установами при розгляді заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї на прикладах конкретних ситуацій;
- здійснити обмін досвідом учасників щодо розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу.

Необхідні матеріали:

- ноутбук, проектор, екран;
- фліпчарт, альбом для фліпчарту (ватман), маркери;
- роздаткові матеріали:
 1. конкретні ситуації сімейного насильства, роздруковані у кількості 10 екземплярів кожна, а також їх електронна версія (*див. хід вправи, а також Додаток 5.8.*);
 2. тексти нормативно-правових актів України у кількості один на групу та один набір для тренера (якщо відсутні в папках учасників), а саме:
 - Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 №2789-III зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008 №599-VI;
 - Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» від 26.04.2003 №616;
 - Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження

Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.2009 №3131/386;

- Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» від 16.01.2004 №5/34/24/11;
- Наказ МВС України «Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються» від 14.04.2004 №400-2004.

Хід вправи:

1. Тренер об'єднує учасників у 5 малих груп. Кожна з груп отримує приклад ситуації, в яких стисло викладається фабула справи та зазначається, яким шляхом було отримано інформацію про вчинення сімейного насильства. Група має обговорити ситуацію та детально визначити послідовність дій дільничного інспектора міліції та шляхи його взаємодії з іншими уповноваженими органами, установами та організаціями.
2. Тренер звертається до учасників з проханням бути *максимально детально* при визначенні алгоритму дій дільничного інспектора міліції у зазначених ситуаціях: схематично показати послідовність дій; зазначити строки, в які відбувається інформування інших органів та служб про виявлені факти сімейного насильства; строки розгляду відповідних заяв чи повідомлень; результати такого розгляду тощо. При цьому слід робити посилання на конкретні пункти нормативно-правових актів, якими керується дільничний інспектор міліції у відповідних ситуаціях.
3. Приклади ситуацій:

Група 1

Визначте алгоритм дій служби дільничних інспекторів міліції та кримінальної міліції у справах дітей у разі отримання дільнич-

ним інспектором міліції під час здійснення профілактичної роботи з громадянами на території свого району усної заяви від сусідки про систематичні знущання, приниження та побиття дитини.

Група 2

Визначте алгоритм дій ОВС (передусім, служби дільничних інспекторів міліції) у разі отримання повідомлення від громадської організації захисту прав інвалідів про факти залишення особи – інваліда, який обмежений в пересуванні, – його родичами, з якими він спільно проживає, без їжі, засобів існування та належного догляду.

Група 3

Визначте алгоритм дій ОВС (передусім, служби дільничних інспекторів міліції) у разі отримання письмової заяви від жінки, матері двох малолітніх дітей, щодо систематичних погроз, залякувань, принижень її з боку чоловіка, який зловживає алкогольними напоями (при з'ясуванні обставин було встановлено, що чоловікові три місяці потому було винесене офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, а також щодо нього застосовано стягнення (адмін. штраф) за ст. 173-2 КУпАП)

Група 4

Визначте алгоритм дій ОВС (передусім, служби дільничних інспекторів міліції) у разі отримання письмового повідомлення від закладу охорони здоров'я щодо виявлення при медичному огляді ознак побиття жінки, яка перебуває у стані вагітності (за висновком судово-медичної експертизи жінці внаслідок насильства в сім'ї було завдано легких тілесних ушкоджень).

Група 5

Визначте алгоритм дій ОВС (передусім, служби дільничних інспекторів міліції) у разі отримання від кризового центру повідомлення про непроходження корекційної програми особою, яка вчинила насильство в сім'ї.

4. Робота групи триває 30 хвилин, після чого представники груп презентують саму ситуацію та результати роботи групи. При цьому саму

ситуацію доцільно вивести на екран за допомогою проектора. По завершенню презентації відбувається її обговорення. На презентації кожній групі та обговорення відведено 15 хвилин.

5. Для виконання цієї вправи тренер може використати ситуації, викладені в **Додатку 5.8**. Практичні ситуації супроводжуються переліком запитань, на які має відповісти група. Використання практичних ситуацій, поданих у **Додатку 5.8**, дещо змінить характер презентацій учасників, проте дозволить відпрацювати практичні навички інтерв'ювання жертви сімейного насильства. В такій інтерпретації ця вправа може використовуватися для об'єднання матеріалу цього *тренінгового блоку з тренінговим блоком 2*.

Коментарі ведучого:

У висновку тренер має зазначити, що незважаючи на певні неузгодженості у законодавчому регулюванні алгоритму дій дільничного інспектора міліції у випадках отримання заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї, в основу їх діяльності мають бути поставлені права та інтереси жертв сімейного насильства, які мають право на допомогу незалежно від наявності колізій в законодавстві, завантаженості співробітників ОВС або інших уповноважених органів та установ.

Необхідно також забезпечити одноманітність практики розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну їх загрозу. Узгодженість дій працівників міліції у ситуаціях насильства породжує відчуття захищеності, стабільності та правової визначеності у громадян, що є передумовою створення ефективної системи протидії сімейному насильству.

Запитання для обговорення:

- Чи відповідають запропоновані ситуації тим, з якими ви зустрічаєтесь на практиці?
- Які нормативно-правові акти ви використовували для побудови алгоритму реагування на інформацію про вчинення сімейного насильства у ситуації, яку ви розбирали?
- Які органи та установи ви будете залучати до розгляду заяв та повідомлень щодо сімейного насильства? У який спосіб? З якою метою?
- Які органи та установи ви маєте поінформувати про факт отримання відповідних заяв та повідомлень, а також про свої подальші дії щодо їх розгляду?

- Що заважає вам в процесі розгляду заяв та повідомлень про факти вчинення насильства в сім'ї?

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 5.8. (с. 340).

Алгоритм дій дільничного інспектора міліції у випадку отримання заяв та повідомлень про вчинення наси́льства в сім'ї

Презентація тренера, обговорення

Час проведення: 40 хвилин

Мета вправи:

- узгодити нормативний алгоритм дій дільничних інспекторів міліції щодо запобігання та протидії насильству в сім'ї у співпраці з уповноваженими органами та установами;
- визначити проблеми, які виникають в практиці реалізації алгоритму дій дільничних інспекторів міліції у сфері запобігання насильству в сім'ї, та шляхи їх розв'язання.

Необхідні матеріали:

- ноутбук, проектор, екран;
- роздаткові матеріали: тексти нормативно-правових актів України, а саме:
 - Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 №2789-III зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008 №599-VI;
 - Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» від 26.04.2003 р. №616;
 - Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.2009 №3131/386;
 - Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого

поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» від 16.01.2004 № 5/34/24/11;

- Наказ МВС України «Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються» від 14.04.2004 №400-2004.

Хід вправи:

1. Тренер робить інформаційне повідомлення, в якому послідовно визначає черговість дій дільничного інспектора міліції у разі отримання заяв чи повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або його реальну загрозу.
2. Для сприяння кращому сприйняттю інформації, *алгоритм дій дільничного інспектора міліції у випадку отримання заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї* демонструється на екрані за допомогою проектору (**Додаток 5.9**).
3. По завершенню презентації алгоритму дій дільничного інспектора міліції у випадку отримання заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї тренер організує його обговорення. Тренер просить учасників визначити основні проблеми, які виникають у реалізації цього алгоритму на практиці, та шляхи їх подолання.
4. Тренер може також розглянути з групою «*Основні етапи розслідування справ про насильство в сім'ї*» (**Додаток 5.10**), визначені на підставі іноземного досвіду розгляду справ, пов'язаних з сімейним насильством, та порівняти їх з процедурами, передбаченими національним законодавством України.

Тренер може організувати опрацювання *алгоритму дій дільничного інспектора міліції у випадку отримання заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї* також в такий спосіб:

1. Тренер роздає учасникам зазначений алгоритм та просить кожного з них визначити, в яких саме нормативно-правових актах вказано на той чи інший порядок дії співробітників ОВС, викладений в запропонованому алгоритмі.
2. Необхідний перелік нормативно-правових актів України подано вище в рубриці «Необхідні матеріали». Ці акти мають бути вкладені в папки учасників та роздані учасникам на початку тренінгу.

3. На виконання завдання учасникам відводиться 20 хвилин, після чого відбувається загальне обговорення, під час якого тренер озвучує відповідні кроки дільничного інспектора міліція, вказані в алгоритмі, а учасники називають ті нормативно-правові акти, якими вони передбачені, та коментують, як вони реалізуються на практиці.

Коментарі ведучого:

Тренер має звернути увагу учасників на те, що ця вправа виступає підсумком попередніх вправ, отже її виконання вимагає від учасників акумуляції знань, здобутих при виконанні попередніх вправ, а також їх практичного досвіду у галузі реагування на випадки сімейного насильства.

Тренер повідомляє учасникам, що алгоритм, який презентується, укладений у точній відповідності до нормативно-правових актів України у сфері запобігання сімейному насильству, а також відомчих актів МВС України, отже, цей алгоритм можна вважати нормативним.

Алгоритм дій, що презентується, включає не лише процедуру застосування органами внутрішніх справ спеціальних заходів із запобігання насильству в сім'ї, а й визначає роль дільничних інспекторів міліції у процесі притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї, невиконання вимог захисного припису чи непроходження корекційної програми, а також охоплює повноваження органів внутрішніх справ у разі виявлення ознак злочину в діях, що становлять сімейне насильство.

Додатки, необхідні для виконання вправи:

Додаток 5.9. (с. 346), Додаток 5.10. (с. 350).

Практика діяльності органів внутрішніх справ щодо розгляду справ стосовно вчинення сімейного насильства: власний досвід взаємодії

Презентації учасників, обмін досвідом

Час проведення: 70 хвилин

Мета вправи:

- проаналізувати практику розгляду заяв та повідомлень щодо вчинення насильства в сім'ї з урахуванням власного досвіду дільничних інспекторів міліції, що є учасниками тренінгу;
- здійснити обмін власним досвідом учасників щодо розгляду заяв та повідомлень про вчинення сімейного насильства або реальну його загрозу;
- відпрацювати алгоритм дій дільничного інспектора міліції у випадку отримання заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї на практичних ситуаціях.

Необхідні матеріали:

- фліпчарт, альбом для фліпчарту (ватман), маркери.

Хід вправи:

1. Тренер об'єднує учасників у групи по чотири особи. Кількість груп залежить від загальної кількості учасників тренінгу. Кожний учасник групи розповідає іншим членам групи одну найбільш цікаву (проблемну) або найбільш типову справу стосовно вчинення насильства в сім'ї, що перебувала в його провадженні, та вказує, які заходи було ним вжити для її вирішення.
2. Тренер звертається до учасників з проханням висвітлювати справи, які стосувалися різних форм та проявів сімейного насильства, були пов'язані з проблемними зонами нормативно-правового регулювання досліджуваної проблеми та демонстрували шляхи виходу з юридично спірних ситуацій. Тренер просить окрему увагу звертати на особливості взаємодії дільничних інспекторів міліції з іншими уповноваженими органами і установами щодо вирішення таких справ та надання допомоги жертвам сімейного насильства.

3. Група обговорює ситуації, які розповідають члени групи, аналізує заходи, вжиті дільничними інспекторами міліції, надає свої зауваження та пропозиції щодо підвищення ефективності реагування та той чи інших випадок сімейного насильства та налагодження співпраці з уповноваженими органами, установами та організаціями.
4. Група обирає одну найбільш показову (проблемну, складну, типову, значущу, резонансну тощо) ситуацію та презентує її іншим учасникам тренінгу для загального обговорення. Після кожної презентації тренер та інші учасники ставлять групі уточнюючі запитання та роблять свої зауваження.
5. Групове обговорення випадків сімейного насильства триває *30 хвилин*, презентації груп та загальне обговорення ситуацій – *40 хвилин*.

Коментарі ведучого:

Тренер пояснює групі, що ця вправа дозволяє відпрацювати на конкретних прикладах нормативний алгоритм дій дільничного інспектора міліції у випадку отримання заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї.

Тренер відзначає різноманітність випадків сімейного насильства та підкреслює корисність обміну досвідом учасниками щодо розгляду та вирішення справ, які стосуються досліджуваної проблеми.

Тренер має підкреслити, ця вправа переслідує мету стати поштовхом для підвищення ефективності реагування органів внутрішніх справ на випадки сімейного насильства, а не лише констатувати наявні проблеми та складнощі, які виникають в практичній діяльності.

Запитання для обговорення:

- За якими критеріями (принципами) ви обирали справи для презентації? Чому самі ці випадки сімейного насильства вам видалися найбільш значущими, характерними?
- Які проблеми виникали в процесі взаємодії з уповноваженими органами та установами щодо розгляду та вирішення таких справ?
- Чи було реагування на випадки сімейного насильства у ваших прикладах ефективним? Чи отримали члени сім'ї належну допомогу? Чи було вжито запобіжних заходів щодо більш небезпечних проявів сімейного насильства шляхом втручання міліції та інших уповноважених органів і установ в сімейний конфлікт?

- Чи допомогла б вам інформація, отримана на тренінгу, більш ефективно вирішити ту чи іншу ситуацію та більш повно забезпечити захист прав та інтересів жертв сімейного насильства та осіб, стосовно яких існує реальна загроза його вчинення?

Додаткове завдання:

- якщо групи працюють ефективно та залишається достатньо часу для виконання вправи, тренер може дати групам *додаткове завдання*, що полягає у підготовці *пам'яток*, якими зможуть скористатися дільничні інспектори міліції при реагуванні на випадки сімейного насильства;
- пам'ятки мають містити перелік дій, які рекомендується вчинити особам, що стали жертвами чи свідками сімейного насильства, та заходів безпеки, що необхідно вжити задля запобігання актам насильства у майбутньому (наприклад, **Додаток 5.11**).

Групам може бути запропоновано підготувати такі пам'ятки:

- пам'ятка для жертви насильства в сім'ї – повнолітньої особи;
- пам'ятка для жертви насильства в сім'ї – дитини;
- пам'ятка кривднику;
- пам'ятка свідкам сімейного насильства.

Тренер має повідомити учасникам, що, на жаль, перелік та зміст таких пам'яток нормативно не визначений наказом МВС чи іншими законодавчими актами. Проте такі пам'ятки можна скласти на рівні УМВС у відповідній області спільно з фахівцями громадських організацій, які активно працюють в галузі протидії сімейному насильству, та поширювати їх під час спілкування з членами сім'ї, в яких вчинене таке насильство, або здійснення профілактичної роботи щодо запобігання насильству в сім'ї.

Бажано, щоб такі пам'ятки містили, крім практичних порад, контактну інформацію соціальні служби, що мають допомогти членам сімей, які зазнали насильства, а також громадські організації, що працюють в цій сфері.

Додаток 5.1.

Система органів та установ, на які покладається здійснення заходів із запобігання насильству в сім'ї: проблеми координації

<p style="text-align: center;">Система органів та установ, на які покладається здійснення заходів із запобігання насильству в сім'ї: проблеми координації</p>	<p>Органи та установи, які уповноважені вживати заходи у разі вчинення насильства в сім'ї над дорослими членами родини та (або) дітьми:</p> <p><i>Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»</i> до органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, відносить:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї (таким органом визнано Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, його управління та відділи на місцях); ■ відповідні підрозділи органів внутрішніх справ (до яких віднесено службу дільничних інспекторів міліції та кримінальну міліцію у справах дітей); ■ органи опіки і піклування;
<p>Органи та установи, які уповноважені вживати заходи у разі вчинення насильства в сім'ї над дорослими членами родини та (або) дітьми:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства, до яких належать: <ol style="list-style-type: none"> 1. кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення (далі - кризові центри); 2. центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї. 	<p>Інші нормативно-правові акти додають:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ службу у справах дітей; ■ центри соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді; ■ органи та заклади охорони здоров'я; ■ органи освіти та навчальні заклади; ■ установи кримінально-виконавчої системи; ■ органи праці та соціального захисту населення; ■ відділи з питань взаємодії із засобами масової інформації та громадськістю, організаційно-аналітичної роботи Міністерства транспорту та зв'язку України.
<p>Координаційний орган з питань попередження насильства в сім'ї :</p> <p>Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, його управління та відділи на місцях згідно з:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Законом України «Про попередження насильства в сім'ї»; ■ Постановою КМУ від 26.04.2003 №616; ■ Наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 №3131/386 	<p>Координаційний орган з питань попередження жорстокого поводження з дітьми:</p> <p>Служба у справах дітей згідно з</p> <p>Наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» від 16.01.2004</p>

Координаційний орган зі здійснення соціального супроводу сімей, які опинились у складних життєвих обставинах:

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
згідно з

Наказом Міністерства молоді та спорту, МОЗ, МОН, Міністерства внутрішніх справ, МВС, Департаменту України з питань виконання покарань «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах» від 14.06.2006

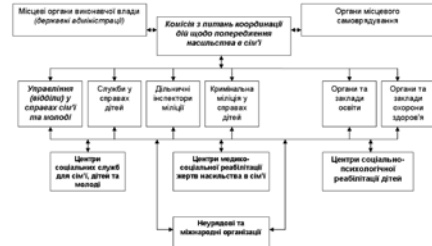
Спеціалісти державних органів, служб, установ, закладів та інституцій, на які покладено здійснення заходів з протидії насильству в сім'ї:

- структурних підрозділів управління (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту;
- органів внутрішніх справ (в т.ч., кримінальної міліції у справах дітей);
- центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, та їх спеціалізованих формувань;
- служби у справах дітей;
- центрів медико-соціальної реабілітації;
- центрів соціально-психологічної допомоги;
- центрів соціально-психологічної реабілітації дітей;
- кризових центрів;
- медичних установ;
- закладів освіти.

Мережа інституцій, залучених до протидії насильству в сім'ї (національний рівень)

Мережа інституцій, залучених до протидії насильству в сім'ї (місцевий рівень)

Додаток 5.2.

Функції управлінь/відділів та установ, підпорядкованих Міністерству України у справах сім'ї, молоді та спорту

Функції служб у справах дітей	Функції управлінь/відділів у справах сім'ї, молоді та спорту	Функції центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
<ul style="list-style-type: none"> • координація діяльності органів освіти, охорони здоров'я, внутрішніх справ щодо профілактики та припинення жорстокого поводження з дітьми; • ведення загального обліку дітей та сімей, в яких діти зазнали жорстокого поводження; • направлення дитини для обстеження стану її здоров'я до установ і закладів охорони здоров'я; • разом з кримінальною міліцією у справах дітей розв'язання питання про тимчасове вилучення дитини та подальше її влаштування, у разі потреби; • порушення клопотання про притягнення до відповідальності посадових осіб, батьків (законних представників), інших дорослих за порушення прав дітей; • представлення, у разі необхідності, інтересів дитини в суді; • розгляд звернень (повідомлень) про факти жорстокого поводження з дітьми; • надання необхідної допомоги дитині, яка зазнала жорстокого поводження, та вжиття заходів щодо запобігання такого поводження в разі загрози його вчинення; 	<ul style="list-style-type: none"> • координація діяльності служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби дільничних інспекторів міліції, кримінальної міліції у справах дітей, органів опіки і піклування у питаннях запобігання насильству в сім'ї; • організація роботи постійно діючих робочих комісій з питань координації дій щодо запобігання насильству в сім'ї; • розгляд заяв і повідомлень про вчинення насильства в сім'ї, організація надання допомоги постраждалим від насильства в сім'ї, та членам сім'ї, стосовно яких існує реальна його загроза; • створення банку даних сімей, де існують випадки вчинення насильства в сім'ї або виникає реальна загроза його вчинення; • створення банку даних про місцеві організації, установи та заклади, які працюють у напрямку запобігання насильству в сім'ї, підтримка діяльності громадських та інших організацій, що працюють у цій сфері; • проведення просвітницької та роз'яснювальної роботи щодо запобігання насильству в сім'ї; • організація та участь у проведенні семінарів, «круглих столів», конференцій та інших заходів, спрямованих на запобігання насильству в сім'ї; 	<ul style="list-style-type: none"> • координація здійснення соціального супроводу сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах; • приймання заяв та повідомлень про випадки жорстокого поводження з дитиною, інформації про випадки вчинення будь-яких форм насильства в сім'ї, в т.ч. через мережу спеціалізованих формувань; • термінова (протягом 1 доби) передача повідомлення до служби у справах дітей, органів внутрішніх справ про випадок жорстокого поводження з дитиною; • в ході звернень та у разі необхідності надання першої (під час звернення) соціально-психологічної допомоги дітям, які постраждали від жорстокого поводження, термінової психологічної (психокорекція, психотерапія, консультування), соціально-медичної (консультування медиків), юридичної та інформаційної допомоги особам, що постраждали від різних форм насильства в сім'ї; • надання правових, психологічних, соціально-медичних та соціально-психологічних послуг з метою адаптування у суспільстві дітей, які постраждали від жорстокого поводження;

Функції служб у справах дітей	Функції управлінь/відділів у справах сім'ї, молоді та спорту	Функції центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
<ul style="list-style-type: none"> • вжиття невідкладних заходів до ліквідації наслідків і загрози неправомірних дій щодо дитини; • спільно з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надання необхідної соціально-психологічної допомоги дітям, які зазнали жорстокого поводження в сім'ї. 	<ul style="list-style-type: none"> • надання консультацій з питань запобігання насильству в сім'ї громадянам, установам і організаціям, органам виконавчої влади та місцевого самоврядування; • визначення потреби регіону у створенні спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї та подання відповідних пропозицій на розгляд місцевих державних адміністрацій; • здійснення контролю за організацією і діяльністю спеціалізованих закладів для жертв насильства в сім'ї. 	<ul style="list-style-type: none"> • здійснення реабілітаційних заходів, спрямованих на відновлення соціальних функцій, морального, психічного та фізичного стану дітей і молоді, які зазнали насильства в сім'ї; • здійснення соціального інспектування сімей, де мають місце випадки вчинення насильства в сім'ї, за результатами чого прийняття рішення про взяття сім'ї під соціальний супровід.

**Повноваження служби дільничних
інспекторів міліції та кримінальної міліції у справах
дітей щодо запобігання насильству в сім'ї за
законодавством України**

Відповідно до ст.3 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» з урахуванням змін, внесених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008 р., до органів та установ, на які покладається здійснення заходів із запобігання насильству в сім'ї, належать відповідні підрозділи органів внутрішніх справ.

Згідно зі ст.6 цього Закону в органах внутрішніх справ заходи щодо попередження насильства в сім'ї здійснюють *служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція у справах дітей*. Повноваження кримінальної міліції у справах дітей поширюються на випадки, коли жертва насильства в сім'ї або особа, стосовно якої існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, а також особа, яка вчинила насильство в сім'ї, не досягли 18-річного віку.

Служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція в справах дітей здійснюють свою діяльність на підставі:

- Конституції України;
- Закону України «Про міліцію» від 20.12.1991 №565-XII;
- Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 №20/95-ВР;
- Постанови Кабінету Міністрів України «Про створення кримінальної міліції у справах дітей» від 08.07.1995 №502;
- Наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України» від 20.10.2003 №1212;
- Наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Змін до положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого наказом МВС від 20.10.2003 №1212» від 25.06.2009 №283;
- та інших нормативно-правових актів України.

У сфері запобігання насильству в сім'ї ці підрозділи органів внутрішніх справ:

- виявляють причини і умови, що сприяють проявам насильства в сім'ї, в межах своїх повноважень вживають заходів щодо їх усунення;
- беруть на профілактичний облік осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї, та проводять виховно-попереджувальну роботу з ними;
- відвідують сім'ї, члени яких перебувають на профілактичному обліку, за місцем їх проживання і проводять з ними профілактичну роботу;
- виносять офіційні попередження членам сім'ї про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;
- приймають та розглядають у межах своїх повноважень, визначених законом, заяви і повідомлення про насильство в сім'ї або про реальну загрозу його вчинення;
- вживають відповідних заходів щодо припинення насильства в сім'ї, а також дій членів сім'ї, що направлені на виконання реальної загрози вчинення насильства в сім'ї;
- повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;
- направляють жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства;
- виносять захисні приписи у випадках, передбачених законодавством;
- контролюють виконання вимог захисних приписів;
- направляють осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до кризових центрів для проходження корекційної програми;
- взаємодіють із спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань запобігання насильству в сім'ї, з органами опіки і піклування та спеціалізованими установами для осіб, які вчинили насильство в сім'ї та жертв такого насильства, з питань запобігання насильству в сім'ї;
- надають інформацію з питань запобігання насильству в сім'ї на запит уповноважених органів;
- здійснюють інші повноваження щодо запобігання насильству в сім'ї, передбачені законодавством.

Служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція в справах дітей, здійснюючи свої повноваження щодо прийняття та розгляду заяв і повідомлень про насильство в сім'ї або про реальну загрозу його вчинення, керуються Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в

сім'ї або його реальну загрозу» від 26.04.2003 №616 та Наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.2009 №3131/386, у п.2.7. якого конкретизуються повноваження органів внутрішніх справ щодо попередження насильства в сім'ї.

Дільничні інспектори міліції органів внутрішніх справ входять до структурного підрозділу *міліції громадської безпеки*. Завдання, основні напрямки організації роботи, обов'язки і права працівників служби дільничних інспекторів міліції визначено у *Положенні про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України* із змінами та доповненнями. Відповідно до Положення служба дільничних інспекторів міліції в системі МВС України забезпечує в межах своїх повноважень організацію профілактичної роботи з особами, які перебувають на обліках в органах внутрішніх справ, щодо запобігання вчинення з їхнього боку злочинів та інших правопорушень з широким залученням до цієї роботи населення та громадських формувань з охорони громадського порядку, формування позитивного іміджу міліції. Служба дільничних інспекторів відіграє значну роль у запобіганні злочинності вцілому.

Серед основних прав старшого дільничного (дільничного) інспектора міліції у п.7.15. Положення з врахуванням останніх змін передбачено право «*виносити офіційні попередження членам сім'ї про неприпустимість учинення насильства в сім'ї, а також захисні приписи у випадках, передбачених чинним законодавством. Направляти осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до кризових центрів для проходження корекційної програми*».

Згідно зі ст.1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995, *кримінальна міліція у справах дітей* належить до органів і служб у справах дітей та спеціальних установ, які здійснюють соціальний захист і профілактику правопорушень серед дітей. Згідно зі ст.5 зазначеного Закону, *кримінальна міліція у справах дітей* є складовою частиною *кримінальної міліції органів внутрішніх справ*. В Положенні про кримінальну міліцію у справах дітей, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України «Про створення кримінальної міліції у справах дітей», зазначається, що дана інституція створена з метою

соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли 18-літнього віку.

Отже, служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція у справах дітей – це ланка органів внутрішніх справ з проведення заходів, спрямованих на профілактику злочинів за місцем проживання громадян.

Рекомендації щодо вдосконалення повноважень міліції щодо запобігання насильству в сім'ї та механізму їх взаємодії з органами та установи, на які покладається здійснення заходів із запобігання насильству в сім'ї

Модернізація роботи органів внутрішніх справ у сфері запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї вимагає вдосконалення їх повноважень в цій сфері та налагодження ефективного алгоритму взаємодії міліції з іншими державними органами, установами та організаціями, до яких належать:

- спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань запобігання насильству в сім'ї (таким органом визнано Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, його управління та відділи на місцях);
- органи опіки і піклування;
- спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства, а саме:
 - *кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення (далі – кризові центри);*
 - *центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї;*
- служба у справах дітей;
- центри соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді;
- органи охорони здоров'я;
- органи освіти;
- установи кримінально-виконавчої системи (в частині запобігання жорстокому поведженню з дітьми).

Розробка спільних стратегій міжвідомчої взаємодії органів і служб, які б базувалися на єдиних принципах, стандартах (протоколі), є важливою складовою діяльності з протидії насильству в сім'ї.

З метою вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ як елементу інституціональної системи протидії насильству в сім'ї необхідно:

1) *розширити перелік передбачених Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» органів та установ, на які покладається вживання заходів з попередження насильства в сім'ї, та включити до*

нього суди; прокуратуру; служби у справах дітей; заклади та органи освіти; заклади та органи охорони здоров'я; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; установи виконання покарань, а також визначити на законодавчому рівні обсяг їхніх повноважень у цій сфері. Визначити в Законі їх повноваження, узгодити їх між собою та відтворити у відповідних законодавчих актах, які визначають загальний обсяг повноважень цих органів та установ (Законах України «Про освіту», «Про охорону здоров'я» тощо). Це дозволить визначити на рівні закону алгоритм взаємодії міліції та інших органів і установ, на які покладається здійснення заходів із запобігання насильству в сім'ї, та уникнути принципових неузгодженостей щодо порядку їх підзвітності та підконтрольності на підзаконному рівні. В такому випадку на рівні підзаконних актів потребуватимуть врегулювання лише процедурні, організаційні питання їх взаємодії;

2) узгодити на законодавчому рівні *порядок та процедури запобігання насильству сім'ї та релевантних інститутів, які співвідносяться за обсягом понять з категорію «насильство в сім'ї»*. Йдеться, зокрема, про узгодження алгоритму дій міліції та інших органів держави і місцевого самоврядування у разі виявлення фактів «насильства в сім'ї» та «жорстокого поводження з дітьми» (оскільки сімейне насильство по відношенню до дитини виступає однією з форм жорстокого поводження з дітьми), а також узгодження процедури взяття органами внутрішніх справ на *профілактичний облік осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та здійснення соціального супроводу сімей, які опинилися «в складних життєвих обставинах»*, оскільки вчинення насильства в сім'ї виступає підставою для визнання сім'ї такою, що опинилася в складних життєвих обставинах з усіма юридичними наслідками, передбаченими законодавством;

3) розробити чітку, послідовну *інструкцію (стандарт) для дільничних інспекторів та співробітників кримінальної міліції у справах дітей щодо їх поводження у ситуації припинення насильства в сім'ї*. Цей стандарт має включати чіткий, узгоджений алгоритм дій уповноважених посадових осіб служби дільничних інспекторів міліції та кримінальної міліції у справах дітей щодо виявлення та розгляду випадків насильства в сім'ї, а також порядок та строки повідомлення ними інших органів та установ, на які покладається здійснення заходів із запобігання насильству в сім'ї;

4) вдосконалити *повноваження органів внутрішніх справ у сфері запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї, а також привести їх*

у відповідність до стандартів ООН, що викладені в п. «А» Обов'язки поліцейських» ч. 3 «Механізм подання скарг» Модельного законодавства ООН про домашнє насильство, зокрема в частині:

- роз'яснення жертві насильства в сім'ї її прав;
- обов'язку забезпечити її транспортування до кризових центрів для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення, центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї;
- супроводження жертви до спільного з кривдником місця проживання з метою забрати речі особистого користування тощо;

5) розробити типову форму *пам'ятки жертві насильства в сім'ї*, яка має містити права особи, яка постраждала від сімейного насильства, обов'язки міліції щодо допомоги жертвам сімейного насильства, а також інформацію про соціальні служби, які можуть надати їм необхідні послуги у зв'язку з вчиненням щодо них такого насильства, контактну інформацію про установи, затвердити таку пам'ятку наказом МВС України та зобов'язати дільничних інспекторів міліції та співробітників кримінальної міліції у справах дітей вручати її постраждалим;

6) використовувати ресурс «зелених кімнат» органів внутрішніх справ для роботи з малолітніми та неповнолітніми кривдниками, як місця тимчасового перебування дитини чи жінки, постраждалих від насильства в сім'ї, проведення з ними роботи з психологічного втручання (т.з. кризової інтервенції) та надання їм підтримки;

7) запозичити іноземний досвід щодо оцінки потенційної небезпеки ситуації насильства в сім'ї для життя і здоров'я її учасників вже під час телефонного виклику на «сімейну сварку»¹. Важливим є створення відповідної форми, яка в подальшому може стати судовим доказом;

8) запровадити *систематичні тренінги для дільничних інспекторів міліції та представників кримінальної міліції у справах дітей* з метою підвищення їх обізнаності у питаннях протидії насильству в сім'ї, перенаправлення кривдників до проходження корекційних програм, побудови взаємодії з державними органами, залученими до системи запобігання насильству в сім'ї, та представниками місцевої громади. В Канаді, наприклад, не існує федерального закону щодо протидії насильству в сім'ї, але правоохоронна система всіх провінцій та територій знаходиться в стані «нульової терпимості» (нетерпимості) до будь-яких проявів насильства.

1 Assessment of Offender Lethality // Family Violence Prevention Best Practicie Guide (доступно за адресою www.growing.com/nonviolent/worker/fvp_best.htm)

Поліції та судам наказано діяти рішуче та швидко; для реалізації цієї настанови провадяться навчальні програми та тренінги для поліції, прокурорів, персоналу пенітенціарних закладів, патрульних служб².

9) включити спецкурс із запобігання насильству в сім'ї до системи освітньої підготовки майбутніх дільничних інспекторів міліції та співробітників кримінальної міліції у справах дітей.

В цілому, дії будь-якої інституції, залученої до запобігання насильству в сім'ї – і перш за все, органів внутрішніх справ – мають концентруватися навколо безпеки особи, що постраждала від насильства в сім'ї. Заходи різних органів та служб (в тому числі, корекційні програми) мають доповнювати одне одного, але всі вони мають бути спрямовані на забезпечення постраждалих та сприяння їм у підвищенні якості життя. Саме безпека постраждалих є центральним пунктом створення ефективних механізмів протидії насильству в сім'ї, зокрема в частині роботи з кривдниками.

2 Забелина Т.Ю., Израелян Е.В., Шведова Н.А. Канада и проблема насилия в семье: двадцать лет борьбы (доступно за адресою <http://juvenjast.org./txt/index.php/t363.html>)

Функції та повноваження уповноважених органів та установ в механізмі перенаправлення кривдників та проходження корекційних програм

Повноваження управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту

Згідно зі змінами та поправками до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та, відповідно до Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів із запобігання насильству в сім'ї, за спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї **закріплено низку нових функцій**. В контексті роботи з агресорами це означає, що управління (відділ) у справах сім'ї, молоді та спорту:

- організовує проходження корекційної програми особами, які вчинили насильство в сім'ї:
 - за направленням органів внутрішніх справ забезпечує проходження кривдниками реабілітаційних заходів (корекційних програм); зазначені заходи проводять спеціалісти, які пройшли спеціалізоване навчання корекційній роботі;
 - якщо особа, яку направили на проходження корекційної програми, не з'явилась (або ухиляється без поважних причин), згадане управління (відділ) контролює направлення спеціалістами, які реалізують корекційні програми, письмового повідомлення про неявку (ухилення); таке письмове повідомлення повинно бути направлено протягом трьох робочих днів до органу, що видав направлення;
 - розробляє і затверджує методичні рекомендації щодо впровадження і реалізації корекційних програм, а також забезпечує ними кризові центри та фахівців, які проводять корекційні програми (до їх числа залучаються спеціалісти центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, представники громадських організацій, установ та закладів соціального обслуговування тощо, які здійснюють роботу з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах);
- здійснює контроль за організацією і діяльністю заснованих ним спеціалізованих установ, що здійснюють роботу з сім'ями, де вчиняється насильство в сім'ї;

- створює банк даних про місцеві державні та неурядові організації, установи та заклади, які працюють в сфері запобігання насильству в сім'ї, та послуги, які ними надаються;
- створює банк даних сімей, де зафіксовані випадки вчинення насильства або існує реальна загроза його вчинення; разом з тим, в терміновому порядку (протягом однієї доби) передає повідомлення у письмовій формі про випадок жорстокого поводження з дитиною чи реальну загрозу його вчинення до служби у справах дітей, органів внутрішніх справ;
- на підставі узагальненої інформації визначає потребу регіону в створенні спеціалізованих установ для членів сімей, де вчинено насильство в сім'ї, та вносить відповідні пропозиції на розгляд місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- організовує надання психологічних, юридичних, соціально-педагогічних, інформаційних та інших послуг членам сімей, в яких було вчинено насильство.

З точки зору практики запровадження корекційних програм це означає, що управління (відділ) у справах сім'ї, молоді та спорту:

- ініціює та затверджує на місцевому рівні програми протидії насильству в сім'ї та роботи з особами, що вчинили насильство в сім'ї;
- приймає повідомлення про направлення особи для проходження корекційної програми і формує групу клієнтів для проведення групової та індивідуальної роботи;
- інформує особу, яка вчинила насильство, про наслідки невідвідання корекційної програми, надає інформацію щодо місця, часу та умов участі в програмі;
- приймає від фахівців кризових центрів повідомлення щодо непроходження та довідки про проходження особою корекційної програми;
- координує підготовку фахівців для подальшого впровадження корекційних програм та роботи з сім'ями, в яких вчинено насильство чи існує загроза його вчинення;
- формує склад мультидисциплінарної команди фахівців для проведення корекційних програм відповідно до вікової категорії клієнтів;
- направляє фахівців мультидисциплінарної команди на навчання корекційній роботі за спеціальною програмою;
- залучає (за погодженням) до реалізації корекційних програм (з урахуванням наявних людських та організаційних ресурсів) фахівців: спеці-

алістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та соціальних закладів, діяльність яких вони координують; працівників закладів освіти та охорони здоров'я; спеціалістів центрів медико-соціальної реабілітації, соціально-психологічної реабілітації дітей, центрів практичної психології та соціальної роботи, центрів практичної психології МВС, служби у справах дітей, притулків, працівників територіальних центрів допомоги самотнім непрацездатним громадянам та особам похилого віку; представників громадських організацій, інших осіб з достатньою кваліфікацією (психологів, соціальних педагогів, педагогів, медичних працівників тощо);

- забезпечує постійне приміщення для проведення корекційних програм з урахуванням організаційних та матеріально-технічних можливостей місцевої громади;
- сприяє роботі кризового центру.

Важливим аспектом реалізації корекційних заходів щодо кривдника, є робота із членами його родини, яка є суттєвою умовою подолання негативної сімейної ситуації, а також ресурсом для виходу з небажаних обставин. Зважаючи на це, фахівці управліннь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту залучають центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді до соціального інспектування такої сім'ї, вивчення її життєдіяльності, оцінки її наявного стану та ресурсного потенціалу, первинної діагностики особистості агресора та інших членів сім'ї тощо. Отримані відомості передаються, за необхідності, фахівцю кризового центру, який безпосередньо займається реалізацією корекційної програми.

Вцілому, діяльність спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань запобігання насильству в сім'ї щодо впровадження системи корекційних програм на різних рівнях може бути представлена наступним чином:

Компетенція служби у справах дітей

Служба у справах дітей (ССД) визначається координаційним органом в сфері запобігання жорсткому поводженню з дітьми згідно з Порядком розгляду звернень та повідомлень з приводу жорсткого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення. ССД:

- веде облік дітей, стосовно яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення,
- розглядає заяви (повідомлення) про випадки насильства в сім'ї сто-

совно дитини та повідомляє про них місцеве управління (відділ) у справах сім'ї, молоді та спорту і кримінальну міліцію у справах дітей у термін не більше 3-х діб з часу отримання інформації;

- в межах компетенції вживає заходи щодо захисту прав дітей;
- у разі виникнення безпосередньої загрози життю чи здоров'ю дитини вживає заходів відповідно до чинного законодавства;
- за необхідності ініціює питання про притягнення до відповідальності осіб, які допустили порушення прав, свобод і законних інтересів дітей; представляє інтереси дітей у суді.

Органи опіки і піклування представляють у суді інтереси дітей та недієздатних членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї або стали жертвами насильства в сім'ї, а також здійснюють інші повноваження щодо запобігання насильству в сім'ї, передбачені законом.

В контексті корекційної роботи з агресорами (зокрема, у випадках, коли особою, яка вчиняє насильство в сім'ї, є малолітня чи неповнолітня дитина) видається доцільною активна співпраця ССД та органів опіки і піклування із кримінальної міліцією у справах дітей та «зеленими кімнатами».

Сфери діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо роботи з особами, які вчиняють насильство в сім'ї

На центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (центри) покладено здійснення соціальної роботи з сім'ями (в т.ч. з тими, в яких вчинено насильство), дітьми та молоддю шляхом надання соціальних послуг та ведення соціального супроводу.

Центри повідомляють про випадки звернень щодо вчинення насильства в сім'ї управління (відділ) у справах сім'ї, молоді та спорту, а у випадку жорстокого поводження з дитиною чи реальну загрозу його вчинення – терміново (протягом однієї доби) передають повідомлення у письмовій формі до служби у справах дітей, органів внутрішніх справ.

Згідно із Інструкцією щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів із запобігання насильству в сім'ї, центр:

- приймає інформацію про випадки загрози або вчинення будь-яких форм насильства в сім'ї, зокрема приймає заяви та повідомлення про випадки жорстокого поводження з дитиною;
- терміново (протягом однієї доби) передає повідомлення у письмовій формі до служби у справах дітей, органів внутрішніх справ про

випадок жорстокого поводження з дитиною або реальну загрозу його вчинення;

- здійснює соціальне інспектування сімей, де мають місце випадки насильства (існує загроза його вчинення); соціальне інспектування проводять спеціалісти центру в складі мультидисциплінарної команди, спільно з іншими суб'єктами соціальної роботи; під час інспектування з'ясовується причина вчинення насильства в сім'ї та визначається хід подальшої роботи з сім'єю;
- здійснює (за необхідності) соціальний супровід сімей, де мають місце випадки вчинення насильства (існує загроза його вчинення);
- протягом трьох днів повідомляє управління (відділ) у справах сім'ї, молоді та спорту про виявлені сім'ї, де мали місце випадки насильства в сім'ї, а у випадку вчинення насильства стосовно дитини – службу у справах дітей та органи внутрішніх справ.

Загалом, фахівець із соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю аналізує звернення та проводить початкову оцінку життєдіяльності сім'ї, уточнює (в разі потреби) інформацію про неї в інших споріднених відомствах, визначає доцільність та можливість подальшої роботи з сім'єю та її членами в межах компетенції центру.

Повноваження органів внутрішніх справ

Органи внутрішніх справ у своїй діяльності щодо профілактики насильства в сім'ї керуються Конституцією України, Законами України «Про міліцію», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про попередження насильства в сім'ї» відповідними наказами МВС України, іншими нормативно-правовими актами.

Працівники органів внутрішніх справ (ОВС) зокрема:

- приймають та розглядають заяви (повідомлення) про вчинення насильства в сім'ї або загрозу його вчинення, а при отриманні заяви, повідомлення чи іншої інформації про факт вчинення насильства в сім'ї вживають передбачених законом заходів щодо припинення правопорушення, а саме:
 - у разі необхідності надають потерпілому або правопорушнику першу медичну допомогу, викликають бригаду швидкої медичної допомоги;
 - при безпосередній загрозі життю та здоров'ю дитини чи інших членів сім'ї, які постраждали від насильства в сім'ї, вживають

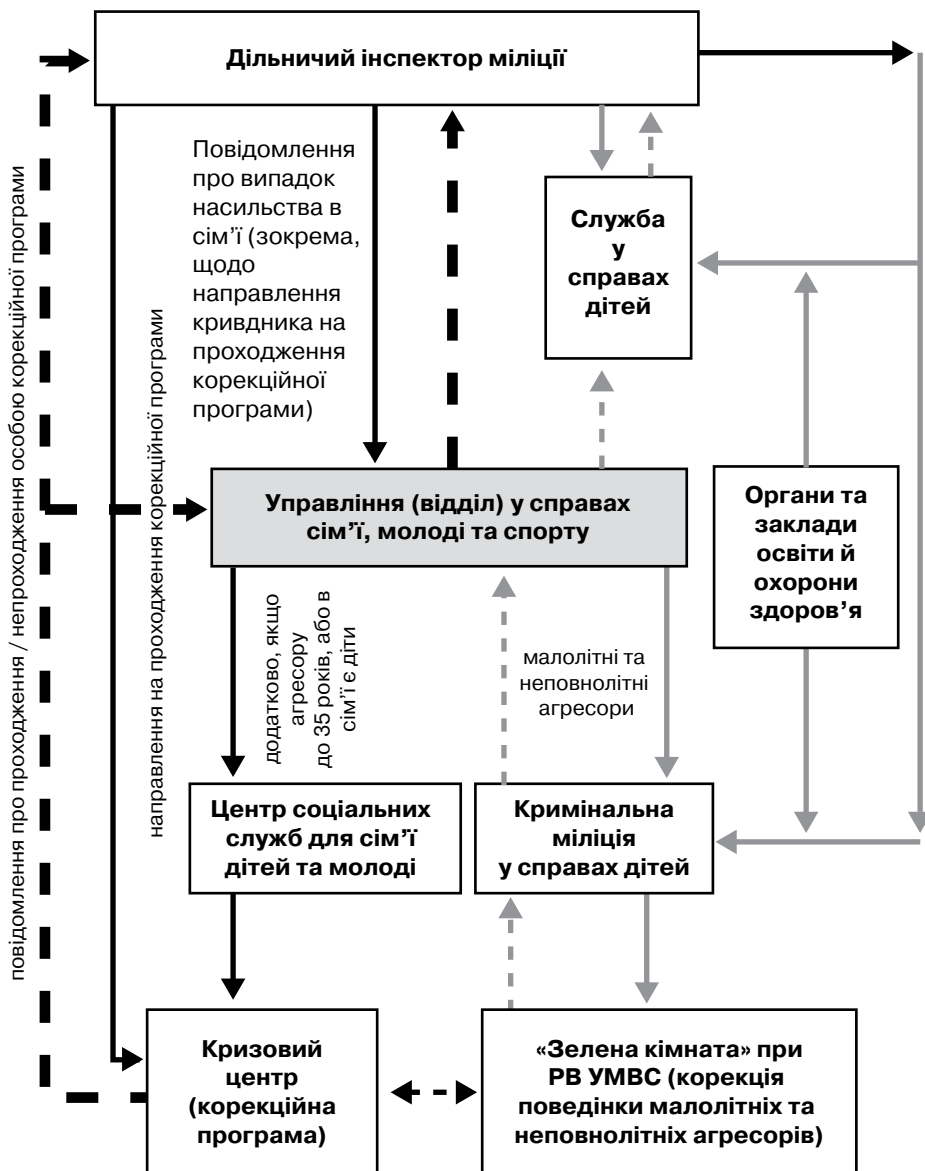
заходів щодо ліквідації цієї загрози та надають необхідну допомогу у вилученні їх із сім'ї та направленні до спеціалізованих установ, що надають допомогу особам, які опинилися у складних життєвих обставинах;

- протягом трьох днів інформують відповідне управління (відділ) у справах сім'ї, молоді та спорту, а у випадках жорстокого поводження з дитиною чи вчинення стосовно неї насильства – службу у справах дітей; у разі встановлення в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину, рішення приймається відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України, а у випадку встановлення ознак адміністративного правопорушення – відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення;
- виносять офіційні попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї та ставлять кривдника на профілактичний облік; якщо особа протягом року повторно вчиняє насильство в сім'ї, під розписку видають такій особі направлення для проходження корекційної програми (якщо вона не перебуває на диспансерному обліку з приводу наявності психічного розладу); важливим інструментом ОВС є «зелені кімнати», в яких відбувається робота з підлітками, що перебувають у конфлікті з законом, у тому числі і з тими, що вчинили насильство в сім'ї;
- направляють осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до кризових центрів для проходження корекційної програми;
- в триденний термін надсилають до закладу чи установи, в яких проводять корекційні програми, повідомлення про направлення особи для проходження корекційної програми; якщо до ОВС надходить інформація щодо невідвідання особою корекційної програми, вони вживають заходи, передбачені ст.173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення;
- проводять роз'яснювальну роботу в сім'ях, де вчинено насильство в сім'ї (існує загроза його вчинення), повідомляють членів сім'ї про права, заходи та послуги, якими вони можуть скористатися, передбачену законодавством відповідальність;
- вживають заходів, спрямованих на своєчасне виявлення осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї, та дітей, стосовно яких вчинено насильство в сім'ї або існує загроза його вчинення, та інформують про таких осіб центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей;

- забезпечують у межах своєї компетенції першочерговий розгляд заяв про випадки насильства в сім'ї в управліннях і відділах внутрішніх справ за поданням працівника центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- здійснюють первинне дослідження поведінки, проблем та особистості дітей, засуджених до покарань у вигляді громадських робіт, виправних робіт, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також їхніх сімей і передають матеріали до центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та кримінально-виконавчої інспекції;
- збирають та узагальнюють інформацію про осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність;
- здійснюють контроль за неповнолітніми, які перебувають на обліку в кримінальній міліції у справах дітей;
- взаємодіють зі спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань запобігання насильству в сім'ї, з органами опіки і піклування та спеціалізованими установами для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства у питаннях запобігання насильству в сім'ї;
- надають інформацію з питань запобігання насильству в сім'ї на запит уповноважених органів;
- здійснюють інші повноваження щодо запобігання насильству в сім'ї, передбачені законом.

Повноваження **кримінальної міліції у справах дітей** поширюються на випадки, коли жертва насильства в сім'ї або особа, стосовно якої існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, а також особа, яка вчинила насильство в сім'ї, не досягли 18-річного віку.

Загальна схема перенаправлення осіб, які вчинили насильство в сім'ї

- шляхи направлення особи до проходження програми та взаємодії фахівців (сірим виділені шляхи перенаправлення дітей)
- - - - - шляхи повідомлення про непроходження особою програми (сірим виділені шляхи повідомлення щодо дітей)

Примітка:

«Зелена кімната» – метод профілактики правопорушень серед дітей та забезпечення їх соціального та правового захисту. Обов'язковими вимогами є: забарвлення приміщення та меблів «зеленої кімнати» у зелений колір, наявність кімнатних рослин, іграшок, художньої літератури тощо. «Зелені кімнати» створюються кримінальною міліцією у справах дітей на базі районних відділів УВС з метою соціального та правового захисту підлітків, для виявлення причин і умов, що сприяють учиненню ними протиправних дій, а також для психологічної профілактики і корекції відповідних відхилень у поведінці. Робота, до якої залучаються психологи та педагоги, здійснюється на основі індивідуального підходу з урахуванням віку та ступеню розвитку дитини.

Додаток 5.6.

Підстави для вжиття заходів із запобігання насильству в сім'ї за законодавством України

Окрему проблему методології збору органами внутрішніх справ інформації про випадки насильства в сім'ї та суб'єктів його вчинення становить питання: *хто саме і в який спосіб може ініціювати розгляд випадків про насильство в сім'ї?*

Відповідь на це запитання надано законодавством України через викладення підстав для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї, якими, відповідно до ст. 4 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», виступають:

- **заява про допомогу жертви насильства в сім'ї або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї;**
- **висловлене жертвою насильства в сім'ї або членом сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, бажання на вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї у разі, якщо повідомлення або заява надійшли не від нього особисто;**
- **отримання повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення стосовно неповнолітнього чи недієздатного члена сім'ї.**

Заява та повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення приймаються управліннями у справах сім'ї та молоді місцевих державних адміністрацій, відповідними відділами виконавчих комітетів місцевих рад, а також службою дільничних інспекторів міліції або кримінальною міліцією у справах дітей органів внутрішніх справ за місцем проживання постраждалого, які в межах своїх повноважень приймають передбачені Законом запобіжні заходи щодо насильства в сім'ї.

Однак відповідно до п.2.1. Наказу МВС України «Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються» від 14.04.2004 №400-2004 *заяви і повідомлення приймаються тим органом внутрішніх справ, до якого надійшло звернення чи повідомлення.*

Згадані підстави уточнюються в п.3.1. Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та

відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, затвердженої Наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 №3131/386, який до викладених вище підстав додає таку підставу, як **отримання інформації про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення (звернення громадян, організацій, підприємств, навчальних закладів тощо).**

Слід зазначити, у загальному пункті Інструкції йдеться про «підстави для винесення офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї» як одного із спеціальних заходів з попередження сімейного насильства. При цьому в Інструкції не міститься іншого переліку підстав для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї. Водночас в ній визначається порядок застосування всіх таких заходів, тобто можна стверджувати, що цей перелік стосується кожного з них.

Визначені в законодавстві підстави розгляду органами внутрішніх справ випадків насильства в сім'ї та вживання заходів щодо його запобігання спрямовані на те, щоб узгодити політику держави у сфері протидії насильству в сім'ї з одним з основних прав людини – *правом на приватність, тобто правом на таємницю приватного життя та невтручання в нього з боку будь-яких сторонніх осіб, у тому числі держави.*

Традиційно питання стосунків у сім'ї належали до приватної сфери життя людини. Право на таємницю приватного життя гарантується та захищається Конституцією України 1996 року. Так, у ст.32 Конституції України зазначено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Гарантією невтручання в особисте і сімейне життя особи є забезпечення державою можливості з боку кожного контролювати інформацію про себе, про свою родину, припинити розголос небажаної інформації. Тобто у сфері особистого життя відносини між людьми та державою будуються на принципах моральності. Гарантія невтручання в особисте і сімейне життя – це гарантія на особисту і сімейну таємницю, на забезпечення можливості перебувати у стані відносної незалежності від держави і суспільства.

Посилання на те, що держава гарантує невтручання в особисте і сімейне життя особи, крім випадків, передбачених Конституцією України, цілком виправдане, оскільки заборона на втручання у приватне життя може призвести до порушення інших основних прав особи. Так, саме під

прикриттям таємниці сімейного життя протягом багатьох сторіч вчинювалось насильство в сім'ї, яке призводило до порушення права на тілесну недоторканність, на честь та гідність, на нормальний розвиток дитини, на рівність майнових та особистих немайнових прав подружжя. Нарешті, згідно зі ст.3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Отже, держава зобов'язана захистити людину від насильства в сім'ї, при цьому не порушуючи право людини на невтручання в особисте та сімейне життя. Виходячи з цих принципових методологічних положень, Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» та відповідні підзаконні нормативно-правові акти визначають підстави для вжиття заходів з метою запобігання насильству в сім'ї.

Заходи з протидії насильству в сім'ї вживаються за *заявою про допомогу* жертви насильства в сім'ї або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, або *за умови висловленого ним бажання*, якщо повідомлення або заява надійшли не від нього особисто, а також у разі отримання інформації про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення через звернення громадян, організацій, підприємств, навчальних закладів тощо. Отже, *втручання держави у сімейне життя відбувається виключно за ініціативою та бажанням особи, яка потребує допомоги та захисту з боку державних органів.*

Лише у разі отримання повідомлення або інформації про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення стосовно неповнолітнього чи недієздатного члена сім'ї, заходи вживаються *без згоди таких осіб.* Таким чином держава бере під свій захист осіб, рівень психічного чи фізичного розвитку яких не дозволяє повною мірою усвідомлювати небезпеку, яка їм загрожує, і відповідним чином на неї реагувати.

Кримінально-процесуальний кодекс України (витяг)

Глава 8 ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

Стаття 94. Приводи і підстави до порушення кримінальної справи

Приводами до порушення кримінальної справи є:

- 1) заяви або повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян;
- 2) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або з поличним;
- 3) явка з повинною;
- 4) повідомлення, опубліковані в пресі;
- 5) безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину.

Справа може бути порушена тільки в тих випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину.

Стаття 95. Заяви і повідомлення про злочин

Заяви або повідомлення представників влади, громадськості чи окремих громадян про злочин можуть бути усними або письмовими. Усні заяви заносяться до протоколу, який підписують заявник та посадова особа, що прийняла заяву. При цьому заявник попереджується про відповідальність за неправдивий донос, про що відзначається в протоколі.

Письмова заява повинна бути підписана особою, від якої вона подається. До порушення справи слід пересвідчитися в особі заявника, попередити його про відповідальність за неправдивий донос і відібрати від нього відповідну підписку.

Повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб повинні бути викладені в письмовій формі.

Повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або з поличним, можуть бути усними або письмовими.

Стаття 97. Обов'язковість прийняття заяв і повідомлень про злочини і порядок їх розгляду

Прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані приймати заяви і повідомлення про вчинені або підготовлювані злочини, в тому числі і в справах, які не підлягають їх віданню.

По заяві або повідомленню про злочин прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані не пізніше триденного строку прийняти одне з таких рішень:

- 1) порушити кримінальну справу;
- 2) відмовити в порушенні кримінальної справи;
- 3) направити заяву або повідомлення за належністю.

Одночасно вживається всіх можливих заходів, щоб запобігти злочині або припинити його. За наявності відповідних підстав, що свідчать про реальну загрозу життю та здоров'ю особи, яка повідомила про злочин, слід вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки заявника, а також членів його сім'ї та близьких родичів, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на заявника.

Коли необхідно перевірити заяву або повідомлення про злочин до порушення справи, така перевірка здійснюється прокурором, слідчим або органом дізнання в строк не більше десяти днів шляхом відібрання пояснень від окремих громадян чи посадових осіб або витребування необхідних документів.

Заява або повідомлення про злочини до порушення кримінальної справи можуть бути перевірені шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності. Проведення визначених у законодавчих актах України окремих оперативно-розшукових заходів проводиться з дозволу суду за погодженням з прокурором поданням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника. Постанова судді про надання такого дозволу виноситься і на неї може бути принесена апеляція з додержанням порядку і у випадках, передбачених статтями 177, 178 і 190 цього Кодексу.

Додаток 5.8.

Практичні справи щодо насильства в сім'ї

Випадок Тетяни Г.

«3 жовтня 2001 р. об 11:30 вечора мій чоловік «Сергій» (ім'я вигадане) знову прийшов додому з другом «Андрієм» (ім'я вигадане). Дочка вже спала, а мені заснути було важко, оскільки я чула, як Сергій з Андрієм на кухні намагались кудись телефонувати. Через деякий час до будинку під'їхало таксі. Сергій з Андрієм вийшли, підписали щось і заплатили гроші. Увійшло троє – Сергій з Андрієм і дівчина. Я вийшла в коридор і запитала хто, вона така. Вона відповіла, що її викликали «обслужити» двох чоловіків. Я побажала їй удачі. Вона сказала, що готова піти, і зателефонувала на фірму. Коли вона пішла, Сергій увійшов до кімнати, стягнув мене з ліжка і потягнув на кухню. Там він зігнув мені руки, штовхнув на підлогу і почав бити головою об стінку. Він сказав, що він «цар і правитель», і що я повинна робити все, що він мені накаже. Він змусив мене це повторити і продовжував викручувати мені руки. Я запитала: «Ти хочеш мене вбити?», на що він відповів: «Доведу Тебе до того, що сама себе вб'єш. Тебе слід бити і бити. Ти лише кусок м'яса. Якщо я тебе вб'ю, мене не покарають»».

Витяг з судової заяви Тетяни Г.

Коли Сергій бив Тетяну, його друг Андрій не втручався. Тетяна сказала: «Андрій мене не захищав. Він там був до самого кінця, і я ніколи навіть не подумала б, що співробітник міліції може себе поводити таким неналежним чином».

8 жовтня 2002 р. через таке ставлення чоловіка стан здоров'я Тетяни погіршився, і вона пішла жалітися до міліції. Там її направили для проходження судової експертизи. Але коли вона згодом пішла до лікарні, їй сказали, що місць немає. Їй порадили дотримуватись постільного режиму і звернутись до спеціаліста, що вона і зробила наступного дня. Її стан погіршився, і вона потрапила до лікарні 11 жовтня.

Співробітник міліції, який направив Тетяну на судову експертизу, не чекав результатів експертизи. Він надіслав до суду документи без цих результатів. Разом з тим він, очевидно, підробив підпис на документі, де було записано, що вона відмовляється від судової експертизи. В результаті суддя не дізнався, що Тетяна була госпіталізована. Коли Тетяну виписали з лікарні, вона знайшла записку про те, що суд почався під час її

перебування у лікарні, хоча про це сторонам слід повідомляти особисто. В суді суддя повернув Тетяні її скаргу, сказавши, що вона неправильно заповнена. Через 10 днів, коли Тетяна була ще у лікарні, суддя вирішив закрити справу, оскільки збіг строк подачі виправленої скарги.

Коли Тетяна вийшла з лікарні, місцевий кризовий центр допоміг їй написати до суду пояснення того, чому вона не з'явилась до суду, вона також поскаржилась до місцевого відділку на поведінку співробітника міліції. Тетяна зараз чекає на повторне розгляду справи в суді. Вона ще не отримала результатів судової експертизи.

Завдання для групи:

1. Проілюструйте технологію опитування жертви насильства в сім'ї співробітниками міліції.
2. Охарактеризуйте та оцініть ефективність дій співробітника міліції з точки зору міжнародних стандартів і національного права.
3. Визначте можливі вид та ступінь відповідальності співробітників міліції за скоєні ними дії (бездіяльність) у даному випадку.
4. Зазначте, якою повинна бути поведінка (дії) співробітників міліції в даній ситуації

Випадок Каті В.

«Катя В.» (ім'я змінено) вийшла заміж за «Євгена» (ім'я змінено) в 1982 р. Катя говорить про чоловіка як про «людину з важким характером» навіть коли він тверезий, він дуже ревнивий, кричить на неї, лається, погрожує вбити, б'є та виганяє з дому. «Чоловік, переважно, п'є ночами: вмикає світло, включає телевізор і стереосистему, починає «виховувати» мене, дітей і навіть kota. Він всіх сварить, витягає мене з ліжка і тягає по квартирі, після чого гвалтує мене. Якщо я намагаюсь опиратись, він мене б'є, виганяє з дому, обзиває, душить, зв'язує, рве одяг і волосся, звішує з балкона головою донизу, вигукуючи, що я повинна йому підкорюватись...»

Витяг із судової заяви Каті В.

Міжнародній амністії повідомили, що:

Коли Євген працював в міліцейській охороні, Каті В. декілька разів зверталась до міліції по допомогу. Ті один раз прийшли додому і поговорили з ним, але все виявилось марним – обіцянки покращити поведінку вистачило лише на один місяць, потім все стало знову повторюватись і

навіть погіршилось. Іноді Євгена приводили у відділення, але там він з друзями ходив в баню, випивав і відпочивав, після чого приходив додому ще злішим і агресивнішим.

Одного разу, будучи озброєним кишеньковим ножом, Євген в нетверезому стані напав на якусь жінку. Та повідомила в міліцію, але прокурор припинив справу за відсутністю доказів. Євгена, врешті-решт, змусили піти з роботи, але це все одно співпало з закінченням строку дії його договору. Після багаторічного насильства і бездіяльності міліції мати Каті вирішила піти в місцевий кризовий центр і попросити допомогти дочці, яка бажала розлучитись з чоловіком. Сама Катя не лише була залякана, але й фізично не в стані була ходити після того, як Євген кинув на неї швейну машинку і поламав їй ногу. Катя захотіла, щоб чоловіка покарали. Але суд повернув справу з огляду на те, що документи були невірно заповнені. Таке рішення змусило її відмовитись від думки про покарання чоловіка. Замість цього вона з ним розлучилась, поділила майно і тепер живе окремо.

Завдання для групи:

1. Проілюструйте технологію допиту жертви насильства в сім'ї співробітниками міліції.
2. Охарактеризуйте та оцініть ефективність дій співробітників міліції з точки зору міжнародних стандартів та національного права.
3. Визначте можливі види та ступінь відповідальності співробітників міліції за здійснені ними дії (бездіяльність) у загаданому вище випадку.
4. Зазначте, якою повинна була бути поведінка (дії) співробітників міліції в описані й ситуації.

Випадок Діани К.

Сусідка викликає міліцію, оскільки з сусідньої квартири чути галас, крики та як б'ється скло. Вона каже, що це не перший раз, і вона хоче, щоб цей галас припинився. Міліція знає цю адресу, вони вже були там раніше. Чотири міліціонери виїздять за цією адресою. Припаркувались нижче вулицею і підходять тихо до будинку, прислухаються. Чути сильний крик. Міліціонери стукають у двері і крик припиняється. Ніхто до дверей не підходить. Міліціонери знову стукають і представляються. На цей раз чоловік відкриває двері. Міліціонери запитують, що сталося, проте чоловік відповідає «нічого». Потім додає, що вони з подругою сва-

ряться – не можуть вирішити, якими простиррадлами застелити ліжко, а міліція їм не потрібна. З дому йде запах алкоголю і чути, як плачуть двоє дітей з сусідньої кімнати.

Міліціонер, який раніше приїздив на виклики за цією адресою, попросив поговорити з жінкою. Чоловік говорить, що з нею все гаразд, і їй не потрібно підходити до дверей. Міліціонер каже, що, якщо жінка зараз не підійде до дверей, він увійде до будинку.

Чоловік кричить жінці, щоб та підійшла до дверей і сказала міліції, що «в неї все гаразд».

Жінка підійшла до дверей. Міліціонер помітив, що вона налякана, порвана кофтинка і видно подряпини. Міліціонери говорять, що пара занадто галасує і їм потрібно припинити цей галас. Пара нічого не відповідає і міліціонери, похитавши головами, йдуть геть.

Через 40 хв. міліцію викликають за тією самою адресою на підставі аналогічної скарги – занадто галасують. Відбувається аналогічна сцена, але цього разу на руці у жінки видно поріз. Чоловік відповідає, що вона впала зі сходів. Міліціонери говорять йому, щоб він її не бив, оскільки вони не хочуть сюди повертатись. Чоловік нічого не відповідає, а міліціонери їдуть.

Через 15 хв. знову дзвінок. На цей раз міліціонери бачать багато розбитого скла, посуду, меблі та жінку в сльозах. Міліціонер запитує жінку, чи хоче вона написати скаргу. Чоловік відповідає замість неї: «Ні». Міліціонери кажуть йому, щоб він мовчав або його посадять до в'язниці. Чоловік каже, що вони не мають права з ним розмовляти таким тоном в його домі та вимагає, щоб ті поїхали. Він стає все агресивнішим у розмові з міліціонерами і розмахується для удару. З огляду на те, що він був в стані алкогольного сп'яніння, міліціонерам було не складно надіти на нього наручники. Його було заарештовано за чинення опору міліціонеру. Навздогін міліціонерам, які забирають чоловіка, жінка кричить: «Не завдавайте йому болю, я не хотіла, щоб його арештували».

Завдання для групи:

1. Проілюструйте технологію допиту жертви насильства в сім'ї співробітниками міліції.
2. Охарактеризуйте та оцініть ефективність дій співробітників міліції з точки зору міжнародних стандартів та національного права.
3. Визначте можливі вид та ступінь відповідальності співробітників міліції за вчинені ними дії (бездіяльність) у згаданому випадку.

4. Зазначте, якою повинна бути поведінка (дії) співробітників міліції в згаданій ситуації.

Випадок Петрової П.

Громадянка Петрова П. звернулась за юридичною допомогою у зв'язку з тим, що по відношенню до її дочки, громадянки Іванової І., систематично чиниться насильство сім'ї з боку її чоловіка, громадянина Іванова. Іванов і Іванова одружились в березні 2008 р. У вересні 2009 р. в них народилась дитина. Приблизно в цей час Іванов втратив роботу і почав зловживати алкоголем. Це призвело до того, що він почав систематично лаяти дружину, звинувачувати тому, що, вона погано слідкує за дитиною і та часто плаче. Він категорично заборонив матері Іванової, громадянці Петровій, відвідувати їх і бачитись з і своєю дочкою та онучкою. На момент народження дитини Іванова була студенткою і хотіла продовжувати навчання, тим більше, що чоловік практично весь час перебував вдома. Але Іванов категорично заборонив їй відвідувати університет. Він практично не дозволяв дружині виходити без нього на вулицю. В результаті Іванова повністю попала під вплив чоловіка і вже не сприймала ситуацію критично. Іноді Петровій щастило зустріти дочку та внучку на вулиці і вона почала помічати синці, подряпини, сліди побоїв на тілі дочки і навіть синці на тілі та руках внучки. Однак Іванова все відкидала і говорила, що вони випадково поранились.

Одного разу Петрова очікувала дочку біля її під'їзду, сподіваючись, що та вийде погуляти з дитиною і побачила жахливу картину: зять на витягнутій руці висунув дитину з вікна квартири, яка знаходиться на 9 поверсі. Вона, не задумуючись, кинулась бігти і увірвалась до квартири, щоб зупинити зятя. Виявилось, він був п'яний і таким чином вимагав у дочки карточки, на якій зберігалось соціальна допомога на народження дитини. Мати Іванової викликала міліцію щодо поганого поведіння з дитиною, описавши ситуацію. Приїхало 2 міліціонери і, назвавшись, запитали в чоловіка, де дитина. Чоловік відповів, що бавиться в сусідній кімнаті їм нема чого тут робити. На це міліціонери, не побачивши прямих доказів насильства, попередили його про необхідність дотримуватись правопорядку і пішли геть.

Через декілька днів Петрова тайкома зустріла дочку з внучкою, всю побиту, і переконала її перебраться до неї. Вона звернулась до міліції, щоб захистити дочку. При цьому сама дочка категорично відмовляється подавати скаргу на чоловіка або розлучатись.

Завдання для групи:

1. Проілюструйте технологію допиту жертви насильства в сім'ї співробітниками міліції.
2. Охарактеризуйте та оцініть ефективність дій співробітників міліції з точки зору міжнародних стандартів і національного права.
3. Визначте можливі види та ступінь відповідальності співробітників міліції за здійснені ними дії (бездіяльність) у загаданому вище випадку.
4. Зазначте, яким повинна була бути поведінка (дії) співробітників міліції в описані й ситуації.

Додаток 5.9.

Алгоритм дій дільничного інспектора міліції у випадку отримання заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї

- приймає заяви чи повідомлення від жертв насильства в сім'ї, інших членів сім'ї, родичів, сусідів, громадських організацій інших осіб, яким відомі факти про вчинення сімейного насильства;
- прийняття, облік і розгляд заяв та повідомлень здійснюється за місцем проживання постраждалого від насильства в сім'ї (відповідно до п.2.1. Наказу МВС України «Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються» від 14.04.2004 №400-2004 тим органом внутрішніх справ, до якого надійшло звернення чи повідомлення);
- заява може бути усною чи письмовою;
- заява одразу після надходження до служби дільничних інспекторів міліції та кримінальної міліції у справах дітей – реєструється в Журналі реєстрації заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються (ЖРЗПЗ).

Розглядають заяву не довше трьох днів. Якщо виникає потреба у перевірці викладених у заяві фактів та з'ясуванні додаткових обставин, заява розглядається не довше семи календарних днів, для чого:

- вживають заходів щодо припинення насильства, відвідують родину за місцем проживання, опитують окремо (!) учасників сімейного конфлікту, свідків;
- повідомляють членів сім'ї про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;
- відвідання сім'ї може бути здійснено дільничним інспектором міліції у складі комісії, створеної відповідно до пункту 10 Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 №616, про що складається акт *з'ясування обставин вчинення насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення*;
- у разі отримання заяви не від жертви сімейного насильства – запитує її згоду на вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї;

- така згода не вимагається, якщо жертвою насильства в сім'ї є дитина або недієздатна особа, згода жертви також не вимагається для підготовки дільничним адміністративних матеріалів та притягнення кривдника до адміністративної відповідальності;
- у разі необхідності надання потерпілому або правопорушнику першої медичної допомоги викликає бригаду швидкої медичної допомоги;
- направляє жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для жертв такого насильства;
- за наявності безпосередньої загрози життю, здоров'ю дитини або інших членів сім'ї, які постраждали від насильства в сім'ї, вживає заходів щодо ліквідації цієї загрози;
- виносить кривднику за місцем проживання офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;
- складає відносно кривдника адміністративний протокол за статтею 173-2 КУпАП;
- якщо неможливо скласти адміністративний протокол на місці вчинення правопорушення, тобто за місцем спільного проживання кривдника та жертви сімейного насильства, доставляє порушника в міліцію для складання адміністративного протоколу за статтею 173-2 КУпАП;
- у разі необхідності припинення адміністративного правопорушення, коли вичерпано інші заходи впливу, здійснює *адміністративне затримання* особи, яка вчинила насильство в сім'ї, до часу розгляду справи суддею;
- заповнює спеціальну картку обліку факту скоєння насильства в сім'ї, яку передає начальникові відділу (відділення) дільничних інспекторів міліції;
- спеціальна картка обліку факту вчинення насильства в сім'ї зберігається в накопичувальній справі, а її копія у триденний строк направляється до управління (відділу) у справах сім'ї та молоді місцевої держадміністрації, а у випадках вчинення насильства в сім'ї стосовно неповнолітнього чи недієздатного – також до служби у справах дітей та до органу опіки та піклування;
- ставить кривдника на профілактичний облік в міськрайоргані внутрішніх справ;
- заводить алфавітну картку обліку;
- інформує жертву насильства в сім'ї про результати розгляду її заяви щодо насильства в сім'ї;
- відстежує направлення адміністративної справи до місцевого суду

для розгляду справи про адміністративне правопорушення за ст. 173-2 КУпАП;

- сприяє доставленню особи, яка вчинила насильство в сім'ї, до суду для розгляду справи про адміністративне правопорушення;
- у подальшому здійснює контроль та профілактичні заходи за місцем проживання кривдника.

У разі, якщо кривдник вже перебуває на обліку за вчинення насильства в сім'ї:

- вирішує питання про винесення кривднику захисного припису та погодження його з начальником органу внутрішніх справ та прокурором;
- контролює виконання вимог захисних приписів;
- обов'язково направляє кривдника для проходження корекційних програм, про що повідомляє його під розписку;
- в триденний строк надсилає до відповідного кризового центру повідомлення про направлення особи на проходження корекційної програми.

За заявами і повідомленнями про злочини, що є приводом для порушення кримінальної справи, згідно з вимогами КПК України органи внутрішніх справ не пізніше триденного строку приймають одне із таких рішень:

- про порушення кримінальної справи;
- про відмову в порушенні кримінальної справи;
- про передання заяви чи повідомлення за належністю, про що особа, яка прийняла одне із зазначених рішень, письмово повідомляє заявника.

! У разі, якщо у жертви наявні ознаки тілесних ушкоджень:

- видають направлення на проходження судово-медичної експертизи для встановлення ступеню тяжкості тілесних ушкоджень (СМЕ);
- проводить збір інших необхідних для справи матеріалів (характеристика, довідка про судимість, ксерокопія паспорта тощо);
- у разі, якщо виявлені ознаки злочинів, крім заподіяння умисних легких тілесних ушкоджень та здійснення побоїв та мордувань, які не спричинили тілесних ушкоджень, або самоуправства, яким заподіяно шкоду правам та інтересам інших членам сім'ї, *орган внутрішніх справ порушує кримінальну справу, збирає докази, проводить дізнання та досудове слідство* або передає за підслідністю прокуратурі в порядку, передбаченому Кримінально-процесуальним кодексом України.

У разі, якщо в діях кривдника наявні ознаки злочинів, передбачених:

1. *ст.125 Кримінального кодексу України – **умисне легке тілесне ушкодження***, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності;
 2. *ч.1 ст.126 Кримінального кодексу України – **побої і мордування***, тобто умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень;
 3. *ст.356 Кримінального кодексу України – **самоправство***, тобто самовільне, всупереч установленому законом порядку, вчинення будь-яких дій, правомірність яких оспорується членами сім'ї, якщо такими діями була заподіяна значна шкода їх інтересам
- **орган внутрішніх справ виносить постанову про відмову в порушенні кримінальної справи;**
 - **жертві сімейного насильства роз'яснюється можливість звернутися до суду зі скаргою «приватного звинувачення»;**
 - доводить до відома потерпілого, що при поданні скарги членом сім'ї до суду жертва не сплачує жодного мита або судових зборів, однак для юридично правильного складання такої скарги може знадобитися допомога адвоката;
 - роз'яснює, що скарга до суду оформлюється в порядку, передбаченому ст.27 КПК України та відповідно до ст.251 (особливості досудового розгляду в справах, які порушуються за скаргою потерпілого) з урахуванням вимог ст.223 (обвинувальний висновок) та ст.224 (додатки до обвинувального висновку) КПК України.

Основні етапи розслідування справ про насильство в сім'ї³

1. Жертва

- опишіть місце перебування жертви після прибуття;
- надайте жертві першу допомогу;
- задокументуйте свідчення жертви;
- опишіть емоційний стан жертви;
- опишіть фізичний стан жертви;
- задокументуйте травми та шкоду, завдані жертви;
- фізично розділіть жертву та підозрюваного, помістивши їх у різні кімнати, та допитайте;
- детально задокументуйте отримані жертвою ушкодження;
- спитайте про характер зв'язку між жертвою та підозрюваним;
- задокументуйте інформацію про попередні випадки насильства;
- спитайте про наявність захисних приписів або інших заходів попередження насильства в сім'ї;
- надайте жертві необхідну письмову інформацію про адреси соціальних служб, де жертва насильства в сім'ї може отримати допомогу;
- запишіть будь-які тимчасові адреси або телефонні номери жертви.

2. Підозрюваний

- опишіть місце перебування підозрюваного після прибуття;
- за потреби, надайте підозрюваному першу допомогу;
- задокументуйте будь-які свідчення або зізнання підозрюваного;
- опишіть емоційний стан підозрюваного;
- опишіть фізичний стан підозрюваного;
- детально задокументуйте травми та шкоду, завдані підозрюваному;
- задокументуйте ознаки того, що підозрюваний знаходиться під впливом алкоголю, наркотичних або хімічних речовин;
- допитайте підозрюваного;
- у разі відсутності підозрюваного отримайте його фотокартку з метою ідентифікації та арешту.

3 За матеріалами Посібника *Law Enforcement Response and Procedure*, Chapter 10, у *Criminal Domestic Violence Investigations Manual*, South Carolina Department of Public Safety, Criminal Justice Academy Division (доступно з адресою <http://www.scdps.org/cja/cdvmanual.htm>).

3. Свідки

- допитайте особу, яка повідомила про випадок насильства в сім'ї;
- визначте всіх свідків та допитайте кожного з них окремо;
- запишіть імена та вік присутніх дітей;
- допитайте дітей;
- задокументуйте прізвища та адреси працівників невідкладної допомоги, які були викликані у зв'язку з випадком насильства в сім'ї;
- задокументуйте прізвище лікаря у відділенні невідкладної допомоги.

4. Докази

- сфотографуйте місце події;
- сфотографуйте підозрюваного у повний зріст;
- сфотографуйте пошкодження жертви;
- зробіть ті самі фотографії через 48-72 години;
- сфотографуйте ушкодження підозрюваного;
- вилучіть всю зброю, що використовувалася;
- отримайте копію аудіозапису з викликом невідкладної допомоги;
- включіть відповідні звіти, фотографії та докази до матеріалів розслідування;
- отримайте медичні записи.

Додаток 5.11.

План особистої безпеки: поради для жертв або свідків насильства в сім'ї⁴

- пам'ятайте народну приказку: «Береженого Бог береже»; не закривайте очі на реальні факти насильства в сім'ї;
- домовтесь з сусідами, щоб вони викликали міліцію якщо почують галас і крики з вашої квартири;
- майте під рукою номери телефонів міліції та соціальних служб; зателефонувавши «102», вимагайте негайного втручання; міліціонерам, які приїхали на виклик, детально опишіть все, що відбулось, покажіть тілесні ушкодження, а також меблі та речі, які були розбиті або поламані домашнім агресором;
- якщо вами було отримано тілесні ушкодження, обов'язково зверніться до медичного закладу; ви не лише отримаєте лікування, але й отримаєте медичну довідку, яка буде важливим доказом в суді;
- іноді необхідно терміново піти; тому заздалегідь необхідно зібрати невеликий пакет з найважливішим речами (одяг, гроші, ліки, ключі від помешкання та роботи, особисті документи, а також документи, які підтверджують право власності); заздалегідь продумайте маршрут вашої втечі, визначте декілька місць, де ви могли б переховуватись деякий час;
- заздалегідь обдумайте можливі варіанти вирішення питань розподілу майна (квартири, машини), стягнення аліментів, визначення місця подальшого проживання; краще за все звернутись до кваліфікованих юристів соціальних служб або громадських організацій, чиї послуги є безкоштовними;
- зробіть все можливе, щоб кривдник не знайшов вас, сховайте або знищьте всі свої записи та адреси, які б допомогли йому знайти вас (записні книжки, конверти з адресами, ін.);
- продумайте, як обмежити спілкування з домашнім кривдником після розлучення і зберегти від нього дітей; наприклад, попросіть колег поцікавитись, хто вам телефонує, попередьте співробітників дитячого садочка, хто може забирати дитину додому, ходіть до ін. магазинів, тощо;
- у випадку необхідності зверніться по психологічну допомогу до громадських і правозахисних організацій;
- якщо ситуація критична, полишайте помешкання негайно, навіть якщо не вдалось взяти необхідні речі.

4 За матеріалами презентації доцента, к. філос. н., підполковника міліції Новікової М.В. «Насильство в сім'ї»

АНКЕТА ОЦІНЮВАННЯ ТРЕНІНГУ

(зразок)

1. На яке запитання, проблему Ви знайшли відповідь на цьому семінарі?

2. Про які важливі для Вас запитання за проблемою Ви б хотіли ще дізнатися?

Які нові запитання виникли у Вас під час нашого тренінгу?

3. Яка інформація з теми тренінгу найкорисніша для Вашої практичної діяльності?

4. Як Ви плануєте використати отриману інформацію, повернувшись до своєї роботи?

5. Тут Ви можете написати свої зауваження, пропозиції та побажання (якщо є).

Дякуємо!

ТЕСТ З ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

(зразок)

1. **Визначення «домашнє насильство» в міжнародному праві вперше було прописано у:**

A	Загальній декларації прав людини (1948 р.)
B	Модельному Законі ООН про домашнє насильство (1996 р.)
C	Загальній Рекомендації №19 Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок (1992 р.)

2. **Домашнє насильство було прирівняне Спеціальним доповідачем ООН з питань запобігання тортурам, нелюдському і такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню до:**

A	тортур, з огляду на інтенсивність фізичних і психологічних страждань потерпілих
B	тортур, з огляду на бездіяльність правоохоронних органів, що знають про ситуацію домашнього насильства і не вживають заходів для захисту потерпілих
C	нелюдського поводження, з огляду на бездіяльність правоохоронних органів, що знають про ситуацію домашнього насильства і не вживають заходів для захисту постраждалих

3. **Європейський суд з прав людини вперше визнав у справі «Беваква і С. проти Болгарії», що:**

A	домашнє насильство не є особистою проблемою людини, а є проблемою всього суспільства
B	домашнє насильство є формою дискримінації стосовно жінок
C	втручання держави в сім'ю для запобігання домашнього насильства порушує право членів сім'ї на особисте життя

4. **Європейський суд з прав людини вперше визнав в справі «Опуз проти Туреччини», що:**

A	домашнє насильство не є особистою проблемою людини, а проблемою всього суспільства
B	домашнє насильство є формою дискримінації стосовно жінок
C	втручання держави в сім'ю для запобігання домашнього насильства порушує право членів сім'ї на особисте життя

5. **При встановленні, чи мало місце насильство в сім'ї, дільничний інспектор міліції має виходити з поняття насильства в сім'ї, що викладене в:**

A	ст. 173-2 Кодекса України про адміністративні правопорушення
B	ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»
C	Загальній Рекомендації №19 Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок

6. **Яка форма насильства в сім'ї відсутня в диспозиції ст. 173-2 КУпАП?**

A	психологічне насильство
B	економічне насильство
C	сексуальне насильство

7. **Спеціальні заходи із запобігання насильству в сім'ї, передбачені Розділом III Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», є:**

A	заходами адміністративної відповідальності, що застосовуються до особи, яка вчинила насильство в сім'ї
B	заходами кримінальної відповідальності, які застосовуються за наявності в діях агресора ознак складу злочину
C	заходами превентивного характеру, спрямованими на припинення і запобігання вчинення насильства в сім'ї

8. Згідно з законодавством України захисний припис може бути винесено:

А	особі, яка вчинила насильство в сім'ї та якій раніше було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї
В	особі, яка вчинила насильство в сім'ї, за умови наявності в її діях ознак злочину
С	жертві насильства в сім'ї, у випадку, якщо раніше агресору було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї

9. Згідно з законодавством України офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї виноситься:

А	у випадку вчинення насильства в сім'ї за умови наявності в діях агресора ознак злочину
В	у випадку вчинення насильства в сім'ї за умови відсутності в діях агресора ознак злочину
С	лише після винесення постанови суду про притягнення агресора до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП за вчинення насильства в сім'ї

10. Агресора направляють для проходження корекційної програми:

А	у випадку, якщо він вчинив насильство в сім'ї після винесення йому офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї
В	у випадку його віктимної поведінки
С	добровільно на його прохання або на прохання жертви насильства в сім'ї

11. Відмова особи, яка вчинила насильство в сім'ї, від проходження корекційної програми є підставою для:

А	притягнення її до адміністративної відповідальності за статтею 173-2 КУпАП
В	притягнення до кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення
С	заміни обов'язку проходження корекційної програми штрафом або адміністративним арештом

12. Які органи або заклади уповноважені вживати спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї (виносити офіційні попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, захисні приписи, направляти на проходження корекційних програм)?

А	органи внутрішніх справ: служба дільничних інспекторів міліції і кримінальна міліція у справах дітей
В	органи внутрішніх справ і управління (відділи) у справах сім'ї, молоді та спорту
С	органи внутрішніх справ і служби у справах дітей

13. Координуючими органами з питань попередження насильства в сім'ї є:

А	центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
В	управління (відділи) у справах сім'ї, молоді та спорту
С	органи внутрішніх справ

14. Які органи або заклади уповноважені приймати і розглядати заяви та повідомлення про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення?

А	органи внутрішніх справ: служба дільничних інспекторів міліції і кримінальна міліція у справах дітей
В	органи внутрішніх справ і управління (відділи) у справах сім'ї, молоді та спорту
С	органи внутрішніх справ, управління (відділи) у справах сім'ї, молоді та спорту, служби у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

15. Особам, які вчиняють насильство в сім'ї, притаманні наступні риси:

А	низька самооцінка, схильність до залежної поведінки, висока тривожність, невпевненість у власних силах, порушення статево-рольової поведінки
В	прагнення до безмежної влади, алкоголізм, низький інтелект, імпульсивність, невміння себе контролювати, невинуватена щедрість
С	постійна грубість щодо рідних та друзів, сексуальна розгальмованість, вміння наполягти на своєму, адекватна самооцінка, нормальний психосексуальний розвиток

16. У дитини, яка потерпає від жорстокого поводження в сім'ї, як правило:

А	немає явних ознак відхилень у поведінці, розвивається здатність повністю контролювати свої емоції, формується розсудливість і здатність до довгострокового планування, розвивається повага до батьків та ін. дорослих
В	є психічні відхилення, спостерігається відставання у розвитку, формується ненависть до батьків або опікунів, розвивається страх перед усіма дорослими
С	є виражені відхилення у поведінці, спостерігаються порушення емоційної сфери, страждає самооцінка, відбувається ототожнення понять «любов» і «насильство»

17. Жінка, яка потерпає від насильства з боку чоловіка, часто виправдовує його дії через:

А	вроджений мазохізм, властивий всім жінкам
В	«Стокгольмський» синдром
С	Синдром «Мюнхгаузена»

18. Взаємовідносини між чоловіком і дружиною, де є насильство, можна охарактеризувати як:

A	відносини залежності/співзалежності
B	відносини егалітарності
C	функціональні відносини

19. Якщо насильство між дорослими членами сім'ї безпосередньо не спрямоване на дітей, то:

A	воно не впливає на розвиток дитини і не заважає її становленню як зрілої особистості
B	має деструктивний вплив на дитину, що може бути скориговано шляхом роботи зі спеціалістом і цілеспрямованого супроводу дитини
C	має незворотній вплив на психіку дитини і у майбутньому призводить до неминучого відтворення відносин, які склались у батьківській родині

20. Найбільшу ймовірність стати жертвою насильства в сім'ї мають діти, для яких притаманні наступні риси:

A	народжені у сім'ї неповнолітніх, відставання в розвитку, гіперактивність, плаксивість, в'ялість, підвищена мовчазність, фізичні вади, вроджені захворювання
B	народжені в бідній і/або малозабезпеченій сім'ї, високий інтелект, флегматичний або холеричний темперамент, ранній розвиток мовлення, незвичні захоплення і хобі, лідерські якості і безапеляційність поведінки
C	народжені від батьків старших 30 років або від матері, яка живе без чоловіка; надзвичайна балакучість і цікавість, ранній або запізнілий фізичний розвиток, імпульсивність, довготривалий сон в дитячому віці

21. Непрямими ознаками, за яким можна визначити, що дитина молодшого шкільного віку потерпає від насильства в сім'ї, є:

А	острах перед появою незнайомих дорослих людей, острах перед торканнями, уникання дивитись в очі, жорстокість по відношенню до тварин та комах, різкі перепади настрою, напружена мовчанка, бруд, що в'ївся
В	одяг не за віком; худорлявість; іграшки, зроблені з підручних предметів; відсутність телевізору в кімнаті дитини; відсутність солодкого; дитина жаліється, що її постійно навантажують уроками і додатковими заняттями; у дитини немає своєї кімнати, а лише стіл та ліжко
С	зацікавленість в усьому, що відбувається, балакучість; демонстрація іграшки; дитина розповідає, що постійно ходить до магазину за продуктами; в дитини поламана рука і роздерті коліна, і батьки говорять, що вона впала під час гри; дитина дразнить батьків, плюється і сміється

22. Проводячи бесіду з жінкою, яка постраждала від насильства в сім'ї, дільничному інспектору міліції передусім слід:

А	показати їй, що вона не одна, навівши їй декілька прикладів аналогічних ситуацій зі своєї практики, залишити їй свою візитівку і домовитись про наступний візит
В	допомогтись того, щоб жінка детально розповіла, що саме сталося, і погодилась написати заяву про вчинення насильства в сім'ї
С	спілкуватись таким чином, щоб постраждала жінка відчула підтримку, і вжити заходів для забезпечення її безпеки

Правильні відповіді на запитання тесту:

1.	B	11.	A	21.	A
2.	B	12.	A	22.	C
3.	A	13.	B		
4.	B	14.	B		
5.	B	15.	A		
6.	C	16.	C		
7.	C	17.	B		
8.	A	18.	A		
9.	B	19.	B		
10.	A	20.	A		

«Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї. Методичний посібник для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції».

Дизайн та верстка
М.Невінчаний

Дизайн обкладинки
Ю.Клименко, С.Павлиш

Підписано до друку 10.11.2010 р.
Формат 170 x 240 мм
Друк офсетний
Гарнітура PragmaС
Папір офсетний
Умовн. друк. арк. 182
Наклад 200 прим.
Замовлення № д090311-2

Програма розвитку ООН
01021, м. Київ, Кловський узвіз, 1
Тел.: +38 (044) 253 93 63

Друк ТОВ "Друкарня "Друкарський світ"
69068, м. Запоріжжя, вул. Кругова, 165
Тел.: + 38 (061) 289-90-90

Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї.

Методичний посібник для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції.

Автори: О.О.Кочемировська, Д.Й.Стрейстяну, Г.О.Христова.

Загальна редакція: С.О.Павлиш, Г.О.Христова.

«Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї» є методичним посібником для тренерів, розробленим для проведення тренінгів з питань запобігання насильству в сім'ї. Посібник розрахований на роботу з дільничними інспекторами міліції, проте може бути використаний і при роботі з іншими цільовими групами (співробітники кримінальної міліції у справах дітей, соціальних служб, служби у справах дітей, адвокати, представники неурядових організацій, які беруть участь у запобіганні та протидії сімейному насильству), а також викладачами і студентами (курсантами) ВНЗ, в системі (службової) підготовки та підвищення кваліфікації. Документи та матеріали, подані у посібнику, можуть бути використані не лише для проведення тренінгів, але й у практичній діяльності, пов'язаній із протидією насильству в сім'ї.

Проект співфінансується
Європейським Союзом та ПРООН
Проект виконується Програмою розвитку ООН

<http://gender.undp.org.ua>

ПРОГРАМА РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ